

HÊVÎ

KOVARA ÇANDIYA GIŞTÎ

\$ 12

HEJMAR 7 / PAYÎZ 1990

60 FF

ESPOIR

HÊVÎ

Revue culturelle kurde

N° 7 - Automne 1990

Directeur de la publication : Reşo Zilan

Réalisation : Sacha Ilitch, Xanî Şerefkendî, Mohamad Hassan

SOMMAIRE

— La mort de l'ethnologue kurde soviétique Heciyê Cindî, T. Reşid- N. Cewarî.....	7	
— Certains Kurdes à ne pas oublier, <i>Nûredîn Zaza</i>	19	
— Interviews avec les poètes Osman Sebrî, Şerko Bêkes et l'écrivain Ş. B. Soreklî .	23	
— Le Train (nouvelle), <i>Kurdo Husên</i>	49	
— Henry Armstrong s'en va en guerre (nouvelle), Ş. B. Soreklî	53	
— Le deuil (poème), <i>Riza Çolpan</i>	65	
— Publications récentes	68	
— Contes, fables et chansons en dialecte dumilî de la région de Çebexçûr, et de Palo, <i>Harûn</i>		81
— Fes Mustafa et Zeyneb Khanim (conte), <i>O. W. Kaymak</i>	96	
— Deux chansons de Dêrsim, <i>Firat</i>	102	
— Le destin de la fille du roi (conte), <i>Koyo Berz</i>	105	
— Bibliographie dumilî (V), <i>Malmisanij</i>	111	
— Les cinq numéros de la revue "Kurdistan" (1919-1920), <i>Ferhad Pîrbal</i>		202
— Archives britanniques sur le mouvement kurde	185	
— Traditionalisme ou nationalisme : réponses kurdes au régime kémaliste, <i>H. Bozarşlan</i>	170	
— H.S. Nyberg au Kurdistan, <i>Sigrid Nyberg Kala</i>	153	
— La retraite des Barzanis du Kurdistan iranien (II), <i>E.H. Tefrişyan</i>	141	
— Les noms des mois en kurde, <i>Ahmedê Şerifî</i>	134	
— La création de l'Etat Syrien et la question kurde en Syrie, <i>Rênas</i> , traduit par <i>Xanî Şerefkendî</i>	129	
— La chute d'eau (poème), <i>Şerko Bêkes</i>	125	
— Le glas du doute (poème), <i>Ferhad Şakelî</i>	121	
— Nouvelles publications de l'Institut	120	

La revue *Hêvî* (Espoir) est une publication bi-annuelle de l'Institut Kurde. Elle est ouverte à tous les courants de la vie culturelle kurde.

Les textes publiés n'engagent que la responsabilité de leur auteur.

Pour toute correspondance, écrire à :
Institut Kurde de Paris, 106, rue La Fayette, 75010-PARIS / FRANCE.

Tél. : (1) 48 24 64 64 — Fax : 47 70 99 04

HÊVÎ

KOVARA ÇANDIYA GIŞTÎ

HEJMAR 7 / PAYÎZ 1990

2

**Kurmanç di dewleta dinê da
Aya bi çî wechî mane mehrûm ?
Bîlcimle ji bo çî bûne mehkûm ?**

Ehmedê Xanî (sedsala XVII)

Xwendevanên hêja,

Piştî derengmayîneke dirêj kovara we *Hêvî* car
din derdikeve. Em hêvîdar in ku ewê ji 1991 pêve
salê du hejmar di dema xwe de bîn weşandin û
Hêvî bi arîkariya nivîskar û ronakbîrên kurd ên
her aliyên Kurdistanê, di jiyana çandî û edebî ya
kurdî de, roleke sereke bileyize.

SERECEM

Kurmancî

Mirina Heciyê Cindî, <i>Tosinê Reşid - Nûra Cewarî</i>	7
Kurdên Nejbûrkinê, <i>Nûredîn Zaza</i>	19
Hevpeyvînek bi Osman Sebrî re, <i>Firat Cewerî</i>	23
Şairê bergiriyê Şêrko Bêkes, <i>Hiner Salim</i>	33
Hevpeyvînek bi Şahînê B. Soreklî re, <i>Mehmed Uzun</i>	38
Trên, <i>Kurdo Husên</i>	49
Henrî Armstrong çû cengê, <i>Şahînê B. Soreklî</i>	53
Reş girêdan, <i>Riza Çolpan</i>	65
Bîranînên Nûrî Dêrsimî	68
Çend gilî li ser Bavê Nazê û pirtûka "Hêsir û baran", <i>Edoyê Îbo</i>	72
Dr. Abdullah Cevdet, <i>Mehmed Uzun</i>	75

Dumilî

Zazakî Çebexçur û Palî ra Sonik, Fistonik, Mesele û Deyîrî, <i>Harûn</i>	81
Rindan Hemînî Miyan di, <i>Heyran Xanima Dunbulî</i>	95
Fes Mistefa û Zeyneb Xanimî, <i>O. Wedat Kaymak</i>	96
Di Lawikê Dêrsimî, <i>Firat</i>	102
Qederê Keynerda Padişay, <i>Koyo Berz</i>	105
Bîbliyografya dimilî (Zaza)-V, <i>Malmîsanij</i>	111

Kurmanciya xwarê

Pênc jimarî kovarî Kurdistan (1919-1920), <i>Ferhad Pîrbal</i>	202
Belgenamey arşivî britanî : bizûtnewey kurd, wergeranî le îngilîziyewe, <i>Nezend Begî Xanî</i>	185
Nerîgerî yan nasyonîzîm : welamî Kurdekan bo rejîmî kemalist, <i>H. Bozarşan</i>	170
H. S. Nyberg le Kurdistan, <i>Sigrid Nyberg Kalla</i>	153
Paşkêşey Berzaniyekan le Iran (II), <i>Ebû Hesenî Tefreşiyân</i>	141
Nawî manga kurdiyekan, <i>Ahmedê Şerîfî</i>	134
Damezrandînî Dewletî Sûrî û kêşey kurd le Sûriya, <i>Rênas, wergerandin, Xanî</i>	129
Tavgey zîndanî, <i>Şêrko Bêkes</i>	125
Zengî goman, <i>Ferhad Şakelî</i>	121
Çapemeniye tazekanî Enstîtu	120

1/2

Mirina Heciyê Cindî

Yek ji ronakbîrên sereke yên Kurdên Sovyetistanê, nivîskar û folkloromas profesor Heciyê Cindî roja 1ê Gulana 1990 an, di 72 saliya xwe de, li Rewanê wefat kir. Heciyê Cindî yek ji hûmdarên Enstîtuya Kurdî bû. Em li jêrê nivîsandineke Tosinê Reşîd li ser jiyana wî û bendeke keça wî Nûra Cewarî li ser bibliyografya xebatên wî belav dikin.

Gelê kurd di dîroka xwe ya dûr û dirêj de eserên kulturê yên mezin dane, wekî yên Ehmedê Xanî û Şeref Xan Bîtlîsî, Melayê Cizîrî û Mestûre, Goran û Cigerxwîn û gelekên din, lê ji ber rewşa siyasî ya Kurdistanê, nexwendabûnê, bîr û baweriyê wan negihîştine ber payê hemû kesî.

Gelê kurd hetanî îro beşeke mezintir ya kultura xwe di nava folkloraya xwe de diyar kiriye. Loma jî folkloraya gelê me ewqas kûr e, ewqas fireh e, ewqas pircûre ye. Û ku îro pirsar kurd û Kurdistanê gav bi gav bilind dibe, ji bo ku em xwe bi dinyayê bidne nas kirinê, rêyek jê jî ew e ku em folkloraya xwe bi dinyayê bidin nasîn. Heciyê Cindî vî karî kiribû armanca sereke ya jiyana xwe ya û bê rawestan dimeşand.

Di nav van 60 salên xebatê de ewî gelek rojên reş û giran dîtin. Hate girtin û lêdanê jî xwar û bê kar jî ma, lê wî tu carî destê xwe ji folkloraya gelê xwe nekişand û temamiya jiyana xwe da bi vê folklorê re mijûl bû.

Heciyê Cindî tevî şagirtên xwe di sala 1980 de. Li piya : Tîalê Efo, Eliyê Evdilrehman, Egtê Abasî û Ahmedê Çogê. Rûniştî : H. Cindî, Zeyneva İvo û Şawoyê Lêşo.

Heciyê Cindî di sala 1908 da li gundê Emençayfrê, qeza Qersê, ji diya xwe bûye. Di salên Şerê Cihanê Yekemîn da sêwî dimîne û sala 1919 da, pêşiyê wî didne sêwîxana Qersê, paşê jî, didin ya Gumriyê (niha Lênînan). Ew di sala 1929 da Xwendegeha ermenî temem dike û dibe seyda û midûrê dibistana gundê kurdayî Qundaxsazê (niha Riya Teze). Lê mêla wî li ser xwendinê bû û di sala 1930 de ew dikeve Fakulta ziman û edebiyatê, ya Zanîngeha Rewanê ya dewletê û di sala 1933 de ew temam dike. Hema wê salê jî ew dikeve aspirantûra Enstîtuya dîroka kultura Ermenîstana Sovyetî. Ew jî ji xezeba sala 1937 a nefilitî. Ewî ji kar dûr dixin û zûtirkê di adara sala 1938 de davêjne hebsê. Ew çawa “xayînê welat” hate gunekarkirinê û nava “îzbatyan” de bûn wisa jî nama ku Mîr Celadet Bedirxan bi navê kovara “Hawar” ji wî re şandibû, yek jî Kamil Bedirxan, ku hingê li Tiflisê li Zanîngeha Komûnistiyyê ders dida, şevêkê bûbû mewanê wî. Rast piştî salekê, 18 ê adarê sala 1939 a mehkema eskeriyê wî efû dike û ew ji hebsê derdikeve. Lê di nava salekê de ewî zulm û zêrandina wisa dîtibû, wekî temama jiyana wî da ji bîra wî neçû. Loma jî ew roja 1 ê adarê, roja ji hebsê derketinê, kire roja ji dayîkbûyîna xwe û her ciya paşê ew roj nivîsî.

Di sala 1940 de ew têza xwe ya bi navê *Ker û Kulikê Silêmanê Silîvî* pawan dike û dibe kandîdatê (doktorê) filolojiyê. Ew xebata wî ye, ku piştî salekê li Rewanê çap bû, bû hîmê folklornasiya kurdî li Yekîtiya Sovyetî. Lê hê di sala

1936 a de Heciyê Cindî (tevî Emînê Evdal) *Folklorê kurdî* çap dibe. Ev kitêba giranbiha hetanî îro jî di dereca çapkirina folklorê kurdî da ya baştir e.

Di sala 1959 de li sektora Rojhilatnasiyê (niha Enstîtuya Rojhelatnasiyê, ya Akademiya Ermenistanê ya Zanistiyê) para kurdnasiyê vedibe û ji destpêkê heta sala 1968 a Heciyê Cindî serokê wê parê bû.

Di sala 1964 de ji bona karê wî yî pirsale û hêja di dereca kurdnasiyê de navê doktorê filolojiyê didne wî, lê piştî du salan ew dibe profesor.

Heciyê Cindî şuxulvaniya xwe ya pedagojiyê ji dibistana gundê kurda yî Qundaxsazê dest pê dibe, paşê salên 1930-1937 de li Xwendegha Piştqefqasya ya kurdî ya pedagojiyê dersên zimanê kurdî dide, peyra di salên 1968-1975 de li para kurdî ya Fakulteya Rojhelatnasiya Zanîngeha Rewanê ya dewletê de dersên ziman, edebiyat û folklorê kurdî dide.

Di roja derketina rojname *Riya Teze* de, ji sala 1930 heta sala 1957, ew wisa jî di berpirsiyariya wê de kar dibe.

Heciyê Cindî karekî mezin di dereca amadekirina kitêbên dersê de kiriye. Ev êdî çend silsiletê zarokên Kurdan li Yekîtiya Sovyetî bi *Elîfba* Heciyê cindî fêrî xwendina zimanê dê dibin. Helbet xên ji *Elîfba* Heciyê Cindî çend kitêbên dersan yên mayîn jî nivîsîne.

Heciyê Cindî ji wan nivîskarê me bû, ku bi navê wana edebiyeta Kurdên sovyetî dest pê dibe. Ji salên 30 î dest pê kirî gelek kitêbên wî yên şêran,

Heciyê Cindî û nivîskarê ermenî Avêtik Îsahakyan di sala 1958 de.

Heciyê Cindî û malbata wî. Li piya : Zazê, Zînê, Nûrê. Rûniştî : Frîde, H. Cindî, Z. Îvo û Frîce.

kurteçîrokan û dawiyê romana wî ya *Hewarî* çap bûne. Gelek afirandinên wî wisa jî bi zimanê ermenî û rûsî çap bûne. Ew ji sala 1932 a, ji roja teşkîlkirinê, hetanî sala 1967 a serokê Para nivîskarên kurd ya Yekîtiya nivîskarên Ermenistanê bûye.

Çawa nivîskar, ew tevî gelek komcivînên nivîskarên Ermenistanê, Yekîtiya Sovyetî û konferansên nivîskarên welatên Asyayê û Afrîkayê bûye.

Di salên 30 de Heciyê Cindî di Para Radyoya Rewanê ya kurdî de çawa dîktor kar kiriye.

Heciyê Cindî çawa ronakbîrekî gelê kurd (bi manîya ve peyvê ye lape fire) di hemû derecê kultura kurda de kar kiriye. Lê belê karê wî yî sereke berhevkrin, çapkirin û lêgerîna folklorê kurdî bûye. Xên, ji herdu kitêbên jor-gotî ewî ev kitêb jî çap kirine *Folklorê kurdî* bi zimanê ermenî, 1947 ; *Şaxêd eposa Koroxlîyê kurdî* bi zimanê ermenî, 1953 ; *Memê û Zînê* bi zimanê ermenî, 1956 ; *Beyt-serhatiyê kurdî* bi zimanê rûsî 1962.. Bi zimanê kurdî ev kitêb derketine *Folklorê kurdî*, 1957, *Kilamê cimaeta kurdaye lîrîkiyê*, 1975; *Şaxêd eposa Rostemî Zalê kurdî*, 1977; pênc cildên *Hikyatên cimaeta kurda*, 1961, 1962, 1969, 1980, 1988; *Metelok û meselokên cimaeta kurda*, 1985 ; *Bahar*, 1988 û gelekêd mayîn, ku tevayî 10 hezar rûpelî bêtir e.

Heciyê Cindî wisa jî bi pirsê edebiyatnasiyê va mijûl bûye du kitêbên

wî *Lîtêratûra Kurdên Ermenistana Sovyet* di sala 1954 û *Oçêrkê lîtêratûra Kurdên Ermenistana Sovyetî*, 1970 tevî gelek gotar, nivîsarên pêşîn bûn ku tê da cêribandina lêgerîna edebiyeta Kurdên Yekîtiya Sovyetî tê kirinê.

Rêke pêşdabirina edebiyatê jî, ew wergerandinê ji zimanê mayîn e. Di vê derecê da jî Heciyê Cindî karekî hêle kiriye. Bi wergerandina wî 12 kitêb hatine çapkirinê û 15 piyês di têyatira kurdî de hatine nîşandanê.

Seva karê xwe yî hêja di dereca pêşbirina kultura kurdî de Heciyê Cindî bi gelek xelatên Yekîtiya Sovyetî ve hatibû xelat kirin.

Di sala 1972 de Heciyê Cindî tê bijartinê çawa endam-miqaledarê Akademiya Kurda li Komara Iraqê, û di sala 1983 de bû hîmdarekî Enstîtuya Kurdî ya Parîsê.

Heciyê Cindî 1 ê gulanê, sala 1990 î li bajarê Rewanê wefat kir.

Xên ji wan kitêbê jorgotî di nava mîrata ewî hiştî de gelek destnivîsarên wî yen hêja hene, ku çapkirina wana wê xizna kultura Kurdan dewlemend bike.

Bibliyografiya xebatên Heciyê Cindî

Di vê bîbliyografyayê de navên xebat, bînd û pirtûkan ji eslên wan, bê guherandin û rastkirin, bi alfabeya latînî hatine nivivîn.

I— Xebatên pedagojiyê

1. Metodîka zimanê kurmancî, bona xwendinxanê dereca ewlîn, Erêvan, sala 1932.
2. Xebemema fleyf-kurmancî (tevî hevala), Erêvan sala 1933.
3. Ziman-nema kurmancî, bona mektebê orte (tevî prof. A. Xaçaturyan.), Erêvan, sala 1935.
4. Xebemema termînolojiyê, ermenî-kurmancî (tevî prof. A. Xaçaturyan.), Erêvan, sala 1936.
5. Programa zmanê kurmancî, bona dersxanêd I-IV (tevî E. Evdal), Erêvan, sala 1936.
6. Programa zmanê kurmancî, bona mektebên ortê (tevî E. Evdal), Erêvan, sala 1936.

7. Programa zmanê kurmancî, bona dersxanêd V-VI (tevî E. Evdal), Erêvan, s. 1953.

II— Pirtûkên ziman û edebiyata kurdî ya dersan (wisa jî yên çend cura veçêkirî û çapkirî)

1. Beyreqa sor, bona koma ewlîn, Erêvan, sala 1932
2. Emrê teze, bona koma duda, Erêvan, sala 1932.
3. Dinya teze, kitêba zmanê kurmancî, bona koma V, VI, VII, Erêvan, sala 1932.
4. Beyreqa sor, Elîfba, bona koma ewlîn, Erêvan, sala 1933.
5. Kolxoznîkê derbdar, Elîfba, bona mezina, Erêvan, sala 1933.
6. Ktêva zmanê kurmancî, Elîfba, Erêvan, sala 1934.
7. Elîfba bona koma ewlîn, Erêvan, sala 1935.
8. Elîfba bona mezina, Erêvan, sala 1936.
9. Elîfba û ktêva xwendinê, bona sala pêşîn, Erêvan, 1937.
10. Elîfba, Erêvan, sala 1946, veçêkirî çap bûne 1951, 1954.
11. Elîfba (tevî Frîda Cewarî), Erêvan, veçêkirî çap bûne, sala 1957, 1961, 1966, 1974, 1982.
12. Ktêva zmanê kurmancî bona koma sisiya, Erêvan, sala 1933. Ev ktêva veçêkirî hatiye çapkirinê wisa jî di salên 1935, 1937 de.
13. Zmanê dê, bona dersxana sisiya, Erêvan, veçêkirî, çap bûne salên 1948, 1952, 1955, 1958, 1961.
14. Zmanê kurdî, bona dersxana sisiya, Erêvan, veçêkirî çap bûne salên 1970, 1976, 1987. Ktêva pašîn hazir bûye tevî F. Cewarî.
15. Ktêva zmanê kurmancî, bona mezina, Erêvan, sala 1934.
16. Ktêva zmanê kurmancî bona sala duda, Erêvan, sala 1934.
17. Ktêva zmanê kurmancî (tevî hevala), bona dersxana şeşa, Erêvan, sala 1935.
18. Ktêva zmanê kurmancî, bona dersxana duda, Erêvan, sala 1937.
19. Ktêva zmanê kurmancî (tevî C. Gêncî), bona dersxana hefta, Erêvan, sala 1937.

III— Xebatên filolojiyê, berhevokên zargotinê

1. Klamê cimaeta Kurmanca (dengnivîsandin û pêşxeber ya K. Zakaryan, tekst nivîsîn H. Cindî), Erêvan, sala 1936.
2. Folklor Kurmanca (tevî E. Evdal), Erêvan, sala 1936.
3. Ker û Kulikê Slêmanê Slîvî, eposa cimaeta kurda, lêgerîn û tekst (lêgerîn bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1941.
4. Weten, 10 kilam bi zmanê kurmancî (tevî S. Gasparyan), rotoprînt, Erêvan, sala 1962.
5. Ewledêt weten, berevoka klamê kurdaye sovêtyê (tevî S. Gasparyan), rotoprînt, Erêvan, sala 1943.
6. Folklor kurdî, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1947.
7. Şaxêd eposa, "Kyor-ogliyê" kurdî, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (pêşxeber, nivîsarnasî bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1953.
8. Edebyata kurdîya Ermenistana Sovêtyê, lêgerîn (bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1954.
9. Memê û Zînê, beyt serhatya cimaeta Kurda, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1956.
10. Folklor kurmanciyê, Erêvan sala 1957.
11. Hikayatêd cimeata kurda, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (pêşxeber, nivîsarnasî bi zmanê kurdî û ermenî)
cilda pêşîn, Erêvan, sala 1961.
cilda dua, Erêvan, sala 1962.
cilda sisya, Erêvan, sala 1969.
cilda çara, Erêvan, sala 1980.
cilda pênc, Erêvan, sala 1988.
12. Beyt-serhatyê Kurdaye êpîkyê, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (pêşxeber, nivîsarnasî bi zmanê rûsî, tekst bi zmanê rûsî, kurdî), Moskva, sala 1962.
13. Nîşandaîna dostya Kurda û Ermenya di nava zargotinê da, lêgerîn (bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1965.

14. Klamêd cimaeta Kurdaye lîrîkyê, pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (pêşxeber bi zmanê kurdî, ermenî), Erêvan, sala 1972.
15. Oçêrka edebiyeta kurdiya Ermenistana Sovêtyê, lêgerîn (bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1970.
16. Klamê cimaeta Kurda, Erêvan, sala 1975.
17. Şaxêd eposa "Rostemê Zalê kurdî", pêşxeber, tekst, nivîsarnasî (pêşxeber bi zmanê rûsî), Erêvan, sala 1977.
18. Hikyatêd cimaeta Kurda (bi zmanê rûsî), Erêvan, sala 1985.
19. Meselok û xeberokêd cimaeta Kurda, pêşxeber, tekst û nivîsarnasî, Erêvan, sala 1985.
20. Bahar, berevoka zargotinê, Erêvan, sala 1988.

IV — Pirtûkên edebiyatê û veçêkirin

1. "Dermanxanê", "Ha, yanê na", pîyêsê yekperdeyî, Erêvan, sala 1932.
2. Hikyatêd cimaeta Kurda (veçêkirin bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1940.
3. Siva teze (bervoka serhatya), Erêvan, sala 1947.
4. Hikyatêd cimaeta Kurda (veçêkirin, bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1952.
5. Hikyatêd cimaeta Kurda (veçêkirin, bi zmanê rûsî), Moskva, sala 1959.
6. Beyt-serhatyê cimaeta Kurda (veçêkirin, bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1960.
7. Hewarî, roman, Erêvan, sala 1960. Tercume bi zmanê rûsî bi sernivîsara "Û bihar hat", Moskva, sala 1978. Tercume bi zmanê ermenî bi sernivîsara "Û bihar hat", Erêvan, sala 1985.
8. Hikyatêd cimaeta Kurda (veçêkirin, bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1973.
9. Karexezal (hikyatêd cimaeta Kurda, veçêkirin, bi zmanê ermenî), Erêvan, sala 1982.

Xebatên edebiyatê wisa jî çap bûne

1. Ktêvêd wî yên dersa da
2. Berevokê "Efrandina ewlîn", Erêvan, sala 1932, "Nivîskarêd Kurmanca" da, Erêvan, sala 1934.

1- Pionêr-endamê teşkîlata mektebvanên sovyetî.

3. Almanaxê "Nivîskarê Kurdên Sovêtyê" û "Bhara teze" da, Erêvan, sala 1932-1983.
4. Antolojiya "Nivîskarê kurdê sovêtyê", Erêvan, sala 1936 û berevoka "Şaîrê kurdê sovêtyê" da, tercume bi zmanê ermenî, Erêvan, sala 1953.
5. Berevoka "Şaîrê kurdê sovêtyê" da, tercume bi zmanê rûsî, Erêvan, sala 1956.
6. Wisa jî di rojnama Rya Teze da" û di gelek kovar û rojnamê rûsî û ermenî da.

V — Mîqalên zanistî û nasandinê

1. Guhdarya mezin li ser xevatê kûltûryê û xwendinê, rojnama Xorhrdaîn Hayastan (Ermenistana Sovyetyê, bi zmanê ermenî), Erêvan 27.3.1932.
2. Edebyata kurdayê sovêtyê, rojnama, Grakan Test (Rojnama edebiyetê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 20.10.1933.
3. Pîonêrê¹ sazbandya Kurda ye sovêtyê (derheqa S. Gasparyan da), kovara Sovêtakan Arvêst (Hunermendya Sovêtyê" bi zmanê ermenî), Erêvan, N°3, 1935.
4. Stranê Kurdayê mektebyê, rojnama "Brakan têzî" (Rojnama edebiyatî, bi zmanê ermenî), Erêvan 1.11.1936.
5. Derheqa aşiqê Kurda da, rojnama Grakan Test (Rojnama edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 18.2.1937.
6. Daûdê Sasûnê (derheqa mêrxasê eposa ermeniyana de), rojnama Grakan Têst (Rojnama edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 30.8.1939.
7. Motîvê mêrxasiyê û wetenhizyê di nava zargotina Kurda da, kovara Têgêkagîz ya Armfakê (Elamnîvîs, bi zmanê ermenî), Erêvan, N° 5, 1942.
8. N. Marr û kurdzanî, kovara Xevatêd kabînetê ser navê Marr ya Ûnîvêrsîtêta Erêvanêye dewletê, Erêvan N° 3 1948.
9. Abovyan û cimaeta Kurda, Sovêtakan grakanûtyûn û arvêst (Edebiyat û hunermendiyaya sovetyê bi zmanê ermenî), Erêvan, N° 9 1948.
10. Abovyan, derheqa zargotina Kurda da, rojnama Sovêt Ermenîstanî (Ermenistana Sovêtyê, bi zmanê azerî), Erêvan, 23.7.1948.
11. Pûşkîn di nava edebiyatta kurdî da, rojnama Grakan Têst (Rojnama edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 31.5.1949.
12. Komîtas û sazbandya Kurda, rojnama, Grakan Têst (Rojnama edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 2.10.1949.

13. Cimaeta hişyarbûyî, rojnama Izvêstîfa, (bes, bi zmanê rûsî), Moskva, 5.12.1950.
14. Peşdaçûyîna Kurda li Ermenistana Sovêtyê, rojnama, Sovêtakan Hayastan (Ermenistana Sovêtyê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 7.12.1950.
15. Edebyata Kurdaye Sovêtyê, kovara Sovêtkan grakanûyûn yên arvêst (Edebiyat û hunermendiya sovêtyê, bi zmanê ermenî), Erêvan, N°12, 1950.
16. Tûmanyane me (derheqa nivîskarê ermeniyayî navdar Hov. Tûmanyane da), rojnama "Sovêt Ermenîstanî (Ermenistana Sovêtyê, bi zmanê azerî), Erêvan, 11.4.1953.
17. Tûmanyane derheqa Kurda û di nava edebiyeta kurdî da, rojnama Grakan Têst (Rojnama edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 31.4.1961.
18. Edebiyata Kurda ye teremakyêye Sovêtyê, kovara Sovêtkan Grakanûtyûn (Edebiyata Sovêtyê, bi zmanê ermenî), N° 11, Erêvan, 1951.
19. Folklorê Kurdaye Sovêtyê, kovara Zrabêr, ya Akademya Ermenistanêye ulma (bes bi zmanê ermenî), Erêvan, N° 10, 1951.
20. Z.N. Tolstoy derheqa Kurda û di nava edebiyata kurdî da, kovara Têxêkagîz, ya Akademya Ermenistanêye ulma (Elamnivîs, bi zmanê ermenî), Erêvan, N° 10, 1953.
21. Ji tarîqa mektebê kurdî, kovara, Sovêtkan mankovarj (Mamostayê Sovêtyê, bi zmanê ermenî), Erêvan, N° 3, 1953.
22. Derheqa edebiyata kurdî da, kovara Lîteratûmaya Armêniya (Ermenistana edebiyatê, bi zmanê rûsî), Erêvan, N° 6, 1960.
23. Kurdanî li Ermensitana Sovêtyê da, Kovara Patmabanasîrakan handês, ya Akademya Ermensitanêye ulma" (dîrok-fîlolojî, bi zmanê ermenî), Erêvan, N°2, 1960.
24. Nivîsarê mêsropî û kûltûra gelê kurd, kovara Têxêkagîr, ya Akademya Ermenistanêye ulma (Elamnivîs, bi zmanê ermenî), Erêvan, n°5, 1962.
25. Efrandinê Sayat-Nova bi zmanê kurdî, kovara Sovêtkan grakamêtyên (Edebiyata Sovêtyê, bi zmanê ermenî), Erêvan, N°10, 1963.
26. Erêvan, merkeza kûltûra kurdî, rojnama, Erêkoyan Erêvan, (Erêvanê êvarê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 22.4.1970.
27. Temîye Garkî (xebera dêlêgatê civîna Yekîtiya nivîskarê Sovêtyê), Rojnama Kommûnîst (Komûnîst, bi zmanê rûsî), Erêvan, 28.8.1974.

28. Derheqa Şaxêd "Rostemê Zalê kurdî" da, berevoka, kurdzaniyê, ya Akadêmiya Ermenistanê ya ulma, Erêvan, 1975.
29. Şekspîr û kurdayatî, berevoka, Şekspîrakan, ya Akadêmiya Ermenistanê ya ulma (Şekspîrî bi zmanê ermenî), Erêvan, cild 5-a, 1975.
30. Dostê kûltûra Kurda (100 saliya bûyina nivîskarê ermeniyayî navdar Av. Isahakyan), rojnama Grakan têst (Rojnema edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 28.2.1975.
31. Emrê mezin (70 salya bûyina E. Evdal), rojnama Komûnîst (Kommûnîst, bi zmanê rûsî), Erêvan, 16.10.1976.
32. Emekdarê mezin (80 salya bûyina E. Şamîlov), rojnama Riya Teze, rojnama Grakan Test, (Rojnema edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 28.3.1980.
34. Riya pêşdahatinê (70 saliya nivîskar Baxçoe Îsko), rojnama Litêratûralî sakartvêlo (Edebiyata Gurca, bi zmanê gurcî), Tbilîsî, 4.3.1983.
35. Perek ji emrê Zaryan (nivîskarê Ermenya), rojnama Grakan Test (Rojnema edebiyatê, bi zmanê ermenî), Erêvan, 26.8.1983.
36. Şaxêd eposa Kurda ya "Dim-dim", bi zmanê ermenî, berevoka Kurdzaniyê ya, 2-a ya Akadêmiya Ermenistanê ya ulma (bi zmanê ermênî), Erêvan, 1985.

Wisa jî gelek miqale di rojnama Riya Teze de, çap bûne.

VI — Afirandinên bi zimanê kurdî

1. Lazo (Hakob Kazaryan), Serhatya Casimê Kurd (tevî E. Evdal), Erêvan, sala 1931.
2. H. Şaleyana, Rya Teze, pîyês, Erêvan sala 1934.
3. H. Sîras, Memê û Eyşê, efsane, Erêvan, sala 1935.
4. H. Şaleyana, Ser rya rêwîtyê, pîyês, Erêvan, sala 1935.
5. H. Koçar, Xecê serhatî, Erêvan, sala 1935.
6. Nivîskarê Ermeniya yê sovêtyê, antolojî, Erêvan, sala 1936.
7. Av. Isahakyan Emoyê kurd (berevoka serhatiya), Erêvan, sala 1955.
8. Destegul (nivîskarê ermenya derheqa Kurda da), Erêvan, sala 1963.
9. Sayat-Nova (berevoka şêra, tevî F. Ūsiv), Erêvan, 1963.

10. Bihara dila (ji afirandinên nivîskarê welatê başqe), Erêvan, sala 1978.

11. H. Tûmanyar, Gîkoz (serhatî, tevî E. Evdal), Erêvan, sala 1982.

Wisa jî di salên 1930 de çend broşurên doxtiyê, matematîkê, di salên 1940 de jî bona têtara gundê Elegezê (nehiya Axbaranê) 15 piyêsên nivîskarê Ermeniya wergerandine.

Nûra Cewarî

Wexanên nû yên Enstîtuyê

**Danezana Gerdûnî
ya Mafên Mirov**

جاری گەردوونی
مافی مرۆڤ

پێشەکی - پێشگوتین
Kendal

Ev pirtûk bi arîkariya
Civata aborî ya Ewropa hatiye çap kirin

Enstîtuya Kurdî ya Parîsê
Weqfa Fransa-Azadî
Fedcrasyona Navnetewayî ya Mafên Mirov

Kurdên nejbîrkinê

Nûredîn ZAZA

I. Cemîlê Seyda

Min ew li Şamê naskir. Hingê çil û pênc salî bû. Peyayekî kinik, gilover lê wek xortekî livok bû. Çavekî wi di şerên wî yên bê hejmar de hatibû pûç kirin.

Ji xelkê Licê bû û di şoreşa 1925 de femandarekî Şêx Seîd bû. Ketibû lêxistinên dijwar, gelek cî ji destê Tirkan girtibûn û çember avêtibû dora Diyarbekirê. Çîrokên wî li ser serpêhatiyên wî bê dawî bûn.

Piştî şikestina Şoreşê, ew jî hat girtin. Lê reviyabû ; dîsa hatibû girtin, dîsa reviyabû. Cara pêşîn, ji zindana Mêrdînê bazdabû. Ev bazdana ha bi vî awayî çêbûbû *“Dinya zivistan û şev bû”* ewî digot , *“di menqelê de agir bûbû xwelî, xweliyeke germ. Min xwelî danî destmalê xwe de û li paş min avê veşart û min ban esker kir ku min bibe avrêjê. Gava em gihanê, min destmal tije bi xwelî germ xist ser çav û ruyê esker. Mêrik destên xwe anîn ser çavên xwe û dest bi barbarê kir “Çavên min çûn ez kwîr bûm, hawar e!” Min got neha barbara wî û xwe di ser diwêr re avêt xwar û bi hemî hêza xwe, xwe ji zindanê bi dûr xist. Min riya han bin xet girt û di ve şevê de xwe gihande Derbesiyê, li ser riyê.”*

Piştî vê bazdanê, Cemîlê Seyda malîyên xwe bi timamî anîbû Sûriyê û li gundekî Qamişlo bi cî bûbû. Du, se kurên wî jî pêre bûn.

Di salên sîhî de, Şêx Evdirêhîm, brayê Şêx Seîd jî hatibû Şamê. Li wê, ji xwe re xaniyekî paqij girtibû û jineke Şamî jî anîbû. Hin mirîdên wî ku pez tanîn Helebê xweş pere didanê. Ango, bi firehî dijî û berikên wî ne vala bûn.

Di sala 1937 an de, gava şerê Dêrsimê dest pê kir, Şêx Evdirêhîm xiste serê xwe ku çend peya bide dora xwe derbasî Tirkiyê bibe û ji bo sivikkirina barê

Dêrsimiyân, li ciyekî din li Kurdistana Tirkîyê, eniyeke din veke. Cemîlê Seyda jî yek ji canbêzarên Şêx Evdîrehîm bû.

Lê peyakî din, bi navê Huseyîn Sawîrlî jî xwe gihandibû Şêx û bûbû yek ji pêşmerge û şîretdarên wî.

Huseyîn Sawîrlî, du sê salên wî bûn ku hatibû Şamê. Xortekî bîst û çar, bîst û pênc salî xuya dikir. Li cem necarekî dixebitî. Nizanim bi çi awayî, ewî xwe gihandibû, Mîr Celadet Bedîrxan û xwe pê wek Kurdekî dilpak û kambax dabû pejiwandin. Her cara ku em diçûn cem Mîr, me ew li wê didît. Wek kurê malê bi karên malê radibû, qehwe tanî mêvanan û kursî û maseyên malê cîla dikirin. Destê Rûşen xanim digirtin, ew maçî dikir û jê re dîgo *Tu diya min î diya min a rastî!* Wê jî, bi ken dîgo *Herê herê, welê ye...*

Li gora gotinên Huseyîn, di dibistana eskeriya Tirkan da dixwend. Lê ji ber kurdîtiya wî, dixwestin wî bigirin. Ew pê hesiyabû û berê ku bête girtin, reviyabû û hatibû Sûriyê. Baweriya Mîr bi gotinên wî dihat û dilê wî pê dişewitî.

Di wan salan de, min li Şamê dixwend û caran diçûm Taxa Kurdan. Di nav xortan de kurdine hêja hebûn û hevalên baş bûn. Me bi hev re bangehek (klub) vekiribû ; em li wê dicivîyan û me dersên kurdî didan spor jî hebû. Para Osman Sebrî di vê xebatê de mezîn bû. Carna Huseyîn bi min re dihat û bi wan xortan re dida û distend û xwe geş dida zanîn. Lê, hêdî hêdî, li ser hin pîrs gotin û tevgerên wî, em ji paqîjiya wî ketin şikê.

Rojekê, Sofî Mihemed şika me hîn xurtir kir. Ewî dîbû ku Huseyîn jî sefaretî Tirkan derdikeve. Çû ji Mîr re got. Lê Mir, bi Sofî re xeyidî, û rabû ew jî mala xwe der kir û nexwest ku edê bête wê derê.

Sofî Mihemed ji gundekî Diyarbekirê bû. Heft heşt salên wî bûn ku hatibû Şamê û li dibistana Rûşen Xanim dergevanî dikir. Kurdekî dilşewitî bû. (Di sala 1963 an de, gava hikûmeta sûrî li min digeriya ewî nêzîkî mehekê ez di mala xwe de veşartim.)

Sofî çû tiştên ku li ser Huseyîn dizanîn gotin Şêx Evdîrehîm jî. Lê wî jî ew ji mala xwe bi dûr xist û guh neda gotinên wî. Bi vî awayî şeveke havînê, Şêx Evdîrehîm, Cemîlê Seyda, Huseyîn Sawîrlî û çarde panzde peyayên din, tevde bi çek, derbazî sînor bûn, ketin Tirkîyê û qederek tê re meşîyan. Rêberiya wan Huseyîn dikir. Berî ku roj derkeve xwe digehînin şikeftê û roja xwe li wê derbaz dîkin.

Şeva dîtir, dîsa bi rê dikevin û xwe digehînin benderên gundekî. Tî û birçî ne. Huseyîn dibê ku ewê here ji wan re nan û avê bîne. Diçe û qederekê dimîne.

Gava vedigere destvala ye lê dibêje ku mixtarê gund wan nasê wî ye û ewê bi xwe ji wan re xwarin û vexwarinê bîne.

Saet derbaz dibin û mixtar xuya nake. Nêzîkî sibê, repe-repek tê. Hingê Huseyîn radibe ku bazde û xwe bigihîne eskeran. Cemîlê Seyda bi bêbextiya wî dihese, radibe fişkekê berdide serê wî û wî radixe erdê. Lê riya xilasiya wan nemaye. Esker dora wan digirin û teslîm bûna wan dixwazin. Kurd li ber xwe didin û şerekî dijwar çêdibe. Gelek esker têne kuştin. Li ser vê, esker êgir berdidin bênderan û nahêlin ku tu kes derkeve.

Bi vî awayî, welatparêz û şervanên me yên canfîda, hin bi gulan, hin bi êgir dibine qurbanên bêbextiya Huseyîn Sawirlî û yên dilsafî û bêtedbîriya mezin û berpirsiyarên me.

Ev ne cara pêşîn bû û bawer nakim ku cara paşîn be...

BSX. Şêx Evdirehîm peyayekî pir mêr bû. Tîrs bi xwe çî ye nedizani, lê, sergerm, bêhiş û bêzanîn bû. Ewî buyerên Pîranê lezandibûn û kiribû ku be haya Şêx Saîd, berî wext şoreş biteqe.

II. Hemze Begê Miksê

Min ew jî li Şamê nas kir. Ji Miksê bû, nêzîkî Wanê. Di medreseyan de û piştî, li Stembolê, di Ilahiyat de xwendibû. Têkilî tevgerên millî yên salên 1910 an bûbû. Di sala 1918 an de, li Stembolê, ji bo cara pêşîn li dewleta Osmaniyan, Mem û Zîn dabû çap kirin. Ji ber vê, berê ku Mistefa Kemal bikeve Stembolê, tevî gelek Kurdên din emrê kuştina Hemze Begî jî derxistibû. Da ku nekeve destê celadên xwe, di sala 1924 an de, Hemze Beg Stembol berdabû, çûbû Misrê û ji wê jî hatibû Sûriyê.

Herwekî xwendina wî medresî bû, Hemze Beg xweş bi kurdî, tirkî, farisî û erebî dizanî. Dikarî li Şamê, bi hêsanî, ji xwe re karekî mamostetiyê peyda bike. Lê, ewî jî wek brayê min, xwest ku here cem Kurdan. Li Eyindîwerê, bajarekî piçûk ê Cezîrê, nêzî sînoren Irak û Tirkiyê, dibistaneke nû ya destpêkî hatibû vekirin. Hemze Beg xwest ku here li wê mamostetiyê bike. Li wê, ew bi xwe midir û mamoste bû. Piştî wî bi salekê, brayê min Dr. Nafiz bi xwe li Eyindîwerê bû tebîbê hikûmetê.

Di sala 1925 an de Fransiz ketibûn van deran û heya sala 1930 î di navbera wan û Tirkan de pevçûn dom kiribû. Eyindîwer bi destê Fransizan hatibû ava kirin, ango ewan rê da bû ko Kurd, Ermenî, Siryanî û Kildanî ji Tirkîyê bêne wê derê û Sûrî jî hikûmeta xwe li wê deynin.

Runîştîyên bajêr, tevî eskerên fransiz û cendermeyên sûrî nêzîkî hezar, hezar û du sed kes dibûn. Zaroyên kurd ku diçûne dibistanê, li bajêr bi xwe hindik bûn. Lê nêzîkî bajêr gundê Eyindîwerê bi xwe hebû û xelkê wî tevde kurd bûn. Lê, ji kurê mixtar pê ve tu kesî din nedixwest zaroyên xwe bişîne dibistanê. Hemze Begê reben diçû ber deriyê wan û, bi kurmanciya xwe ya miksî, hêvî û rica ji wan dikir ku zaroyên xwe, bi erebî jî be, bê xwendin nehêlin. Xelk guh nedidayê. Gava ewî dît ku welê, rojekê ewê zabitê cendermê bi xwe re bir û çûne gund û ji wan re got *"Binêrin, emir heye ku hun zaroyên xwe neşînin dibistanê, ev zabitê ku bi min re ewê navê we bistîne û cezayine mezin bide we !"*

Çend roj derbas dibin, zarok dîsa nayên. Îcar, bi rastî zabitê cendermê ji çend kesan re ceza dişîne. Li ser vê, zarok hêdî hêdî têne dibistanê. Du sê sal derbaz dibin, nemaze piştî hatina brayê min, li wê derê, dibistan tije zaroyên kurd bûn. Gelek ji wan piştî çûn li Qamişlo û li Hasiçê techîz (lîse) bi xwe timam kirin û hin bi şûnda zanîngeh bi xwe timam kirin. Niha ji şagirtên Hemze Begî doktor, dermançêker, avokat û mihendîs hene.

Di sala 1940 î de, Fransizan û hikûmeta sûrî xwe ji Eyindîwerê kişand û Dêrikê, Dêriya Eyindîwerê, an a rastir Dêrika Deşta Hesinan, Eyîndiwar hingî bû xirabe. Gundê Eyindîwerê bi xwe ji wê derê rakir û çû xwe danî ciyekî ser sînorê Iraqê. Hemze Beg jî kirin midirê techîza (lîse) Hasiçê. Li wê jî merîk, bêtirî bist salan xortên kurd, ereb, siryanî, asûrî û ermenî gihandin. Ez dibêm, di sala 1965 an de çû dilovaniya Xwedê.

Jina Hemze Begî jî, wek ya Ihsan Nûrî jî tirk bû, û ji Stembolê bi xwe bû. Digel vê yekê mêrê xwe bemedî û heya mirina wî pê re ma.

Lozan, 28. 11. 1987

Hevpeyvînek bi Osman Sebrî re

Firat CEWERÎ

Ruknedîn taxek ji taxên Şamê ya herf bilind e, di quntara çiyê de ye. Weke çiyayekî Kurdistanê asê ye, rût e, lê bi heybet e. Ku navê Şamê ne tenê biwa, ji rûniştevanên wê mirov dê bigotiya Kurdistan e. Piraniya Kurdên Şamê li wir bi cih bûne, li wir mal ava kirine û li wir dijîn. Di dilê hemiyan de hêviya Kurdistanê azad heye, û li wir kalek dijî, kalemêrekî bejinkurt, awirtûj, mêrxas û weke çiyayên Kurdistanê bi heybet ... Kalemêrekî ku jibo azadiya welatê xwe bi qasî qirşekî tişteke ji hêviya xwe winda nekiriye... Ez êvareke biharê li mala vî kalemêrî bûme mêvan. Vî mêrxasê gotinxweş, nefsbîçûk, jêhatî û xwedîtecrube geh bi gazin, geh jî bi hêrsbûn ji min re behsa paşeroja xwe, dema borî û behsa pêşeroja me kir. Ji bo ku ez gotûbêj û sohbeta vî welathezê mezin tenê ji xwe re nehêlim û bigihînim hemwelatîyên xwe jî, min jê pirsî û wî jî bersîv da

-Apê Osman, te li ku, çewan ji bo çi dest bi nivîsandinê kir?

-Nivîsandin, gava rehma Xwedê lê be, Celadet xwest Hawarê derxîne, min jî dest bi nivîsandinê kir. Hevalekî bi navê Qedrîcan di hejmara pêşî de ji min re tişteke nivîsandibû, di hejmara diduwan de min jî jê re nivîsand. Wilo me dest bi nivîsandinê kir. Lê nivîsa ku min di Hawarê de kir gelekî kêmbû, Hawara ku bi alfabeya kevn derdiket.... Hingî hebekî nexweşî ketibû navbera min û rehmetî Celadet. Wî bi hinek nivîsên min leyistibû. Ji ber vê yekê ez xeyidîm û min hew tê de nivîsî. Gava ku Hawara nû dest bi weşanê kir, wê çaxê hinek camêr hebûn em gihandin hev, xwest ku em dîsan bi hev re bixebitin û ez pê re xebitîm. Wê gavê min hebekî nivîsand.

- Welê dixuye ku te li Şamê, an jî li Sûrî dest bi nivîsandinê kiriye.

- Erê, min li Sûrî dest pê kir. Ma li welêt nivîsandina bi kurmancî hebû?
Me nedizanî ku kurmancî tête nivîsîn û neketibû serê me.

- Tu di bin tesîra kê û çî de mayî?

- Gava ku Celadet rehmêtî dest bi derxistina Hawarê kir, di dilê me gişkan de kerameta nivîsandinê çê bû. Lê paşê Celadet ji min re pirsek jî gotibû, ew xweş ketibû serê min. Got «*Ez dibînim çavên te li çîrokên şoreş e, lêxistin... Em ferz bikin ku tu bi tenê bikaribî Kurdistanê çêbikî. Lê ew Kurdistanê ku merivek çêbike, merivek dikare xerab jî bike. Lê nivîsandin tu çî bikê ew dê ji mîlet re bimîne*». «Ew gotinên rehmêtî di serê min de cih girtibûn û ez bi zimên mijûl bûbûm. Lê, li pêşîya me tiştek tunebû, destên me vala bûn. Destên me de tiştên ku min berê bihîstibû, *Dîwana Melayê Cizîrî û Mem û Zîn* a Ehmedê Xanî bû. Ji van pêve ji kurmancî me tiştek nebihîstibû. Ev jî pirsên erebî ne, yanî ne kurmanciyê xwerû ye. Zimanê kurmancî nehatiye şuxulandin, nehatiye xwendin.

Ev jî bextê me yê reş e. Bav û kalên me gunehkariyê mezin kirine ku bi zimanê xwe mijûl nebûne. Di welatê me de Ermenî hebûn, Suryanî hebûn, hindik bûn, lê wan bi zimanê xwe dixwendin. Me diçû bi zimanê Tirkî û Ereban dixwend. Ev hemî sîcê bav û kalên me ne, em hîn nekiribûn. Heye ku rehmêtî Celadet nebiwa, dibû ku me bi xwe jî guh nedabiwa wî karê ha. Ji ber ku em ne xwediyê wê fikirê bûn, ev fikir ji wî derket, mala wî hezar car ava... û yê ku berê min jî daye nivîsandinê dîsan ew bûye. Yanî ez tercîh dikim, dil dida min û ez li pey dimeşiyam. Belê....

- *Tiştê ku tête zanîn te hem helbest, hem jî nesir nivîsandiye; wek li ser Napolyon, hin çîrokên lawiran, li ser hin eşîran... Bêtir kîjanê tu têr dikir, helbestê an nesrê.*

- Ez benî, biçûkî min gelekî ji şîr hez dikir. Min sê-çar dîwanên helbestan ji ber kiribûn. *Mem û Zîn* a Ehmedê Xanî, *Dîwana Melayê Cizîrî*. Û ji tirkî jî min sê-çar dîwan ji ber kiribûn. Kêfa min jê re dihat. Îcar, ji ber wê yekê, gava ku min dest bi nivîsandinê kir bi min re şîr derket. Tiştê pêşî ku min nivîsandiye şîr e.

- *Weke ku tu jî zanî, em nivîsê nû hê jî li ser riya Hawarê diçin. Tu karî ji kerema xwe re bi kurtebirî behsa dema Hawarê ya hewa edebî bikî?*

- Destpêk, yanî her wekî destpêk bû tiştêkî hêja bû. Lê zimanê kurmancî Hawar bi tenê têr nake, divê em gelekî bixebitin. Îro ku Kurdistanê çêbe, komeke

zanistî bête danîn, divê ku ew kom her eşîrekê peyayekî xwe têxe nav, bi gundiyan re, bi jin û mêrên gundiyan re bide û bistîne û pirsên kurmancî ji wan hîn bibin. Yê berê zimanê me xerab kirine xwendayên Kurdan bûn, îro jî dîsan xwenda xerab dikin.

- *Hewa edebî çawan bû, têkîlî û danûstandinên we nivîskarên Hawarê?*

- Ezbenî pêşî bû. Ziman bi dewra mirovekî pêş de naçe, çend zik jê re dixwaze.

- *Gava ku mirov dibêje «Hawar» çend nav têne bîra mirov. Wek Celadet Bedirxan, Osman Sebrî, Nûredîn Zaza, Cegerxwîn û Qedrîcan. Dan û standinên nav van kesan çawan bûn, we bi çi awayî alîkariya hevûdu dikir?*

- Welehî danûstandinên me li gel hev ne evqas baş bûn, danûstandinên me ne xurt bûn.

- *Sedem çi bûn?*

- Sedem bêaqiliya me bû. Di warê siyasî de em her yek bi awayekî difikirîn. A niha tu hinek nivîsarên min bibînî, tu dê bizanibî ku ez bi gelekî ji wan dût im. Yanî hinek ji me weke berê difikirîn, hinekan ji me jî nedixwestin ku weke berê bifikirin. Ev bû û zêdeyî vê jî ez bawer im ne durust e ku em tişteki bipeyivin, ez naxwazim....

- *Çap û belavkirina Hawarê çawan bû, we alîkarî ji ku digirt?*

- *Hawar* pêşî bi alîkariya mîlet derket. Paşê şer dest pê kir. Gava şer dest pê kir, hingî alîkarî bi *Hawarê* re jî kirin. *Ronahî* jî derdiket, lê, *Ronahî* bêtir cih dida nûçeyên siyasî. Mîmkûn bû ku zêde pêş de biçûwa; lê pêyayên me tunebû, mîlet nedixwend. Kesên ku me ji wan re dişandin jî nedixwendin. Yanî mîna ku tu ji yekî re nivîşteki çêbiki û têxî stûyê wî, ma ew êdî wê nivîstê bixwîne? Yê me jî welê bû.

- *Alîkariya aborî ji ku dihat?*

- Alîkariya aborî hinek aboneyên me hebûn temîn dikirin. Xwendayên me di *Hawarê* de bi şûn da bûn. Mîletê me negihîştibû, zimanê xwe hîn nedibûn. Ji ber vê yekî jî di warê aborî de me hebekî tengasî dikişand. Paşê kesên ku binivîsandina jî gelekî kêmbûn. A niha gava ku mirov *Hawarê* dixwîne, mirov dibîne ku nivîskarên wê gelekî kêmbûn.

-Ew nivîsanên ku ji Hawarê re dihatine şandin, berî ku bêtine weşandin, kesî ew di çav re derbas dikirin?

- Na.

- Kurdiya wan jî her weke xwe diman?

- Belê, herkesî gorî xwe dinivîsandin, bi nivîsên wan nedihate leyistin.

- Belavkirina Hawarê çawan dibû, ew bi tenê li Sûrî dima, an sînor gav dikirin û digihîşte pêrçeyên Kurdistanê yên din jî?

-Ez bawer im, ku çend nixwe digihîştine Iraqê, çend nixwe dişandin Bêrûdê û Qamişloyê û dawiya maye jî li vir, li Şamê diman. Ne min got, millet yê ku digirtin jî nedixwendin. Ew hîfî xwendina zarê xwe nebûbûn û nedixwestin hîfî jî bibin. Îro! îro xwendayên me naxwazin hîfî zimanî xwe bibin ! Li vir ez belaş dersê didime wan. Tenê nezan tên dixwînin, lê yê zana nayên, natine; gava dîtine ez ji jêr de dest pê dikim, çûne. Wan dixwestin du ez ji jor de dest pê bikim. Jor de nabe. Jêr de divê mirov dest pê bike. Ku mirov jêr de dest pê bike, mirov dê pêş de biçê. Zimanê me nehatiye xwendin, nehatiye nivîsandin, pir gotinên kurdî hene ku me nebihîstine. Ez, hê jî yê ku têne ba min dersê dibînin, ji wan hîfî gotinên kurdî dibim. Ew çend zimanê me bi şûn de maye. Ev jî ne gunehê me tenê ye, gunehê bav û kalên me ne. Îro, xwendayên me yê ku xwe welatparêz dizanin, bi zimanê xwe naxwînin. A niha ez dizanim merivin hene li ser hin şaxan doktora kirine, çar-pênc zimanên ewrûpî dizanin, lê bi zimanê xwe nizanin. Ev ji bo me gelekî şerm e, lê camêran (!) dikin. Pir tiştên giran me Kurdan kirine, ji bo vê yekê em bi şûn de mane. Em negihane warê ku em karibin mafê yê ku mafê me dixwin Tirk in, Erebin, Ecem in; lê xwendayên me berên xwe dane Amerîka, bi Amerîka re diwitin. Amerîka pîs e, dewleteke koledar e, lê pîsiya wan bi hindiktirî xelkê gişî digihîje me. Yê ku pîsîtiya wan digihîje me Erebin, Ecem û Tirk in. Çima em nikarin bêjin ew pîs in? Hinek ji me bûne pêyayên Ereban, hin bûne yê Tirkan, û hin jî yê Eceman. A ev e rewşa me ev e...îcar li ser vê min demekê tiştêk nivîsî bû.

Ez dê ji te re bixwînim, belkî tu vî karê min xweş nas bikî, bê ev karê min çî bû ye.

-Baş e apo, em dîsa vegerin ser Hawarê. Gelo ronakbîrî di nava we nivîskarên Hawarê de çawan bû? Kesî jî we bi zimanên biyanî; mîna îngilîzî, fransîzî û almanî dizanîbûn hebûn?

- Yanî ji bo îro gava ku em bixwazin bipeyivin, di warekî teng de bû. Yê ku dixwestin binivîsin gelekî kêmbûn. Nûredîn Zaza bû, Cegerxwîn bû, ez bûm,

Qedrfican bû..... Yê min seriyekî dirêj min nenivîst, ez û Celadet bi hev ketibûn. Paşê min dest pê kir û ez pê re meşiyam. Ronakbîr ne ronakbîr em ev kes bûn.

- *Haya we nivîskarîna Hawarê ji edebiyata dinyayê hebû? Ji klasîkên rûs, fransîz, almanî, amerîkî...*

- Ez benî, em di warê ziman de, gelekî bi şûn de ne. Ziman nû dest pê kiribû. Em nikarin idia bikin û bibêjin ku me tiştek ji edebiyatê fehm dikir, an me bi edebiyate dizanibû. Yanî me gişkan nû dest pê kiribû. Em hêvîdar in ku ji fro şûn de xortên me bi zimanê xwe mijûl bibin û edeba kurdî pêş de bibin.

- *Yanê haya we zêde ji edebiyata dinyayê çênedibû û we nedixwend?*

- Na, eger hebû jî me nedikarî bi kêrî zimanê xwe bianiya. Min bi xwe edeba Ereban xwendibû, ya Tirkî xwendibû. Min sê-çar dîwanên wan ji ber kiribûn. Lê vê ez têr nedikirim, diviyabû em hê zêde bixebitiyana. Bîrê ku em tê de dimeşîyan jî ji me re ne musahît bû. Em di bin destên xelkê de bûn. Gava ku merivek 52 salî be û 18 caran têkeve hepsê, dê çi tê de bimîne? Ez 18 cara ketime hepsê. Carekê hakimekî ereb ji min re got «*Ev cara çendan e ku tu dikevî hepsê*» Min got “*ev cara min ya 17 an e*”, hingê ez tenê 17 caran hatibûm girtin. Hakimekî ereb got «*Xwedê mala te xerab bike*. «Min got, bila Xwedê mala we xerab bike lawo! Kengî min hatiye li deriyên hepsên we xistine, min gotiye mala min tune ye, çih bidine min? Hun tên min digirin û davêjin hepsê û di ser de jî mala min xerab bibe! Bila mala we xerab bibe! Gava ku min ev gotin kirin, mêrik keniya...

- *Di dema Hawarê de rewşa we ya siyasî çawan bû?*

- Dîsan welê, weke niho bû; em ne ji hevûdu re bûn.

- *Ew ne ji hevûdu re bûyina we tesîr li jiyana we ya edebî dikir?*

- Tabî dikir. Ezbenî, aqilê me ne bi hev re bû. Ên ku beg û axa bûn jî aqilên wan ne bi hev re bûn û yên ku pale û gundî bûn jî aqilên wan ne bi hev re bûn. Em dûrî hevûdu bûn.

- *Sedem çi bû, ji bo çi hun dûrî hevûdu bûn?*

- Sedema xwe ji bo ku em negihîştibûn. Çima milletê kurd bi şûn de maye? Ma em ji ku hatine? Em ji Ewropa hatine? Em jî ji nav milletê kurd derketine! Ez lawê axayekî bûm. Merhema axa (!) Ez di nava aqilê axan de rabûm. Paşê ku min

pfisiya wan dît, ez ji wan bi dûr ketim. Yên mane jî kurên axa û began bûn. Nedixwestin ku millet têkevin nava xebatê. Ji xwe li ser wê ez û ew ketine gewriya hev. Min got, divê millet têkevin nava xebatê; wan gotin, millet bi siyasetê nizanin. Min got, me jî nezanfû, em hîn bûn. Nedixwestin, wan dixwestin ku millet kor bimîne. Dixwestin ku ew di pêşiyê de bin, millet li dû xwe bikişînin û keda wan bixwin.

Ji ber ku bav û kalên me jî holê kiribûn, dixwestin li ser riya bav û kalan bimeşin.

- *Wek ku em dizanin di ser Hawarê re gelek sal derbas bûn. Ta bi niho jî tu nivîskarên Hawarê ji me re tu eserên edebî, ku em bikaribin wergerînin zimanên biyanî û pê serên xwe bilind bikin, nehiştine. Gelo jî bo çî?*

- Na, tişteki welê tune ye. Ez bi xwe jî tişteki ku mirov bikaribe wergerîne zimanê biyanî û ê serên xwe bilind bikin, nabînim. Maalesef, em nikarin li ber xelkê serên xwe bilind bikin. Em nedixebitîn, em ne ji xwe re bûn. Bav û kalên me peyayên xelkê bûn... Me jî çavên xwe vekir, me dît ku her kes şerê yê din dike. Welehî me tişteki nekir. Hê em kurên peyayên ku xulamtiya xelkê dikirin. Em niha rabin, derewan bikin û bibêjin, ku me tişteki kiriye, na. Gava ku em nivîşê nû û yê kevn bidine ber hev, bi a te çawan e; çî ji nivîşê nû dikeve serê bikin.

- *Di warê xebata edebî jî de welê ye?*

- Ji xwe, xwe li zimanê xwe nakin xwedî.

- *Kesên ku îro ku dinivîsin, dikarin çî bikin?*

- Yê ku îro dinivîsin, hê nû dest pê kirine. Hê gelek wext ji wan re dixwaze; meriv zû nikare ziman pêş de bibe. Ev pêncî sal in ku ez bi ziman re mijûl dibim, hê jî ez negihîştine tu deverê.

- *Nivîşê nû yê ku dinivîsin, dikarin çî bikin?*

- Dikarin tiştên kevn bixwînin, nas bikin, jê fikrê bigirin û li ser zêde bikin.

- *Weke me berê jî got, di her warî de xwenûkirin heye, civat tê guhertin û tiştên nû derdikevin. Di gel wê, rewş û jiyana mirov, awa û babetên edebiyatê jî têne guhertin. Bi a te divê ku edebiyata kurdî, an jî helbesta kurdî îro çawan bê nivîsîn? Bi awayê klasîkî, an bi awayekî nûjen?*

-Divê her du alî jî hebin . Divê helbesta bi wezin û kafiye jî hebe û ya hur û serbest jî... Divê ku mirov herdu babetan jî binivîsîne. Gava ku mirov aqilê xwe bide ser nivîsandinê, nivîsandin rehet e. Ez ne bawer im ku her mirov bikaribe vê bike, hin kesên ku qabîliyeta wan hene dikarin. Û ew celeb kes divê ku teksîr nekin. Gava teksîr bikin, gunchkariyeke mezin dikin.

Îro divê ku em fedî bikin, ku em miletekî bê ziman in. A niha pir xortên me hene, xwenda ne, bi erebî jî xweş dizanin, dibêjin «*Em dê ji milletê xwe re xizmetê bikin*» lê naxwazin hîn zimanê xwe bibin. Û ez dê çawan ji wan bawer bikim? Zanayek dibêje «*Gava ku tu bixwazî dereca welatparêziya mirovekî hîn bibî, binihêre bê ew çikasî bi zimanê xwe ve girêdayî ye*». Kesekî ku ji me bi zimanê xwe ve girêdayî be, nîn e; kê mî in, pir kê mî in...

- *Çi ji xortên nû, yê n ku dixwazin edebiyata kurdî nûjen bikin, dikeve serê te?*

- Baş e, bila bikin, ma kî li pêşiya wan sekinî ye? Ma kesek rê li wan digirin? Ziman zimanê me gişkan e? ne yê yekî an yê diduwan e. Gava ku ji bo zimanê xwe bixebitin qencyê bi xwe dikin. Ku ji bo zimanê xwe nexebitin ji wan re kêmasiyek e. Lê heyf e, yê n ku heya bi niha bi ziman mijûl dibin gelekî kê mî in. Divê ku gelek mirov di vî warî de bixebitin, da ku çend hebên xurt û jêhatî ji nav wan derkevin. Ta bi niha mecal tune bû, niha li Ewropa hinek birayên me bi vî karî re mijûl dibin. Wekî din li ku heye? Li Iraqê nahêlin, li Iranê nahêlin, li Tirkiyê nahêlin, li vîr nahêlin. Vêca em di vî warî de ne. Lê hê jî hin ji peyayên me dixwazin bi destên Ereban, Eceman û Tirkan welatê xwe azad bikin. Wey xwelî li serê me be!

- *Bi a te ji bo pêşdexistina zimanê kurdî çîrok û roman, an helbest...*

- Ezbenî, çîrok baştirin ji helbestan. Çîrok bi zimanê rastesere tê nivîsîn. Helbest ne welê ye. Vêga gelek ji xortên me çavên xwe berdane nivîsandina helbestan, ev ne tişteki hêja ye, divê nivîsîn rastesere bêne nivîsîn. Belê, helbest tişteki ji edebê ye, lê ne tevayiya edebê ye. Divê ku mirov bizanibe bi zimanê xwe binivîsîne, lê nizanin. Hemû ji min re helbestan çêdikin. A wê roja ha yekî bîst-sî helbestê xwe nîşanî min dan, lê ew jî kurdî ne. Aha Cegerxwîn heşt dîwanên wî hene, ew jî dixwazin mîna Cegerxwîn bibin. Cegerxwîn heşt dîwanînên wî hene ,lê Cegerxwîn qet nizanîbû rasterê binivîsanda. Tiştên ku rastesere nivîsandine jî, hemî şaş in. Paşê helbestên ku nivîsandine jî hemî ji hev dizîne. Pirsên ku ji Ehmedê Xanî an ji Melayê Cizîrî stendine jî hemî ew ne di cihê wan de bi kar anîne. Belê, wezin û kafiye di helbestên wî de temam in. Tinge-ring, bidine zimanê xwe. Ez

nivîsên we yê ku dikevin destên min, dixwînim, baş in, cewher di we de heye. Lê bê westan divê hun her bixebitin.

* * *

Wê şevê heta bi nîvê şevê em peyivîn. Di rabûnê de her çiqas min nehişt jî, dîsan apê Osman bi min re rabû heya devê derî. Li ber derî jî destên me di destên hevûdu de, em bîstekî li ser lingan peyivîn. Dû re, bi xatirxwestinê re ji min re got

- Bi hev re bixebitin, neyartî û dijminatîya hevûdu nekin û nebin peyayên xelkê. De, Xwedê bi te re be!

Şam, 1987

Niştimanê Min

Ev bûn hezar sal ku jana zirav
Wê jana kambax kirêt û bêbav
Bi kulekî reş sînga te hingaft
Ji te peritand wê cerg û hinav.

Tu bû pelfse di destên qirêj
Bûyî çar kerî parve bû ji mêj
Ji ber ku pîsan lîwana te girt
Heya bi îro hişyar nebûy hêj.

Tu bûye zergûn ji ber hejarî
Her roj li ser te stem dibarî
Axa te ya çak tev zîv û zêr e
Kurd mane bêtaw ji ber zîvarî.

Tu wek çivîka ketî devê mar
Kesên di nav te dikin zarezar
Cîhan dibîne vê rewşa dilsoj
Ji bo te nabî kesek bendewar.

Hinek kurên te ji dilekî pak
Dikin ji xortan pir hêviyên çak
Ew bawer dikin ku bi destên wan
Rojekê bighên sibeke ronak.

Lê heyf tî xapîn xortên xwendevan
Naxwazin bo te biborin di can
Bi raman ketin nav destên xelkê
Holê nikarin azad kin Kurdan.

Divên rêya ji xelkê hîn bin
Li ser rêya wan bi xelkê hînin
Di ber siya wan bê tirs bimeşin
Bê west û mirin xudan zemîn bin.

Ev celeb mirov gelek bêkêr in
Yekcarî qelsok her çav li jêr in
Nikarin tucar ew bibin piştîmêr
Wek rovf wan çav li destê şêr in.

Şêr çî dikare ku tu nebî şêr
Zikê xwey birçî duqat nekî têr
Tenê şêr karin kesên qels bixwin
Direvin li pêş mêrxasên camêr.

Nizam çî gavê vê felsefa han
Têxin serê xwe xortên me Kurdan
Nebin pêlîsê di destên xurtan
Di nav te bibin bi rûmet û şan.

Ez her sond dixwim bi zinarên te
Tucar xwe nadim rex neyarên te
Heya ku xweş bim serbilind bijîm
Piştîmêrî bikim bo zîvardîn te.

Bijî her bijî niştimanê min
Ji bo te gorî mal û canê min
Dê bibim pandî ji bo axa te
Piştî bimirim sê lawanê min.

Osman SEBRÎ
9 . VII. 1958

Şaîrê bergiriyê Şêrko Bêkes

Hiner SALIM

Şêrko kurê şaîrê bi nav û deng Faiyiq Bêkes e. Li bajarê Helebce, li 2 ê gulanê 1940 li dayika xwe bûye. Ew û bab û dayik û du xuşk, li maleka tenya menzel û heywanek dijyan. Wê malê ji bilî destekê nivînke û navê tîrê û sindoqek ji erdî tişteki dî tê de nebû.

Ev hevpeyvîne li meha îlona 1988 li Îtalya me li ser kasetê tomar kir, û nûke bi destkariyeka pir kêr pêşkêşî xendevanên kovara Hêvî dikim.

— *Kak Şêrko, yadigarêt bavê te çi li bîra te maye ?*

— Hindik tiştên kêr wekî xewna têne bîra min. Ew mamoste bû li xwendegeha Helebce, car car li rojê sextêd zivistanê ez digel xwe dibirme mal. Tişteki dî ketiye tev xeyala min, ew e gava ez li gel xwe birime bajêrê Slêmaniyê ji bo çîla şîrî û matemîna Emîn Zekî Beg. Koreka şîrî hatibû sazkirin, Bêkes jî beşdar bûbû û şîrêd xwe xwendin, gava niha ez hizir dikim ev yadigar û rodanê jiyana wî li alîkî û ew tiştên min ji dayika xwe û li dostên bavê xwe bihîstim bûne binaxa dirust bûna hesta şîrî di giyanê min de.

— *Te kengî dest bi şîr nivîsînê kir ?*

— Her li jiyana herzekariyê û lawîniyê min dest da şîr nivîsînê. Baş li bîra min e rojekê ez çûm ji bo bîrîna mamosta Goranê şaîr, da şîrka xwe pêşana wî didim, min jî ber deriyê dafra wî kar lê dikir rawestam, heta hate der. Kengî hat serrast şîra xwe derxist û destê xwe ji bo wî dirêj kir, ewîş ez dinasîm, gotî “*Ha ! Kurrî baş, çî gerek e?*”. Gotim “*Ez kurê filan kesî me, û şîran dinivîsim.*”. Gotî “*Ha! Tûş şîra divivîst?*”. Gotim “*Belê û dixwazim li vê şîra min binêrî.*”, wî jî daxwaziya min red nekir û berçavka xwe danî û lê nêrî, gotî “*Xerab niye, lê belê...*”. Ji bilî ve rodana biçûk, yekem şîrim li nawerasî salen 50 ê li govora “*Jîn*”

ê hate belav kirin. “Jîn” hemû heftiyê derdiket, bi tenê pencere bû ji bo me. Li derketina wê govarê ji bilî Pîremêrd şaîr Goran jî rolek tê de hebû. Paşt dîsa, min şîrên xwe li ser rûpelên govara “Rojî Nuwê” belav dikirim, ku Kameran Mukrî serperîştî dikir û 12 jimare lê derçûn , min di çend hejmarên wê de şîr belav kirin. Pîraniya wa siyasî bûn û li ber kem û kurtiyên hunerî min li yekem dîwana xwe da jî belav nekirin, belam êsta eger serceme karên xwe çap bikim, misûger wan şîra jî didanîme ser.

— *Te gelek caran bajarê hêlay û çûyî nav pêşmergan, belê cara yekê kengî bû ?*

— Li naverasta salên 60 ê bû, ku Ebdurrehman Arif dest bi girtina niştimanperwerên kurd kir, dixwest min jî bigrin, ji ber hindê şar min bi cih hişt û çûme navçeyên rizgarkirî û li ser şaxên Kurdistanê. Li wir çend şaîrên din min nas kirin, yek ji wan Hejar bû. Van hemû rodana ezmûna şîrî ya min dewlementir kir. Heta rêketina 11 ê adarê 1970 û dawîya wê jî li rojnama “Birayetî”ya Partiya Dêmoqrata Kurdistan min kar kir, hingî li Bexda der diket.

— *Ez wesa dizanim gava beyana Ruwange derçû tu jî yekek bûy ji îmzakerên wê ?*

— Belê, digel Husên Arif, Mem Botanî, Celalî Mîrza Kerîm û Cemal Şarbajêrî, ez jî tê de bûm. Belavkerên beyana Ruwange nivîserên law û xudan îdeolojiyên neyek û cihê bûn, lê belê hevreybûn ji bo tazekirina edebiyata kurdî. Her li Bexdayê 3 hejmarên Ruwange derçûn, Hêviya me rizgarî bû li naveroka teqlîdîya edeba kurdî, û daxwaza me peydakirina zimane derbirînên nû.

— *Baş e Kak Şêrko, nebûna zimanekê yekgirtiyê kurdî û danana wî zimanî çawa dibînî?*

— Nebûna yekzimanê standard, nîşana karê sata parçeparçebûna axa Kurda ye, lêkdabirîna gelê kurd e. Peydabûna wî zimanê ya girêdaye bi dirustbûna kîyanê siyasîyê Kurda, nêzîkbûnê û muturbekirin e bi hevdu. Bi dîtina min ku reng e digel ya te neguncêt ew e ku zimane îro li Kurdistana Başûr (Sorani) bi kartê, bibe binaxe ji bo zimanê standard, ku li ser demê Babana edebiyata kurdî girtiye destê xwe. Çûnke li hingî heta nihû yê vejiyay û nek her şîr belê berhemên edebî û zanîstî jî yê pê hatine nivîsîn. Ev jî ne sextgîrî û ne herêmgîrî ye, lê dîsa jî ne biryar e belkî rey e.

— *Li şaîrên cihanê yarê şîrên kî yî ?*

— Diviya yekser bêjim ku min ew şîr bi tercuma erebî xwendim, çûnke ji bilf kurdî, erebî tenya ziman e ku pê diaxivim. Şîrên Lorca yî spanî pirr pêm xweş im, gava şîra wî dixwînim dilê Spaniya dibihîzim, behna axa wê derê dikim. Her weha yarê têkirayî şîra Amêrîka Latîn im. Li Ereba jî dostê şîrên Mehmûd Derwêş im û Nîzar Qebbanî.

— *Belê dax, Mehmûd Derwêş wek helwêst digel Kurda pêçevaniya şîra xwe ye ?*

— Axir ême li ser şîra axiftin, eger...

— *Lê ji nav Kurda hez li şîrên kî dikî ?*

— Ji şaîrên vî serdemî Refîq Sabîr, Letîf Helmet, Ebdullah Peşew û Hesîb Qeredaxî. Li Kurdistana Îranê Siwarey Îlxanîzadeh, belê mixabin kêma jiya û li paş xwe komeka şîrên pirr ciwan hêlan. Hindî şaîrên Kurdistana Bakûr in ji ber qedexekirina ferheng û çanda kurdî tûşî dijwariyê giran bûn. Lê belê ew şîrên ji vî alî û ji zamanên cuda de hatine belavkirin, pîrsa karin û heta mirov nikarê li axaftine bijar bike. Herwek şaîrên kurdî li Sovyêtê. Helbet mebesta min xemla hunerî ye ne ku jiyane şîrî, li şaîrên bi kurmanciya jorî dinivîsin yek ji başe şaîrên law Muyyed Teyfîb e. Ez jî kurmanciya jorî baş nizanim lê belê dixwînim û lê jî tê digihim.

— *De ji bo me tiştêkî dibêjî li ser Yekîtiya nivîskarên Kurdistan, a ku li çiyayêd Kurdistana Başûr û di nav pêşmergan de hatiye damezrandin ?*

— Ez ji destpêka 1984 a çûme çiya, berî ez biçim Yekîtiya nivîskaran hebû û xudanê du govaran bû "Nûserî Kurd" û "Gizing". Ewên ev Yekîti damezirandin Ehmed Dilzar, Hemey Hemebaqî, Refîq Sabîr bûn. Yekîtiya nivîskaran li barûdûxeka gellek dijwar, li jêr bombardumanan, lê dîsa karekî baş bicih anî. Ne ku ji jimartinê, bi tenê ji bo gotinê, dê hindek nimûna bêjim, ew kitêbên ku heta niha hatine çap kirin û belav kirin yek ji wan kitêba Celîlê Celîl e "Serhildana 1880", Geşt (gerana) Rich, kurte çîrokên Yilmaz Güney, biyografiya Yilmaz Güney hatine wergerandin bi kurdî û çap û belav bûne.

— *Te navê Yilmaz anî, ez bêjim te şîrekê ji bo wî nivîsî ?*

— Belê, yeke ji wan şîran ku li hemû koran da dixwînim.

— *Gelek spas Kak Şêrko û hêviya serkewtinê ji bo te dikim.*

BE YEKEWE

Êwareyek
Kwêrêk û kerrêk û lalêk
Heta wekû çend seatêk
Le pak yek da le ser kursî new baxçeyêk
Qinc û qît û lêw be bize daniştibûn
Kwêreke be çawî kerreke eybînf
Kerreke be giwêçkey laleke eybîstû
Lalekeş be cûlanewey
Dem û lêwî herdûkiyan da tê egêy
Her sê kîşiyên be yekewe le yek kat da
Bonî gulekaniyan ekird

CEJN

Hewrî layî eme le hewrî
Hîç esmanêkîtir naçe
Ke daekat û ebarê
Lê çîwar lawe awî çawanî edizrê
Xakî ême le hîç xakêkîtir naçe
Xuy yek dile û
Hemû rojê
Be çîwar xaç da daekurtê
Dayikî ême
Le hîç dayikêkî tir naçe
Le yek sal da
Sikî ew çîwar çar esûtê
Yek kes man çîwar car ekûjrê
Bo ye rojê le ahengî em xwêne da
Çîwar cejn ekêyn be cejnê!

XAK

Destim bird bo çilf darê
Letaw azar liq daçilekî
Ke destim bird bo liqeke
Nawqedî dar
Kewte hawar
Ke bawêşim kird be qed da
Xak leriye we le jêr pê m da
berd nalandî
Em careyan ke danewîm
Xolim helgirt
Gişt Kurdistan zirfkanî

KWÊR

Berxoleke
Diway girmeyek
Diway roştinî firokeke
Demî gêra
Ne giwanî bo bînrayewew
Ne ranî bo dozrayewew
Ne çuyşewe ser aweke!!

XEM

Mangî Newroz sikî pîrbû be agirê
Ke agir bû "ba" rayjend û
Ke gewre bû çiya xwastî û
Şewyan lê bû
Wextî şewîş balay kird û
Bû be sanze Giryan Xwastî û her ew roje
Seat yanze
Yanze... Yanze
Xemêkiyan bû
Qij reş, çaw reş
Gewre... Gewre
Ewendey şarî Helebce...

Hevpeyvînek bi Şahînê B. Soreklî re

Mehmed UZUN

- *Ji kerema xwe, tu dikarî hebekî behsa jiyana xwe, xwendin û karê xwe biki?*

- Di sala 1946 an de ez li gundê Mezrê, li başûrê rojavayê Kurdistanê, hatim cîhanê. Bavê min, M. Elî Soreklî, ber destpêkirina şerê cîhanî yê duwem ji gundek Soregê (Sêwreg) hatiye ev beşê welêt. Diya min, Nayla Bozanê Ebrûş, li wir bûye û meriyên wê îroj li her du hêlên şivên hêsin bi cîh dibin.

Ez heft salîn, bê ku bi zimanê erebî bizanibim, ketim xwendegeha bajarê Kobanê. Navê bajêr yê mîrî Eyn il Erebe. Dû xwendina heft salan, ji wir ez çûme bajarê Helebê, li wê derê min xwendina lîsê di sala 1965 an de kuta kir. Di dawîya wê salê de bavê min ez ji bo xwendinê şandim bajarê Vîyenê. Ta dawîya sala 1968 an min li bajarên Vîyenê, Graz û Mûnix (Munich) zimanê almanî û dûre beşê rêzanî û aboriyê dixwend. Bo sedemên aborî û yê din, ez di dawîya wê salê de hatim Awistralya û ji wê demê şûn ve min piraniya rojên xwe li bajarê Sydney derbas kirine. Di destpêkê de ez bi karê makînestiya trîmbêlan mijûl bûm, dûre min biryar da ez dîsa vegerim zanîngehê. Di salên xwendinê de ez bi roj diçûm zanîngehê û bi şev di klûban de, yan wek şofêrê taksî dixebitîm. Di dawîya sala 1977 an de min xwendina xwe bi şhadayên *Bachelor of Arts* û *Diploma of Education* kuta kir. Piraniya kûrsên xwendina min li ser zimanên înglîzî, almanî, rêzanî û pedagojiyê bûn. Ji wê demê û vir de ez bi karê şîretvaniya hînkirina zimanan û mamosteyiyê mijûl dibim.

Ji hêla siyaseta Kurdistanî de, ta hatina Awistralya ez endamê partiyek Kurdên Sûriyê bûm. Li Awistralya, salên di zanîngehê de min tev grûbên komûnîst xebat dikir, lê îroj ez ne endamê tu partiyan im; her weha danûstandina min bi grûbên komûnîstên Awistralya re tune. Ez ne endamê partiyek kurd im, ji lewra,

a) rêxistinek li holê tune, ku îroj bi rastî têkoşîna Kurdîstaneke yekbûyî û serbixwe avêtiye ser milê xwe; b) di rewşa îroj de ji bo min, wek nivîskarek kurd, serxwebûna fikrî zor girîng e. Dema mirov endamê partiyekî be, pêwîst e mirov encam û mebestên partiya xwe bide ser yên xwe; wisa jî mirov nikare êdî serbest binivîsîne. Li milê din danûstandina min bi komûnîstên Awistalya re tune, ji lewra, a) ji dest wan nayê der tu kelkê bigihînin têkoşîna gelê kurd; b) di rêzaniya Awistralya de giraniya wan tune û ew karkerê welêt temsîl nakin. Ji roja damezrandina Komala Kurdên Awistralya, sala 1979 an ta sala 1983 an ez serokê (di sala dawiyê de sekreterê) vê komelê bûm. Ta wê demê ez her weha berpirsiyar û xebatkarê bernameyek radyo bûm, ku sal û nêvekê li ser pêlek FM heftê carekê dihate pêşkêş kirin. Ji îlona 1985 an û vir de bernameya weşîneka kurdî bi awayek mîrî di radyoya komên etnîk de mehê carekê tê ser pê. Ez niha berpirsiyarê wê weşînekê me.

Tenê xûşkeke min li Awistralya dijî. Endamên malbata min hemî li welêt in. Ez di sala 1971 an de li Awistralya zewicîm û îroj du zarokên me hene.

- *Tu di van salên dervayî welêt de çi hîn bûyî, te çi stand û çi wenda kir, tu dilşa yî, dilşa ninî?*

- Di van salan de ez bêtir hîni kurdbûna xwe bûm. Roj bi roj, ta niha, haya min bêtir û bêtir dikişê ser, ku çîqa neheqiyek bê hempa li netewa me bûye. Li xeribiyê em pê hisiyar, ku li hin şûnan qedexe ye mirov li segekî, yan lawirek din xe, dema ku li welatê me cendirmeyek dikare li her derê û dema ew bixwaze mirovên me bide ber şivan. Li welêt em fêr bûn, dema me gelek tişt pejirandibûn, lê li derve me di jiyane de dît çîqa em hatine êşandine, em fêr bûn çawa jiyana netewa me hatiye qedexe kirin.

Li milê din, dema me fersend dît, em bi kesên ji hin welatên rojava û rohilat re rûnin, me dît, ku her kesek bir her tiştî bi netewa xwe bawer dike, me dît ku ew bawerîya me ya di derheqê bratiya navbera gelan de tenê ji rêsandina xewn û xeyalan e, em fêr bûn, ku danûstandina aborî, sûda bazirganî rolên mezintir ji bratiya netewan de dilîzin. Ez hîn bûm, ku tenê xwediyê brînê jana brîna xwe dizane, ku tenê ewê bikaribe li dermanê brînê bigere. Ez fêr bûm ku partiya min ez hişar kiribûm, lê ji dest nehatibû der cîhanê û jiyane bi awayek qenc û realîst bi min bide nasîn. Ez hîn bûm, ku mirov bê gelê xwe ne kese e, ku kesê Kurd çîqa xwe ji jan û êşa li welêt bi dûr xe jî, dîsa di bin bandûra wê janê de dimîne. Ez şahiya xwe di nivîsên xwe de û di xebatên xwe yên din de dibînim, lê ta roja ku welatê me bîndest bimîne şahiya bi tevayî, çawa ji bo bi milyonan Kurd tune, her weha ji bo min jî nayê.

Piraniya zanebûna min, çîqa hindik e jî, ji xwendinê bêtir ji danûstandina bi mirovan re hatiye. Di van bîst û du salên derve de min ne tenê bi endamên hejmarek ne biçûk ji neteweyên cuda, ji gelên yugoslavî û polendî de bigir, heta yên Amerîka û Afrîqa, danûstand, lê fersend kete dest ku ez kesên tirk, ereb û fars nêzîktir û baştir binasim. Li welêt mirov pirr caran li hemberî wan fedok e, bi tirs e, bi guman e. Bi baweriya min ji bo ev sedem piraniya Kurdan her dibin kurdperwer dibin komunîst, ji lewra tenê bi şertên ramanên partiya komunîst ya welêt kurdbûna Kurdekî têt pejirandin, ango tenê bi van şertan mirovek ereb, tirk, yan faris ta demek nêzîk kurdbûna hevvelatîyek xwe dipejirandin. Ew tirs û sawa rojên xwendegehê, bi taybetî xwendegehên li dervayê Kurdistanê, dema hevalên me em bi tiliyan raber hevûdu dikirin, navên ajanên siyonîstan li me dikirin, em veqetîxwaz dinasandin, bi salan hêlîn di kûraniya hebûna me de çêkirin. Dû salên drêj ji dest min hat der ez xwe ji wê tirsê azad bikim.

Ji hêla disîplîna şexsî de salên min yên li Otrîş û li Almanya ez fêr kirim gelek tiştan û min pirr ji hin nivîskarên alman yên wekî Grass, Böll, Weiss û Brecht hez kir. Gelê alman ji aliyê edebiyat û zanebûnê de gelek kesên hêja pêşkêşî cîhanê kirine, ku rolek gewre di pêşvebirina ramanên mirovtiyê de lîztine. Hezar car mixabin ku ji nav vî gelfî pirr kesên nijadperest jî derketine.

Li şûna kar jî mirov fêrî gelek tiştan dibe. Ji bo mirovê hişyar pêwendîya bi kesan re, ew jî zanîngehek e bi serê xwe ye. Di xebata siyasî de jî mirov hînî pirr tiştan dibe.

Di salên dawîn de ez hîn bûm, ku hevaley nezan dikare ji neyar bêtir zirarê bigihîne rêxistina xwe, yan şexsê hevalê xwe. Her weha ez hîn bûm, ku mirov nikare kesekî bi zor bike niştimanperwer, ku hin caran baştir e mirov kesên ku naxwazin bibin niştimanperwer di rêya wan de berde.

Ez ji zarokên, ku ez xwendin didim jî fêrî tiştên cûr bi cûr bûm, bi taybetî di warê nefsiyeta mirovan de. Zarok ji mezinan bêtir vekirî ne, ji wan bêtir dikarin dilpak, xwe ji fêrî hin tiştan bim. Ez pê hesiyam, ku dû salên dûr û drêj li dervayê welat ez hê gelek mafên jinan napejirînim, ez pê hesiyam ku min di teoriyê de pirr tişt pejirandibûn, lê di pratîkê de ez wek piraniya peyayên Rojhelata Navîn ezo û şoven im, jiyana mirovekî pirr kurt e, ji lewra heta yek ji me nîv-zana dibe mirin pêşkiriyê li wî dibire. Wisa ew nezan tê rûyê erdê û nîv-nezan dihere.

Di van bîst û du salên li dervayê welat de min bavê xwe, diya xwe û birayek xwe wenda kirin, bê ku wan bibînim; min tev mezinbûna bi xûşk û brayên xwe re wenda kir; min rojên tev heval û hogiran wenda kirin; nan, av û bayê welatê xwe li şûn hiştin; pêwendiyên tev meriyên xwe, tev gundî û cîranên xwe ji hev

çirrandin; min dengê mirov û lawirên Kurdistanê û her weha bînen mit û kesên welatê xwe wenda kirin, lê tu caran ji bîra nekirin. Rojek derbas nabe, ku ez xwe lomekar demxim. Ev hisa sûc jî rolek mezin di xebata min ya netewî de dilîze û her weha di nivîsên min de. Dema ez rojek xweş derbas dikim, bi serbestî guhdarî stranekê dikim, pîr caran bê ku bizanibim çima, ez xwe bi sûc dinasim, ji lewra mirovên me li welêt di eynî wextê de ji van tiştên ku ji bo me hêsan in, ji bo wan lûks, weqa dîr in.

Bibe, nebe, pêwîst e mirov ji xwe re babetek şahiyê peyda bike, yan na ji mirinê bêtir çare namîne, baştir e mirov dawiyê bide jiyana xwe. Şahiya me hêviya me ye. Ger ji bo nîfşê me jî hêvî tune be, em dilê xwe bi nîfşên li pêş şa dikin, bi hêviya ku ewê jiyanek germ têxin bedena netewa me û hebûna Kurd û Kurdistanê ji mirinê azad bikin.

- *Te kengê, çawa û çima dest bi nivîskariyê kir?*

- Meraqa nivîsandinê ji zarokiya min de li wir bû, lê ew meraqa hindirîn bejî ma, ji lewra zimanê xwendegê yek biyanî bû û çîqa ramanên baş di serên mirovekî de hebana jî şaştiyên xwebêjê û li hevsiwarkirina peyvokan bandûrek kêr li nivîsên me dikirin û wisa ger meraqa nivîskariyê li bal kesekî hebûya, ew meraqa melûl dibû. Kesên, ku zimanê wan baş bûya jî, bi zimanê xwendegê dûre dinivîsandin.

Di destpêka salên 80 î de hin kovarên bi tirkî û kurdî li Ewropa Rojava hatibûn holê, kovarên wek *Rizgariya Kurdistan, Dengê Komkar, Roja Nû, Berbang* û dûre hinên din. Nivîsandina min ya bi kurdî bi derketina van kovaran re dest pê kir. Min jî wek piraniya nivîskarên kurd bi nivîsandina helbestan gav avêt û ez ji hêla nivîsê û her weha ramanan de di bin bandûra hin helbestvanên bi rûmet de bûm, ango piraniya van helbestan ne orijînal bûn. Bi rastî hejmarên *Berbang* yê destpêkê bandûrek gewre li min kirin û kurteçîroka min ya yekem, *Mirina Xezalekê* di vê kovarê de hate weşandin.

Tevî ku min dest bi nivîsandina kurdî kir jî, di van salan de min wer dizanibû, ku ezê nivîskariyê bi zimanek din bikim. Min gelek gotar, helbest û çîrokên bi zimanê înglîzî nivîsandin. Kurteçîrokek û çend helbestên min yê bi almanî di sê kovarên Almanya Rojava de jî bi alîkariya Ensîtuyê hatin weşandin. Hin gotarên min û sê çîrok di kovarek erebî de hatin weşandin.

Di sala 1983 an de min çîroka xwe, *Civata pêxemberan*, di kasêtekê de xwendibû. Kopyek vê kasête ketibû destên bi rehmî Qanatê Kurdo, yê ku nameyek li ser navnîşana Komala Kurdên Awistralya şandibû û tê de wisa

nivîsandibû; «....eger nivîskarê wê çirokê heye, bêje wî, ku çîroka wî, Çîroka pêxemberan, gelek bi min xweş hatiye, ez hez dikim, ku destê xwe ji nivîsandina çîrokan bi zimanê kurdî neke, bila nivîsandina xwe dom bike, çîrokan, serhatiyan û ramanan bi kurdî binivîse û bila komela we arîkarî wî bikin, nivîsarên wî çap bikin,...» Ev gotina rehmetî û piştgirtina hin hevalên dilpak biryar bi min standin dan, ku ez nivîskariya bi zimanê kurdî bikim. Sedemên din jî hebûn û yek ji wan hindikbûna pirtûkên edebiyata kurdî ya nûjen bû. Pirtûkên li holê kêm zêde xwe bi sê pirsan mijûl kiribûn, mesela çînî, bindestî û çîrokên di nav gel de hatin gotin. Metoda nivîsandinê hê li ser hîmên ekola kevnar didomand û çîroka kurdî di krîzek wisa de bû, ku pirr li dû yê hin gelên din mabû.

Standina vê biryarê ne hêsan bû, ji lewra mirov nikare bi nivîsandina zimanê kurdî xwe û malbata xwe xwedî bike. Wisa, pêwîst e nivîskar ji bo dravan here kar û di dema xwe ya vala de binivîsine. Dema vala jî di rojên îroj de pirr hindik e. Pêwîst bû ez xwe ji gelek xebatan, komîteyan, civînan paş ve bikişînim; her weha diviyabû ez gelek pêwendiyên bi kesan re bibirim ji bo bikaribim demê ji bo nivîsandinê biparêzim.

Ez di nivîsandinê de babetek ji yê dilşadiyê dibînim; ez bi alîkariya peyvokan agirê dilê xwe dixim der û hindirê xwe honik dikim; bawerî û ramanên xwe dikim nav çemê bêjeyan û bi yê din re parve dikim.

- *Gava te dest bi nivîskariyê kir dijwariyên te çi bûn ; kêmasî çi bûn?*

- Dijwariya herî mezin weşandina nivîsan e, berê û nuha jî. Di destpêkê de, dema helbestek, yan kurteçîrokek di kovarekê de dihate weşandin, ewî tijî şaşîtiyên çapê bûya. Li milê din berê û ta radeyekê îroj jî, ger nivîsek li goreyî bawerî û îdeolojiya xwedî, yan berpirsiyarê kovarekê nehatibe nivîsandin, ew ronahiyê nabîne. Ji bo nivîsên bi zimanê kurdî rêyek li holê hebû û diviyabû kesek ji wê rêyê dernekeve. Bi gotinek din, bi awayekî ne mîrî rêxistin û kovarên kurdî azadiya nivîskarê kurd, bê ku bizanibin, qedexa kiribûn, loma, wek min li jor jî xuya kir, tenê metodek û her weha îdeolojiyek li holê hebû. Dema nivîskarên neteweyekê nikaribin bi serbestî binivîsînin, ew netewe nikare ji hêla ramanî de pêşve here û ew gela ji hêla civakî û rêzanî de girtî dimîne, ger bi rastî, yan bi şaşîtî ji xwe re çepikan lêdixe û dibêje aferîn, bê ku bihêlê encamên baweriyekê werin lêhûrmihêrîn, yan rexnê kirin.

Ji hêla zimên de tunebûna ferhengê baş û fireh û tunebûna pirtûkek gramerê ez hin caran dikirim tengasiyê. Di derheqê peyvokên raman û tiştên nû tîn afirandin de hê îroj jî mirov dikeve tengasiyê; tiştên wek *Anti-Satellite Missiles*.

Di nûçeyên radyo de ez ev gotina bi înglizî wek *rakêtên li dijî satelîta dixwînim*. Problêm li vir ew e, ku belkî nivîskarek din vê gotinê bi awayek din binivîsîne û yek din bi awayek din. Mixabin tu rêyên din tunin. Mirov nikare ji xwe re bibêje, pêwîst e ez tiştên wisa nenivîsînim ta ku rojekê Kurdistan rizgar dibe. Bi rastî ew kêmasiyek mezin e, ku ta roja îroj hê Kurdan nikaribûye akademiyeke holê, ku tiştên wisa ji xwe re bike kar û xebat û ji hêla netewa kurd de were pejirandin.

Ez pîrr kêfxweş bûm, dema sala bihurîn hin hejmarên kovara *Hawar* (berhevkirina H. Reşo) ketin destên min. Pêwîst e li vir were gotin, ku Mîr Celadet Bedirxan layiqî şûneke nemaze ye di dfroka nivîs û edebiyata kurdî de. Tenê nifşên li pêş wê bizanibin ev camêrê qedirbilind çêyake çîqa gewre ji bo netewa xwe kiriye.

Dijwariya din tunebûna demê ye. Bidaxewa roj tenê bîst û çar seet in. Hin caran di kûraniya dil de weqa raman dikelin, peyvok dixwazin werin holê, lê ji ber tunebûna demê mirov wan di hindirê xwe de diçilmisîne. Dema dû çend rojan hebki wext ji bo nivîsê heye, îcar mirov li wan raman û bêjeyan digere nagere, lê nikare wan car din peyda bike. Bo mirovekî karker dijwar e dema ew bixwaze, hema pênuşê têxe destê xwe û binivîse.

- *Ji dema te dest bi nivîsandinê kir ta îroj tu rewş hatiye guhertin? Ger pêşketinek hebe, tu wê çawa dibînî?*

- Hebûna Kurdan li dervayê welat, bi taybetî li hin welatên Ewropaya Rojava kelkek zor gewre gîhande bêjeya gelê kurd. Bi alkariya kovar, rojname û kaxezên agahdariyê haya kesan digihê gelek tiştan û danûstandinek di nav mirovên kurd de çîh digre. Berî çend salan ev gengaziya li holê tune bû. Îroj gelek rêxistinên Kurdan yê çandî û siyasî li dervayê welat hene û tev hemî kêmasiyan jî hin tiştên ji hêla wan de têyên weşandin sudek mezin digihînin edebiyata kurdî, wek kovar û pirtûkên Enstîtuya Kurdî. Kovara *Hêvî*, ger bikariba bi awayek berdewamî derketa, pêşveçûnek e; hebûna *Kurdistan Press* pêşveçûnek e... Li milê din, malên weşanan li şûnên wek Swêd û Almanya Rojava vebûn û hejmarek pirtûkên çak derxistin holê. Îroj danûstandinek, çîqa hindik be jî, di navbera hejmarek ne biçûk ji nivîskarên kurd yê li dervayê welat dijîn de heye. Mirov dikare dest bavêje tîlefona xwe û dema xwast tev wana biaxafe. Her weha ji dest me tê der em îroj di mala xwe de makîneyek daktîlo bibînin. Berî çend salan, ji bo yek wek min, tiştên wisa xewn bûn. Bi kurtî, ji bo nivîskarê kurd li dervayê welat rewş îroj ji do baştir e, lê dijwariya herî mezin ji bo nivîskarê bi zimanê kurdî hê li pêş e; *em çawa xwe bigihînin mirovê kurd*?! Ev pîrs yek ji girîngtiriyên pîrsan e, ku pêwîst e em îroj bipîrsin û bersîveke mentiqî jê re bê derengî bibînin. Eşkere ye, ku ji sedî nêd (%90)

ji Kurdên bakur, rojavayê başûr û rojhilatê Kurdistanê nizanin bi zimanê xwe bixwînin. Ew çend kesên dizanin jî nikarin nivîsên me bigihînin destên xwe. Ev rastiya bandûrek zor kêr li nefsiyeta nivîskarê bi zimanê kurdî dike. Dema ez dinivîsînim, ez ji xwe dipirsim, gelo çend kesê ev gotara min, ev helbesta min, yan ev çîroka min bixwînin? Ez dizanim ew tene ji hejmarek pirr biçûk ji Kurdên li dervayê welat pêk tên.

Tiştêk din jî hê nehatiye guhertin, ku pêwîst e were guhertin. Ew jî hebûna sê tîpên nivîsa kurdî ye. Nivîskarên kurd nikarin ji nivîsên hevûdu bi tevayî sûtê bigirin. Ez naxwazim li vir baweriya xwe di derheqê dîtina dermanan de, ji bo van problêman, bibêjim. Di civîna damezrandina Akademiya Kurdî de, li bajarê Kassel, ez li ser van pirsan di kaxeza ku min li wir xwendî de sekinîm.

- *Tu ji kê re dinivîsîni ?*

- Ez ji bêjeya neteweya xwe re dinivîsînim; ez ji nifşên sibê re dinivîsînim; ez ji entelektuelê kurd re û ji ew kesên ku ji dest wan tê der bi ev zimanî bixwînin re dinivîsînim. Piraniya nivîsên min ne ji bona cotkar û rêncberên Kurdistanê îroj in, ji lewra ew îroj nikarin van nivîsan bixwînin. Ev tişt çîqa tehl be jî rastiyeke e. Ev problêman min pirr mijûl dike, min zehf dilsar û xemgîn dike. Min hin kurteçîrok û helbestên xwe dagirtine ser kasêtan. Yek ji çîrokan, *Azadbûna Mehmet Karataş*, ji hêla Enstîtuya Kurdî, de hate weşandin, lê ez nizanîm çîqa hatibe belav kirin, ger tu sût kiribe, yan na. Îsal min hejmarek helbestên xwe jî dagirtin ser kasêtekê û sîh heb li heval û hogiran belav kirin. Dil pirr dixwaze, ku ez ji bo gundiyeên welatê xwe ji bo rêncberên kurd binivîsim û gelek tiştên çak di vî warî de di dilê min de hene; her weha ez dixwazim ji zarokên Kurdistanê re, ji ciwanan re, ji jinan re binivîsînim, lê di rewşa îroj de, ger ez ji bona wan binivîsînim, ezê xwe bi destê xwe bixapînim, ji lewra ez dizanim, ku nivîsên min ne digihên destên wan û ne jî dikarin ji hêla wan de werin xwendin, loma ez bêtir ji kesên, ku îroj dikarin bixwînin re dinivîsînim û ji wan bêtir ji nifşên li pêş re û ji edebiyata kurdî re dinivîsînim. Her weha ez ji mirovtiyê re dinivîsînim, ji lewra neteweya min çemelek ji çemelên dara mirovtiyê ye. Tenê bi alîkariya ev çemel ez jî dibim beşek ji dara mirovtiyê. Ez dixwazim ev bîst û du salên li derve, rojên zarokî û ciwaniya xwe li welêt û hemî tecrûbeyên jiyana xwe, danûstandina bi mirovan re, xwendina xwe û hisên di kûraniya hindirê xwe de têxim xizmeta bêjeya gelê xwe. Her nivîskarek tecrûbeyek xwe di jiyana de heye. Nivîskarên li beşên welêt, nivîskarên kurd li welatên Rojava, yên li welatên Rojhilat, her yek ji wan rê û metodek xwe heye, her yek ji wan ê bibî çavîyekê û ev çavîyana dê çeman bînin holê û çem dê li derekê xwe bigihînin hev û têkevin derya bêjeya neteweya kurd.

- *Tu dikarî bi kurtî behsa berhemên xwe bikî ?*

- Min jî wekî pîrraniya nivîskaran bi helbestan dest pê kir. Hin ji van helbestan di bin navên cuda de di kovarên wekî *Rizgariya Kurdistan, Berbang û Roja Nû* de di destpêka salên 80 î de hatin weşandin. Dû re min hin ji helbestên van salan çirrandin, yan ji nû ve nivîsnadin, ji lewra ew di bin bandûra rêya, ku min li jor behsa wê kirî de, hatibûn nivîsandin.

Dora 50 helbestên min niha ji bo çapkirinê amade ne û belkî di demek nêzik de ji hêla Enstîtuya Kurdî, de di bin navê *Bang* de di pirtûkekê de werin weşandin. Ji hêla kurteçîrokên de, di salên borîn de *Mirina Xezalekê* di kovara *Berbang* de, *Civata Pêxemberan* di *Hêvî* (2) de, *Roja Dawî ji Jiyana Mistê Kurê Salha Temo* di *Hêvî* (3) de û *Azadbûna Mehmet Karataş* bi serê xwe tevî kasêtekê ji hêla Enstîtuya Kurdî de hatine weşandin. Ev çîrokên li jor tev hinên nû, *Vegera Mal, Curma Mezin, Yên Bawermend û Hindiyên Sor*, kurteromanek bi navê *Namûsa Êmo* û nivîsek şanoyê bi navê *Mehkemekirina Selahiddînê Eyûbî* ê di pirtûke dî de, di bin navê *Namûsa Êmo* de werin weşandin. Hemî ji bo çapê amade ne û li cem Enstîtuya Kurdî ne.

Di dawiya sala 1985 an de min romana xwe ya yekem *Wendabûn* kuta kir. Ew ji hêla Enstîtuya Kurdî de hate weşandin. Dema Enstîtuya Kurdî hate damezrandin, min got ezê hemî nivîsên xwe pêşkêşî Enstîtuyê bikim, lê mixabin problêmên Enstîtuyê jî derketin û çapkirina pirtûkan demeke dirêj dajo. Ji hêla nivîsên din de, gelek nivîsên min yê çandî û rêzanî di kovarên kurdî de hatine weşandin. Ez niha hin gotaran ji *Kurdistan Press* re jî dinivîsînim. Gelek ji nivîsên min hê nehatine weşandin, ji lewra ew li goreyî sîyaseta Kurdan ya duhu hebki radîkal in, lê rewş ber bi çêtiriyê dihere. Hin nivîsên min, ku berî pênc salan wê nikaribana ronahiyê bibînin, ango kesekî wê ne pêjiranda wan têxe rûpelên kovara xwe, froy dest pê kirine werin weşandin. Nivîsara min ya şanoyê, *Mehkemekirina Selahiddînê Eyûbî* ji hêla du kovaran de hate red kirin, ji lewra di vê nivîsê de gelê kurd di sedsala 21 an de *Selahiddîn* ji mirinê vedigerîne û dide mehkeme kirin. Di vê mehkemekirinê de bi babetek sembolîk hemî serokên partiyên, hemî "komûnîstên Kurdan û her yek ji me, Kurdên froy, tene mehkeme kirin. Lê di nêzikiyê de, hêvîdar im, ewê jî ronahiyê bibîne. Kesek nikare rastiye weşere, zû dereng şora rast wê were der.

Ez dizanim hin nivîsên min wê hinan bixeyidînin, lê xeyidandina wan îspat e, ku nivîs bandûrekê li wan dike. Di *Azadbûna Mehmet Karataş* de, bokeyê serpêhatiyê dibêje «*xweli serên wan be, yê bi şev dinin keran û bi roj gotina şeref û namûsê dikan.*» Vê gotinê gelek kes qeherandin, lê kesekî nikaribû bigota ew gotinek ne rast e. Nivîskar divêt goreyî wûjdana xwe binivîsîne, ne ji bona

razîkirina xwendevanan. Li cîhana rojava îroj gelek nivîskar ji bona razîkirina xwendevanan dinivîsîn, ji lewra bi vî babetî ew bi milyonan dolar pirtûkên xwe difroşin. Li milê din li hin welatên kar bona razîkirina karbidestan dinivîsîn. Her du hêl, bi gotina gelek nivîskarên hin welatan, bi ev rewşa ew tê de ne razî ne. Nivîsên ji bona razîkirina kesan, rêxistinan, yan hukûmetan werin nivîsandin di edebiyata bilind de şûnan nagirin. Ez bi xwe ji bona frotina pirtûkan nanivîsînim, ne jî razîkirina kesekî ji bo min rolek mezin dilîze, lê xeyidandina kesekî jî ne mebesta min e. Ez dixwazim xwendevanên nivîsên xwe, bi taybetî beşek ji nivîsên xwe, bihejînim û wî ji xewn û xeyalan vegefrînim realîzma îroj.

Gelek nivîskarên cîhanê belengaz mirine, gelek ji hêla xwendevanan de nehatine fêhm kirin, di sedsalên tarîbûnê de gelek ji wan hatine şewitandin, yan di zindanan de salên drêj derbas kirine, lê rojek hatiye, ku nivîsên hinan ji van nivîskaran, ne tenê bona netewa wan, lê ji bo mirovtiyê bûne berhemên giranbiha.

Di nivîsên xwe de, ez têdikoşim ku xwendevan jî bi xwe re mijûl bikim. Ez naxwazim her tiştî ji wî/wê re têxim kevçiyekî û drêjê devê wî/wê kim. Pêwist e xwendevan kevçiyê xwe bi xe tijî ke. Di *Wendabûn* de gelek ramanên kûr û felsefî hene. Ger xwendevan bixwaze, ewê bikaribe xwe di wan de mijûl bike û li xwebêjên cuda bigere. Mebest ne ew e, ku ew wek min bifikire, lê ew e, ku ew bifikire, mijûl bibe. Ger xwendevan nexwaze, ez nikarim wî mecbûr bikim; ew dikare serpehatiyê bixwîne û wek hatiye nivîsandin bipejirîne, yan nepejirîne. Ez dixwazim ji rexneyên xwendevanan hîn bibim tiştên nû, lê rexneyên bê sûd ji bo min ne girîng in.

Ez hewl didim tişteke nû bidim edebiyata kurdî, tişteke orijînal. Tiştên nû her dem rexnevanan dibînin û hin caran demek divêt ta werin pejirandin. Ez hê nikarim bi awayekê freh li ser van rexneyan bipeyivim, ji lewra piraniya nivîsên min hê nehatine xwendin.

- *Tu edebiyata kurdî ya îroj çawa dibîni? Başî û kêmasî çî ne û ji bo çêtirkirinê çî divê?*

- Pêwis te ez li vir zelal bikim, ku şora min li ser edebiyata kurdî, beşê kurmançî ye. Beşê mezin yê edebiyata kurdî di sedsala bîstan de ji helbestan pêk têt. Piraniya kurteçîrokên li holê li ser lawiran (yên ibretan) û zordariya cendirman û axan hatine nivîsandinê. Hejmara romanên, nivîsên şanoyê, nivîsên felsefî, rêzanî û edebî zehf hindik in.

Di hindir zikê du sê salên borîn de hin romanên nû hatin holê û li gel hemî kêmasiyan çêtiriyek bi xwe re anîn. Di romana Baksî, *Hêlîn*, di romana Uzun, *Tu*, û di çendekên din de hin metod û ramanên nû hatin ber çavan. Di demekê ne pîrr

dûr de, ez bawer im, bi rêya nivîsên nivîskarên kurd li dervayê welat ekolek nû wê di edebiyata kurdî de dest pê bike. Baştiriyek heye, lê bidaxewa hê bi sînor e. Tiştê herf qenc ew e, ku tev hemî dijawariyên li holê hejmarek ji nivîskarên kurd bi mîrxasî û inatî karê nivîskariyê didomînin. Li milê din gelek çîrok, kovar û nivîsên kevin ji hêla nivîskarên wekî Reşo, Bozarşan, Weşanên Jîna nû hwd de ji nû ve hatine û têne weşandin. Ev jî tiştê baş e.

Ji bo pêşvebirina edebiyata kurdî pêwîst e em xwe ji bandûra edebiyatên tirkî, erebî û farisî azad bikin û şexsiyeteke nû bidin ya xwe. Her weha divê em tiştên kevin û meseleyên zengarîna êdî li şûnê bihêlin û dest bi hin ramanên nû bikin. Pêwîst e em niha li kêmasiyên xwe bigerin, dermanan ji nexweşiyên xwe re peyda bikin, şaştiyên kesên xwe raber wan kin, li hebûna xwe xwedî derkevin, li koka xwe bigerin û wî bi jiyana îroyîn de pêwedarkarin. Pêwîst e nivîskarê kurd bikaribe bi awayek objektîv realîzma gelê xwe ya civakî û siyasî bide ber çavan û bi awayek ne atîfî hûr hûr li wan mêze ke. Pêwîst e em hebî bisekinin û baş li dorhêlên xwe binihêrin, gelo li cîhanê çi dibe, haya kê ji me heye, ya kê ji me tune. Pêwîst e nivîskar bi çavek realîst li rewşa Kurdistanê binihêre, gelo hêvî ji bo me heye, çi ye, çawa dikare cîh bigire; gelo sloganên nîşên li paş û yên ne weqa li paş em ji ku gîhandin ku, bi sîd bûn, bi zîzar bûn? Gelo partiyên li holê di rêya rast de ne, di ya şaş de ne? Gelo nivîskarê kurd bi çi rolê radibe, rola wî bi sîd e? Hezar û yek pîrsên cuda divê em ji xwe bipîrsin û goreyî wûjdana xwe bê tîrs û şerm bersîvan bidin. Ji bo van tiştan cesaret girîng e, ji lewra dayîna bersîvên objektîv ê ne tenê hukûmetan jî bixeyidîne, lê her weha hin çarçûmên partiyên û kesên kurd. Stemkariya karbidestên biyanî, mirov dikare fehm bike, lê ya rêxistin û kesên kurd bi rastî bêtarên bê hempa ne.

Partiyên Kurdan jî pêwîst e bipejirînin, ku nivîskarê kurd nikare her dem pesna kirinê partiyekî bide. Dema rêxistinek kurd nivîsên nivîskarekî qedexekirî bike, yan nivîskarêk nîştimanperwer û welatparêz bide ber kevir û kuçan, ma gelo stemkariya wê rêxistinê nabe wek ya karbidestên Kurdistanê? Serbestiya nivîsandina objektîv û di cîh de pêwîst e her dem hebe, li ku dibe bila bibe. Tiştên ku di derheqê vê pîrsê de îroj li welatên komunist û kapitalist cîh digirine dikarin ji me re bibin dersek mezin. Jê bêtir, di kovar, rojname û malên weşanan de pêwîst e sensûr û qedexekirin rabe, ta nivîskarê kurd bikaribe bi rola xwe ya rast û objektîv rabe. Pêwîst e em diktatoriya ku karbidestên stemkar û mêtîngehkar ûnî serên me ji niha ve neyînin serên hev.

Her weha pêwîst e em ji xwe bîra nekin, ku cîhana me difetile, roj bi roj pêş ve dihere. Ger em dipejirînin, ku em jî beşkek ji jiyana vê cîhanê ne, divê em jî werin guhertin, divê edebiyata me jî pêş ve here, mûzîka me jî, metodên me jî,

yan na, emê roj li dû roj bêtir û bêtir li dû neteweyên din bimînin. Hin kesên me li dijî guhertinê ne, dixwazin edebiyata me, mûzîka me, ramanên me neyên guhertin, lê ger em bixwazin, yan na, guhertin wê çîh bigire. Çawa ji bo neteweyên din çîh girtiye, ji bo me jî wê çîh bigire. Şora dawiyê jî girîngiya damezrandina rêxistineke nivîskarên kurd e, yeke ku bikaribe kelkê bigihîne edebiyata kurd lê bi şertê ku bibe rêxistinek xebatê ne yek li ser kaxezan, rêxistinek *nivîskaran*, ne ya her kesî, yan ya partiyan.

- *Tu niha li ser çi dexebitî? Planên te yên pêşrojê çi ne?*

- Ez ji hêlekê de çîroka *Dewrêşê Ebdî*, wek bi devê dengbejekî gelêrî hatiye gotin, dinivîsînim. Dû kutabûna nivîsandina wê, min dil heye vê serpehatiya gelêrî bi awayek nûjen ji bo şano binivîsînim û tevî çîroka orijînal di pirtûkekê de bidim çap kirin. Di eynî demê de ez bi nivîsandina kurteçîrokeke bi navê *Henry Armstrong çû cengê mijûl im*, ya ku li ser şerê Viyetnamê ye.

Çêkirina planan ji bo rojên li pêş ne weqa hêsan e, ji lewra pirr caran mirov planan çê dike, lê nikare wan, ji derdê hindikbûna demê, têxe kar. Berî demekê min dest bi nivîsandina romanekê kiribû, ku min bi serî nekir. Bokeyê çîrokê ê keşîşkîngiliz bûya, şûna çîrokê jî Kenya. Ger di rojên li pêş de demê rê da, ezê wê romanê kuta bikim.

(Ev hevpeyvîn di nîsana 1987'ê de hatiye pêk anîn.)

Trên

"Xewn ji me çê dibin

Wek çawan em ji xewnan çê dibin"

Louis Aragon

Dr. Kurdo HUSÊN

Xisro û Yeşar di îstgaha pir mezin de bûn û rêya li pêşiya wan dirêj bû, pir dijwar dixuya. Wan paseportên xwe, tev bîlêtan xistibûn berikên xwe û li hêviya tirênê, li ser sînga îstgahê, wek ku agir di bin wan de bûya, ew diçûn û dihatin. Îstgah bê hawe fireh, dirêj û pehn dixuya û lampên spî yên di sînga ban de, bi sedan bûn û wan ronahî didan û çavên rêwiyan pir kêr dişewitandin, kor dikirin.

Xisro ew dera han pir mezin dît û wî nizanibû gelo mezinbûna îstgahê ji kêmbûna kesan bû yan bi rastî ew wilo bê hawe fireh bû. Li ser rêyên hesinî, tirênan, mîna lawirên westiyayî, bêhna xwe berdidan û xwe amade dikirin ji bo derên pir dûr. Li ser du textên reş, yek ji bona çûnê û yê din ji bona gihaştinê, navê bajaran û jmarên tirênan li ser hev dihatin guhertin, navin winda dibûn û navin din derdiketin û ciyên xwe, li ser rûyê textên reş çêdikirin. Xisro û Yeşar li tirêna ku diçû Kurdistanê dê siwar bibana. Di serê wan de, navên bajarên wek Diyarbekir, Mêrdîn, Qamişlokê, Zaxo, Kerkûk, Helebçe, Mahabad, Qesrê Şîrîn û navên çend bajar û gûndên din dijiyan, rengareng dibûn.

Nîv saet li ber wan mabû û heger Yeşar siwarbûbû, ciyê xwe di tirênê de peyda kiribû, li kêleka pencerê rûniştibû û li hêviya Xisro bû, Xisro, bi xwe, hêna di hundirê îstgahê de bû û dixwest çend tiştan bike. Rê li ber çavên wî, di serê wî de, pir dirêj û dijwar dixuya û wî bawer dikir ku wî xwe hêna baş amade nekiribû. Di bin asmanê ban de, di nav ronahiya spî ya lampan de, wî çixare li dû çixare dikişand. Wî çî dixwest bikirya ? Di serê wî de pir tişt hebûn, lê wî nikaribû barê

xwe pir giran kiribaya û ji ber vî tiştî wî xwest, di wan sîh deqên mayî de çavên xwe têr bikirina ji dîtina tiştên ku dê ji ber nêrînên wî windabibana. Ji mêj ve, ji demek pir dirêj ve, ew li bajarê Parîsa mezin û tevlihev bi cî û war bûbû. Li ser dîwaran, posterên mezin îlanin pir mezin-hebûn û wan pesnê textên razanê, xwarinê, vexwarinê, kincan, bêhnên frensî û dermanên ji bo xweşikkirinê didan. Çavên Xisro li laşê jinek pir xweşik ketin. laş zer û sipî bû û ronahiya lampên îstgahê li ser tilmên paşiya şahîtok dişemitîn û di qelş û kortalên laş de winda dibûn. Keça pir ciwan ava porteqalan vedixwar. Ew lêv bi ken bû, bi herkesî re dibişirî, û diranên wê yê wêk berfê spî di nav lêvên wê dên sor û dagirtî de bi hezaran ramûsan belav dikirin û dixwestin. Postera îlana ji bona ava porteqalan av bi devê Xisro xist. Du sê kes bi kumin reş, bi paltoyin reş, bi şelwarin reş, bi gore û solên reş, mîna reşkên şevê bi lez di nav ronahiya îstgahê de buhurîn û qurpe-qurpa paniyên solên wan li ser kevîrên şahîtok Xisro ji nav pêlên xewnan derxistin. Lê dengê solan û dengdanên wan zû belav bûn di nav bêdengiya cî de û Xisro bi nermî, bi giranî, cardî jî, nêrînên xwe li ser laşê tazî gerandin û paşê, ber bi tirênên ku ketibûn rêzê de çû. Wî ji xwe re got ku hêna wext, li ber wî, pir hebû û wî dikaribû çend pakêtên tûtina xweş ya amerîkî bikire ji bo rêya dirêj û çavên wî li nîşana li jora dikanên tûtinê bi bêhtengî geriyar. Dikana tûtinê dixuya bû ji mêj ve girtîbû û di nav qirçe-qirça diranan de, Xisro çend xeberin pir pîs ji xwediyê wê re dan. Bêhna wî, wan demên dawî yê berî ku ew biryarê bi vegera welat, zû teng dibû. Lê di kuçekê de, di derek hinekî xewle de, mekîna ku pakêt didan hebû. Xisro cizdanê xwe yê peran derxist û piştî ku wî zû tûtina xwe helbijart, wî perçak deh frankên fransî xist qelşa peran û destikek kişand û pakêta xwe girt. Lê bi derketina pakêtê re, dengê deh frankên wî jî hat û wî nas kir ku makîne şaş bû û perên wî li wî, bi şaşîf vegehand. Bêhtengiya Xisro yê ku xwe bextreş û perîşan didît hinekî şikest, û bi lez wî carek din, ew deh frank rada qula ji bo peran û destikê pakêtan wê carê nekişand. Xuşînî ji nava mekînê hat û kulmek pere hat xwar. Xisro zû pere berdan nava çentê destan û bi tirs li dora xwe nêrî. Kesek nebû û wî cardî pere avêtin qelşa makîne û cardî jî xuşînî ji nava mekînê hat û pere ji qula jêr herikîn û li pişt camê kom bûn. Xisro bi lez û bez, bi heyecan cama biçûk bilind kir û pere dan hev.

Cî di çentê biçûk de nema û Xisro kaxez, defter û pirtûkên xwe derxistin, xistin kêsek naylon de û cî ji bo perçên deh deh, pênc pênc, çêkir. Dema perên ku wî dixistin qelşê asê diman, bi çend kulman destê xwe, bê ku ew pir deng ji makîne derbixîne, wî dihişt cardî jî bibe xuşîna peran û perçên deh frankên zer û yê pênc frankên zîvî mîna libên terezê, di korta li pişt camê de kom dibûn. Çentê destan mişt bûbû û berikên çakêt û şelwar dihatin biçîrin di bin giranbûna peran de. Xisro di dilê xwe de dixwest ku makîne perên kaxez bidana, lê xuşîna ku ji wan perên hesinî dihat pir bi wî xweş bû.

Ji nişke ve, makîne nema pere dan û Xisro, piştî ku wî bi tirs li dora xwe nerf rahişt çantê xwe û ji wê dera han dûr ket. Îstgaha tirênan herdem vala bû û lampên, mîna stêrikan, di asmanê îstgahê de merov kor dikirin. Xisro li saeta dîwarî nêrî terpînî ji nava wî hat. Wî lêva xwe ya jêrî gez kir. Tirên çûbûn, ji ser zîkê istgahe rabûbûn. Şivên rêyên hesinî, di nava dûrbûnê de diçikiyan, winda dibûn. Çaven Xisro li tirênek reş û dirêj, li ciyekî dûr, di îstgaha vala de ketin û wî ji xwe pirsî kî dizane, belkî ev tirên jî min bigihîne daxwaziya min ?

Wî çî dora xwe nêrî û xwest çav li karkerkî îstgahê bikeve ta ku ew çend pirsan ji wî bike, çend pirsan li ser tevgera tirênan, lê istgah, bêdeng bû, bê çûn û hatin bû, bê care-cara rêwiyan bû, bê qîrînên rojnamefroşan bû. Xisro berê xwe da ew tirêna mayî û bi gavin sist, di bin barê giran de, nêzîk bû. Ji nişke ve, dengê qalind li pişt wî ziravê wî qetand û bû kurpe-kurpa dilê wî di sînga wî de. Deng pir wek dengê bavê wî bû.

— Tu bi ku dere diçî ?

Xisro di ciyê xwe de bû wek kevir û mêrikek nêzîkî wî bû. Polîs bû ? Berpirsyarek îstgahê bû ? Rêwiyek wek wî ji tirêna xwe mabû ? Xisro rûyê mêrik nedidît û nikarîbû bigotaya ew çend salî bû. Qurpe-qurpa paniyên solên giran bilindtir bû û xwe li wî girt.

— Min û Yeşar, me bilêt kirin û me xwest em herin Kurdistanê, lê ez dereng gihastim îstgahê. Yeşar anha pir dûr ketiye û gerek min pir guh li wî kiribaya. Ax! Ma ew tirêna han bi ku derê diçe ?

Mêrik li çantê di destê Xisro de nerf û ji perda dengê wî dixuya ku, di temenê xwe de, wî pir pirs kiribûn û pirsên wî gelekî bê bersiv nemabûn.

— Çi di çantê te de heye ? û çima beriken te wilo dagirtî ne ?

Xwêdanek sar bi canê Xisro herikî û deve wî ket hev. Wî xwest bireve, lê çîmên wî di bin laşê wî de dileriziyên. Wek ku mêrik bi tiştên nava Xisro bizanibe, wî xwe nêzîktir kir û destê xwe avêt destikê çente û ew ji nav tiliyên Xisro derxist. Deng ji Xisro nedihat û zimanê wî bûbû wek perçak text di devê wî de. Hemû rê li ber wî hatibûn girtin.

Mirovê îstgahê, devê çente vekir û pîrqînî bi wî ket. Tîqe-tîqa kenê wî bêdengiya îstgahê dirrand. Dema ew têra xwe keniya, wî li rûyê zerbûyî yê Xisro nêrî û devê çente ber bi jêr ve kir. Ji hundire çente qûmek hûr herikî, rijiya. Qûm rijiya, wek çawan av ji deve kûz yan ji devê meşkê birije û bayekî ne pir xurt ew qûm di valayiya îstgahê de belav kir.

Bi derketina qûmê, tirsê jî xwe ji nava Xisro kişand. Tirsê Xisro şikest û

ew poşman bû ji ber ku wî kaxez, defter û pirtûkên xwe ji bona komkirina qûmê winda kiribûn. Dema wî destê xwe rada berîkên xwe, tiliyên wî ketin nav qûmê. Wî bi sistî berîkên xwe vala kirin û qûma hûr ji wan jî hate xwar. Xisro nema dizanfû wî çî dixwest û destê xwe ber bi tirêna reş û pir dirêj vekir.

— Ma gelo ez dikarim bi wê tirêna han herim Kurdistanê ?

Ew mêrikê ku xweş rûyê wî nedihat xuya kirin, zû bi zû, bersîva Xisro neda û wextekî dirêj li Tirênê nêrî, berî ku ew bi dengekî nizam bibêje

— Xisro rebeno, ew tirêna han tirêna mirinê ye. Ma çima te wek Yeşar nekir û anha jî tu ji tirêna xwe mayî ?

Wî merovî carek din jî li tirêna reş û pir dirêj mêze kir û ji Xisro re got bê ku ew rûyê xwe ber bi wî ve bike. Wî dixwest, bê guman, bersîva pirsê wî bidaya

— Na ! anha tu nikarî li vê tirênê siwar bibî. Hêna roja çûna te nehatiye.

Li ser van gotinan. Xisro ji nav ciyê xwe çenk bû. Dema wî çavên xwe vekirin, wî xwe di nav xwêdanek mezeloqî de dît. Zengilê seeta li ser masa ber serê wî lêdixist. Seet neh bû û Xisro rabû ser xwe. Wî pencerê vekir û bayekî sar derbas bû hundirê odê û çend tevzinokin sar di canê wî de çikandin. Yeşar, hevalê wî yê pir hêja hat bîra wî, û rûye wî yê bedew, li pişt cama tirênê, hat ber çavên wî. Di pencerê re çavên Xisro li darin rût ketin. Wî bi lez ser çavê xwe şûst û bi pêlikan daket û berê xwe da Metroyê, tirêna binê zemînê. Ew dê biçûna karê xwe, lê gotinên merovê ku li îstgahê rastî wî hatibû ji ber guhên wî nedixwestin winda bibûna.

Henry Armstrong çû cengê

Şahînê B. SOREKLI

Roja derketina Henry Armstrong ji bajarê xwe baş dihate bîrê. Bavê wî taximê xwe yê çuxîn li xwe kiribû, bi serbilindî ew pêşkêşî nasdarên xwe dikir û digot «va ye lawê min Henry, ew ê ji bona xatirê welatê me here cengê. Xwedê bi Emerîka me re be!» Diya wî hêstirên xwe bi destmaleke qurmiçî dimalandin, pîrika wî duâ ji wî re dikirin, û ji wan wê de hin malbatên din xatir ji lawên xwe dixwaztin. Hevala wî Lisa, hê negihîştibû û çavên wî tim li wê hêla stasyona trêne bûn. Hema ber bi rêketina trêne bi sê-çar deqan Lisa bi rev gihîşt û milên xwe li dor stûyê wî re gerandin û lêvên xwe kirin nav yên wî. Çiqa germ û nerm bûn lêvên Lisa yên sor!

Emerîka, nîşan û sembola azadiya gelan e; Emerîka parêzدارa demokrasiya cîhana serbest e û ji bo her mirovê emerîkî pêwîstiyêke pîroz e, ku ew piştî amancên welatê xwe bigire, ku ew cîhanê ji lepên komunîzmê biparêze. Ev bû bîrûbawerîya Henry Armstrong, lê ev bîrûbawerîya bi rêya weşanên giştî û xwendegehê ketibû dilê wî û hê tê de bi hawakî qenc hêvan ne girtibû, ne jî di mêjîyê wî de wek ramanekê hişkehişk hatibû pejirandin. Di destpêkê de Henry wer dizanibû, ku ewê amade be bo van ramanan canê xwe pêşkêş ke, lê dema kêr û hesfî gihîştin hev, ji wî ve eşkere bû, ku ew hatiye xapandin, ku pêwîst e ew xwe ji mirinê biparêze, ji vê cengê sax derkeve û xwe bigihîne mal.

«Em di çi salê de ne?» Çend saniye derbas bûn ta hat bîra Henry, ku sal ya 1967 an e. Sal di rojên şer de ne girîng in. Çi sal dibe bila ew be. Ev bûbû şeş meh û nîv ku ew gihîştibû Viêtnamê, bêtir ji 180 rojên, ku roj bi roj wî û mirinê li rûyên hev dinihêrîn.

Baranê hebekî vekir û dûre ji nişkave dîsa xuşandê. Çiqa ew ji vê baranê xulemîş dibû! Li vî welatî du serdem hebûn, ya şiliyê û ya hişk û niha dema ya şiliyê, dawîya baranê nedihat. Hevalê wî Jack, yek ji ew reşên emerîkî yên bejinzirav û drêj li kêleka wî razabû. Ev barana wek xezebê jî nikaribû wî ji xewa

wî hişyar bike. Henry piyê xwe gîhande wî û ew hejand «de rabe, bes e tu raketî; rabe, binêr çawîş tê! «Deng bi Jack neket, lê dema hevalê wî ew dîsa hejand, Jack xwe ji şûna xwe çekir û got «ez di diya çêwiş nim, lo! Berde ez razê!» Henry got wî, ku razan di dema nobetê de qedexe ye, ku razan jiyana leşkeran dike xeterê. Dûre ew hebki keniya û got «Tu hatiyê azadî û demokrasiyê biparêzî, lê rakevî?! « Jack devê xwe vekir bersivê bide, lê çawîşê wan, ji nişka ve di navbera herduyan de sekinî, xwe ji dîzan kir erdê û qîriya, lê dengê xwe zû daxist û bi qehir got wan «Hûn nehatine li vir li ser felsefeya bi gû biaxafin. Ji bo me tenê rastiyeke li vir heye. Ger em nenin qûna diya wan, ewê di qûna ya me nin! Felsefe-melsefe, ew ya ewên dinin dayikên xwe, siyasetbazên me ye. Ger ez careke din bibînim hûn di nobetê de diaxafin, ez ê gûyê we di devê we re derxim! «Dema çawîş piştî xwe da wan, Jack di ber xwe de got «lawê dêlikê, ma tiştêk di zikên me de maye, ku tu gû ji me derxî?! «Henry xwest bikene, lê xwe zept kir. Çawîşê wan xenzîrekî peyan bû, henek menek nedizaniyê, bêtir ji pênc caran birîn bûbû, merovekî bê tirs û şerm bû.

Ceng çîqa merovan diguhere, dikare lawirekî ji peyakî derxe, dikare tiştên nebûyî bi kesan kirin bide!

Carekê gurmîniyek mezin hat û yek din û yek din, dûre tiq-tiq bi mitralyozan ket. Henry û Jack herduyan xwe ji şûnên xwe çekirin û bê hemdên xwe destên xwe dane ser têtikan û qulle li dorhêla xwe reşandin. Ji wan dora 100 metre dûr qîrîna leşkerekî dihat, xuya bû birîndar bûbû, yan ji tirsan xwe wenda kiribû. Erê, pirr caran xortên emerekî, yê ku hê nû gihîştibûn vir derpêyên xwe şil dikirin, yan di demên êrîşa endamên Vêtkong de xwe wenda dikirin, diqîriyan, bi çolê diketin. Carekê li Henry bi xwe jî wisa bûbû, lê çawîşê wan xwe gihandibû wî û du sîle li wî xistibûn, ew kerr kiribû. Baş dihat bîra Henry, çawa ew li ber hevalan fedîkar derket, dema çawîş got wî «lawê qehpê, ger tu ne mêr î, tu hatî vir çî ?! Tu çima di hembêza dayika xwe ya qehpê de nemayî?!

Dengê tîfing û bomban sekinî û drêj nekir baran jî sekinî û ronahiyê hêdf hêdf şûna şevreşiyê girt. Dema leşkerên emerekî li hev civiyan, hat xuya kirin, ku ji duanzdan çar mirine û dudu birîn bûne. Çawîşê wan yek vêtnamekî bi xencera xwe birîn kiribû û ew dîl girtibû. Drêj nekir helîkopterek gihîşt, yê mirî û birîn rakirin û li şûna wan hin leşkerên din danîn. Dû bijorketina helîkopterê, çawîş cixareyek ji beriya xwe derxist û kir devê yê dîl. Dûvre wî cixareya wî jê re vêxist û bangî wergêr kir.

- Hevalên te li ku bi cîh dibin?

- Li ti deran bi cîh nabin. Tim digerin.

- Li min baş mêze ke. Ez duho ji quzê dayika xwe demeketime. Ez

dizanim, ku li gundekî bi cîh dibin. Ger tu dixwazî jiyana xwe ya bi qirêj biparêzî, kurê min, ka zû bibêje min, li ku derê ne hevalên te?

-Ez sond dixwim ji te re, ez nizanîm, ez nizanîm.

-Sûcê min segbavî ye, ku ez hûr-pizûrê te rûzerf li ber te rêz nakim. Ev cara dawîn e; zû bibêje, ka hevalên te li ku ne!

Deng bi yê vêtkong ne ket. Çawîş pehînek avêt serê wî û ew li ser erdê ramedand. Nuha yê vêtnamî li ser piştê xwe veketibû, xwûn ji bêvilên wî dihat der, lê li ser lêvên wî û di çavên wî de şopên ken hebûn, kenekî bi hurmet, bi tirs, kenekî wisa, ku tenê kesên ev hêla Asya dikarin li ser rûyên xwe xuya bikin. Ji nav leşkeran, yekî bejinkurt ber bi çawîş hat û got «Sergent, tu rê bide min, ez şorê di devê ev bêbavî kim. «Çawîş bersîv neda negot erê, negot na, bi destekî xwe ferman da leşkerên din, yên ku danê dû wî. Li şûna wan leşkerê bejinkurt, yê vêtnamî û wergêr man.

-Ji ev bêbavî re bibêje, ku di nav yên hatine kuştin de hevalekî zarotiya min hebû. Ezê tenê carekê ji wî bipirsim, pirsê min ducar nabe. Hevalên wî li ku bi cîh dibin?

Ji endamê Vêtkong dîsa deng dermeket. Tenê ew kenê sivik li ser lêvên wî bû.

-Bila nekene, bila ev kenê bêbavan di qûna dayika xwe ke; ez dibêjime bila nekene!!

Ji devê reşşa leşker gulleyên mirinê bariyan, wek zîpikên bariyan. Beşê jorîn yên qafê merovê dîl firiya jor û mêjiyê wî ji hev belav bû. Beşekî ji xwûna wî firiya û xwe gîhande hêleke rûyê leşker, yê ku diqûriya, dikeniya, digiriya. Wergêr xwe ji paş de çekire ser wî û ew sekinand, dûre ew berada, rûnişt û vereşiya. Leşker cixareyeke Lucky Strike kir nav lêvên xwe û xwûn ji serçavê xwe damand.

Dora heştê têkoşerên Vêtkong mil dabûn milên hev, siqesiq rûniştibûn. Pîrr kêr bûn carên ku hejmareke weqa mezin ji wana li hev diciviyên. Îroj di berbanga sibê de zabitekî wan î bi navûdeng, Hoa, hatibû bi wan re biaxafe.

Hoa merovekî hûr î zirav bû. Çel û pênc salên jiyana wî di nav têkoşînê de derbas bûbû. Xeyn ji ew çar salên li Parîsê, piraniya rojên wî di nav daristan û gundan de hiliya bû. Ew ji maleke mezin bû û bavê wî ber destpêkirina cenga cîhanê ya duwemîn bi destên leşkerên fransîzî hatibû kuştin. Hoa yek wisa bû, ku kesekî nedizanibû ew ji ku de tê û bi ku de diherê. Dikaribû li şûnekê ji nişkave were xuya kirin û dîsa wek xwe di cîh de bihêle. Pîrr caran bi heftan wenda dibû, kesekî nedizanibû li ku û çawa dijî.

Têkoşerên Vêtkong di ev berbanga sibê de bi hevûdu de qemîtîbûn û bûbûn cesedek. Hoa di nevîna wan de rûniştîbû û bi dengê zelal, nerm û şêrîn çemek ji bêjeyan bi ser bê dixist û di guhên têkoşeran de bi cîh dikir. Xeyn, ji dengê wî û lawirên daristanê tiştekan nedihat bihîstin

«... Ewê bibêje dijminê me bê hêz e bi xwe dikene. Pêwîst e em baş bizanibin, ku dijmin ji me pirr bi hêztir e, ji me pirr dewlementir e. Her weha divêt em bizanibin, ku di nav leşkerên neyêr da peyayên boke hene, camêrên netirs, ku amade ne bo welatê xwe bimirin, lê divêt em tiştekan qe tu caran ji xwe bîra nekin. Em li ser xakê bapîrên xwe li dijî kesên biyanî, ku hatine welatê me ji hev biqetînin, hebûna me ji hev biqetînin, hebûna me ji me bidizin û me bikin kole, têdikoşîne. Bi peyvên din, em bo merovtiya xwe, bo namûsa xwe, bona xatirê nîfşên li paş û pêş û bona jiyaneke serbilind şer dikin. Ji xwe dijminê me ev şera li ser me kiriye ferz. Loma bokebûna leşkerên wan dînbûn e. Bi sedan ji wana rast jî dîn bûne. Hinan ji wan guhên têkoşerên me yê canfîda bûnî wek morfikan di benan re dikin û dikin stûyên xwe. Li milê din roj bi roj bi hezaran ji leşkerên dijmin pê dihisin, ku ew hatine xapandine, ku hukmata wan neheq e, ku hêzên wana stemkariyeke bê hempa li gelê me dikine, ku li gellek şûnan kirinên hovitiyê bi destên hin hogirên wana li dijî gelê me cîh digirine. Êdî eşkere dibe, ku bi hezaran ji leşkerên neyêr naxwazine di vî şerî de bimirin. Dema leşkerek bi amancên şerê ew tê de bawer neke, ew êdî ne leşkerekî bi şûr e, ew ê bike ku sax ji şer derkeve, ew ê zexeliyan bike, dizî bike û heta xwe bi destê xwe birîn bike bo ji şûna şer bi dûr keve.

« Erê, balafirên neyêr pirr in, dawiya hacetên wî nayê, bombayên wî bi hêz in û heta bi kinc û potînên leşkerên wî be pirr ji yê me çêtir in. Wek hun dizanin, hin ji me xas şer dikin. Lê em baş dizanin, ku ya me ê bi serkeve. Çawa me Fransa Ewropî şkenand, emê Emerîka Yekbûyî jî bişkênin.

« Dema leşkerekî emerîkî dimire, ew bi çavên tijî hêstir xêtir ji jiyane dixwaze; ji welatê xwe dûr, li ser erdekî biyanî, di nav gelekî biyanî de û ber her tiştî, bo amanceke ku ne ya wî ye, bo ramakeke ne rast dimire. Mirina leşkerên neyêr rast mirin e. Li milê din mirina me ne mirin e, ji lewra ew bo amanceke di cîh de ye, ew bo mafên hebûna me ye. Bi gotineke din, em bi mirina xwe hebûna xwe tînin holê ; mirina me jiyana me ye. Welatê me bi gund û daristan û lawirên xwe ve tîye şewitandinê, tadeyeke gewre li gelê me dibe, lê çavên Emerîka dibirin, ez baş dizanim ku emê bi wan karibin.

« Di nav şer de, dema cengê merovtiyê ji xwe bîra bikin, ji lewra ger neyar bi merovtiyê bawer bikira, wî ev neheqîya ê nehanîba serê me. Neyarê me tu cîh ji ramanên merovtiyê re nehîştiye. Wisa, merovtî bi ne-merovan re nabe; bo yek bikaribe polê bibire tiştekan ji polayê hiştir grîng e.

«Wek min got, dijmin bi hebûna hacetan pirr bi hêz e. Her weha zanayên wî jî jîr in û bi alîkariya hacetên xwe û rijandina drav pirr tiştan dizanin. Loma pêwîst e, em hin kirinan, hin tiştan peyda bikin, du rêyên ku li kêleka hev ber bi pêş diherin. Pêwîst e zirareke mezin bigihînin leşkeren dijmin. Ya duwem ew e, ku em bikaribin ji dijmin zûtir û ji wî çêtir bifikirin. Pirraniya we hê di destpêka jiyana xwe de ne. Ger hun sax bimînin, hunê bibînin, ku kişandina derdê ev rojên dijwar ê bê kelk nemîne ; ger hun canfîda bûn nîşên li pêş ê ta hebûna netewa me we di dilên xwe de sax bihêlin, hun nemir in.

«Agahiyên me dibêjin, bi rohilat re hêzeke dijminê ne biçûk bi hêlikopteran ê bigihê gundekî ji şûna em nuha lê nêzîk. Ewê agir berdine gund, hin gundiyan bikujin, lawirên wana tune bikin, ji lewra li cem wana guman heye, ku ew gund xwarinê dide endamên me. Ev jî rast e û pêwîst e em van gundiyan bi canên xwe biparêzin, ji lewra bê alîkariya wan em ne dikarin sax bimînin.

«Bila hun serbilind bin, bila hun tirs û sawê di dilên van dînan de biçînin, bila hun jîrên nemir bin. Ta ji dest hat der xwe medin kutşin, lê ger hun mirin bila mirina we yeka gewre be, yeka bi sûd be, bila mirina we axûyê têxe nav jiyana neyêr û bila hun bibin kulîlkeke ji kulîlkên netewe û welatê me. Baş bizanibin, lawên min, ku merov hezar salî jî xirab, mirina bi jan, jiyan bindestiye ye, jîyana koledariyê ye. Her weha baş bizanibin, ku bi zanebûn yan bê zanebûn dilên gelê we bi we re be. Bila bijî netewa me, wek hemî neteweyên cîhanê, azad û serbilind ! »

Ro êdî li hilhatinê bû, dengê dîkan û lawirên din ji hêla gund dihat û gundî ji hemî beşên gund ji xaniyan derdiketin û berên xwe didan zeviyan. Rewşeke wisa li ber çavan bû ku bîna şer ji van dorhêlan nedihat; yê nizaniba bawer nedikir ceng li vî welatî heye.

Hûnh, serokê partîzanan, di nav çemelên darekê de xwe veşartibû. Royê hêdfikan serê xwe hilda û rûyê xwe yê sor şermok xuya kir. Hêdf hêdf ronahiyê bi tevayî xwe li holê bi cîh kir û gund û dorhêlan bi keskahiyê vekirî hatin xemilandin. «Xuya ye agahdariyên gihîştî ne di şûnê de ne,» got Hûnh di kilê xwe de. Agahdariyên wisa pirr caran ne di cîh de bûn; ji çar, yan pênc caran carekê rast derdiketin. Vê dîtinê Hûnd bi carekê de him dilşa, him xemgîn kir; dilşa, ji lewra mirin froy jî li dûr ma û xemgîn, ji lewra vedana dehfê bê sûd ma. Ji nişkeve dilê Hûnh kire gupegup, dema dengê hêlikopterekê kete guhên wî. Hûnh zû pufê pîpîka xwe kir, bo hevalan agahdar bike; du çemelên din ber bi jor çû û bi herdu destên xwe pelên darê ji ber çavên xwe wê de kirin. Dengê hêlikopterekê bû yê duduyan û dûre sisiyan, lê li şûna ber bi gund werin li roavayê wan berên xwe dabûn bakur

û diçûn. Hûnh dîsa dest pê kir bifikire û dilê wî dû demeke kurt dîsa vêsiya. «kengê dawiya wî şerî ê were,» ji xwe pirsî Hûnh. Ev bûbûn heşt meh wî jina xwe û kurê xwe yê sê salî nedîtibûn... Ber hatina Emerîkiyan malbata wî li başûr dima, lê bi destpêkirina şer re ew derbasî bakurê welêt bûn û li nêzikî Hanoi bi cîh bûn. Heşt mehan berê, wî û çar hevalan du dîlên emerîkî derbasî bakur kiribûn. Bi bîranîna vê bûyerê re Hûnh kesereke kûr kişand; «Kengê dawiya wî şerî ê were,» dîsa pirsî û herdu dîlên emerîkî hatin bîra wî. Ew gelek caran ketibû nav şer û pîrr caran leşkerên emerîkî dîtibûn, lê her dem ji dûredûr ve, ta ku ew rastî wan herdu dîlan hat. Bo wî her kes û tiştê emerîkî ne baş bûn. Dema ew du dîlên dijmin ketin nav destên wî û hevalan, wan dîlên xwe honik kirin, pîrr lê xistin, henek û qerfên xwe bi wan kirin, lê li dawiyê dilê Hûnh dest pê kir bi wan herdu xortên çavhêşîn bişewite. Yek ji wan ciwanekî porzer bû û nivê dema xwe bi girî derbas dikir. «Hun çi digerin li welatê me, lawên qehpan? « Hûnh ji wan pirsîbû, lê pîrsa wî nehatibû fêhm kirin û bê bersiv mabû. Di roja sisiyan de yê porzer nema êdî dikaribû biçe, nexweşîya malarya li wî badabû û bedena wî bi tayê diricifî. Hûnh û hevalan bi hatina êvarê re biryar dan wî bikujin û yekî ji wan şeşara xwe kişand û dawî da jiyana ciwanê porzer, yê ku di bin çemelên daran de hate veşartin û ta îroj hê nehatiye dîtin.

Di rewşeke gelemper de, dema yek tevî hevalan be, pîrr caran baweriyêke gelemper xwe li hevalên beşkekî ferz dike; pîrr caran merovek nikare bi bîrûbaweriyêke cuda ji hevalên xwe der be. Di rewşeke leşkerî de dijmin li ber çavên leşkerên hêlekê neyar e, kî dibe bila ew be, kurê kê dibe bila bibe. Leşkerek di nav hevalên xwe de tenê beşekî xwe dinase, lê dema tê girtin pê dihise, ku beşekî wî yî din heye. Her weha agahdar dibe, ku leşkerên hêla li hember, ew jî kêm zêde wekî leşkerên hêla din difikirin. Li milê din neheqîya ku li merovekî dîl dibe wî dê melûl dike û dilê wî ji civaka merovan sar dike. Tiştêkî din jî di derheqê vê pîrsê de roleke mezin dilîze kîjan hêla xwedan maf e, kîjan stemkar e; kîjan êrîşker û serdest e û kîjan berxwe dide û bindest e. Leşkerên hêla serdest û êrîşker pîrr caran di dîlbûnê de wenda dibin û ger serbest werin berdan, hinek ji wan dibin dijminên civaka xwe, pîrr caran ji lewra ew di nefsiyeta xwe de nesax dikevin; hindên din dibin aşîtxwaz. Li milê din, bo endamên neteweya di bin êrîşê de, di bin stemkariyê de, pîrr caran hovitiya di dîlbûnê de tê serên wan, agirê têkoşînê di hindur dîlên wan de hê ji berê gurtir dike û nehizkirina wan li hemberî dijmin duqat dike.

Dema Hûnh leşkerê emerîkî yê sax mayî derbasî destên leşkerên vêtname yên mîrî kir, ew matmayî ma, dema çavên wî bi hêstiran şil bûn, lê wî xwe girt û nehişt hevalên wî agahdarî hêstirên di çavên wî de bibin. Merovê merov

dema bi dijmin re jî bibe rêwî, tê digihê, ku leşkerê neyêr jî, kurê bav û dayika xwe ye; çawa be ew jî wek wî merov e. Çima Emerîkiyên xwedan-biryar van ciwanan dişînin mirinê,» ji xwe pirsî Hûnh, «çima dixwazin welatê me bi hukmê zorê ji hev biqetînin?» Hûnh merovekî niştimanperwer bû û bi çavê merovekî welatparêz, ku dixwaze welatê xwe bike yek û azad li rewşê dinihêrî. Haya wî ji welatên hêzmezînbû. Wî nedizanibû, ku bo Emerîka ya îroj, welatê ku bibe piştgirê Yekitiya Sovyet xwe dike dijminê Emerîka. Di rojên îroj de Emerîka amade bû bi welatekî komunîst re jî dostiyê deyne, ger ew welat ne di bin qenadê Yekîtiya Sovyet de bûya. Bo Yekitiya Sovyet jî ev felsefa kêr zêde li wir bû, lê karbaniya wê bi hawakî weqa eşkere û bi ezotiyê weqa kûr cîh nedigirt. Ferqeke din jî di navbera herdu welatên hêzmezînbû de hebû; yê duwen ramana partiyekî û planên mêjiyê wî partî. Lê Hûnh tişteki zor grîng dizanibû, bo wî kelkka gelê Vêtnamê û serxwebûna welatê wî ji her ramanê û her amancê bihatir bû; zanebûneke wisa çîqa biçûk be jî xwedan hêzeke bê hempa ye. Hêza vê baweriyê bû ku da ser hêza welatekî, ku dewlementirîne cîhanê ye; hêza vê baweriyê bû, ku da ser hêza û xazên bi axû, ji hesin û êgir û polat gewretir îspat kir.

Dengê mîtralyoz û bombeyên bazûka Hûnh veciniqandin û hişyar kirin. Xuya bû, Emerîkiyan êrîş kişandibûn ser gundeki din, ku li bakurê gundê li pêş wî û hevalan bû; bê guman ev encama şaşitiyekê bû, ji lewra ew ne gundekî ji piştgirên Vêtkong bû û li wir du ixbarcî hebûn, ku peyayên karbidestên Saygon bûn, du kesên ku her weha bi dizî agahdarî derbasî Vêtkong dikirin.

Henry Armstrong bi tenê xwe di quncikekî klûbê de rûniştibû û hewl dida rûpela nameya ji pîrika xwe re tijî bike. Berî dest bi nivîsandinê bike di serê wî de weqa wêne û raman civiyabûn. Nuha ku ew li wan digeriya bo têxe ser kaxezê, hemî tevlihev bûbûn û ji dest Henry nehat der ew ji nivê rûpelê bêtir tijî bike.

Klûba leşkeran wekî konekî mezin bû. Dora bîst stûnan di du qorên li hember hev de di erdê de hatibûn çikandin; hin dîreg jî bi drêjî bi serên wan de hatibûn mîx kirin, ew gîhandibûn hev, çadirên leşkerî bi hev de hatibûn qemitandin û bi ser dîreg û stûnan de hatibûn raxistin û berdan. Di hindir de mase û îskemle hatibûn danîn, lê gellek leşkeran li ser çadirên ku di hindir de hatibûn raxistin pal dabûn. Sê cotan piyên xwe li dor stûyên hevûdu re gerandibûn û li ber stranên Frank Sinatra tango baz didan. Dûyekî gewr û siq xwe di hindurê kon de û li ber şewqa sê çirayên loksa gîhandibû hev, te digot belkî mijekî gran e, û bîna titûn, heşîş û marixuana di nav xwe de kiribûn yeke xweş û belav dikir.

Henry dîsa pênuş xist destê rastê û xwast binivîsîne, lê nikaribû. Geh roja yekem di jiyana wî ya leşkerî de dihate bîra wî, dema porê wî yê drêj û çeleng dane ber makîne û textê serê wî req û rût, kûz kirin; serdarekî ew li hev civandin û bi

dengekî qebe gote wan, «hun nuha ji şîr û êmzikê veqetiyân; ji vir û şûn ve dayika we ez im û hun mulkê Emerîka Yekbûyî ne. Serên xwe bilind bigirin û ji Xwedê re spas bikin, ku hun dikarin bibêjin, em endamên U.S. MARINE in.» Geh jî axaftina Kapîtan Jackson dihate bîra wî, yê ku roja kutabûna kûrsa leşkerî ji wan re gotibû, «hun zarok hatin vê kampê û peya jê derketin. Nuha berê we li Vêtnamê ye; yek ji we bo hemiyân û hemî bo yekî. Hunê ji dijmin re xuya bikin, hun ji çi madenî çêbûne. Hun diherine azadiya me hemiyân biparêzin û ger mirin hate ber çavan jê metirsin. Leşkerên emerîkî zûbizû namirin; ta nuha jimartinên mîrî xuya dikin, ku ji dora 100 leşkerên me yên li Vêtnamê tene dudu dimirin. Ev ne hejmareke bilind e û ta duduyên me dimirin ji dijmin bîst, belkî çel, belkî sed dimirin, hin caran bi sedan,...» Geh jî bajarê wî dihat bîra wî, dê û bavê wî, pîrika wî, herdu xûşkên wî, hevalên wî,... Rojek derbas nedibû, bê ku bavê wî li mal, li ser rojên xwe yên şerê cîhanî neaxafta û serê xwe bi wan rojan ranekira. Û Lîsa jî hate bîra Henry, lêvên wê yên germ, memikên wê yên nerm û dagirtî û hêtên wê yên sipehî; û bi bîranîna wê re Henry xaziya xwe daqurtand. Malxirabê Lîsa, xayinê Lîsa! Tenê nameyek ji wê hat, dû sê mehan, ku ew nuha destgirtiya Rocky Taylor e. «Ji hemî xortên bajêr ne kes, xeyn ji ew segbavê Rocky,» gotibû Henry, «Rocky yê serserî, ku xeyn ji xirabî û nerindiyê tiştek ji wî nedihat der.»

Henry car din nameya xwe, peyvokên hatinî nivîsandin, xwendin «Pîrika min ya hêja, ezê ji te re çî binivîsînim, çî nenivîsînim, ji ku dest pê bikim! Xweziya ez nuha li kêleka te bûyama! Ez çîqa ji ev şerê bê hêvî û bê xwebêj westa me. Bê xwebêj, ez dinivîsînim; mebesta min, bo min bê xwebêj e. Ez çîqa ji wî westiya me, tu nikarî bînî ber çavan! Ev cenga ya dînan e; kesê baqil jî tî de dîn dibe. Ez nema dizanim, em li vir çî dikin, em çîma li vir in!! Pîrika hêja, em hatin xapandin, em hemî hatin xapandin, lê vê gotinê megihîne bavê min; ewê wî bikuje. Bihêl, bila ew di xewna xwe de bijî. Dema tu rojên yekşemê diherî kilîsê, min ji xwe bîra meke.»

Henry nameya xwe kuta nekir. Çawîşê wan bi lez xwe derbasî hindur kir û ferman da ku leşkerên beşê P15 di cîh de li dervayê klûbê bicivin, li kuderê wî tenê bo wan got, ku bila bê derengî herin razên. Henry dizanibû sibê dîsa şerê hebe, name di destekî de, berê xwe da şûna razanê. Li dû wî leşkerekî di ber xwe da peyvokên gemarîn dibarandin.

Bê hemdê xwe Henry dest avête beriya xwe û tê gihîşt, ku nameya pîrika wî ya nîvçe hê di beriya wî de ye. Kaxez hê di nav tiliyên wî de bû, dema çavên wî li paş deriyê hêlikoptera ew tê de li yek, dudu û sê hêlikopteran ketin. Ew li hevalê xwe Jack, yê ku li kêleka wî ya rastê rûniştibû, fetilî û haya wî kişand ser hêlikopterên li derve. Jack serê xwe sê-çar caran leqand û di ber xwe de kire pitepit.

Li derve hêlikopterên din demeke kurt xwe di nav mijê berbangê de wenda kirin û dema yek ji wan bi nişkeve hema çend metreyan wî de xewinî, Jack veciniqî û qîriya «Ev pîncê, lawê segan bê guman heşîşê dikşîne.» Dûre bang pîlotê hêlikopterê kir; te digot belkî wî dibihîse «hêêêê, wêda bibe ew erebeya xwe ya bê sûd. Ji xwe bîra meke, tu hatiya dijmin bikujî, ne me!» Kenekî sivik li ser lêvên Henry xuya kir, lê deng nekir. Jack li wî fetilî û pirsî «lê çi bi te dadayî; tu çima wisa pingiriye û di şûna xwe de çilmisiyî? Tu zarokên xwendegehan, yê baqil tînf bîra min, kuro! Mebêje, te ji nuha ve derpe tijî kiriye!» Lêvên Henry dîsa kenekî sivik nîşan dan. «Xweziya ez bitirsiyama,» got Henry; «çawa be tirs jî hestek e. Di van rojên dawîn de nema êdî tiştek min ditirsîne, xeyn ji tunebûna meraqê. Xuya ye meraqên di dilê min de hemî hişk bûne û dema dilê merovekî meraqan wenda ke, yan hişk bike, jiyana xwebêja xwe bo wî merovî wenda bike». Vê bersîvê Jack tirsand û herdu hevalan dawî dane axaftinê.

Carekê Henry pê hisiya, ku hêlikopterên li derve nema êdî xuya dikine. Drêj nekir, ya wan jî pozê xwe ber bi jêr daxist, lê li şûna venişe di xelegekê de difetilî. Çawîşê wan xwe di navenda wan de li ser lingan bi cîh kir û bi dengê xe yê qebe deng bi axaftinê kir «Sê hêlikopter di bin me de veniştin û leşkerên Komandoyên Nemaze êrîşê kişandin ser gund. Ewê bi karê gemarî rabin; ger şansê me baş be û ew alîkariyê ji me nexwazin, ê karê me tenê rakirina brîndar û yê mirî be. Bila hun amade bin, emê dû demeke nêzik dakevin.»

Dema Henry û hevalan gihîştin gund, ji hemî beşên wî dû radibû. Li hin şûnan agirê sor xuya dikir. Merov û lawir li vir û wir dibeziyar. Berî biçin, Çawîş ew li hev civandin û gote wan «Karê gemarî hatiye kirin. Ger hun qûnên xwe biparêzin, hunê sax ji vir derkevin. Bi kesekî bawer mebin, ne bi zarokan, ne bi jinan, ne bi pîr û kalan. Ger hun li kesekî ketin gumanê, berî hun bimirin wî bikujin, yan na, hun qehpedayên xwe car din nabînin. Çavên xwe vekirî bihêlin; ev pîncan hin caran ji binê erdê têyên der. Bila haya we ji bombeyên binê erdê jî hebe. Karê xwe zû biqedînin; dû deq deqan emê li vir dîsa bicivin; deq deqe!»

Bîna şewitandina tiştan û goşt her der tijî kiribû û ji gellek şûna dengê giriyê zarokan û qîrîniya jinan dihat. Li pêş hin xaniyan laşên merovan û lawiran ramediyabûn, hin ji wan di golên xwînê de; bîna mirinê û hovitiya merovan li dijî hev ba giran kiribûn û rewşele bi hisên ji şahiyê vala, hisên tijî hiznekirin, hisên dînbûn û bêçarebûna merovan li holê dibû xewan. Komandoyên Nemaze wek şeytan li vir û wir direviyan, diqîrîyan; te digot belkî robotên bê can in; mirin û agir ji wan dibariyan.

Henry li hemî hêlan mêze kir, lê kesek ji dijmin nedît. Çima leşkerên Komando wisa dibeziyar û diqîriyan, wî nikaribû fêhm bike. Ji hindir xaniyekî ji sap

û dîregan dengê giriye zarokan dihat. Dema Henry xwe bi nişka ve avête hindur û berê tîfinga xwe ber bi hindurê xênî drêj kir, du keçikên heşt, yan neh salîn xwe ji şûnên xwe ber bi jor çekirin, reviyana quncikên xênî û berên xwe dane dîwêr. Herdu jî tazî bûn û xwûna sor ji navbera hêtên wan ber bi jêr rêz bûbû. Henry kincên wan yên li ser erdê rakirin û avêtin ser milên wan. Dûre xwe bi herdu çongan avête ser erdê û dest bi axaftinê kir, te digot dîn bûye. Geh li Xwedî lome dikirin, geh ji bavê xwe re şor dikir, geh bang serokê welatê xwe dikir û geh jî gotinên xirab ji leşkerên ev keçikana kiribûne vê rewşê re dikirin.

«Tu hatiye li brîndarên emerîkî bigerî, lê bibî keşîşkê qûnek?» Ji nişkave hat dengê çawîş. «Zû rabe û xwe bigihîne şûna civînê,» çawîş domand, «van bêbavan êrîş kişandine gundekî dost. Tiştên te îroj li vir dîtin ji xwe bîra bike. Te nedîtin û ne jî ewê werin bîra te!»

Divabû Hûnh biryarekê bistîne. Li ber wî sê rê hebûn ta êvarê li wir bimîne û bi hatina şeşiyê re berê xwe û hevalan bide şûneke din; here alîkariya gundiyan di bin êrîşa dijmin de, yan hevalan di komikên biçûk de ji hev veqetîne û wan ji hev belav ke. Hê biryar nestandîye rêçikeke din xwe di bîrê de bi cîh kir. Ne dîr e leşkerên dijmin dî demeke kurt bi şaşîfîya xwe bihisin, duqat kir û wî biryar stand tevdeke nû bi kar bîne.

Dengê pîpîka Hûnh sê caran hat û hevalên wî zû li dora wî di xelekekê de civiyana û guhên xwe dane ser axaftina wî, yê ku wekî mizgînekê bide wan dipeyivî. Dema Hûnh û hevalan nêzikî li gundê li pêş xwe kirin ro li taştîyan bû û pîrriya gundiyan di karê xwe de mijûl bûbûn.

Li gundê din dinê kerr bûbû. Li şûna civîna leşkerên emerîkî cîh girtî hêlîkopterek venişt, bo tîfing û topan gulle û bo yên ew rakirî xwarin hanî. Dûre çar hêlîkopterên din veniştin. Serdarê Komandoyên Nemaze dî axaftineke kurt ferman da leşkerên xwe, ku zû şûnên xwe di hêlîkopteran de bigirin û xwe bi karê li gundê din amade bikin. «Yê bimire, ewê poşman bibe,» got sedêr ji leşkerên xwe re berî ew ji hev belav bibin û têkevin hêlîkopteran, «ji lewra, mizgîna min li we dî kutabûna karê îroj hune heft rojan bibin mêvanên keçikên Tokyo.» Alahe bi leşkeran ket, xwe kirin sê koman û drêj nekir hersê hêlîkopter, yek li dî yekê bi jor ketin.

Hêlîkoptera Çawîş Anderson û leşkerên wî dora pênc sed mîtro li dî yên din difiriya. Herdu gund ji hevûdu ne dîr bûn. Balafîra yekem xwe gîhand navîna gund, du caran li ser xaniyên wî çû û hat, dûre venişt û siwarên xwe ji wê avêtin der, bi hevûdu dîtina lingên wan û erdê re qîrînî ji devên wan û teqînî ji yen tîfingên wan hatin der û tevlîhev bûn, lê kesek Vêtnamî li holê nexuyanî, ne jî hat qîrînîya jin û zarokan. Wer xuya dikir, ku gund wekî vala ye. Bi jorketina hêlîkoptera yekem

re ya duwem ber bi jêr hat, lê hê bi erdê nebûye, yekî Vêtkong ji nav komek pûş derket ber bi deriyê balafirê pijiqî, wekî brûskê gihîşt, xwe avête nav lingen Emerîkiyan û teqiya. Hêlikopter ber bi jor hate çekirin, agir bi wê ket û di hindir zikê deh saniyan de gurmîneyek ji wê hat, ji hev qelişî û tişt û kesên di hindir xwe de tife derve kirin.

Hêlikoptera sêwen, ya ku li wê hêla gund nêzikî li erdê kiribû, hewl daxwe rake jor, lê agir ji car haliyan de li wê bariya û ew wekî lawirekî qelew û giran di şûnê de mexel bû; ji siwarên wê kesek sax ne filitî.

Ji ser daran, ji lodan, ji bin qamîş, pûş, xaniyan û şûnên din parizanên Vêtkong der bûn. Di hindir zikê deh deqan de kesek ji Emerîkiyan li ser ligan nema, lê hejmarek ji siwarên balafira yekem hê sax bûn û xwe li nav gund veşartibûn û balafira Çawîş Andersin hê li ezmên bû. Anderson bi alîkariya bêtêlê seroketiya hêzên emerîkî agahdar kir. Ferman hate dayîn, ku kesên sax mayî û yê brîndar bila xwe bigihînin qeraxa gund. Hêlikoptera Anderson û leşkerên wî pêwîst e li wê qeraxê venişe, bo şûn bo leşkeran were nasîn, ger kesek li ser bêtêlê nema be. Hêlikopterek ê dû deh deqan li ser gund haya Vêtkong bikişîne ser xwe û wan bombebaran bike, yek din ê were û li nik ya Anderson û hevalan venişe. Çawîş û leşkerên xwe divêt rêyekê bibînin û têkevin gund, bo kesekî brîn li şûn xwe nehêlin. Hêlikoptereke bez li ser gund difetilî, gulleyên mitralyozan û bombe bi ser gund de dibarandin. Çawîş Anderson û leşkerên xwe êdî ji gund derketibûn. Bo derxistina şeş brîndaran pênc leşkerên wî hatibûn kuştin û çar brîndar bûbûn. Bo rakirina brîndaran leşkerên Beşê Nemaze, yên sax mayî jî hatin alîkariya wan.

Henry û Jack dora bîst mîtroyan li dû yê din mabûn. Di navbera wan de milê Jack, yek ser milê Henry. Ji bin pênc ligan av dipejiqî, ji lewra ew nuha li ser zewiyekî bûn, ku sapê rizê li ser hatibû avdan. Ji lewra çîlikên avê re qiseyên xirab digotin û Henry ji kenan lal bûbû. Çawa dikarîbû di rewşeke wisa de bikene, ew ma:mayî bûbû. Tenê hêlikopterek nuha mabû, firfirkên wê difetilîn û xeyn ji Çawîş Anderson kesek li derva nema bû «Zû, zû, bi lez birevin, yana, hûnê nikaribin qûnên xwe xilas bikib.» Ji nişkave teqîniyek hat, berê Henry û dûre herduyên din bi dev ketin erdê. Yê brîndar diqîriya, Jack dît ku deng bi Henry neliviya. Çawîş Anderson xwe gîhand wan û dît ku gulleyekê dawî daye jiyana Henry.

Jack nuha serê Henry dabû ser çogan xwe û digiriya; «Ma nuha dema mirinê bû, Henry? De ezê ji qehpe-dêya te re çî binivîsinim?» Têkoşerên Vêtkong nêzikî li wan kirin, çar ji wan ber bi helîkopterê dihatin. Çawîş kulmek avête Jack û ew hişyar kir. Herduyan yê brîn rakirin û beziyan. Dema gihîştin helîkopterê, yê brîndar jî miribû.

Hûhn gihîşte ser laşê Henry. Herdu çavên wî hê vekirî bûn. «Bextereşo, leşkerê biyanî,» got. Hûnh ji Henry re, «çawa te di nav ronahiya royê de li rastiye digerî, lê dem dereng e. Ger te ew dîtibe jî, bo te sûd nema. Hêvîdar im te berî mirinê fersend dîtibe hema bi kurtî rojên zarokiya xwe bînf bîra xwe, hema ji dûr ve xatir ji dayika xwe, yan ji şû û zaroyên xwe bixwazî.»

Ew gund ê bê guman bihata bombe kirin. Divabû Hûnh zû leşkerên xwe li hev bicivîne, tevdêran bo yên brîndar û mirî bike, şîretan li gundiyan bike, ka ewê çi bikin, kude herin. Bo leşkerên dijmin dem tune bû. Hûnh jî nizanibû çima ew li ber vî laşî sekinî. Belkî ji lewra rûyê wî rûyek hanî bîra wî, rûyê leşkerê dîl yê bi malarya mirî.

Tabûtek gihîşt bajarekî emerîkî yê biçûk û di nav mezelê bajêr de hejmareke ne biçûk ji merovan civîyabûn. Dayika Henry, wêneya kur di dest de, hêstirên germ dibarandin û mêrê wê bi serbilindî guhên xwe dabûn ser axaftina qeymeqamê bajêr, ye ku nuha digot, «... hezar carî mixabin, ku pîrika Henry berî sê heftan çû heqiya xwe. Ew jina hêja, ya ku pirr ji Henry hiz dikir ê çîqa dilşa bibûya, ger wê berî mirina xwe bizaniba, ku Henry, bikeve bajarê me bi mêrxasî, bê tirs û be xem jiyana xwe bo azadî û bo welatê xwe, Emerîka me ya hêja, pêşkêş kir. Bi gotina rapora leşkerî, Henry mirin dabû ber çavan, bo hevalên xwe yên brîndar ji navbera terorîstên komunist derxe. Gotina wî ya dawîn ev bû ye Xwedê bi Emerîka re be!»

**Ji bona bîranîna du saliya
tevkuştina Helebçê**

Reş Girêdan

Hezar nehse d heştê heşt bû
Kurdperweran reş girêdan
Nûçe a reş zû belav bû
Kurdevînan reş girêdan

Eman, eman, eman
Helebçe girt mij û dûman
Pênc hezar Kurd cangorî bûn
Birîndaran nedît derman

Eman, eman, eman yadê
Zar, zêç, pîr, kal, teyrên Xwedê
Bi ba ê kîmyewî mirin
Reş girêdan kurdo-Werdê

Li jor de bombe barandin
Kîmyewî bûn can helandin
Qîrin, hawar û nalandin
Erd û ezman reş girêdan

Hewayê jehr jîyan kir zor
Cîhan bêdeng ma, bû çav kor
Mirin Kurmanc, Soran û Lor
Zazan, Goran reş girêdan

Mij dûman bû ezman sema
Zar, zêç mirin, kesek nema
Helebçe bû Hîroşîma
Kurdistanê reş girêda

Pêşmerge gî derketin der
Dijmin ba bû, nedibû şer
Çav kor dibûn guh dibûn kerr
Şûr, tîfingan reş girêdan

Li kûçan da meyît hezar
Hewşan da pez, dewar mirar
Tevgerê dît xesar, zerar
Hêzên Kurdan reş girêdan

Deh hezar welat terk kir
Cîhan bêdeng ma, guh kerr kir
Kurdan bi jehrê ra, şer kir
Kevir, daran reş girêdan

Li newal û çal û kortan
Meyîtê keç, bûk û xortan
Amed, Mûş, Van, Cizîra Botan
Tev Mem û Zîn reş girêdan

Çar hezar gund, war û banî
Dijmin xurand, dawî anî
Li tirbe de Feqî, Xanî
Tev Cigerxwîn reş girêdan

Emperyalan dengê nekir
Sovyetê tucar şerm nekir
Ev rewş dilê Saddam şa kir
Dost û yaran reş girêdan

Lo-lo Kurdo ders bistîne
Ji xwe ra rêkî bibîne
Welatek negot Kurd kî ne
Mirovhezan reş girêdan

Em tirba xwe, xwe bikolin
Dijmin Ereb, Tirk, Moxol in
Me dikujin hezar sal in
Sal û quman reş girêdan

Kurdino dfrokê vekin
Binivsînin qet bîr mekin
Ruhê cangoriyan şak in
Pênûs, defter reş girêdan

Şêx Saîd, Helebçe, Zîlan
Dêrsim, Axrî, jan da dilan
Ev helbesta Rizzê Guran
Mala guran reş girêdan.

Riza ÇOLPAN

«**Bîranînên Nûrî Dêrsimî**»

Bîranînên Dr. Nurf Dêrsimî, di bin semavê *Biranînê Min* de ji alî *Wêşanên Roja Nû* li Stokholmê hatin weşandin. Kitêb bi tevayî 221 rûpelê û ji sê birên bingêhîn pêk tê *Kîme Ez ?, Mesela Ermen, Şîetî-Elewîtî-Qizilbaşî*.

Dr. Nurf Dêrsimî bîranînên xwe jî mîna kitêba xwe ya berê ku bi navê *Di Dîroka Kurdistanê de Dêrsim* ku di 1952 de li Helebê hatiye weşandinê, her bi zimanê tirkî nivîsandine. Ji ber vê yekê, xasîma Kurdên ku di parçeyên din ên Kurdistanê de dijîn û bi zimanê tirkî nizanin, bi awakî firehtir ji hebûn û zaniyariyên wê kitêba berê agahdar nebûne. Çi mixabin ku «Bîranîn» ên wî bi vê rewşa nahiz ve her rûbirû ne. Em di vê danasîna kurt de dixwazin ku ji bo xwendevanên bi tirkî nezan, bîranînên ronakbîrê hêja pêşkêş kin.

Çawa ku di giş curên nivîsarên biranîna de dixuye, ew jî bi danasîn û pêşkeşkirina jîn û neseba xwe ve dest bi nivîsarê dike. Ew li navçeya Bornag, di gundek Dêrsimê de malbata N. Dêrsimî bi navê *Coligzade* tê nasîn. Ew ne giregir û serokeşîr in lê bi aqilmendî û ronakbiriya xwe ve ketine pêş û xwedî rêz û navdariyek giranbiha ne. Wek ew bi xwe jî diyar dike, bav û bapîrên wî tim di kinê mîr û serokeşîrên Dêrsimê de rûniştine, katibî û pisporî di bin çavdêrî û mamostetîya malbata Coligzade de hatine perwerde kirin. Di rewş û mercên wê dema şundemayî de ku tu dibistan û medreseyên dewletî hê nekelibûn Dêrsimê an jî pir pir kêmbûn, kar û rola malbata Coligzade gelek girîng û kêrhatî bûye. Dibistanên taybetî vekirîne, xort û civanên kurd çûne wan dibistanan, bi hest û ramanên kurdîtiyê ve hatine xemilandinê. Her Dr. Dêrsimî jî berhema vê dibistan a kurdîtiyê ye û xwendina xwe ya ewilîn di bin çavdêrî û rêya mam û bavê xwe de temam kiriye.

Bavê wî Mela Îbrahîm li gel xebata mamosteyî bi zimanên kurdî û tirkî gelek helbestên bi nîrx û dilgîr jî nivîsine. Bi keman û tembûra xwe ew di nav cem û civata de strane. Her bi vê hunermendiya xwe jî derd û kulên kurdîtiyê anîne

ziman û bi vê rê ve gelê Dêrsimê şad û hişyar kiriye. Kurê wî Nurî jî di dema xwendekariya xwe ya Zanîngeha Stembolê de her tembûr kutaye û di çavê Kurdên Dêrsimê de bûye xwedî şanaziyek mezin. Diyar e tembûrkutan û dêmestranî di wî demê de di nav Kurdên Dêrsimê de hunermendiyek gelek hêja û rûmetdar bû. Çi mixabin ku heya îro helbestên Mela İbrahim û Alişêrê nemir û yê din ên wî demê hê nehatine civandin û çap nebûne. Ev karan jî hê bendewarê mirovên xwedî berpirsiyarî ne.

Bi kurtebirî Dr. M. Nurî Dêrsimî di malbatek wisa ronakbîr, û welatparêz de hatiye dinyayê. Bi hoyê cîh û rola vê malbata xwe hê di demên zarokî de bi hest û ramanên kurdîtiyê ve hatiye perwerde kirin. Hiş û hestên wî yê netewî hê di zaroktiya wî de ketine qonaxa avadanîyê. Xwendina wî ya navendî li Xozat û Xarpêtê de derbaz dibe. Di Lîsa Xarpêtê de ew û hevalên xwe gelek zû dest bi kar û xebatên tevgerî dikin û bi navê *Yekitiya xwendekarên kurd* komeleyekê saz dikin. Armanc û mebestên wê komelê ew in ku xwendekarên kurd di çarçeva maf û hestên netewî de bînin cem hev, kar û barên xwe yê xwendinê bi başî bînin cî, bêtir pêş kevin û di navbera xwendeyên vê lîseyê û yê derve de peywendiyên germ û şidandî pêk bînin. Piştî demek, xwendeyên Tirk giliyê wan ji midirê dibistanê re dikin, û welatparêzên ciwan ji alî îdara lîsê ve tî gûnehkar kirin û ceza digirin. Dr. M. Nurî di biranînên xwe de navê wan hevalên xwe yê dilsoz û welatparêz wiha dide nasîn Necîb, Cemîlpaşazade Kemal, Necîbxanzade Alî, Şukrî, Ehmed Nafîz... Her wiha kar û xebatên ku wan ji bo Kurdistan û kurdîtiyê kirine bi awakî rêzdar û dilovanî yad dike. Ev hevalbendiya germ û nirxdar di salên paşê de jî her dom dike. Di salên xwendekarî ya Zanîngeha Stembolê de Nurî Dêrsimî li gel karên xwendekariyê, xebata xwe ya kurdîtiyê jî dimeşîne. Dibe endamê *Komala Xwendekarên Kurd (Hêvî)*. Li gel *Komala hevkarî û pêşketina kurd* û *Komala kurd ji bo belavkirina zanîne* peywendî girê dide, hinc endam û hogirên wan dinase û tim diçe cem wan. Her wiha di navbera wan komalên welatparêz û Kurdên Dêrsimê de peywendiyên germ û kêrhatî pêk tîne û bi aktivî kar dike. Dîsa di wê demê de (1912), di seroktiya Mela Xidir Efendiyê Dêrsimî de *Komala Muhibanên Kurdistanê* tê damezrandin û Nurî Dêrsimî jî dibe katibê giştî yê wê. Qasî ku dide nasîne Miralay Xelîl Beg (ji Dêrsimê) û birayê wî Hesên, Alî Paşa (ji Ezirganê), Şêx İbrahim (ji Dêrsimê) damezranên wê komalê bûne. Paşê ev komala ji alî Devletî Osmanî ve hatiye qedexa kirinê û di derheqê damezran û endamên wê de dawê hatiye vekirin.

Ew, hê di sinifa dawîya Mekteba Beytarî de bûye ku Şerê Yekemînê Cîhanê dest pê dike û xwendeyên sinifa dawiyê gazî xizmeta leşkeriyê dikin. Demek kurt wî li Stembolê dihêlin û paşê wî wek cêgirê zabit bi rê dikin ji bo

Ezirganê. Ji 1914 heya 1916'ê li wir dîmîne. Zerer û malwêraniya ku vî şerî daye gelê kurd û Kurdistanê bi çavên xwe dibîne. Çiqas ku ji dest hat dixebite ku Kurd di vî şerî de beşdar nebin û heya endazek xwe ji xerabiyên wê biparêzin. Dr. Dersimî di *Bîranînên* xwe de bi dîr û dirêjî behsa wan bûyeran dike û Dewleta Osmanî bo ku bikaribe Kurdên Dêrsimê bikişîne nav vî şerê xwînî bi çî awayî dek û dolavan digerîne, yek bi yek eşkera dike. Her wiha di derheqa kar û kirinên Alîşêr Efendî de jî gelek zanîyarîyên hêja pêşkêş dike. Ew, di 1916 de ji bo qedandina Mekteba Beytariyê, bi fermana leşkerî dîsa vedigere Stembolê û xwendina xwe didomîne. Di vê demê de roj bi roj êdî eşkera dibe ku Dewleta Osmanî bi ser nakeve û ber bi belabûnê diçe, hember vê, giraniya Îngilîz û hevkarên wan her çû zêde dibe. Dr. Nurfî û hevalên wî jî destvala namînin û xebatên xwe yê kurdîtiyê bêtir germ dikin. Di sala 1919 de ew bi arîkarîya Şêx Abdulqadir wekî beytar tayinê Sêvazê dibe û li gor destûr û rêbaza *Komela Pêşketina Kurdistanê* dest bi karûbarê tevgera netewî dike.

Wek hîmdarek Serhildana Qoçgiriye di nav xebata sext û xwînî de ji serî heya dawiyê beşdar dibe. Piştî şkestina serhildanê ew bi hinek hevalên xwe, gav bi gav şer dikin û di 1921'ê de xwe digêhînin Dêrsimê. Di *Bîranînên* xwe de bi awakî fireh behsa Serhildana Qoçgiriye dike û çawa amadegiya wê kirine û ji bo çî ev serhildana têk diçe, hoy û dawiniyên wê çî ne, bi awakî zanatî wan yek bi yek şiro vedike.

Dr. M. Nurfî Dêrsimî û Alîşêr Efendî wek du hevrêyên dilsoz, wek du ronakbîrên şorişger di xebat û berxwedana gelê Dêrsimê de bi mêrxasî cîh digirin û bêwestan dixebitin. Di qonax û kuçên Dêrsimê de hê jî tim qala wan tê kirin û navên wan egîdan bi rêz û rûmet zar bi zar digere. Bîranînên wan ji bo xort û zilamên wê heremê mîna wêneyên bêhempa ne û her di bîr û dilan de dijîn. *Bîranînên* Dr. Nurfî Dêrsimî û kitêba wî ya berê *Di Dîroka Kurdistanê de Dêrsim* ne tenê di warê têgihîştina Serhildana Dêrsimê ya 1936-1938 de, her di warê danezanîna dab û tore yê gelê Dêrsimê û giş aliyên jîna civakî ya wî gelî de yekemîn serçavîyên nivîsarî ne. Em di vê nivîsara kurt de nikarin girîngiya wan yek bi yek pêşkêş bikin, naverok û çarçeva wan zaniyara binirxînin. Divê ev serçavîyên hêja ji alî xwendevan û ronakbîrên kurd ve bi serinc û bi jîrî bêne xwendinê, û tim di ber dest de bin.

Nurfî Dêrsimî, bi destûra Seyid Riza yê nemir, di sala 1937'ê de ji Dêrsimê derdikeve û diçe Suriyê. Armanc ev e ku di derheqa Serhildana Dêrsimê de dewlet û bîrûraya giştî yê cîhanê agahdar bike, harî û hovîtiya Dewleta Tirk bide nasînê. Di vî warî de ji berpirsiyariyên xwe tîne cîh. Lê çî mixabin ku di rewş û mercên wî demî de berxwedana Dêrsimê jî mîna yê berê ji têkçûnê rizgar nebû.

Dr. M. Nurf Dêrsimî, d*Bîranînên* xwe de cîh û girîngiyek gelek mezin dide «Mesela Ermen». Wê, mîna pirsek taybetî digire pêş, û dûr û dirêj, li gor bûyerên dîrokî û serboriyên jîna xwe dinirxîne. Di xerabûna peywendiyên navbera Kurd û Ermen de rola dewletên biyanî û ya Osmaniya çî bûne, eşkera dike. Di dawiya ev 32 rûpelên pir û puxd de ji bo paşerojê daxwaza xwe bi vî awayî tîne ziman «...*Daxwaza min ev e ku ronakbîrên van her du miletan (ango Kurd û Ermen) yekîfî û xêrxwaziya miletên xwe di tarîxê de pêk bînin û ji bo vê çî kar pêwîst e, bikin.*»

Nivîskarê hêja di beşê «Şîetî, Elewîfî, Qizilbaşî» de vedigere ser seretayê îslamê, peydabûna mezheban û lihevketina mezhebiyan şiro vedike û di vî babetî de nerehetî û pîrsgirekên ku di navbera Kurdan de hatine pêş, diyar dike. Dr. Dêrsimî, li ser daxwaza Cemîlpaşazade Ekrem Begê vî beşî dixê ser *Bîranînên* xwe. Armanca wî jî ev ê ku êdî ji vê dubendiya nexweş, xortên kurd xwe rizgar bikin û dest bidin hev.

Bîranînên Min weşanek gelek hêja û kêrhatî ye. Şorişgerê ronakbîr bi nivîsîna bîranînên xwe ve jî her xizmetek bêhempa gihandîye xebata rizgarî û azadiya gelê kurd. Kesên ku dixwazin li ser dîroka neteweyê kurd mijûl bibin, û ders û cêribandinên ku derdikevin ji bo xebata wêbê bi kar bînin divê berhemên xebata û jîna beytar Dr. Mehmed Nurf Dêrsimî tim bigrin ber çav.

Belê ew, pişt jînek sext û dijvar, di 1973 de li Helebê miriye lê ji me re berhemên pir hêja û jînek bêwene diyarî kiriye. Ev ji bo şorişgerê ne kême.

Çend gilî li ser Bavê Nazê û pirtûka «Hêsir û baran»

Edoyê ÎBO

Îro dema em bi awakî giştî çav li edebiyata kurdî digerin, em dibînin ku, di nav edebiyata kurdî ya nivîskî de tehr û cureyên nivîsarên vekirî ango pexşan (îngilîzî ; *prose, erebî ; nesîr*) zêde pêşde neçûye. Ji nîveka sedsaliya bîstan vir de dest pê kiriye ev tehrê edebiyatê, di nav edebiyata kurdî ya nûjen da pêşde çûye, cih girtiye. Di warê roman nivîsandinê de, serpêhatî, serpêhatiyên dirêj (*novel*), bîranîn, ceribandin (*essay*), lîstikên tiyatroyê nivîsandin, weşan nasandin (*review*), gername an jî geşname nivîsandin, wek van tehran di warê gelek tehrên mayî de jî, di vê sedsaliyê de gavine pêşketî, ji aliyê nivîskarên kurd de hatine avêtin. Serê vê koma nivîskarên kurd, *bavê romana kurdî* Ereb Şemo kişandiye. Paşê di nav gelek salan de, heta niha afirandinên cure-cure hatine weşandin, di vî warî de bi kêmanî rêyek hatiye vekirin.

Di nav salên dawîn de, di warê roman û serpêhatî nivîsandinê de, hin nivîskaran afirandinên xwe yên pêşîn pêşkêşî xwendevanan kirin. Wek, Bavê Nazê (*Çiyayên bi xwinê hatiye avdan*, 1981, *Hêsir û baran*, 1986), Mahmut Baksi (*Hêlîn*, 1984), Mehmed Uzun (*Tu*, 1984, *Mirina Kalekî Rind*, 1987), Ihsan Aksoy (*Kürdün Türküsü*, 1986), Firat Cewerî (*Girtî*, 1986), Birîndar (*Xanê-Keça Kurd*, 1982, Soro, 1983), Şahîne Soreklî (*Windabûn*, 1987)....

Bavê Nazê bi romana xwe ya bi navê *Çiyayên bi xwinê hatine avdan* ve hat nas kirin. Çend serpêhatiyên wî, di kovar û rojnamên kurdî de hatin weşandin. Paşê berhevoka serpêhatiyên wî li Swêdê bi pêşgotina Ridwan Elî ve bi navê *Hêsir û baran* hate çap kirin.

Çiya çima û çewa bi xwîne ve tèn avdan? Bersîva vê pîrsê, îro di nav rewşa welatên wek Kurdistanê de, dikare bê dayîn. Peyvên «çiya» û «xwîn» di dîroka edebîyata kurdî de, du peyvên gelek girîng in û hev temam dikin. Di romana Bavê Nazê de jî, ev realîta dîrokî, bi stûleke edebî ve baş tê îspat kirin. Her edebiyateke netewî bi rastî li ser bîngêhên pîrsên civakî, aborî û polîtîk bejn dide, gul vedide. Şerê cîhanî yê duwênî çima wek temake fireh di nav edebîyata sovyet û almanî de cihêkî mezin girtîye? Bersîva vê pîrsê, bi dîroka van herdû welatan ve girêdayî ye.

Romana Bavê Nazê *Çiyayên bi xwîne hatîne avdan* cara pêşîn dema di sala 1981 an de bi zimanê rûsî derket, romanê bala gelek xwendevanan kişande ser xwe. Şer û tekoşîna gelê kurd li dijî zordestan, di warê polîtîk û şerê çekdarî de, di her warê jiyînê de, wusan jî di nav rûpelên vê romanê de berdewam dike. Çetneyî, dijwarî û tekoşîna tûj dibe. Ev yeka bi mirina mîrxasên romanê Çeto û Gulê ve baş eşkere dibe. Çiyayên Kurdistanê careke din bi xwîne ve tèn avdan. Ji bo vê yekê jî, peyva «çiya» wek peyveke coxraffî ji kevir, zinar, axê ve pêk nayê, çiya di edebîyata kurdî de bûne kilam û stran, dost, çiya bûne bext û miraz di edebîyata kurdî de.

Piştî vê romanê, di sala 1986 an da, bi navê *Hêsir û baran* pirtûkeke Bavê Nazê li Stokholmê hate çapkirin (bi pêşgotina Ridwan Elî ve). Her çiqas nivîskar ev serpêhatiyên di pirtûkê de çapbûyî, bi «çîrok», nav kiribin jî, angorî terminolojîya zaravê kurmançî ew ne çîrok in. Ev afirandinan him bi tehr û him jî bi naveroka xwe ve, ji çarçeva çîrokan derketine, wek hin serpêhatiyên nûjen tèn xuyanê.

Ji van serpêhatîyan, serpêhatîya *Navê min Xoşnav* e... berî çapbûna pirtûka «*Hêsir û baran*» di rojnama *Riya Teze* da hatibû çap kirin. (Hejmar 40, 1983, bi wergera Şekiroyê Xudo). Ev serpêhatîya, serpêhatîya pêşîn e ku di pirtûkê de cîh girtîye. Pîrsa girîngiya «zimanê dê, pêwendiyên zimên û perwerdegariyê, dubendiyên di vî warî de îro dajon, serpêhatiyê de baş hatîye nitirandin. Ji der vê serpêhatîye, wek *Wê kengî bê, Rûreş, Serpêhatiyên Kalo, Şairko, Bîstîkek bê rûmet, Hêsir û baran* çend serpêhatiyên din jî, di pirtûkê da cîh girtine.

Serpêhatîya *Wê kengî bê* pêwendiyên dayikan û zarokan, ji welat dîrketin, xerîbî, bi zimanekî xweşik ve hatîye vekolandin. Ji welat dîrketin û pîrsên mayin di serpêhatîya *Bîstîkek be rûmet* de jî, derdikevin pêşîya me. Ev evîna li ser welat, dê-bavan, zarokan di pirtûkê de dibe hêsir û baran. Fîlozofîya gel, baweriyên bi salan di *Serpêhatiyên Kalo* de xwe baş nîşan didin. Lê belengaziya fîlozofên kurd an jî şairê kurd, di serpêhatîya *Şairko* da cîh girtîye.

Bi kurtî, hemû serpêhatiyên di vê berhevokê de cîh girtine, li ser bingeheên meş û prosesên gelê kurd îro ji nav re derbaz dibe, li ser van pêlekanaan bilind dibin, şax vedidin û awayekî edebî werdigerin.

Dr. Abdullah Cevdet

(1869 -1932)

Mehmed UZUN

Dr. Abdullah Cevdet kî ye ? Bijîşk, nivîskar, lêger, wergêr, fîlozof, siyasetvan, kurdperwer, serok û fîdeologê rêkxistina *İttihad ve Teraki* ?.. Kîjan ji van, çi ? Gelo ew kî ye ?

Bersiv ne hêsan e. Ji ber ku ev weskên jorîn, hemû jî, li nik Dr. Abdullah Cevdet hebûne. Wî hem bijîjkî kiriye, hem jî 42 kitêb nivisîne; hem bi navê *İçtihad* kovareke siyasi 28 sal weşandiye, hem jî bi qasî 30 klasîken herf mezin yên welatên Rojhelat û Rojava vergerandine tirkî; hem kurperwerekî hêja bûye, di nav rêkxistinên Kurdan de cîh girtiye, hem jî hîmdarê tevgera *İttihad ve Teraki* bûye.

Ji lewre her kes li gor bîr û baweriyên xwe li jiyana û xebatên Dr. Abdullah Cevdet hûr bûye û bi tenê aliyekî yan jî hin aliyên wî derxistine pê û nîşan didin. (Ma ji xwe tarîx jî ne ev e ? Bi gotineke din; ma tarîx, bûyer, şexis û peywendiyên tarîxî li gor gotineke bîr û baweriyên lêger û lêger û tarîxnasan reng naguherîne ?...)

Lê belê, di derheqê Dr. Abdullah Cevdet de tişteki heye ku tu kes jê şik nake; wî di tarîxa osmanî û Kurdan ya destpêka 1900'î de dewr û roleke mezin lîstîye û tesîreke mezin li vê tarîxê kirîye.

Li gor agahiyan, bi kurtebirî jiyana Dr. Abdullah Cevdet weha ye ew Kurd e û li bajarê Arabgîrê, ku li Kurdîstana jorê ye, hatiye dinê, di sala 1869 de. Piştî xwendina dîmî, ew li Xarpêtê (Elezîz) dixwîne û diçe xwendegeha *Askerî Ruştîye*. Piştî xwendegeha Xarpêtê, ew di sala 1886 de diçe Stembolê. Li Stembolê ew, pêşî li *Kuleli Askerî İdadisi*, paşê jî, li *Mektebî Tibbîye* dixwîne û di sala 1894 an de dibe bijîşk. Tevî xwendinê, li milekî din jî, ew dest bi nivîskariyê dîke û kitêb, şîran diweşîne. Di sala 1889 an de, ew û 3 hevalên wî (Îshak Sukutî yê Diyarbekrî, İbrahim Temoyê Arnawî û Mehmed Reşîdê Çerkez) bi navê *İttihadî Osmanî*

Cemiyetî rêxistineke veşartî tînin pê. Ev rêxistin, bi dû re, dibe *Îttihad ve Teraki Cemiyetî*. (Herwekî tê zanîn, *Îttihad ve Teraki Cemiyetî* piştî 1910 an dewleta Osmanî bi dest dixîne û tê ser hukim, dest bi nijadperestîya tirkî dike û li Kurdistanê bi qasî 1,5 milyon Ermenî û 500 hezar Kurd qetl dike û di dawîya dawîn de jî dewleta osmanî têk dide.)

Dr. Abdullah Cevdet li dijî zor û zordarîya dewlata osmanî dixebite û gelek caran, ji ber van xebatan, ew tê girtin, zîndan dibe. Gelek caran jî ew sirgûn dibe (Trablûs xerb, Fizan...). Di sala 1897 an de, ew direve û dere Ewropê, Cenevrê û li wê derê, tevî hevalên xwe, bi navê *Osmanli* rojnamek derdixe. Ev li Cenevrê, di eynî wext de berpirsiyariya *Îttihad ve Teraki* jî dike.

Jiyana Dr. Abdullah Cevdet ya sirgûniyê di nav aweretiyeke dilsoj de derbas dibe. Ew ji welatekî direve welatekî din û ji wir jî welatekî din... Lê, tevî her celeb bêgavî û neçariyê, ew tu carî ji xebatên xwe yê li dijî «*istibdada osmanî*» bi dûr nakeve.

Pey du salên dirêj yê sirgûniyê re, ew vedigere Tirkîyê û li Stembolê bi cih dibe û li wê derê xebata xwe didomîne. Û di sala 1932 an de (29.11) Dr. Abdullah Cevdet, li Stembolê dere rehmetê.

Ji ber ku Dr. Abdullah Cevdet bîrewerekî bê hempa, şervanekî jêhatî û fîlozefekî nûjen û têgihîştî bû, di roja me de jî, gelek lêger, tarîxnas û nivîskar li jiyana û xebatên wî dinihêrin. Di nav van lêkolînan de yê berbiçavtir ên Şerîf Mardîn û Dr. Şükrü Hanioglu ne.⁽¹⁾

Lêgerê ciddî prof. Şerîf Mardîn di kitêba xwe, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* de, beşekî taybetî ji bo Dr. Abdullah Cevdet vediqetîne û li ser tesîrên Dr. Abdullah Cevdet û kovara wî *Îçtihad* radiweste. Li gor bawerîya Ş. Mardîn, Dr. Abdullah Cevdet hem hîmdarê fikrî û hem jî hîmdarê siyasî yê Jon Tirkan û Ittihad ve Teraki Cemiyetî ye. Û dîsa li gor bawerîya Ş. Mardîn, serokê komara nû ya Tirkîyê Mustafa Kemal jî piranîya fikir, bîr û baweriyên xwe ji Dr. Abdullah Cevdet wergirtine. Yanê, Dr. Abdullah Cevdet bavê Mustafa Kemal yê fikrî bûye. Di pêşgotina kitêbê de jî, Ş. Mardîn ji bo Dr. Abdullah Cevdet weha dibêje; «Di vê lêkonîne de, ez bi taybetî li ser şexsekî ku fikrên wî, ji her kesî bêtir, berbiçav bûne, hûr dibim. Gava meriv li fikrên Dr. Abdullah Cevdet hûr dibe, hingê meriv dibîne ka bîr û baweriyên Rojava, yê «materyalist-organîst-darwinist» çawan tesîr li bîrewerên me kirine.»

Û li gor Ş. Mardîn, tiştê ku Dr. Abdullah Cevdet xwestiye bike, «*perwer-*

1- a) Mardîn Şerîf, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, toplu eserleri 1*, İletişim yay. İst. 1983

b) Dr. Hanioglu, Şükrü, *Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal neşr. İst. 1981

*dekirina xelkê û medenîkirina girseyên osmanî»*ye. Jixwe Ş. Mardîn bi çarîneke Dr. Abdullah Cevdet dest bi beşê li ser Dr. Abdullah Cevdet yê kitêbê dike. Çarîn weha ye;

*«Min dil kir ronahî bireşnim ser we, şev û roj,
Ez ji heyvê çûm rojê, ji rojê jî hatim heyvê
Pêxember wa'ad dikin ku bihuşt li dinya dinê ye
Ez hatim ku vê dinyê ji we re bikim bihuşt»⁽²⁾*

Heçî kitêba M. Şükrü Hanioglu ye, bi temanî, li ser Dr. Abdullah Cevdet e. Kitêb xebata doktorayê ya nivîskar e. Kitêb bi qasî 430 rûpelên mezin in û ew, digel her kit-kitê, li ser jiyana, xebat, fikir û bîr û baweriyên Dr. Abdullah Cevdet radiweste.

Lê di van her du lêkonînan de jî, tiştêkî ecêb heye ew zêde li ser kurdûn û kurdayetîya Dr. Abdullah Cevdet nasekinin. Ew, bêtir, aliyên Dr. Abdullah Cevdet yên «Itîhadî û Osmanî» derdixin pêş û li ser wan disekin. Ş. Mardîn di kitêba xwe de, li ser vê meselê weha dibêje; «Abdullah Cevdet, li gor gotinan, li maleke “kurd” hatiye dinê. Eger ev yeka rast be jî, li vê derê noqta herf girîng, gava Abdullah Cevdet li Cenevreyê bûye, wî bi merivanên Bedirxan Paşa re ku li dijî Abdulhamîd kurdayetî dikirin, tevkariyek neaniye pê û zimanê tirkî ji bo çandeke millî wasitayeke esasî dîtiye.»⁽³⁾ (Bêguman ev gotin ne rast in. Dr. Abdullah Cevdet bi Kurdan re hevkarî kiriye û ebitiye.)

Dr. M. Şükrü Hanioglu jî di kitêba xwe ya mezin de, bi tenê 8,5 rûpel li ser kurdayetîya Dr. Abdullah Cevdet radiweste.⁽⁴⁾

Bê guman, bi qasî kurdûnê, Dr. Abdullah Cevdet osmanî û itîhadî jî bûye. Ew bi Tirkan re, di nav rêkxistinên Tirkan de xebitiye û dil kiriye ku welatê osmanî her yekbûyî bimîne. Lê belê, digel vê hindê jî, Dr. Abdullah Cevdet Kurd bûye, kurdayetî kiriye, di nav rêkxistinên Kurdan de jî xebitiye û li ser Kurdistanê gelek bend û nivîsar nivîsîne.

Ev yeka malkambax qedera Kurdên Kurdîstana jorê ye Lêger, pispor, tarîxnas û nivîskarên tirk li ser Kurdan û tarîxa wan ranawestin. Zanîngeh, enstîtû, akademî û dezgehên zanîstî yên Tirkan -bi awakî giştî- li gor îdeolojiya resmî ya dewleta tirk difikirin û dinivîsin. Yên ku wekî dewletê nafikirin jî di lêkolîn û xebatên xwe yên zanîstî de behsa Kurdan, kurdayetî û Kurdîstanê nakin. Ev her du

2- Mardin, Şerif, kitêba jorîn, rûpel 163. Helbest bi tirkî ye.

3- Mardin, Şerif, kitêba jorîn, rûpel 164

4- Dr. Hanioglu, M.Şükrü, kitêba jorîn rûpel 314-322

lêger û pisorên hêja Ş. Mardîn û M.Şükrü Hanioglu ji bo vê yekê mîsaleke baş in. Ew her du jî wekî dewletê nafikirin, lê ew nikarin xwe ji tirs, qeyd û şertên dewletê jî rizgar bikin. Ew wekî dewletê, nabêjin ku Kurd tunene, lê gava ew behsa Kurdan dikin jî, bi şik û xof in, ditirsin.

Ji ber vê yekê, wêranî û bêbextiyeke ecêb mezin, di warê tarîxa kurd û Kurdistanê de, li Turkiyê hukm dike. Li milekî dewlet bi xwe, bi hezaran, milyonan derewan, dibêje Kurd û welatê wan tune, li milê din jî, lêger û pisor di nav bêdengî û tirseke mezin de ne. Yanê kes hember derewên dewletê serî ranake û dengê xwe bilind nake û tarîxa Kurdan û Xelatê wan jî li pey deriyên qiflikirî û arşivên veşartî yên dewletê dimîne.

Baş e, Kurd çi dikin? Kurd jî, bi qasî îmkanên xwe, dixebitin û li dijî bîr û baweriyên dewleta tirk radiwestin. Lê xebatên ku meriv dikare jê sîd werbigire, xebatên ku li gor qaîdeyên ilmî ne, mixabin, kêr in. Bê guman, ev yeka ne bê sebeb e; dewleta tirk rê nade ku lêger û tarîxnasên Kurdan jî bigihên û bixebitin.

Tucar, tarîx jî bi tenê, li gor qaîde û metodên zanistî, tê nivîsîn. Bersiva derewan ne derew û ne jî çend peyv û qiseyên tûj in. Û ji bo bersiveke rast û zanistî jî pisorî divê. Yanê, meriv divê hay ji qaîde, metod, rê û êkolên tarîxnasî û tarîxnivîsînê hebe û bikaribe bi awakî zanistî û pîralî li tarîxê hûr be.

Xebata Malmisanij, *Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, ji bo vê yekê mîsaleke baş e.⁽⁵⁾ Malmisanij bi lêkolîna xwe lêkolînî Ş. Mardîn û M.Şükrü Hanioglu tamam dike û kurdayetiya Dr. Abdullah Cevdet jî li van lêkolînan zêde dike. Û xebata Malmisanij, careke din jî, nîşanî me dide ku Kurd bi xwe divê tarîxa xwe binivîsin û ji wan çêtir kes nikare bi vî karî rabe.

Em Malmisanij ji xebatên wî yên li ser ziman dinasin. Xebatên wî yên li ser zaravayê dumilî di kovarên kurdî de diweşin û beşê dumilî yê li yê kovara *Hêvî'yê* jî bi alîkariya wî hazir dibe (Malmisanij bi xwe dumilî û ji Kurdîstana jorê ye.) Niha jî Malmisanij bi vê lêkolîna xwe ronakbîrekî kurd û aliyên wî yên kurdayetîyê bi me dide nasîn. Malmisanij jî wekî Ş. Mardîn û M.Şükrü Hanioglu ji gelek çavkaniyan destkewî bûye û kitêba M.Ş.Hanioglu jî gelek alîkarî li xebata Malmisanij kiriye. Lê navenda lêkolîna Malmisanij kurdayetiya Dr. Abdullah Cevdet e. Yanê ew wekî lêgerekî kurd li meselê hûr dibe; Malmisanij li ser peywendiyên Kurdan û Sultan Abdulhamid û Kurdan û *Babialî İttihad Teraki* disekine. Di lêkolîna Malmisanij de, tevî Dr. Abdullah Cevdet, hin ronakbîrên din yên Kurdan jî hene, ku ji bîr bûne. Malmisanij li ser wan jî agahiyên hêja dide. (Hin beşên lêkolîna Malmisanij, nemaze beşên ku tê de li ser ronakbîrên din jî agahî

5- Malmisanij, *Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet*, rûpel 91, weş. Jina Nû, Uppsala, 1986

hene, di kovarên Kurdistana jêrê (Iraqê) de jî, bi kurmanciya jêrê, weşiyane.) Karê ku Malmisanij pê rabûye, ne hêsane, wî bi nûçikan ji her derekî agahiyek peyda kiriye, wan daniye ber hev û karê xwe bi ser xistiye. Herwekî li jor hat gotin, Dr. Abdullah Cevdet gelek bend û nivîsar li ser Kurdan û Kurdîstanê nivîsîne. Malmisanij ew hemû berhev kirine û di lêkolîna xwe de weşandine. Bi vî awayî, lêkolîna Malmisanij ya biçûk dibe çavkaniyeke hêja da ku em hem Dr. Abdullah Cevdet baştir binasin û hem jî bizanibin ka di despêka 1900î de ronakbîrên Kurdan kî bûne, dû wan çî kiriye.

Lêkolîna Malmisanij despêkeke baş e. Me hêvî heye ku ew xebatên xwe didomîne û tiştên nû jî li lêkolîna xwe zêde bike. Tarîxa navbera 1900-1920 an ji bo Kurdan pir girîng e. Di wê dewrê de Kurd hem di tevgerên fikrî, siyasî û rêxistinî de û hem jî di gerandina karên dewletê de pir xurt bûne. Ev rûpela veşartî ya tarîxa me divê, bi her awayî, derkeve ronahiyê. Bi qasî ku em dibînin, Malmisanij jî dikare di vê xebatê de roleke baş bilîze. Di dawiya nivîsara xwe de, min dil heye agahiyeyeke biçûk li lêkolîna Malmisanij zêde bikim û çewtiyeke wî ya biçûk jî nîşan bidim.

Agahiya ku ez qal dikimê, li ser Mewlanazade Rifat e. Ew ronakbîrê kurd yê bextreş jî yek ji wan Kurdan e ku ji bîr bûne. Malmisanij di lêkolîna xwe de, bi kurtî behsa vî ronakbîrî dîke. Lê welê dixuye ku Malmisanij baş bi jiyana vî ronakbîrê kurd nizane. Nemaze, bi jiyana wî ya piştî 1923 an. Mewlanezade Rifat jî, herwekî Malmisanij dibêje, yek ji wan 150 kesan e ku ji Tirkîyê tîn avêtin, di sala 1923 de. Piştî 1923 an, ew tê li Beyrûdê bi cîh dibe û li dijî Mustafa Kemal û Komara Tirkîyê dixebite. Gava Kurd rêxistina Xoybûnê tînin pê, ew jî yek ji hîmdarên partiyê ye û ew di dan û standinên Kurdan û Ermenan û Fransizan de roleke mezin dilîze. Herwaha wî kitêbek jî nivîsîye. Kitêb li ser tevgera Mustafa Kemal, Komara Tirkîyê û bûyerên wê rojê ye. Tevî ku ew bûn 5-6 sal ku ez li pey kitêbê me min hê jî ew peyda nekiriye. Ez li vê derê navê kitêbê dinivîsim. Heye ku kitêb li nik hinan hebe, yan jî hin bikaribin wî peyda bikin. Navê kitêbê *Türkiye İnkılabının İçyüzü* ye. Mewlanazade Rifat heta mirinê (1930), bi awakî xurt, di nav tevgera kurdî de xebitî.

Çewtiya ku ez qal dikimê jî, li ser salên Mehmet Salih Bedirxan e. (Çewtî di esasê xwe de, çewtiya ku Malmisanij jê destkewtî bûye, ye). Li gor çavkaniya Malmisanij, Mehmet Salih Bedirxan, neviyê Bedirxan Paşa, kurê Mahmut İzzet Bedirxan, pismam û xwezûrê Cewdet Alî Bedirxan û bavê Rûşen Bedirxan e, di şerê cîhanê yê yekemîn de, gava ew 63 salî bûye, çûye rehetê. Ev ne rast e. Ev çend sal in ku ez li ser vî ronakbîrê hêja yê kurd dixebitim. Li gor çavkaniyên min û agahiyên ku min berhev kirine, Mehmet Salih Bedirxan di sala 1874 an de hatiye

dinê û di tarîxa 1. Nîsan. 1915 an de wefat kiriye. Ango; gava ew çûye rehmêtê, ew ne 63, lê 41 salî bûye.

Me bi tarixê dest pê kir, em bi tarixê biqedînin. Dr. Abdullah Cecdet di hejmara yekemîn ya *Rojî Kurd* de weha dibêje; «*Hem berhemên penûsê, hem berhemên fikir, li dinyê tu eser û berhemên mezin tune ku bi alîkariya cesaret û xurtiyeke mezin nehatibin pê. Ez di dema xwedan-şexsiyetbûn û xwenasîna milletan de ne... gava milletekî ne xwediyê şexsiyetekî xurt be, hingê "navê wî nayê xwendin" ji heywanekî xwedanziman pê ve, ew nikare tu tişt be... Sedsala me, ne henek e, sedsala 20 an e....»*

Zazakî*

Çebaxçur û Palîra sonîk, fistonîk, mesele û deyîrî

Arêkerdax : *HARÛN*

A) SONÎK, FÏSTONÎK Û MESELEY

I-PÎR Û PSÎNG

Ceyk di bi, nibi, yow pîr bîy, yow zî psîngey yê bîy.

Ruecon ra yow ruc, pîr wazena ki şiyer derî ver di kincon xwi bişû. Taştarey dewar yenû hiel, pîr bizey xwi çirr kena, şît yê kena germin û omyen kena, kincon xwi dona arye, kena yow boxça û gêrena a psîng ra vûna

-Ez ha şin derî ver di kincon şiwên. Ti şit niwîr ez heta bîr kîye!

Pîr ber ra kuwena teber, şina derî ver.

Şiyayîş pîr ra pê, psîng dyezey şît dona "ard, pyorey şît rişnena, zon xwi kena ti ra, wena, pîzey xwi kena mird û şina sêr cilon o nişena rue, neqîş kena.

Pîr derî ver di kincon xwi şiwena, tîc ver a fînena a. Kincî kik bîy zuwa, dona arye, kena boxçey xwi û yena kîye. Onyena ki eger dyezey şît qeldiya "ard û pyorey şît rişîyo. Pîr qêrena psîngî ser û vûna

-Qeyî tû şît mi rişno? Şû şît mi biyar! Heta ti şît niarî ti kîye niyena!

Psîng zî ber ra kuwena teber, şina biz het û ti ra vûna

-Mi şît pîr rişno, yê zî ez kerda teber. Şît xwi bidi mi, ez ben don ci, wa mi bigerû zerre.

* Zazakî ra Kirdkî zî yeno vatîş.

Biz zî psîng ra vûna

-Şû velg biyar bidi mi, ex wen û şit don tû. Ti zî ber bidi pîr, wa tû bigerû zerre.

Psîng biz het ra dona ra şina dar ra vûna

-Darê, darê, velg bidi mi, ez ben don biz. Biz zî şit dona mi, ez ben don pîr, wa pîr mi bigerû zerre.

Dar zî pisîng ra vûna

-Şû awk bîyar mi ver kir, ez zî velg don tû.

Psîng şina îynî het û ti ra vûna

-Îynewo, îynewo, awk bidi mi, ez ben ken dar ver. Ya zî velg dona mi, ez ben don biz. Biz zî şit dona mi, ez ben don pîr, wa pîr mi bigerû zerre.

Îyne zî psîng ra vûnû

-Şû keynon biyar, wa mi ser o govend bigîr, ez awk don tû.

Pisîng şina keynon ra vûna

-Keynêyen, keynêyen, bîryen sêr îynîyo govend bigîryen, wa îyne awk bidi mi, ez awk ben ken dar ver...

Keynê zî ti ra vûnî

-Solî ma dirrey. Solon ma ber bidi kueşkar, wa biderzû. Ma solon kîn pay û yîn sêr îynîyo govend kinî.

Psîng solon keynon gena bena kueşkar het û ti ra vûna

-Kueşkaro, kueşkaro, solon keynon biderz. Yî zî solon kinî pay û yîn sêr îynîyo govend gîn de, îyne zî awk don mi. Ez awk ben...

Kueşkar zî psîng ra vûnû

-Şû hakon biyar bidi mi, ez zî solon keynon derzen.

Psîng şina kergon ra vûna

-Kêrgen, kêrgen, hakon bidyen mi, ez ben don kueşkar. Wi zî solon keynon derzenû. Ez solon ben, keynê kîn pay û yîn sêr îynîyo govend gîn.

Kêrg zî psîng ra vûnî

-Ma veyşon î, şû qût biyar bidi ma, ma zî hakon don tû.

Psîng şina kowari ra vûna

-Kowariwo, kowariwo, qût bidi mi, ez ben don kergon. Kêrg zî hakon don mi, ez ben don kueşkar.

Kowari zî psîng ra vûnû

-Sego varon varenû, tim û tim dalpê mi ser o yîn. Şû bon bikur wa hîn dalpê mi ser o nîyrî, ez qût don tû.

Psîng şina sêr bon, pey bonkuwe bon kuwena heta ki qefiliyê. Hama bon ser ra yena war û şina kowariy het, ti ra qût gena û bena dona kergon. Kêrg zî qût winî û hakon kinî. Hakon bena dona kueşkar. Kueşkar zî solon keynon derzenû. Solon kueşkar ra gena û bena dona keynon. Keynê zî solon kinî pay û şîn sêr îynîyo govend gîn

de. Ýne zî awk donû ci. Awk bena kena dar ver. Dar ra zî velg gena û bena dona biz. Biz zî şit dona psîng. Psîng şit bena dona pîr. Pîr zî psîng bena kêy xalon yê, psîng kena xirxirê goazon û qaxon.

II-MESELEY KOAR

Zemonek di yow myerik bi û yow zî cinfyey yî biy. Myerik û cinyek zahf feqîr bîn. Yow hêr yîn û yow zî nevîn cilon yîn ra ziyade çîkey yîn çinyebi.

Yow ruc, myerik cinfyey xwi ra vûnû

-Xonim, ma zahf feqîr î, çîkey ma çiniyû. Nye yegey ma estî, nye dewar ma estû û nye zî xebat esta ez bikirî. Biye ma şiyer Diyarbekir, ez ûca di xwi rî yow gure vênên û xebetiyen.

Cinfyey yî zahf fikiryena, pêni di razî bena. Myerik onû nevîn cilon hêr xwi bar kenû û kuwenî rahar, hêt Diyarbekir a şinî. Xêlek şinî, rahar ra yow koar yîn ver a benû. Koar ven den ci di û ti ra vûnû

-Ez rona ha lewey rahar di pawen. Heta inkê çow niome hêt Diyarbekir a nişi ki mi zî tê berû. Xeyr xwi mi zî xwi di tê bêryen Diyarbekir.

Koar xwi nonû gunekê û zahf kuwenû yîn layk. Gunekey myerik zî pê koar yena û geyrenû a cinfyey xwi ra vûnû

-Xonim ini koar gunek o. Biye ma inî xwi di tê ber Diyarbekir.

Cinî qeyîl nibîy ki koar xwi di tê bêrî. Cinî myerdey xwi ra vûna

-Rahar ma dur yo, ma nieşkinî ini koar xwi rî rahar ra bela bikir. Ma rî lazim niyo. Biye ma xwi rî rahar xwi ra şiyer.

Myerik kuwenû cinfyey xwi layk, pêni di yê razî kenû. Onû koar nişnenû hêrî û hêr erzîn xwi ver, kuwinî rahar. Şow û ruc nivindîn rahar ra şinî, pêni di resîn Diyarbekir. Zerrey çarşu di myerik koar ra vûnû

-Ma omê resê Diyarbekir. Hîn hêrî ra biye war, ma cye ra birrîn a.

Koar hêrî ra war niynû û don xwi ri, bermenû, qêrrenû, warrenû. Zerrey çarşu di înson yîn ser o yenû pye ser û ti ra persîn

-Koaro, çinê ra ti hê bermîn?

Koar myon bermî ra vûnû

-Îni her û ina cinfyey min a! Îni myerik wazenû ki hêr û cinî mi ra bigerû!

Myerik û cinî zî eyî însonon ra çend raşt vûnî nivûnî çow yîn ra înon nikenû. Pyorey yîn vatey koar ra înon kinî.

Xeber donî zabiton. Zabît yenî koar, myerik û cinî tepişinî, bîn qadî het mehkema.

Qadî ti ra persenû

-Da'wey şima çinê ya, qeyî zabiton şima ard etya?

Koar hûncî don xwi ri bermenû û myon bermî ra vûnû

-Her min o, cinîyey min a!..

Myerik û cinî zî sinye biyo se raştey gurî vûnî.

Qadî derheq yîn di nieşkenû yow qerar bidû. Zabiton ra vûnû

-Heryow tèn yow çime kiryan û goştarîyey yîn bikiryen dirê vûnî se.

Zabî zî yîn gîn û bîn erzinî zendon, heryowî kîn yow çime û pê bêr di vindîn, gueştarîyey yîn kinî.

Zerrey zendon di myerik qerqiliyenû, kuffenû, nalenû û xwi rî vûnû

-Ez inkê xwi rî se ken? Ez tersen ki cinî û hêr mi ra bigrî bidî koar. Mi bîlleheq vatey cinîyey xwi nikerd. Cinîyey mi çend mi ra va «myerik, ini koar ma rî lazim niyo, biye ma xwi rî rahar xwi ra şiyer», va niva mi vatey yê nikerd.

Gueştarîyey cinyek kinî, ek ha qehiryena, bermena û xwi rî vûna

-Mi çend myerdey xwi ra va niva vatey mi nikerd. Ez nizûn ini koar ça ra ome ma rî bi bela. Ma inkê xwi rî se kinî?..

Gueştarîyey koar kinî, ek koar biyû şêy, ho wiyenû û xwi rî vûnû

-Hêr û cinî ra yow barêy mi kuwena. Ek her mi rî bikuwîrû, ez xwi rî nişen ci. Ek cinî zî mi rî bikuwîrû, hînya hol benû.

Eyon ki hê gueştarîyey koar, myerîk û cinî kinî, donî ra şinî qadî het û yîn çinê vat se qadî ra vûnî.

Qadî ini vatey yîn ser o qerar genû û zabiton ra vûnû

-Cinî û hêr bidyen myerîk wa xwi rî şiyerû. Koar zî binê bikuyen û beryen tebêr bacar di ca verdiyên, ça şin wa şiyerû.

Myerik û cinî verra donî. Koar zî kuwîn, kuwîn û bîn tebêr bacar di verra donî.

III-LUW Û LEGLEG

Ceyk di bi, nibi, yow luw bîy û yow zî legleg bîy. Luw û legleg ombaz cey bîn. Yow ruc luw leglegi da'wet kena. Legleg zî zahf bena şêy û dona ra şina da'wet yê. Luw ci rî (legleg rî) malyez pocena û ona yê ver di nûna rue. Malyez zahf germin bena. Legleg yow-di neqûron dona malyez ri, malyez dusyena neqûrey yê ri, neqûrey yê vêşena. Legleg nieşkena malyez biwerû û vindena onyena luwi ra. Luw zon xwi kena ti ra pyorey malyez wena. Legleg zî veyşon mûnena û o ter dona ra, şina.

Îni da'wet ra pê, yow çend ruc ser di şinî, ina rê legleg luwi da'wet kena. Legleg zî ci rî nihon pocena û kena yow meri, ona luw ver di nûna rue. Luw yow-di rê zon xwi kêna fêk merî ra, zon yê ci (nihon) niresenû. Nieşkena nihon biwerû. Legley

pey neqûrey xwiwa derg neqûr kena û pyorey nihon wena, zerrey merf di yow tek niverdena. Luw zî ûca di tulinc dona, pey zon xwi hetat fêk xwi lyesena, bweçey xwi şonena tye û onyena legleg ra. Îna rê zî luw nieşkera çik biwerû, o ter veyşon veyşon dona ra şina.

Pê ona wa legleg heyf xwi luw ra gena.

B) DEYÎRÎ

I- Dedkeyna

Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna

Cinî şîn vaş xelono
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Cinî şîn vaş xelono
Dedkeyna, delal keyna

Çînîn, on don mongono
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Çînîn, on don mongono
Dedkeyna, delal keyna

Gêy cit nik bîn nîron do
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Gêy cit nik bîn nîron do
Dedkeyna, delal keyna

Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna

Çirr pê bonî rueşinî
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Çirr pê bonî rueşinî
Dedkeyna, delal keyna

Pey dedkeyna wazinî
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Pey dedkeyna wazinî
Dedkeyna, delal keyna

Pey dezê razî kinî
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Pey dezê razî kinî
Dedkeyna, delal keyna

Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna
Dedkeyna, hoy dedkeyna
Dedkeyna, delal keyna

II- Ay Lo dilo, lo dilo

Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Îs lo dilo, delîlo

Ma şîn Warey Hesenî
Ay lo dilo, lo dilo
Ma şîn Warey Hesenî
Îs lo dilo, delîlo

Kuemey yî ha pê sêrî
Ay lo dilo, lo dilo
Kuemey yî ha pê sêrî
Îs lo dilo, delîlo

Pencerêy seraser f
Ay lo dilo, lo dilo
Pencerêy seraser f
Îs lo dilo, delîlo

*** **

Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Îs lo dilo, delîlo

Sêr bon Hacî kerre wo
Ay lo dilo, lo dilo
Bîn bon Hacî kerre wo
Îs lo dilo, delîlo

Hacî vazdow gerrewo
Ay lo dilo, lo dilo
Hacî vazdow gerrewo
Îs lo dilo, delîlo

Gerrewo byefayde wo
Ay lo dilo, lo dilo
Gerrewo byefayde wo
Îs lo dilo, delîlo

Şahad Hacî merre wo
Ay lo dilo, lo dilo
Şahad Hacî merre wo
Îs lo dilo, delîlo

*** **

Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Ay lo dilo, lo dilo
Îs lo dilo, delîlo

Mastî payfz wenik o
Ay lo dilo, lo dilo
Mastî sibay wenik o
Îs lo dilo, delîlo

Keçon kerdo kuediko
Ay lo dilo, lo dilo
Keynon kerdo kuediko
Îs lo dilo, delîlo

Pey patik a bîg xwi d' ko
Ay lo dilo, lo dilo
Pey kuedik a bîg xwi d' ko
Îs lo dilo, delîlo

III- Awekey Kaşon

Awkey kaşon wişena
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Byewey kaşon wişena
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Yow tut ha ver di xwi şuwena
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Yow tut ha ver di xwi şuwena
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Destmac sibey ver di gena
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Destmac sibey ver di gena
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Di qom nimac xwi rî kena
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Di qom nimac xwi rî kena
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Du'ey qedêr xwi rî kena
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Du'ey qedêr xwi rî kena
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Sêrî çowlîg daro berz o
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Sêrî çowlîg daro berz o
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Bînî çowlîg deşto duz o
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Bînî çowlîg deşto duz o
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Wisar yenû, wext waron o
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Wisar yenû, wext waron o
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Amnon yenû, vaştrî xelon o
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Amnon yenû, vaştrî xelon o
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

Payîz biyerû, wa ez tû biyarî
Lê lê, lemin lê; lê lê, lemin lê
Payîz biyerû, wa ez tû biyarî
Lê lê, cêr ra cor surmelay mi

IV- Cîranê

Cîranê, cîranê, cîranay mi
Koçerê, helîmê, bermala mi
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Hevalê, hogirê, bermala mi

Malan bar kerd, şî warono
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Şar ma bar kerd, şî warono
Hevalê, hogirê, bermala mi

Ware niyo, dibare wo
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Ware niyo, dibare wo
Hevalê, hogirê, bermala mi

Îna cîran ha ma r' bermena
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Îna heval ha ma r' bermena
Hevalê, hogirê, bermala mi

Hesron çimon esterena
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Hesron çimon esterena
Hevalê, hogirê, bermala mi

Îna cîran ha cor d' yena
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Îna heval ha cor d' yena
Hevalê, hogirê, bermala mi

Cor di yena îstrob (?) kena
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Cor di yena îstrob kena
Hevalê, hogirê, bermala mi

Îşlig zavay neqîş kena
Cîranê, cîranê, cîranay mi
Îşlig zomay neqîş kena
Hevalê, hogirê, bermala mi

V- Zava

Zava, zava, zava
Loy, loy, zava
Zava, zava, zava
Keko, bira, zava

Yega pîl o, filhon o
Loy, loy, zava
Yega pîl o, filhon o
Keko, bira, zava

Yow nik myon di awk dono
Loy, loy, zava
Yow ho myon di awk dono
Keko, bira, zava

Monen baykey keynono
Loy, loy, zava
Monen baykey keçono
Keko, bira, zava

Keyna qic mi nidono
Loy, loy, zava
Keça qic mi nidono
Keko, bira, zava

Înşallah kiye di mûno
Loy, loy, zava
Înşallah kiye di mûno
Keko, bira, zava

Qûmf rûy ma hera wo
Loy, loy, zava
Qûmf rûy ma hera wo
Keko, bira, zava

Keynon te de riz kuwawo
Loy, loy, zava
Keçon te de riz kuwawo
Keko, bira, zava

Surmey keynon rişyawo
Loy, loy, zava
Surmey keçon rişyawo
Keko, bira, zava

Xwerton xwi r' arye dawo
Loy, loy, zava
Xwerton xwi r' arye dawo
Keko, bira, zava

VI- Dayê Gidyano

Hêwax dayê, gîdyano, day gîdyano
Hêwax dayê, mi va
Sarey mi lê deceno
Hêwax dayê, mi va
W' ez sarey xwi geno, lê ragineno
Hêwax dayê, mi va
Gen vêr kerrey Homa te'alay di ruenono
Hêwax dayê, mi va
Derdê xwi zî kerrî rî la xwi rî vûno
Hêwax dayê, mi va
Kerrey Homa te'alay hielya û hiemilyawo
Hêwax dayê, mi va
Dar û birrî la kelimiyawo
Hêwax dayê, mi va
Xwidê, ya rebbîyo, ti biqedênî maradê la cahîlono
Hêwax dayê, mi va
Xwidê, ya rebbîyo, dunya ra qeyf çow derdê çoy nyezono?

Hêwax dayê, mi va
Vor varena zimistonî
Hêwax dayê, mi va
Deyax-sabir bikir wa biyer amnonî
Hêwax dayê, mi va
Destê xwi destê mi ki, ma şiyer diyarê lê koewonî
Hêwax dayê, mi va
Ma derdê xwi zî la xwi rî vûnî

*** **

Hêwax dayê, gîdyano, la day gîdyano
Hêwax dayê, mi va
Derdê ma zî la giron o
Homa te'ala, Xwidêyo,
Qe çow dunya ra derdê çoy nyezono
Homa te'ala, Xwidêyo,
Ti dunya ra biqedên maradê cahîlono

Hêwax dayê, mi va
Tarî yeno, tarîy şonî
Hêwax dayê, mi va
Tarî şonî "ard giroto
Hêwax dayê, mi va
Dumon sarey dayk giroto
Hêwax dayê, mi va
Aqil sarey Kej biryawo
Hêwax Homa te'alawo, Xwidêyo,
Ti dunya ra biqedên maradê cahîlono
Homa te'alawo, Xwidêyo,
Qe çow dunya ra derdê Misilmono nyezono

Hêwax dayê, mi va
Ruecon ra eyro ruego la ruc cum'e wo
Hêwax dayê, mi va
Vêr comî di omê pye ser gelê cem'at, la tolazono
Hêwax dayê, mi va

Hïela gi ez onya kïbar-narîn mi te de niyo
Mi çim di pyor bïy kal-kokim hotay-heřtay serono

Hêwax dayê, gidvano, la day gidvano
Homa te'alawo, Xwidêyo,
Ti dunya ra biqedên maradê cahflono
Homa te'alawo, Xwidêyo,
Qe çow dunya ra derdê la kesf nyezono

bermala mi : bermalfeyey mi, bermalfiya mi

cêr ra cor : cyer ra cwar

cor d' : cwar di, cor di

çirr : namey yow cê yo.

îs : îso

ma r' : ma rî, ma rê

nik : nikê

surmelay mi : surmelfeyey mi, surmelfiya mi

xwi d' ko : xwi di kiro, xwi di kero, xwi di ko

xwi r' : xwi rî

zava : zoma, zama

Rindan Hemînî Miyan di

Rindan -ki rîy yînf zey aşmî çiringeno- hemînî miyan di serekê rindan ti yf.
Rîy to [bibo] zey rojî, porê to yo derg zî zey çogani.

Rindeya rîyê to zey gulîstanî. Çi gulîstan? Gulîstanê rindey.
Çi rindey? Rindeya Wisiff. Çi Wisif? Wisifê Ken'anî.

Di çimê to yê mestî, zalim. Çi zalim? Zalimo kafir.
Çi kafir? Kafiro raybimayox [ki merdimî ser o keno].
Çi raybimayox? Raybimayoxê îmanî.

Lewê to yê sûrf [bibê] zey koçî. Çi koçe? Koçeyê bexçî.
Çi bexçe? Bexçeyê cennetî. Çi cennet? Cennetê kêfweşey.

Şanika lewê to [biba] zey şamika Hîndûy. Çi Hîndû? Hîndûyo sihêrbaz.
Çi sihêrbaz? Sihêrbazo fitne. Çi fitne? Fitneyê dewranî.

Ziwanê to [bibo] ze bilbil, fekê to [bibo] ze eyni.
Çi bilbil? Bilbilo fekweş. Çi eyni? Eynîyê ganfeyey.

Heyrani to rê bibo aşiqî. Çi aşiqî? Aşıqa tersoki.
Çi tersoki? Tersoka gêji. Çi gêji? Gêja heyrani.

HEYRAN XANÎMA DUNBULÎ (seserra XIX.)
Fariskî ra tadayox Malmîsanij

Fes Mistefa û Zeyneb Xanimi

Arêkerdax : O. Wedat KAYMAK

Di biray yewnan benî. Cenî jînî wirdî nî zî nêweşê gedan benî. Wirdî nî ra yew lajek ana, a bîni keyneki ana. Tay zeman vêreno, ma wû pî lajekî mirenî, ma wû pî keyneki manenî. Lajek û keyneki wirdî zî pîl benî, yenî dari.

Lajek datê xwi dest a geyreno. Însan datê jey ra vano

-Îno çîy to yo xalo?

Vano -Îno ximzîkarê (xizmikarê) min o.

Birazay jey o, vano «ximzîkarê min o».

Weyrazorê (zorbi) lajekî şono eki datê jey nêvano «birazay min o», vano «ximzîkarê min o».

Tanî zeman ra pey fesali yew şarîstan (sarîştan) ra yew axa yeno keyneki lajê xwi rî wazeno.

Axa û pî keyneki qalî kenî labrê pê nî nî. Axa wardeno eskerê xwi gêno şono. Lajek şono vernîya jînî, danî pê ro. Ay ki kişeno, ay ki remenî, welhesilî o mal û milkê axay gêno, ano dekeno hewşê datdê xwi, vano

-De ha to rî malê dîna dato, çimê to malê dîna d' o, han to rî mal!

Malî dekeno hewşê jey, pîrr keno.

Dat keyna xwi dano birazay xwi. Biraza yew şewî tena şono cilda xwi (yew şewî tena keyneki reydi kuştî kwenî). A şewî hewn weyneno ki Zeyneb Xanimi girota.

Weyra o yû Zeyneb Xanimi giştîrîyanê xwi pê bedilnenî. Nimajî wardeno, datkeyna xwi ca di verdeno, yella bebem şono ay şarîstan. Zav şono, tay şono, şono eki yew bizwan hinik o weyra bizan di. Vano

- Silamu "eleykum.

Şane vano - 'Eleykum silam Fes Mistefa!

O vano - Qey ti çî zanî ki ez Fes Mistefa ya?

Şane vano -De hewawo ki Zeyneb Xanimi va, ti yî.

Tikêna şono eki yewna hinik o owra dewarî di, vano

-Silamu "eleykum.

Mêrdeko ki dewarî ver di vano - 'Eleykum silam Fes Mistefa!

O vano -Qey ti çi zanî ki ez Fes Mistefa ya?

Vano -La hewawo ki Zeyneb Xanimi va, ti yî.

Tikêna ca şono eki yew golikwan ha golikan di. Golikwan ti ra vano

-Ay cilanê xwi bidi mi, ez xwi ra dena, ti zî inî cilanê mi xwi ra di.

O ay cilanê keçelean golikwanî ra gêno, xwi ra deno, golikwan ti ra vano

-Bew, ti inî golikan dim a şo, ti şonî hewştê Zeyneb Xanimi. Weyra yew quleba esta, cay to weyra wo. Ti a quleba zere di kuştâ kwi.

O vano -Temam.

Golikan dim a, dim a şono hewştê Zeyneb Xanimi zere. Hewnêno ki e wilay yew kozek ha weyra, şono ay banekî zere di roşeno.

Yew şono vano -Zanî Zeyneb Xanim, yew keçekek hamew!

A vana -Qey senê?

Vano -La ina.

A vana -Şêrî veyn dî, wa bêro!

Şonî veyn denî, yeno. Zeyneb Xanimi vana

-Keçekek, ti çi gure kenî?

O vano -Wilay ez nişna golikan dim a şêra, mozi kenî, vazdenî, keçelê mi tînci dana pi ro, ez nişna.

Vana -La ti çi gure kenî?

Vano -Ez to rî yew kuzê aw beera, inasar çî ra vîşêr ez çekî (çîyekî) nişna bika.

Vana -Temam.

Zav maneno, tay maneno, "Ereb Şah yeno Zeyneb Xanimi xwi rî wazeno.

Qalî kenî, kenî, pê nînî. "Ereb Şah wardeno çiqas heywanê ay şaristanî estî, jînî têdînî xwi ver şaneno, talan keno, beno. çiqas "erz û "eyalê ay şaristanî esto, têdi "Ereb Şahî dimi kwenî, Kecekek tena owra maneno.

Zeyneb Xanimi şona banî ser ra geyrena, geyrena, hewnêna ki ne yew carmêd o ne yew gede wo, ne yew howl o ne yew xirab o. Vana

-Hero Keçekek, wardî! Mîçiki ewta nêmendî, ti carmêd î, ti zî wardî jînî dim a şo! Dîna xeripêna?

O vano -Zeyneb Xanim, Keçelê mi tînci dana pi ro, ez nişna jînî dim a şêra, inka ti vana se (siye) mi ra?

A vana -Inka ti carmêd î, ti zî wardî şo!

Vano -De ina wo yew estori mi rî teber ki, ez şona.

Şona, de rî yew estora hîrilingi teber kena, o gêno şono.

Şono, şono, ay pey di ja verra dano, estora xwi weyşeno (wenîşeno), yella! Kinar ro şono vernîya karbanî. Jînî miyan kweno, ay ki kişeno, ey ki remenî; şono herinda bananê jînî cew keno, talanê Zeyneb Xanimi û kel-melê jînî gêno ano şaristanê jînî.

Seki beero binê dewa ma, ay zênanê jînfî, geman û hewsaranê jînfî têdi beno yew ca di dekeno binê herri, hinî gilana şono cay xwi.

Ey yew Xalit wey ra beno. Xalit xwi to keno, tuf keno çîwa, vano

-Ho, ho, ho!

Û heybana[n] gêno beno şaristanî miyan.

Vengan dekweno, vanî -Xalitî talan "Ereb Şahî ra giroto ardo.

Eh, de hinî vanî «Zeyneb Xanimi leyaqê Xalitî ya!» Vanî «de nêki hinî ma Zeyneb Xanimi danî kamî?»

Xalit zî şono kuj di roşeno. Tewir tewir êmeg hedirnenî, weno.

Yew ximzîkarê Zeyneb Xanimi şono vano

-Hero, Keçelê ma! Wardi, Zeyneb Xanimi danî Xalitî, çî hedirmawo, ti zî xwi rî şo çî bori.

O vano -Ti xwi rî şo bori, zera mi bere nêşona, mi bigeyri.

Vano -Hero, ti însan î, qesba mi to rî veşena. Ez vana wardi xwi rî şo tikê çî bori.

O vano -Ti şo vaji «axa, ay Keçel vano di qalê mi estî, ez yena vana», eki va «wa bêro», ez yena, nêva ez nîna.

Şono, vano -Axa, ay Keçelo ki heybinan di şono vano «di qalê mi estî, ez yena vana.»

Xalit vano -Wa nêrooo! Qey çî gurey jey owta wo, yeno ay Keçel?

Axa vano -Wa bêro. Nimajîna şima indi qalî kerdî, wa o zî bêro hela veynî qalê jey çî yî?

Şonî, vanî -Bê!

Şono, vano -Axa!

Axa vano -Ha.

Vano -Înka ino talano ki hamew, inî estorê ki hamey, bê gem û bê hewsar û bê zên benî? Ginî gemê jînfî, hewsarê jînfî, zênê jînfî bibo.

Ê vanî -E wilay, ginî gem û hewsar û zênê jînfî bibo.

O vano gem û hewsar û zênê jînfî hanî ha binê filan kerra di. Eki nimajî inî mêrdimî vefî, xwi ra jey ardî, eki nêvetî hinî çî laweno?

Vanî -Temam.

Cacê (?) veyn deno, vano -Ginî şaristan di mîçiki nêşêro teber!

Nimajî der Xalitê to qatê cilanê xwi xwi ra dano, xwi keno heway axay ow dano piro şono.

Keçelek [Fes Mistefa] vano -De Xalit şo, bew hinî î binê ina kerra di!

Xalitê to şono "enê kerra hewa nano, ney, nişno hewa no.

Keçelek vano -Wa des tenî to reydi hewa nî.

Des tenî pa şonî, nişnî hewa nî, vîst ten şono, nişno hewa no.

O vano -Xalit, temaam?

Xalit vano -Temam.

O vano -Ez şona.

Şono, vano «bismîllahîrehmanîrehîm» û hima kerra gêno kinar dano. Kinar dano, geman û hewsaran û zênan vejeno, vano

-Axa, çi mend?

Axa vano -Ti se kenî Xalitî biki.

Vano -Ez tek yew lekmati dana pi ro, merd mend.

Yew lekmati dano pi ro, Xalit ca di gan dano.

Vanî -Zeyneb Xanimi leyaqê to ya!

Zeyneb Xanima to zî ximzikaranê xwi temên kena, vana

-Bew, şima estorê nerî teber nêkî! Estorê nerî de rî teber mekî!

*** **

Fes Mistefa Zeyneb Xanimi heti maneno. Zeyneb Xanimi ra di lajê jey zî benî. Lajê jey pîl benî, hinî xort benî. Ne cenîya jeya verêni (datkeyna jey) jey vîr yena ne key jeyo verên jey vîr yeno ne çî. Datkeyna xwi heti zî yew şewi mendo, ti ra yew laj pîzedê ja kewto. Rebbê "alemî yew laj dawo bere.

Rojî Fes Mistefa yew estorî teber keno, şono. Seki şêro binê dewi, estor hîşşeno. Wî! Aqil yeno sere ki tew lolo! Eki datkeyna xwi girota, yew şewa teki ja heti biyo ow ca di verdaya. Ca di ageyreno.

Zeyneb Xanimi vana -Key şima bixeripiyo, şima key ma xeripna!

Vanî -Qeyê?

Vana - La bew, ha yeno! Şima estoro nerî de rî teber kerdo!

Yeno, vano -Ez şona!

Vanî -Eman, hewar, setar! Senêwa ti şonî?

Vano -Ez şona!

Vanî -Ey ti şonî, ti hinî ginî gedanê xwi nû cenîya xwi zî xwi reydi bişêrî.

Vano -Ma şonî.

Heryew yew mayîni weyşeno (wenîşeno) ow dey rî tanî (tay) kel-mel zî dekenî, gênî şonî.

Şonî, şonî, şonî şaristandê jey. Şonî yew mergi di ronênî, xeyma xwi danî pi ro.

O nêvano ki «ina dewa ma ya, şaristanê ma wo». Vano

-Lajê mi, binê ina xeymi di vindî, ez şona şaristan hela veynî çi esto, çi çino.

Lajê jey vanî -Temam.

Vano -Cay yew-mew bêro, şima nêtersî.

Vanî -Ney, ney, ma nêtersênî, ti şo bawo.

Şono, şono key datê xwi eki datê jey hima hima hinî exter biyo, eki çimê jey hinî weş nêveyneñ ow eki yew xort zî ha weyra.

Xortî ra vano -Xorto, bê ma kaban kay bikî.

Xort vano -Bê ma bikî.

Kaban kay kenî, o xortî di zexeley keno.

Xort vano -Xalo, ti misafir î, ez qarîşê to nêbena. Ti xwi rî heway însanî kay kenî kay biki; ti kay nêkenî meki! İno çî hewa wo, ti zexeley kenî?

Bawkalê xortî xortî ra vano -Bêmirad, bêmirad, qarîşê misafirê ma mebi!

Xort vano -Ey bawkal, misafir mi di zexeley keno! De wa misafir raşt kay biko!

O datê xwi ra vano -Xalo, ino gede çîy to yo?

Datê jey vano -Lajê mi, derdê gedî mepersi.

Vano -Ney wilay xalo, ti ginî mi rî vajî.

Dat vano -İno gede tornê min o. Mi keyna xwi day birazadê xwi. Birazay mi yew şew şiy o cilda xwi û Rebbê "alemî ino gede dawo keyna mi. Birazay mi zî vinî biyo, merdo, mendo, ma nêzanî. Şiy o, nêamew, çino.

O hinî zano ki ino lajê jey o.

Ey ximzîkarê jeyo verên şono cenîda jey ra vano

-İno mêrdim Fes Mistefay maneno.

A vana -Heşşî, inî qalan meki! Fes Mistefa merdo. Kam çî zano kura merdo? İno dus qalan meki, "eyb o!

Ximzîkar vano -Şirtê Fes Mistefay estî. Yew şameki pey ra maney jey ra ya. Gama ki wextê cilda jey hame, mi rî yew cema îziman beerî owra ronî, ez de rî bena; o cema îziman dekeno adirî ser û xwi ver di tirêno. De ki a şameki pa bî, xwi ra o yo. Ow ki pa nêbî, o nîyo. Mi rî yew cema îziman berî owra ronî ow şêrî.

De rî cema îziman anî, ximzîkar îziman beno cilda jey ver di ronano ow xwi nimneno, yew quliki ra temaşey jey keno. Wextê hewnî ki beno, o veyneno ki jey îzimî vistî adirî ser û xwi ver a tirêna. İna keno ki e, şameki ha pa. Şono veynda cenîya jey dano, vano

-Bê, wilay ino Fes Mistefa wo, mêrdey to yo!

Ring ring ring danî ber ro. O "enê cilanê xwi xwi ra deno, vanî

-Ne cilanê xwi xwi ra di, ne qe! Ma hinî ti dîy!

Weyra lewi yewnan a kwenî, miradê yewnan şa benî.

Nimaj beno, şonî banî ser o, qesri ser o lingi fînenî lingi ser ow lajê jey hinî şeqneno.

Fes Mistefa wazeno cesaretê lajê xwi sax ko, vano

-İnka lajê mi, lajê mi, ti indi şeqnenî, ay kam o mergda şima di ronawo? A xeymî çî ya a mergî di?

Laj vano -Qey senê? Kamî mergî di ronawo? Teyr bi teyreya ba xwi newtano bêro weyra!

Vano -Hinî yo bew, xeymi ha weyra.

Laj vano -Ez şona!

O vano -Di tenan ray ki wa şêrî, çî y ki ti şonî?

Di tenan ray kenî.

Xeymi di ma lajekan vana

-Lajê mi, wardî, di tenî ha yenî!

Vanî -Wa bêrî.

Ay di tenî yenî, vanî -Hi, hi, hi!

Wirdî biray hima wardenî zananê jînî gêni ancenî ow jînî ray kenî.

Ê şonî keye, nişnî qalî bikî, vanî «be be... be...», lajek qahrêno. Vanî

-Zanê jînî di ra kerdo, zanê jînî!

Lajek vano -Ez şona!

Fes Mistefa vano -Vindi! Dina tenan ray ki!

Dina tenan ray kenî, dina tenî şonî.

Maya lajekan vana -Lajê mi, dina tenî ha yenî, wardî!

Vanî -Wa bêrî, ma nêtersenî.

Ê ki yenî, wirdî biray hima wardenî, goşanê jînî gêni ancenî, qerfnenî ow jînî ray kenî.

Ay wirdî zî tepa şonî keye.

Vanî -Goşê jînî di ra kerdî!

Hima lajekê to xwi ban ra fînenî war, vano

-Qey ganê mi ganî bo senê bêrî merga mi di ronî ow ximzîkarê mi şêrî, ê inawa bikî bere?

Xwi fînenî mayînda xwi ser ow rameno.

Ey pîy jey zî dim a şono.

Lajek şono, vano -Bûûû! Mi rî vanî Lajê Fes Mistefay! Şima çi benî ki şima hamey merga mi di ronawo?

Wirdî biray zî vanî -Dbrûûû! Ma ronawo!

Şonî, yewnan ver o şonî-yenî. Pîy jînî ti ra vano

-Mekî, mekî, şima biray yewnan î!

Weyra hema lewan yewnan a denî û miradê yewnan şa benî*.

* Na estaneke heway vatişê yew cenîya Qelbînîji amey nuşîş (Qelbîn yew dewa qezayê Pîranî ya, Dewleta Tîrkiye nameyê na dewî kerdo Bozoba.)

Dî Lawîkê Dêrsêmf

Arêkerdox : *FIRAT*

I- Çolo

Da dayê, çolo, çolo, çolo!
Çolê vêsayî persena tey olumo ucuz û qezenc o.
Xoso xoso, xoso, derd o, wax kul o!
Emegê na dîna gewre çîqa tol o, bos o.

Da dayê Mezra nat o Qutî ya, mi va cadeko rast o.
Na daya ma gureto werdo, zera Comerd cora ho ra nêvirasto.
La lawo, na mowa min daymet gureto werdo,
Cora zerê Comerd ho ra nêvirasto.

Da dayê xoso, xoso, xoso, ax leminê xoso!
Emegê na dîna gewre çîqa tol o, bos o!
Çerxanê Haqo talay de seyr kerê,
Seyê mi çola Xarpêtî de hepis o, ez çîqa cila ho de xos o!

Da dayê xoso, xoso, xoso, ax leminê xoso!
Emegê na dîna gewre çîqa tol o, bos o.
Haqo tu cora keş rê nêdê diyayîne.
Cora mektuba ju lajî mo û pîyê kokim ra ama înkarkerdene.

II- Zerê Mi

Er erê, zerê mi, zerê mi!
Xizirê sata tenge key bojîyê tu ano keno binê sarê mi?
Wer erê, dewa sima ver de lewa teke,
Mi ver a selam ro mo û pîyê mi ke.
Ez ke memleketê vesayî de mirenû,
Porê a delale biya binê mezela mi ke.

Erê, derd o, zerê mi, zerê mi!
Çayê herediya, bojîyê ho nîkena binê sarê mi?
Er erê, zerê mi, zerê mi!
Xizirê serê deyray key bojîyê tu ano keno binê sarê mi?

Er erê, dewa sima ver a hêgao bez o.
Xizirê serê deyray naye be ho zano.
Er erê, çimê mi to de mendo.

Er erê, zerê mi, zerê mi!
Çayê herediya, bojîyê ho nîkena binê sarê mi?
Er erê dewa sima ver de be gavan o,
Pîyê tu, tu mi nêdano, zerê mi.
Dîlegê mi ke Haqo talay de vêreno.
Û (O) çira cêno seytan ver de xizmet vînenê

Da dayê, bî ra, vêra son o.
Taye îsan zekerînî vezeno.
Bira tu ke na bantê mi memleket de cinena,
Muzir Baba to de qilba beno,
Haqo tala to de heval beno.

FERHENGOK

band kaset
be bi, ve
bez bejî, çiyô bêaw (*hêgao bez* hêgawo beji)
biya biyari, beri (beeri)
bî ra bî, bi
bojî boju, bazi, bazû
bos tol, veng (Tirkî di boş)
cêno gêno
cinayîne cenayîş
Comerd [tekst di] Hûmay, Homa, Ella, Alla (*Zera Comerd cora ho ra nêvirasto* Zera Hûmay caran xwi ra weş nêkerda)
cora caran, çi ray, bincaran, bin ra, bin di
çayê çi rê, çi rî, çi ra, çinay rê, çina ra?
çerxane (çerx) çerx, dewran
çîqa çîqas, çendi, çi hendi?
çîra çila, çiley
çole çale, çali
daya ma dadîya mi, maya ma, mowa ma
daymet timî, timo, daîma
de di, dir, der
deyra derya, dengiz, behr, bahr
diyayîne diyayîş, deyîş; vînayîş, veynayîş
dîlege waştîş (Tirkî di dilek)
emeg renc, kedi (Tirkî di emek)
erê herê
guretene girewtîş, gurotîş
Haqo tala Heq te'ala, Homa te'ala, Hûmay te'ala, Ella te'ala
hepis hefs
herediyayîne celiyayîş, cigriyayîş, hêrs biyayîş
heval hembaz, embaz, imbaz, "emaz, enbaz, inbaz, "imaz, ombaz
ho xo, xwi, xwu, xwe, xu
înkâr kerdene înkâr kerdiş
îsan însan, însan, mêrdim, merdum, mor-dem
ju yew, yo, jew, zew, zu

ke ki, ku, gi
kes kes
kokim pîr, kal
laj lac, laz, law, layik
lewa teke leya teki, yew ley
mektube mektub
mezele tîrbi, qebri
mo moe, may, mari, dadî, day (*mowa min* maya mi, dadîya mi, daya mi)
Muzir Baba Munzur Baba
na nê, nî, enî, inî (*naye* nay, enay, inay)
nat naşt, na heta, ina heta
olum merg, merdiş (Tirkî di ölüm)
pî pêr, bawk, baw, babî, ba, bu
qilba qible, qelbi
rast raşt
sare sere
sate se'eti
selam silam
sey seyek, sêkur
seyr kerdene ewnîriyayîş, ewniyayîş, hew-niyayîş, temaşê kerdiş
seytan şeytan, şeyton, şeyto, şeytû
sima şima
son şan, şon, san
taye tanî, tonî, tay, toy, tûy
tey te de, miyan di
tol veng
tu 1)to, 2)ti
ucuz (*ucij*) erjan, ercan, arcon (Tirkî di ucuz)
û o, we; aw, ay
vezeno veceno, vejeno
vêra son o vera şanî yo
vêsaye veşaye, veşate
virastene viraştîş
vînayîne vînayîş, veynayîş
Xarpêt Xalpêt, El'ezîz
zerê mi zera mi, zerîya mi, waştâ mi

Qederê Keynerda Padîşay

Arêkerdax : *Koyo BERZ*

Beno, nêbeno, welatê di padîşayê beno, welatna di jî şîwaneyê beno. Cinîyê nê wîman jî bi hal benê. Welatdê padîşay di “alîmêdo bol zanaye beno. “Alîm winêno istaran ra û qederê merdîman vano. Rojê “alîm padîşay rê vano

-Padîşayê mi, do to rê keynekê bibo û Welatê Cizîri di jew şîwanî rê do lajekê bibo. Serrê keynerda to û lajdê şîwanî heştês bê, keyna to û lajdê şîwanî ya do pîya bizewicîyê.

Padîşah vano

-Senî winî beno? Ez qosqoca padîşa ya, o şîwanên o. Senî keyna mi û lajê şîwanî do pî ya bizewicîyê? Qet çîyo wîna nêbeno û ez ney rê razî nêbena, nêverdano keyna mi lajdê şîwanî ya bizewicîyo!

“Alîm vano -Ti razî bê, razî nêbê do pî ya bizewicîyê.

Padîşah vano

-Bahdo beli beno, ma do bahdo bivînê senî zewicênê!

Wextê ci yeno, sehata ci bena tamam, cinîyerda padîşay rê keyneki, cinîyerda şîwanî rê lajek beno. Padîşah keynera xo hewt teney nobeçîyan a dano pawiteni û nêverdano bê marda keynekeri kes wededê keynekeri kewo. Padîşah cayê nêverdano nûştêy dano ardiş û keno qundaxdê keynekeri. Nameyê keynekeri jî altûnê ser o dano yazikerdiş û keno keynekeri mil ki wexto ki keynekeri vînî bo bi nê altûnî ya bisilasneyo (bişinasiyo).

Rojê teyrêdo gird yeno saray mîyan di darda tûwêri ser o halîm virazeno, hergi roj saray çim keno û wedeyê keynekeri ra winêno. Teyr do kotî ra dekewo zere û keynekeri bero, ey rind hesab keno. Winêno teqayêda wededê keynekeri tim akerdeya ki ci ra vayo pak şîro zere. Teyr vano ez do na teqa ra zere kewa û keynekeri bera.

Teyr rojê winêno maya keynekeri amê şit da keynekeri û şî. O paca ra kewno zere û tewdê qundaxdê keyneker a keynekeri gîno û perreno, şino cayêdo bol û bol dûrf, adayê di anîşeno.

Raya kesî a na ada nêkewna. Na adayêda issizi bena. Teyr ada di keynekeri rê darêda girdi ser o halîn virazeno, keynekeri keno mîyan û bi xo keynekeri keno warî.

Miyabeyn ra hewtês serrî ravêrenê. Padîşah û merdimê xo welatê nêverdanê geyrenê û persê keynekeri kenê, cayê di keynekeri nêvînenê. Keyneki teyrî hetî resena û ziwandê teyrî ya qisey kena. Hewtês serran tepey a lajê şîwanî û enbazandê ci ya bi kelekêda werdî ya şînê seydê masan. Wertedê bahrî di keleka nînan dîn deyêna, nê gunenê bahrî mîyan ro. Enbazî pêro pê ra benê vilay û pê kenê vînf. Lajek bahrî mîyan di raştê boximêdê tûwêri yeno û xo nê boximî ya tepşeno. Panc rojî, panc şewî bahrî mîyan di boximêdê tûwêri ser o şino. Roja pancî adayê di erzêno koşe.

Lajek şino ada, winêno bol biyo veyşan, pîzeyê ci yo zey qirincêlî ya qurr-qurr keno. Lajek çorşmeyê xo geyreno, tay tar û tur xo rê arêkeno, weno, fina mird nêbeno. Şino daran ser ra xo rê belûy-melûy û yemişo wişk arêkeno, weno. Pîzeyê xo hebê ki astar keno, qurrîya pîzedê ci vinderêna. No fin hewnê ci bol yeno. Şino sersîda darênda girdi bin di rakewno û dest di şino hewna.

Ti nêvanê na keyneki jî na ada di dara ki lajek bin di rakewto, a dari ser o bena. Keyneki vînena ki lajek ame dari bin di rakewt ema lajek keynekeri nêvînenno.

Keyneki teyrî hetî bîya girdi, qandê coy zey însanan qisey nêzana ki veyn do lajekî. Zey teyran a qisey kena û cor ra çend finî bi wîçwîç a veyn dana lajekî. Lajek kewno hewndo giran, nîyaşnaweno. Bahdê çendna sehatan lajek beno aya. Keyneki fina cor ra wîçwîç kena, veyn dana lajekî. Lajek winêno cor ra wîçînîyê yena, sereyê xo keno berz û winêno cor a. Winêno ki keynekên a cor di, dari ser o. Veyn dano keynekeri û vano

-Wayê, ti kam a? Ti ya çi rê hesê xo nêkena û wîçwîçî kena?

Keyneki fina hesê xo nêkena û wîçwîçî kena. Lajek vano beno ki na keyneki lal a, qandê coy nêşena qisey bikero û şino keynekeri ronano war. Lajek û keyneker a pîya ada mîyan di geyrenê. Beno şan, keyneki vijêna darda xo ser, lajek jî dari bin di rakewno. Şan di teyr yeno, keyneki bi ziwandê mirîçikan a teyrî rê mesela vana û lajekî misnena teyrî.

Teyr keynekeri rê wina vano

-Xora mi ti qandê nê lajekî remnaya û arda na ada. Mi rê winî emir deyabî, mi jî o emir ardo ca. Ney a tepey a to yû ey a enbazey bikerê, qenê ti ziwane ma jî misena.

Hîrê rojî keynek û lajekî ya pî ya geyrenê, keyneki lajekî hetî hebê qisey misena û ziwane ci abeno, kewno qisan ser. Roja hîrîni lajek û keynek a benê ê pê. Beno şan, teyrek yeno, keyneker rê wina vano

-Ti enbazê xo jî bîya, pîya tiya rakewê. Ez do meştî nê bîro to û lajekî ya postî mîyan kera û pêrdê to rê bera.

Keyneki veyn dana lajekî, lajek yeno cor û teyrek vano

-Şima xo rê pîya rakewê. Newe ez şima pê hetî verdana û şina, xo hadre kerê, bîro ez do bîra şima wirman postî mîyan kera û bera. Newe girweyê mi qedîya, ez şina. Mi rê emir deyabî ez keynekerî warî kera û bewnîya ay. Çaredê şima wirman a yazîkerdebî, şima wirna do na ada di pê bivînê û ê pê bê. Ew ez do şima wirman bîro bera. Heştê serrê şima bîro benê tamam. Mi şima wirna berdî tepey a girweyê mi qediyêno.

Keyneki ziwandê teyrî ya vana

-Beno, ma xo kenê hadre.

Teyr dano piro û şino, keynek û lajekî ya tenîya pê hetî verdano.

Teyr şino tepey a, keyneki lajekî rê vana

-Bîro teyr do bîro ma wirman posteyêdê girdî mîyan kero û bero pêrdê mi hetî. Teyrî rê winî emir deyayo, o jî do ê emrî bîyaro ca.

Lajek vano

-Ma wirna do senî postî mîyan kewê û no teyr do ma senî bero? Teyr nêşeno ma jewî hewa do, o do ma wirman senî hewa do?

Keyneki vana

-Wîli ez nêzana, hele wa bîro bibo, belî beno do senî bibo.

Teyr wextê xo di yeno, vano

-Şima wirna hadre yê?

Keyneki vana

-Ma hadre yê ema ma wirna do senî nî postî mîyan kewê û ti do senî ma wirman hewa dê û berê?

Teyr keyneki rê vano

-Postî mîyan kewê. Wa lajek bin di dekewo, ti jî lajekî ser o dekewi.

Lajek kewno postî mîyan, postî mîyan di beno zey mirîçikên a. Lajekî ser o keyneki jî dekewena postî mîyan. A jî zey ey bena. Teyr fekê postî girê dano, neqûrda xo ya beno piro û perreno. Wexto ki beno postî ro zeki nîm kîloy peme perro.

Teyr wirnan gêno ano sarayda padîşay mîyan û wina vano

-Nê postî mîyan di keynaya padîşaya ki bîbî vinî, esta. Xeberî bidê padîşay, wa bîro keynera xo bivîno û ci rê wihêr bivijîyo.

Teyr çewtê postî beno û keynekerî rê wina vano

-Keynaya mi, newe xatirdê to, ez qayîl nîya to ra abirîya ema emir wina yo. Ez do to qe xo vîr a nêkera.

Keyneki postî mîyan ra wina vana

-To rê oxir bo maya mina şitî, ez jî qe to xo vîr a nêkena. Ti mi rê heqê xo helal ki. To mi ver di bol cefa werd û ti bol "edizyayê.

Teyr vano

-Helal bo. No heqê mi nîyo, heqê qederdê to yo. Mi jî to ver di bol cefa nêwerdo. Hemê çiyê to ameyê mi lingan ver û mi jî to rê ardê, dayê to.

Teyr dano pi ro û pereno şino. Xeberî danê padîşay, vanê

-Teyrê keyna to postî mîyan di ardi teslîmê ma kerdi û şî. Ma rê jî va «şirê veyn dê padîşay, wa bîro û keynerda xo rê wihêr bivijîyo.»

Padîşah bi kêf a yeno û vano

-Fekê postî meakerê û mi rê veyn dê "alîmî, wa "alîm bîro bi çimandê xo ya bivîno!

Veyn danê "alîmî, "alîm yeno. Padîşah "alîmî rê vano

-'Alîm, kanî to vatê «keyna to bibo heştês serre do lajdê şiwani ya bijewicîyo? Ewro keyna mi kewti heştês, teyrî keyna mi mi rê arda. Kanî? Lajê şiwani pîyasa di çinîyo! To vatê istaran mîyan di asayo û istaran misnayo. Îstarey-mistareyê to kotî di mendê?

"Alîm vano

-Kana keyna to ya kotî di?

Padîşah vano

-Keyna min a postî mîyan di. Hadê ma şîrê bewnîyê ci ra û postî mîyan ra vejê.

“Alîm vano

-Hadê ma şîrê bewnîyê ci ra.

Yenê keynekeri hetî. “Alîm fekê postî akeno û keynekeri rê vano

-Keyni mi, postî mîyan ra bivijî!

Keyneki postî mîyan ra vijiyêna.

“Alîm vano

-Lajê şîwanî, ti jî postî mîyan ra bivijî!

Lajê şîwanî jî postî mîyan ra vijiyêno.

“Alîm vano

-Şima pî ya se kerdo?

Wima pê fek ra vanê

-Ma pî ya zewicîyayê û bîyê ê pê.

“Alîm vano

-Keyna mi, no kam o?

Keyneki vana

-No waştayê min o. Min û ney a ma adayê di pê dî û ey a tepey a ma bîmi enbazê pê û verê ney rojê ma pî ya zewicîyay.

“Alîm keynekeri ra pers keno, vano

-Kê ti kerda warî, ti kotî di bîya?

Keyneki vana

-Teyrî ez kerda warî û ez adayêda issiz a bîya.

“Alîm lajekî ra pers keno

-Ti kam ê û ti senî şî na ada?

Lajek vano

-Ez lajê şîwanî ya. Min û enbazandê xo ya vijiyaymi seyde masan. Keleka ma bahrî mîyan di dîn deyê. Enbazê mi merdî. Ez raştê kokêdê tuwêri ameya û panc rojî, panc şewî bahrî mîyan di hetan na ada şîya û na ada di vijiyaya koşe.

“Alîm padîşay rê wina vano

-Padîşah, to dî qandê qederî çîçî ameyo nînan sere di? To sifte ra qebûl bikerdê, na hendayê rezîley nîyameyê nînan sere di. Qederdê kesî di senî yazi bibo se kes do ey bivîno. Zewbî çareyê ney çînîyo. Mi to rê va, to “emel nêkerd. Winî bizani ki tay çî estê kes qedê ci nêbeno. Ti çend bi quwet benê bibi, ti çend zengîn benê bibi, ti qedê qederê çarî nêbenê. To dî? To senî kerd, senî nêkerd, to nêşa nê qederî vernî ya geyrê. No ne karê to yo ne jî karê ma yo. No karê Elay û melekandê ey o. O teyro ki keyna to berdi, o melek o. O kokê tuwêro ki lajekî xo pa tepîsto, o jî Xizir o. Elay nê çirîda nînan ra riştê. Ê enbazê lajekî jî nêfetisyayê û dest di ameyê koşe.

Padîşah vano

-Ti raşt vanê, zey to ya yo. Ez ney a tepey a qarmîşê girwandê Elay nêbena. Ez ney a tepey a “emel kena ki qederê kesî senî yazi bibo se kes do ey bivîno. Çaredê kesî ya çîçî yazi biyo se o yo. Bê ey çîna nêbeno.

Padîşah bahdo keyna xo rê û lajdê şîwanî rê veyve keno û wîman ra zey pê hes keno, pê ra nîyabimeno.

Bibliyografya Dimilî (Zaza) - V

Malmîsanîj

- 320) Abekir, «Elbazî», Roja Welat (rojnameya siyasi û çandî ya 15 rojî), Ankara, no 10 (29-9-1978), r 11
- 321) Asarû Şî'etu'l-Îmamîye
- 322) Ascoli dans les Beitrage zur vergleich. Sprachf. V, 136
- 323) Ayre (pêserokê ziwani), Stockholm, no 14 (Payîzo peyên 1987)
- 324) Bailey, H. W.; «Persia-Language and Dialects», Encyclopedia of İslam, Leiden, 1936, 3 1050-1058
- 325) Baran, «Birvil û Welat», Dengê Komkar (kovara Federasyona Komelên Karkerên Kurdistan li Elmanya Federal), Frankfurt, no 10 (Kanûn 1979), r 7
- 326) Behrengî, Samed; «Sanika Hezî», Tadayox M. Dersîmî, Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 1 (Sibat 1988), r 50-58
- 327) Berz, Koyo; «Arwêşî», Armanc, Stockholm, no 76 (Çileyê paşîn 1988), r 10
- 328) Berz, Koyo; «Di Deyîrî», Armanc, Stockholm, no 72 (Gulan 1987), r 5
- 329) Berz, Koyo; «Ez Qeçeko Werdî ya», «Qiseyê Çorşmey Sêwregî», Kurdistan Press, Stockholm, no 77 (17-11-1989), r 11
- 330) Berz, Koyo; «Hemê Hacî», Armanc, Stockholm, no 71 (Nîsan 1987), r 5
- 331) Berz, Koyo; «Hewt Belay», Armanc, Stockholm, no 77 (Sibat 1988), r 10
- 332) Berz, Koyo; «Kitabê Malmîsanîjî Herakleitosî Ser», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 8
- 333) Berz, Koyo; «Kuşat», Armanc, Stockholm, no 78 (Adar 1988), r 10
- 334) Berz, Koyo; «Molciley û Devey», Armanc, Stockholm, no 76 (Çileyê paşî 1988), r 10
- 335) Berz, Koyo; «Na Xumxum a, Kerameta Giran a Pey ra Dim a», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 80-94
- 336) Berz, Koyo; Na Xumxum a, Uppsala, Weşanên Jîna Nû, 1988
- 337) Berz, Koyo; «Sererût», Armanc, Stockholm, no 79 (Nîsan 1988), s 10

- 338)Berz, Koyo; «Şeytan û Şêxbizini ya», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 109-111
- 339)Berz, Koyo; «Ti do Şêx Bê», Armanc, Stockholm, no 75 (Çileyê pêşî 1987), r 10
- 340)Berz, Koyo; «Vatena Seyîd Rizay», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 9
- 341)»Bêrê Pêser Dest Pê Kerênê», Dengê Komkar, Frankfurt, no 50 (15-2-1983), r 10
- 342)Bêwar, Diljar; «Gelo Amaca Kovara Ayre çi ye?», Kurdistan Press (rojnameya 15 rojîn), Stockolm, no 28 (11-12- 1987), r 15
- 343)Bira, «Xwo Naske», Roja Welat (rojnameya siyasi û çandî ya 15 rojî), Ankara, no 10 (29-9-1978), r 11
- 344)Brûsk; «Vatey Verîno», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 9
- 345)Cengiz, Seyfi; «Genel Çizgileriyle Tarihte Kürt ve Zaza Hareketleri», Sosyalist İşçi (Kurtuluş İlgütü yayın organıdır), no 38, s 5-9
- 346)Cengiz, Seyfi; «Kürdistan ûzerine Notlar Milliyetçilik mi, Sosyalizm mi?», Sosyalist İşçi (Kurtuluş İlgütü yayın organıdır), no 36 (Ekim 1987), s 11-14
- 347)Cuinet, V.; La Turquie d'Asie (Géographie administrative statistique...), Paris, vol. 2, r 384-404
- 348)Çem, Munzur; «Halk Türkülerinde Dersim İsyanı», Dengê Komkar, Frankfurt, no 93-94 (7-2-1987), r 16; no 95 (5-3-1987), r 8; no 96-97 (25-4-1987), r 14; no 98 (29-5-1987), r 13
- 349)Çermug, M.; «Ayre Tarihi Bir Görev üstlendi», İ kibine Doğru (haftalık haber, yorum dergisi), İstanbul, no 54 (3-9 Ocak 1988), s 5
- 350)el-Demlocî, Sedîq; Yezîdiyye, s 237
- 351)Dersdar, Yado; «Zon Ser», Dengê Komkar, Frankfurt, no 13-14 (Adar-Avril 1980), r 11
- 352)Dersim 1937-1938 Yarım Yüzyıl Sonra», Nokta [dergisi], İstanbul, no 25 (28-6-1987), s 12-23
- 353)»Dersim'de Devlet Baskısı Pervasızlaşıyor, Halk Buna Karşı Direniyor», Yeni Demokrasi [dergisi], Ağustos 1989, s 32-33
- 354)Dersimî, Haydarê; «Di Deyîrê (Lawikê) Dersimî», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 116-118
- 355)Dervişyan, «Elî Eşref; «Bey», Fariskî ra tadayox Malmîsanij, Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 95-103356)
- Dewran, Hasan; Tausend Winde-Ein Sturm, Berlin, Editions Orient, 1988
- 357)Dilêr, Azad; Ez Çizviz Nêzana, Bonn, Weşanên Ensûtuya Kurdî Şaxê Almanî, 1987
- 358)Dilêr, Azad; «Mî ra Qahrîyaya», Armanc, Stockholm, no 75 (Çileyê pêşî 1987), r 9
- 359)Dinewerî, Ebû Henîfe; Ensabu'l-Ekrad

- 360)Düzgün, Mustafa; « Dimilî kî Zonê Ma wo», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 9
- 361)Dûzgûn, M.; «Torey ve Adetê Dersîmî», Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 1 (Sibat 1988), r 34-40; no 2 (Gulan 1988), r 18-27; no 3 (Îlon 1988), r 48-50; no 4 (Sibat 1989), r 18-19; no 6 (Cotmeh 1989), r 33-35; no 8 (Gulan 1990), r 34-39
- 362)»Dûmûlî», «Donbolî», Ferhengê Cografyayê Îran, [Tehran ?], Êntîşaratê Daîreyê Cografyayê Stadê Erteş, Çapxaneyê Erteş, 1330, cild 4 (Ostanê 3. û 4. Azerbaycan-Abadîha), s 219, 225
- 363)'Ebdurrezaq Begê Necef Qulî Xan [Mefûtûn], Riyazu'l-Cennet [Tarîxê Denabîle], [destnuşte, Kutubxaneyê Şahî yê Tehranî di]
- 364)Ehmed, Dr. Kemal Mezher; Mêjû, Kurtebasêkî Zanistî Mêjû w Kurd û Mêjû, Bexdad, 1983, r 131-132
- 365)'Elîşan, Mihê; «Di Fiqrey», Armanc, Stockholm, no 72 (Gulan 1987), r 5
- 366)'Elîşan, Mihê; «Mi Soz Daw Ombazo», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 8
- 367)Ellinci Yılında Dersim Ayaklanması, TKSP Yayınları, 1987
- 368)Espar, J.; «Erol Sever'in Döktüğü İnciler üzerine», Kurdistan Press, Stockholm, no 62 (23-02-1989), r 11; no 63 (02-03-1989), r 11
- 369)»Ferhenga Zazakî-Tirkî», Roja Nû (kovara hunerî, çandî û edebî), Stockholm, no 18 [61], Îlon 1987, r 30
- 370)Firat, «Welat», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 119
- 371)Gaetano Solanelli; «Sull Armenia e sulle sue provincie appartenenti alla Turchia», in Bolletino consolare, vol. XVIII, fasc. III, 1882, Roma, Ministero degli Affari Esteri, pp. 56
- 372)Çaletti, Mirella; Kurd û Kurdistan Le Nûsrawekanî Îtalî da (Le sedey 13.-19.'da), Wergêrranî Le Îtalîyewe Casim Tofîq, Piyaçûncwey Selah Rêbwar, Stockholm, 1987, r 82, 117
- 373)Gewranî, "Elî Seydo; el-Qamûs el-Hedîs/Ferhenga Kurdî Nûjen (Kurdî-"Erebî), "Emman (Urdun), 1985, s 652
- 374)Gökalp, Ziya; Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler, Ankara, Koma-lyayınları, 1975, s 48-52, 59
- 375)Gülensoy, Tuncer; Doğu Anadolu Osmanlıcası, Etimolojik Bir Sözlük Denemesi, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1986
- 376)»Gulê», Roja welat (rojnameya siyasî û çandî ya 15 rojî), no 2 (30 Çirîya pêşîn 1977), r 15
- 377)Hallî, Em. Kur. Alb. Reşat; «Şeyh Sait Ayaklanması ve Basurılması», Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 1 (Şubat 1988), s 6-18
- 378)Hallî, Em. Kur. Alb. Reşat; Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (19-04-1938), Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları

- 379)»Jurnalçılık Güçsüzlüğün İfadesidir», İşçi Köylü Kurtuluşu, no 77 (Şubat 1987), s 6
- 380)Justi, über die Kurdischen Spiranten, s 21
- 381)Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimiz, s 134
- 382)Karsov, A.; Zametki o Kurdax, Tiflis, 1896
- 383)Kaya, H.; «Şerê Ke Wertê Bra û Waû de Biqedenîme, Neqênî û û Zalim ra Dust Dest Pê Keme», Roja Welat (rojnameya siyasî û çandî ya 15 rojî), Ankara, no 11 (9 Çirîya paşîn 1978), r 7-6
- 384)Khorsid, Hama Fuad; Det Kurdiska Språket och dess dialekters geografiska spridning, s 23
- 385)»Kilmo», Roja Welat (rojnameya siyasî û çandî ya 15 rojî), Ankara, no 12 (15 Çeleypê pêşîn 1978), r 15
- 386)Kızıl Yol [dergisi], Bobign (Fransa), no 2 (1984), no 3 (1984), no 4 (1985), no 5 (1986)
- 387)»Kulturtidskriften Piya», Invandartidningen På Lätt Svenska, Stockholm, no 23 (18-8-1988), r 3
- 388)»Lawka Usê Scydaî», Roja Welat (rojnameya siyasî û çandî ya 15 rojî), Ankara, no 2 (30 Çirîya pêşîn 1977), r 15
- 389)Le Coq, A. V.; «Ebi Zazakî Hikaya Dunya Guzelî», Kurmancî ra tadayox "Umerê "Elî, Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 104-108
- 390)Lerch, Peter İvanoviç, «Çend Tekstê Dimilkî (Zazakî)», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 69-79
- 391)Loockwood, W. B.; A Panaroma of Indo European Languages, London, Hutchinson University Library, first published, 1972, s 243-244
- 392)Mackenzie, David N.; «The Role of The Kurdish Language in Ethnicity», in (Peter Alford Andrews), Ethnic Groups in The Republic of Turkey, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989, s 541-542
- 393)Malmîsanij, «Bazî Yörelerde Dımîli ve Kurmancî Lehçelerinin Köylere Göre Dağılımı», Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 2 (Gulan 1988), r 8-17; no 3 (İlon 1988), r 62-67; no 4 (Sibat 1989), r 53-56
- 394)Malmîsanij, «Çend Zewtî û Du'ayê Ma», Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 7 (Çileyê pêşîn 1990), r 23-30
- 395)Malmîsanij, «Dımîli-Kürtçe Tartışması», İ kibine Doğru (haftalık haber, yorum dergisi), İstanbul, no 45 (1-7 Kasım 1987), s 4
- 396)Malmîsanij, «Di Şaîrî», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 112-115
- 397)Malmîsanij, «Du Şaîrên Dunbulî», Armanc, Stockholm, no 72 (Gulan 1987), r 4
- 398)Malmîsanij, Herakleitos, Uppsala, Weşanên Jîna Nû, 1988
- 399)Malmîsanij, «Herakleitos», «Zera Mi», Kurdistan Press, Stockholm, no 77 (17-11-1989), r 10

- 400)Malmîsanij, «Pawitiş», «Peşmiriyayîş», «Herakleitos»; Armanc, Stockholm, no 79 (Nisan 1988), r 10
- 401)Malmîsanij, «Peşmiriyayîş», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 9
- 402)Malmîsanij, «Vatey Verînan», Berhem (kovara lêkolînên civakî û çandî), Stockholm, no 8 (Gulann 1990), r 51-59
- 403)Malmîsanij, «Waşt», «Namê Mi Gune», «Herakleitos»; Armanc, Stockholm, no 78 (Adar 1988), r 10
- 404)Malmîsanij, «Zaravên Me û Zimanê Nivisandî», Berbang, Stockholm, no 5 (1982), r 12-14
- 405)Malmisanlı, Mehmet; «Osmanlı Döneminde Kürtçe Eserler üzerine», Tarih ve Toplum (aylık ansiklopedik dergi), İstanbul, no 54 (Haziran 1988), s 59, 61; no 55 (Temmuz 1988), s 59
- 406)Mamekiz, «Hemedê», «Derê Laçî», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 9
- 407)Mezher, Dr. Kemal [Dr. Kemal Mezher Ehmed]; Çend Lapereyek Le Mêjûy Geli Kurd, beşî yekem, Bexdad, Çapxaney el-Edîbu'l Bexdadîyye, 1985, r 275
- 408)Minorski, Kurd, St. Petersburg, 1915
- 409)Mîran, Reşad; «Etnografya w Çend Serincêk Derbarey Hendê Layenî Etnîkî Netewey Kurd», Peyv (govarêkî werzîy roşinbîrî giştî ye), salî duwem, no 5-6 (Oktoberî 1987), r 695-698
- 410)Muhemmed, Mesud; Lîsanu'l-Kurd, 1986, s 6, 29
- 411)Mustefa, Şukur; «Berkutê Le Ser Zarî Zazayî», Roşinbîrî Nwê (govarêkî werzî ye bo lêkolînewe) (Dezgay Roşinbîrî Bilawkirdnewey Kurdî derî dekat), Bexdad, no 115 (Eylûlî 1987), r 200-211
- 412)Mustefa, Şukur; «Fehengî Dimilkî-Tirkî», Hawkarî (rojnameyekî heftane ye), Bexdad, no 902 (13-8-1987), r 6, 11
- 413)»Notices sur la littérature moeurs et coutumes Kurdes La Langue Kurde», Hawar (revue Kurde), Damascus (Şam), no 2 (1-6-1932), p. 9
-Hawar (kovara Kurdî), Stockholm, Weşanxana Hawar, 1987
- 414)Nûrî, Xalê; «Pêkenînek Bi Dimilî Sofî Lawo», Mîrkut (kovara her tiştî ye, ji bo herkesî ye), Uppsala, no 3 (1987), s 22
- 415)Okçuoğlu, Ahmet Zeki; «Zazaların Kökeni», İ kibine Doğru (haftalık haber, yorum dergisi), İstanbul, no 36 (2-5 Eylül 1987), s 54
- 416)Papazyan, E. D.; «Serçaweyekî Nwê Derbarey Mêjûy Geli Kurd», Govarî Korri Zanyarî Ermenîstanî Sovyêt, jimare 8 (1967)
- 417)Parmaksızoğlu, İsmet; Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1983, s 43, 44

- 418)Piran, M.; «Ebubekir Pamukçu'nun Ahlak Dersleri Dolayısıyla», Kurdistan Press, Stockholm, no 55 (05-01-1989), r 11
- 419)Piran, Mehmet; «Maskesi Düşen Ebubekir Pamukçu», Kurdistan Press, Stockholm, no 74 (27-06-1989)
- 420)Pîran, M.; «Na Xumxum a», Kurdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), r 8
- 421)Qûrtî, Xwezan; «Tîşteş Xemnak Bi Zimanê Dujmin», Kurdistan Press (rojnameya 15 rojîn), Stockolm, no 31 (17-02-1988), r 11
- 422)el-Razî [Zazî?], Emîn Ehmed; Heft Îqlîm
- 423)»Roze Roza Dest Pêkerden a», Dengê Komkar, Frankfurt, no 24 (Çileyê pêşîn 1980), r 3
- 424)Rustem Xanê Ehmed Xanê Dunbulî, Îşaretu'l-Edyan (destnuşte, Kutubxaney Enstîtuyê Matînedaran ê Ermenîstanê Sovyetî di, qismê "Erebkî di, no 622)
- 425)Rustem Xanê Ehmed Xanê Dunbulî, Îşaretu'l-Mezahîb (destnuşte, Kutubxaney Enstîtuyê Matînedaran ê Ermenîstanê Sovyetî di, qismê "Erebkî di, no 622)
- 426)Sabelov (Cabolov), Ruslan Lazareviç; «Zamecanîja o vokalizma zaza», Iranskoejazykoznanie Ejegodnik, Moskova, Nauka, 1981, pp. 65-70
- 427)Serhad, Zerwes; «ûç Soru», Kürdistan Press, Stockolm, no 60 (09-02-1989), s 11
- 428)Sêwrekîj, Laser; «Çi rê Kurdkî Nênusenê?», Armanc, Stockholm, no 78 (Adar 1988), r 10
- 429)Sêwrekîj, Laser; «Destê Jû Kurdî çî rê Şikiya?», Armanc, Stockholm, no 79 (Nisan 1988), r 10
- 430)Sêwrekîj, Laser; «Heme Ca di Aysel», Armanc, Stockholm, no 77 (Sibat 1988), r 10
- 431)Sêwrekîj, Laser; «Taktîko Newe», Armanc, Stockholm, no 77 (Sibat 1988), r 10
- 432)Sêwrekîj, Laser; «Zûrkero Gird Kam o?», Armanc, Stockholm, no 76 (Çileyê Paşîn 1988), r 10
- 433)Skagermark, Pia; «Världens enda tidskrift på dimlî mâte læggas ner», DN Runt Stan (Skärholmen), 16-12-1987, s 25
- 434)Smîrnova, Êreyîde Enatolîvna û Eyûbî, Kerîmî; «Derbarey Diyalêktekanî Zimanî Kurdî», Çend Witarêkî Kurdnasî, Enwer Qadir Mihemed Le Rûsîyewe kirdûye be Kurdî, Stockholm, Le Bilawkirawekanî Komelî Hunerî Kurdî Le Swêd, 1989, r 15-26
- 435)Svanberg, Ingvar; Invandrare från Turkiet etnisk och sociokulturell variaton, Uppsala, Centre For Multiethnic Research, Uppsala University, Faculty of Ars, 1985, s 30
- 436)Dr. Şivan, Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali, Stockholm, s 50-51, 89-100
- 437)Şoreş, Dêrsim; «Dedkêna», Dengê Komkar, Frankfurt, no 116 (15-05-1989), s 22
- 438)»Tidskrift på dimlî mâte læggas ner», På Lätt Svenska (invandrantidningen), Stockholm, no 3 (28-01-1988), s 2

- 439) Tolstoy, L.; «Dendika Erûgi», Tadayox A. Diljen, Berbang, Stockholm, no 50 (11-05-1988), r 20
- 440) Türk İstiklal Harbi, cilt IV, Ankara, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, no 1, s 259-281 (Koçgiri Ayaklanması)
- 441) «Tunceli Göçe Zorlanıyor», İ kibine Doğru (haftalık haber ve yorum dergisi), İstanbul, 15-21 Şubat 1987, s 8-16
- 442) Usxan, «Dersim ra», Armanc, Stockholm, no 78 (Adar 1988), r 10
- 443) Usxan, «Finik, Mor, Leyîrê Pisînge», Armanc, Stockholm, no 79 (Nisan 1988), s 10
- 444) Usxan, «Zorunlu Bir Açıklama», Kürdistan Press, Stockholm, no 60 (09-02-1989), s 11
- 445) Uzun, Mehmed; «Çima Dimilî?», Kürdistan Press, Stockholm, no 71 (27-04-1989), s 8
- 446) Uzun, Mehmed; «Nivîskarên Kurd-5 Malmîsanij», Kurdistan Press, Stockholm, no 77 (17-11-1989), r 10
- 447) Uzun, Mehmed; «Nivîskarên Kurd-6 Koyo Berz», Kurdistan Press, Stockholm, no 77 (17-11-1989), r 11
- 448) Windfuhr, Gernot; «A Mini-Grammar of Zaza», 1976 (unpublished)
- 449) Xamoyan, M. U.; «K İstorî İzüçenîya Zaza», Voprosî Frazeologîi, Stîlistîkî î Grammatîçeskogo Stroya Vostaçnix Yazikov, Semerqend, 1972
- 450) «Yakala ve Îldür Emri», İ kibine Doğru (haftalık haber ve yorum dergisi), İstanbul, no 47 (15-21 Kasım 1987), s 8-18
- 451) Yalçın, Hüseyin Cahit; Siyasal Anılar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976, s 151
- 452) «Yew Deyîra Destnuştâ Hesreta Wetenî», Hêvî (kovara çandîya giştî), Paris, no 6 (Tebax 1987), r 120
- 453) «Zazaca Dil Dergisi», İ kibine Doğru (haftalık haber ve yorum dergisi), İstanbul, no 36 (2-5 Eylül 1987), s 52-53
- 454) Zîlfi, Lawikê Pir Sultanj, Berlin 1988

EMIR CELADET BEDIR HAN
&
ROGER LESCOT

KÛRTÇE GRAMERİ

(Kurmanci Lehçesi)

INSTITUT KURDE DE PARIS
—
1990

Celadet Bedir Han
Roger Lescot

KÛRTÇE GRAMERİ

INSTITUT
KURDE
DE PARIS
—
1990

EMIR DJELADET BEDIR KHAN
et
ROGER LESCOT

GRAMMAIRE KURDE

(Dialecte kurmandji)

*Ouvrage honoré d'une subvention
du Centre National de la Recherche Scientifique*

LIBRAIRIE D'AMÉRIQUE ET D'ORIENT

ADRESSE MAISONNEUVE

11, rue Saint-Sulpice, Paris (6e)

—
1970

Ereb Şemo

**SIVANÊ KURDE
LE BERGER**

Di Şivanê kurd de Erebo Şemo, bi awa- yekî gelek xwezayî û sade, û ne bê şîr, bûyerên her roj, jîyana eşîrên kur- dên koçer bi me- dide nasîn. Mîrov ewê nikaribe van nivîsaran bê heye- can û bê eleqe bi- xwîne, nemaze ji ber ku êdî ro ev oif û adetên sedsalan di pîraniya Kurdis- tanê de li ber win- dabûnê ne.

Dans le Berger kurde, Erebo Chémo, avec beaucoup de naturel et de simplicité et non sans poésie, nous fait connaître, dans les détails de tous les jours, la vie au grand air des tribus nomades. On ne lira pas ces récits sans émotion ni non plus sans intérêt, d'autant plus que ces coutumes séculaires ont pratiquement disparu dans la majeure partie du Kurdistan.

INSTITUT KURDE DE PARIS

85 FF
ISBN 2-908416-01-8

INSTITUT
KURDE
DE PARIS

Ereb Şemo

**SIVANÊ KURDE
LE BERGER**

kurdi-fransiz
kurde-français

INSTITUT KURDE DE PARIS

1989

EREB ŞEMO

Şivanê kurd le Berger kurde

چاپه مه‌نیه تازه‌کانی نه‌ستیتو

«شغانی کورد» (به زمانی فرهنسی و کوردی)

«شغانی کورد» ناو‌نیشانی رومانیکه له نووسینی زمان نووسی کوردی سؤفیت [نهره‌ب شهمز] که له کورتایی سالی ۱۹۹۰ دا ویزای کورته رومانیکه دیکه همان نووسر به‌ناو‌نیشانی «کوردین نه‌گوز» به هر دوو زمانی کوردی و فرهنسی، له ۲۲۵ لاپه‌دها، له یک بهرگی رازاوه‌دا، له لاین نه‌ستیتووی کوردهه - له پاریس چاپ و بلاو کراوتهه. نه دوو تیکسته له لاین کوردناسی فرهنسی بازیل نیکیتین وهرگیردراوته سهر زمانی فرهنسی، که نه‌ویش پشتی به وهرگیرانه روسیه‌که به‌ستوه که له سالی ۱۹۳۵ له شاری تقلیس بلاو کرابزه.

«کوردستان : کولونی نیوده‌وله‌تان»

نه کتیه، یه‌ککه له کتیه هره بایه‌خدارمکانی رووناکبیری تورک، سؤسیژوگ «تسمایل بی‌شکچی» که به زمانی تورکی له‌بارهی کیشهی کورد و داگیرکرانی کوردستان له لاین ده‌وله‌تانه نووسیویه‌تی. نه کتیه له ۲۵۵ لاپه‌هی قه‌باره گهردها، له لاین نه‌ستیتووی کورده - له پاریس له زستانی سالی ۱۹۹۰ چاپ و بلاو کراوتهه.

«مهم و زین» ی خانی.

نامه‌کردن و په‌راویژنووسینی ماموستا هه‌زار. نه کتیه بریتیه له تیکستی مهم و زین ، به هر دوو شینوه کوردیه‌که، واته تیکسته کرمانجیه‌کی نه‌حمدهی خانی و موکریانیه‌کی ماموستا هه‌زار. ماموستا هه‌زار په‌راویژی بز نووسیوه و بی‌شکه‌کیه‌کی درژی له‌گهل بلاو کردوتهه. نه کتیه له ۲۷۰ لاپه‌هی قه‌باره گهردها له سالی ۱۹۸۹ له‌لاین نه‌ستیتووی کورد بلاو کراوتهه.

«جاری گهردوونیی مافی مروّف». نه نامیلکه به زمانه‌کانی کوردی، ئینگیزی، فرهنسی، تورکی، عازمی، له ۹۷ لاپه‌ه، نه‌مسال له لاین نه‌ستیتووی کوردهه بلاو کراوتهه. کاک کئندال نه‌زان بی‌شکه‌کیه‌کی بز نه نامیلکه نویسه.

گۆفاری «ستودیا کوردیکا»، ژماره ۱ - ۵. نه گۆفاره بریتیه له یازده وتار و بابتهی جوراوجردی به‌نرخ ، به زمانی فرهنسی له‌بارهی زمان و کولتود و میژوو ی کورد، له ۱۹۳ لاپه‌ه بیکهاتوه.

«زمانی کوردی: سووک و هاسان». ماموستا کامهران به‌رخان نه کتیه‌ی، که بریتیه له چند وانه‌کی ریزمانی کوردی، له بنچینه دا له سالی ۱۹۶۵ بز قوتاییانی فرهنسی نویسه. نه‌ستیتووی کورد نه کتیه‌ی له ۲۰۶ لاپه‌ه دا چاپ و بلاو کردوتهه.

زهنگی گومان

فهرهاد شاکهلی

که شیوت، بهریهاتی، له م مکزویومه هلدی
نم برده لانه، وک ناوینه، روزگاری
دهست دمکاته جریوه.
له پردهی پنهانی دلدارییوه
گوهری دهرهوسکی،
خوینی ساردهویوم دینیتته سما.
نمه چ نوبینکه وکوو تیخ
دلی وهرزه گریاوکان دهینکی؟
نمه چ دلدانوییکه
که ناوی ویزانسی دهرهونم ناهینتی؟
نای له سامی نم شوهی نابریتهوه،
هر زایهلی زهنگی گومانه
له نشکوتی بناری تنهائیشدا
دمکاته گویم.

سزالمختونا، ۱۹۸۷/۱۲/۲۴

هر ئه‌بوایه له ئاوی رهشت بدایه
 یان ئه‌بوایه وهکوو بنچک گرموله بی
 وهک ماری سه‌ر په‌پکه بخزی
 حیللی ئه‌سپت
 باه‌ژنی مافری «خه‌ج» ت
 وهکوو سه‌رت
 له ناو قه‌لای ئه‌ژده‌هاکدا به‌ند کردایه
 ئه‌ی چیت نه‌کرد؟

* * *

له‌به‌ر چاوت که‌له‌به‌چیان کرده بازووی هه‌ور و هه‌تاو
 ئاویان خنکان
 په‌نجی شنه‌ بایان قرتان
 له‌به‌ر ده‌مته‌ گۆشاوگۆ شیعریان سه‌ر به‌ری
 ره‌شی «مه‌وله‌ی» یان سه‌وتان
 من بۆ ئه‌وه‌ی کۆت نه‌کریته‌ پینی دره‌خت و، گوله‌گه‌نم
 له‌ بار کیلگه‌ و زه‌وی نه‌چن...
 من بۆ ئه‌وه‌ی جۆگه‌ نه‌بی به‌ کۆیله‌ و باران نه‌مه‌ری و
 گیا پنی به‌گری
 خۆم له‌ناو تۆدا تۆانه‌وه‌ و گه‌یشتمه‌ لات
 ئه‌ی ئه‌وینی شاخ و داخ و عه‌شقی فه‌ره‌اد
 هر ئه‌بوایه‌ من بینه‌ لات!

ستۆکه‌هۆلم، مارتی ١٩٨٨

هر نهبوايه سهرى نو عشقه هانگرى
تق نوسره هى خوت نهبو
هر نهبوايه بچيتوه هوارى گول و خولميش
هر نو هواره هى تق بوو.
هر نهبوايه بو ژيلمزى عشقى خزال
داپلوزخايه پيستی روزگارى تمننت و، هلقراچايه
نهبونى ناو دوزخى سال
هر نهبوايه،

بى سينهم جار،
كفنهكك لبركيتوه.
گلولى ژان لهر تمشى چياكانت هلكيتوه.
وهكو شهيد چاو بپرپته:
گزنكى خوین
گورج بيته
قيت بيته
لاو بيته،

كازى ههرس فرى دهيت و بدمم لاوكى سوزوه
برويتوه لای گاشه برده، لای برده قارهمانگان،
لاى « داس » ی دمس زهره و ماهى دهريندمكان
وا نهبوايه وهكو شهخته نهبون نهبوست،
سترانهكانت لال نهبون

كچى حيران، سوارهى لاوك، به نيچگارى
دهست برردارى مالى وشه و ژانت نهبون،
نهبى نوساكه تق چيت نهكرد؟
لبر دهمتا و له پاشكوتا كيت هل نهگرت،
چيت هل نهگرت؟

چ هويك نهبانكردى به ميوانى
«سيامند» و كام (خاج) چاوى نيزگزي خوى
نهدا لبروكى خست؟
له گل وشى قوربانيتا چون روپرو نهبويتوه؟
مهچكى برراوى «خانى» ت بى كوئى نهبرد؟
لهكام گوزستانى شيمرا نهبشاردنوه؟
هر نهبوايه ببى به گله و به گرداق،
هر نهبوايه موقتمكى ترس دهستمق كيت

خوشبوئیستیت دارستان بوو، تماشات چپ، نازارمکانت دارهوان،
 وهک سموره بهسره قندی گری گری، رهش و سپی،
 شهور و رزوتا هله نهگهران، ماندوو نهبوویت، خوت ریگه بوویت،
 نهخشه نهبوو بتگریته چوارچینوهی خزی، تو خوت نهخشس،
 خوت چوارچینوه و، نهودیو نهودیوی چوار چینوه بوویت،

* * *

لهو دههدرا

بالآت بالهبانی خوا بوو

ناتی به لیوی کینوهه

به فووی زریان و رهشبا، گر گرتیتی و بووی به ناواز

بووی به لهنجه، بووی به سهما

داریهزکان پنجیمی خوا بوون

رهومزکان کلهسهر و شانی خوا بوون

که نهیژهنیت:

دهمن نهبوویته شهپول و بالآت نهگرت

دهمن نهبوویته باران و خوپردات نهکرد،

دهمیکی تر نهبووی به زاری نهشکوت و وهک «هزارمیزد»

له دویتنیوه بهرهو نیسته

بانگی هزار هزار سالت نهکرد.

تو نهو دهمه نهسپی قهترانیی سرکیش و جلهوبهر بووی

(لاس)ی ویلی دوی (خهزال)ی مانگهشور بووی.

خهزال گییرخواردوی ناوتهمی قوللی قاف بوو

دیوی سپی و دیوی رهش و درنجهکان، نهویان بهقهفی

سمیل و، کوتی بسک و، قهزالی چنگ بهستبوه

یارمکی تو

وهک با و بوزان

نهیزریکان

وهکوو هور

نهیقریشکان

نهو تافگی زیندانیی بوو، پرشنگی دیل،

هسوی کوت و پیومند کراو، قوریانی بوو.

* * *

تاڳهي زينداني

شيرڪو بيڪس

وهڪ چوڻ ناستيره نهڪشي: ڪوانهي، تاج پيشنگدار،
چاو ٽاگرين، گهرڊن زيوين، تيڙ وهڪ عشق،
ڪوٽ و پريش وهڪ مهرگسات
توڻيش بهو جوره لهشويڪي مانگ ڪوڙاودا
لهشويڪي بهڙن وبالا هلقرچاو دا
له ولاتي خولهميش ولهڙير قوبيهي ميڙويهي
بريندار و زمينيني ڪوٽ ڪراودا
ٺاوا ڪشايٽ

زهرڊ، زهرڊ، ڪشايٽ

ٺال، ٺال، پڙايٽ

وهڪو بهغراو لهڪاواني ٺهينوه، بهرو دامين چوپايٽوه
ملي ڪهڙ و هرڊي براو، مهچڪي بهرد، پلووسڪت بوون
ورده ورده بوٽه رووبار، وهڪو خوڻيٽ سوورهنگرايٽ
ڪٺيه لهتڙي نهخواردوه، خوشهويستيت ناستيرڪيڪي بهخشنده بوو،
لني نهڙا، خوشهويستيت، گهلا گهلا، سموز هانگهرا،

بهریوهی نازوخی، و کادر و کاربدهستانی حزبه نوینرایتی لیکرا، بهسییهکان له ریگای دهولتهوه دهسهلات و نامرزی چوسانوهی خوین چهساند. له راستیدا ئەم پرۆژانه، درێژهیندانی ههمان پلان و بهرنامهی سیاسی چوسانوهی یووێن که حزبی بهس دووسال بهر لههاتنه سهرحوكم دایرشتیوو، واته له سالی ۱۹۶۱دا. سالی ۱۹۶۲ نوای سهرنهگرتنی یهکیهتی سووریا و میسر، یهکهه ههنگاو بهرو پیکهینانی "پشتینهی عههبی" ترا. ئەو پشتینهی که ناوچهیهکی پانویهینی دهگرتوه بهدریژایی ۲۲۰ کیلومهتر و به پانایی ۲۰ کیلومهتر. نامانجی سهرمکی پیکهینانیسه لهناوبردنی ههموو چهشنه پهروهندییک له نیوان کوردی سووریا و کوردی پارچهکانی تری کوردستان بوو. له ئەجمای بهچهینانی پرۆژهیهکی تر که به پلانی "سهرژمیری نااسایی" ناسراوه و تهنه بۆ ناوچه کوردنشینهکان بوو، ۱۵۰ هزار کورد به هاوولاتی ناسوری، واته بیگانه، له قهلمه دران. دهولتی سووری له سالهکانی ههفتادا لهژیر ناوی "گونده نوێ سازمکان"دا پرۆژهیهکی تری داپشت. مههستی ئەم پرۆژهیه بریتی بوو له گواستتوهی چهند خیلنکی کورد بۆ دهرهوهی ناوچه کورد نشینهکان و له چیگایان خیله عهربهکانی باشوری وولات نیشتهجی بکات.

بیری گشت ئەم پرۆژانه له لیکۆلنهویهک وهرگیرابوو که لهلایهن عهقید محهمد تالب هیلال، که له سالی ۱۹۶۲ پۆلیسی سیاسی بوو له ناوچه کوردنشینهکان، ناماده کرابوو. ئەم لیکۆلنهویه لهژیر ناوی لیکۆلنهویهک دهربارهی ناوچهی جزیره له روانگی نهتوایهتی و کۆمهلایهتی و سیاسی، لهلایهن چاپهمنی حزبی بهعسوه لهسالی ۱۹۶۳دا چاپکرا. لهسایهی ئەم کتێبه، نووسەر، پاش ماویهکی کهم بوو به وهزیری باربوو.

نوامین بهشی ئەم گوتهاره تهرخان دهکهن به ناوردانهویهک له ههلوێستی دهولتی بهس بهراسهر به کورد لهم ده سالهی نواییدا. له سالی ههشتاوه، باروئوخی کوردمکانی سووریا گۆرانیکی زۆری بهسهداهات، که تهنه پهروهندی به باروئوخی ناوخی سووریا نهبوو بهکو له ههمان کاتدا به گۆرانکارییهکانی ناوچهی رۆژهلاتی ناوهراست و بهو دهرهی که سووریا له ناوچهکهدا بینی.

چۆن دهتوانین لیکیدهینهوه که دهولتی سووری لهکاتیگدا گشت مافیکی له کوردمکانی خۆی داگیر کردوه، بیهته بنکی پهنابردن بۆ ریکخواه کوردیهکانی عیراق و تورکیا؟

بینگومان "پارسهنگی ناودهولتهان" هویهکی سهرمکی ئەم دیاردهیهیه. شهپی نیوان ئیزان و عیراق، باروئوخی پر مهترسی لوپنان، دژایهتی و بهربرمکانی دوو دهولتی بهعسی عیراق و سووری لهسهر بدهستهوه گرتنی دهسهلات له ناوچهکهدا، هیمی ئەو ئالوگۆژه پیکدین. ههلبهت نابێ هۆکاره میژویهکانیش له بیر بکړین، ههروهک کێشه ستهوری نیوان سووریا و تورکیا که له سهردهمی حوكمی ئینتدابیهیه ههتا ئیمرق له ئارادایه.

له دامزراندنی دهولتهی سوریاه تا کوتایی ئینتدابی فره‌نسی

هاوپه‌یمان‌ه‌کان به چند ریکه‌وتن‌نامه‌یه‌ک، ئیمپراتوری‌ه‌تی عوسمانیان له‌ناو خۆدا دابه‌ش کرد. به‌ینی په‌یمانی "سایکس - پیکو" و کونفرانسی "سان - رومو" سوریا ده‌کویته ژیر ئینتدابی فره‌نسی و عیراق، فه‌له‌ستینیش ژیر ئینتدابی ئینگیزی. دواپه‌وای ئه‌م دابه‌ش کردانه‌یه که کیشه‌ی کورد له سوریا خۆی ده‌نوینن. پیشتر کوردستانی سوریا به‌شیک له کوردستانی عوسمانی پینکه‌هینا. سوریا ولاتیکه که له کمایه‌تیی جۆراوجۆر پینکه‌اتوه و هرگیز په‌کیه‌تییکی نه‌توهی ئه‌وتۆی به‌خۆیه‌وه نه‌بینوه. ئه‌م کمایه‌تیانه‌ش یان مه‌زه‌به‌ین confessionnel (دروز، عه‌له‌وی، چه‌رکس و ماسیحی...) یاخۆد ئه‌تتیکین (کورد، ئه‌رمه‌ن، عه‌ره‌ب...)

له سهرده‌می ماندای فره‌نسی بوو که سوریا ئاشنایی له‌گه‌ل بیری ناسیۆنالیزمی ده‌ولته‌ی په‌یدا کرد. ئه‌و ده‌ولته‌ی که تیدا کمایه‌تیه‌کان زیاتر هه‌ست به‌ به‌ستنه‌وه به‌ کۆمه‌لگه‌ی communaute خۆیان ده‌کن له‌وه‌ی بۆ نه‌توهیه‌کی سوریا. ده‌سه‌لاتی ئینتدابی زانی چۆن سوود له‌ باری بوونی کمایه‌تی له‌ وولات وهرگیریت، بۆ خۆچه‌سپاندن و پارچه‌کردنی هه‌موو جۆره‌ ئۆپوزیسیۆنیک که بۆی هه‌بیت له‌بهر ده‌سه‌لاتی بوه‌ستیت. به‌م جۆره، سیاسه‌تی ناسراو به‌ «به‌شکردن بۆمه‌به‌ستی حوکم کردن بیان گرته‌ ده‌ست. هر له‌سه‌ر ئه‌م به‌نه‌رته سوریا یان دابه‌ش به‌ چوار په‌کیته‌ی سیاسی entites politiques کرد و چوار ده‌ولته‌یان تیدا دروست کرد: ده‌ولته‌ی حه‌لب (له‌گه‌ل رژیمیکی تایبه‌تی بۆ سه‌نجا و ئه‌سکه‌نده‌رونه‌)، ده‌ولته‌ی شام، ده‌ولته‌ی دروز و ده‌ولته‌ی عه‌له‌وییه‌کان. له‌م ناوه‌دا، ته‌نها کورد بوو که به‌هه‌مان شیوه‌ی کۆمه‌لگه‌کانی تر کمایه‌تیه‌کی پینکه‌هینا، وێرای ژماره‌ی دانیشه‌توانی و تایبه‌ته‌ماندیتی سنووری و بناسی نه‌توایه‌تی، هه‌یچ جۆره‌ قه‌واره‌یه‌کی Status بۆ دیار نه‌کرا. ئایا کورد ئاماده‌ نه‌بوو ده‌ولته‌یک و هه‌کو کمایه‌تیه‌کانی تر بۆخۆی پینکه‌هینیت؟ پێوسته‌ به‌بیر به‌هینریتیه‌وه که له‌ سالی ۱۹۳۷ دا دانیشه‌توانی جزیره‌ راپه‌رینه‌یکان دژی ده‌سه‌لاتی مه‌رکزی دیمه‌شق سازکرد. داواکاری جزیره‌ راپه‌رینه‌کان ئه‌وه‌ بوون که قه‌واره‌یه‌ک بۆ ناوچه‌کیان له‌لایه‌ن حکومه‌تی مه‌رکزییه‌وه به‌شیوه‌یه‌کی ره‌سمی، و هه‌کو ئه‌مه‌ی به‌ سه‌نجا و ئه‌سکه‌نده‌رونه‌ به‌خه‌شرا، بیته‌ ناسین و مافی کمایه‌تییان بۆچینه‌چینه‌کرنیت. شایانی باسه‌ که رۆژنامه‌کانی ئه‌و سهرده‌مه‌ ئه‌م جۆرانه‌وه‌یان به‌ «شۆرشێ جزیره‌» ناوه‌به‌رد.

له‌ساله‌کانی ۱۹۳۰ دا بوو که هه‌ستی نه‌توایه‌تی کوردی له‌ سووریا ده‌ست به‌ پته‌ریوون ده‌کات و ده‌بیته‌ قۆناغیکی دیاریکراو و به‌نه‌رته‌ بۆ به‌روپیشه‌وه‌چوونی باری سیاسی کورده‌کانی سوریا. چه‌ندین ریکه‌خراوی سیاسی و کۆمیته‌ و ده‌سته‌ی رۆشنبیری پیک هات و بلاوکراوه‌ی کوردی سه‌ری هه‌له‌هینا، که له‌مه‌یانیان گۆفاری به‌ناویانگ «هاوار» له‌سالی ۱۹۳۲ هه‌و کۆته‌ ده‌ست خۆپه‌نتری کورد و هه‌روه‌ها بلاوکراوه‌ی تر که تا کوتایی ده‌سه‌لاتی فره‌نسی له‌سالی ۱۹۴۶ دا هر چاپ ده‌کران.

سالی ۱۹۴۶، ئه‌و ساله‌ بوو که ده‌سه‌لاتی ئینتدابی ده‌ست له‌بهر داواکارییه‌کانی

دانشتوانان دهمینیتته خواروه، که پیش هموو شتیک رهنخی بهجیهنانی حوکمی ئینتدابی لیدهگیردرا. بههزی پراتیکهکانی ئەم حوکمه، ههستی نهنترایهتی "سوری" له چوارچێوهی ئەم دهولته دروستکراوه، رۆژ به رۆژ خۆی پتهوتر دهکرد. له رۆژی ۱۷ی نیسانی ۱۹۴۶دا به دههچونی فهرهنسی له سوریا، حوکمی ئینتدابی کۆتایی پهنات و قوناغیکی تازه له میژووی ئەم وولاته دهستیپیکرد.

قوناغی رژیمی پارلهمانی : ۱۹۴۶-۱۹۶۳

دوای دههچوونی فهرهنسییهکان، سوریا تووشی قهیرانیکی سیاسی بهردهوام بوو: نهریتییهکان و نوێخوازمان بهرامبەر یهک کهوتنه بهربرههکانی دژی یهکتر. نهریتییهکان خاوهن دهستلآت بوون و ناماده نهبوون بههیچ شێوهیهک واز له بهرژوهندی خۆیان بهین. ئەم قهیرانه سیاسییهی که سوریا تووشی دههیت، ئاکامیکی میکانیزمی ئه دیموکراسیه دهستکرده بوو که له حوکمی ئینتدابییهوه به میرات ماوهوه. ئه دیموکراسییهی که به زهحمهت له ولاته دواکهوتوهکاندا چینگێردهبی.

لهگهڵ ئەمەش، ئەم ماوهیه له میژووی سووریا دا جینگای شایانه و پنیوستی هیه زیاتر لێیکۆلدریتتهوه: له ماوهی سالهکانی ۱۹۴۶ .. ۱۹۶۳ دا، رژیمیکی پهلهمانی حوکمی سووریای گرتته دهست و سیستهمیکی ههلبژاردن و دهنگدان له سهڕ بناغهی نوێنهرایهتی کهمایهتییهکان دامهزرا. له سالێ ۱۹۵۷دا، کۆمهڵیک رۆشنبیری کوردی سوریا و چهند سههرکردیهکی کوردی کوردستانی تورکیا، که پناههندهی سوریا بوون، حزبیکی نوێخوازی کوردییان دامهزراند.

لهگهڵ ئەمەشدا ناتهبایی و بهربرههکانی نوێخوازمان و نهریتییهکان ههتا سالێ ۱۹۶۳ ههڕ درێژهی ههجوو.

قوناغی رژیمی بهعسی : ۱۹۶۳ تا ئێمهڕۆ

بهلام، کاتی له سالێ ۱۹۶۳، پارتی بهعس، که بهمشێوهیهکی سههرمکی له عهلهوییهکان پیکههاتبوو، هاته سههر حوکم، رژیمیکی زۆردهستهخوازی دامهزراند. بناغه سههرمکییهکانی ئەم رژیمه بریتی بوون له هیزی سوپایی و دامودهزگاکانی راگهیاندن. بهعسیهکان بۆ مانهوه لهسههر حوکم چهند پهرژویهکی بهریلاویان بهمهههستی گۆڕینی بچمی کۆمهڵهی سووری گرتته دهست. بهئامانجی دروستکردنی بنکمی "گهلی" چهندین ریکخراوی جزواوچۆری کۆمهڵایهتی و پیشههییان، لهسههر بناغهی بنهمانه دامهزراند، وهکو یهکیهتی ئافرهتان، لاوانی شوپش... یا لهسههر بناغهی کۆرپۆراسیۆن که ههموو کۆمهڵ تیندا نوێنهرایهتی لیدهکرنیت وهکو یهکیهتی چوتیاران، یهکیهتی سههندیکای کریکاران، یهکیهتی قوتاابیان، یهکیهتی نووسهران... لهگهڵ دامهزراندنی سیستهمیکی ئیداری تازه، که لهلایهن پارێزگار، وهکو

دامه‌زاندنی ده‌وله‌تی سوری و کیشهی کورد له سوریا

نووسینی: ریناس

وه‌گیرانی له فهرنسییه: خانی شه‌ره‌فکندی

مبه‌ستی سه‌ره‌کیمان له بلا‌کوردنوهی ئەم وتاره، بریتییە له پیشکەشکردنی هیله گشتییەکانی لیکۆلینەرەیک که نیستا له ئارادایە، دەرپارەیی ناوچه کوردنشینەکانی سوریا له چوارچۆنهی میژووی هەلکشانێ سیاسی ئەم ده‌وله‌ته. لەم رووهوه ده‌توانین میژووی سوریا به سه‌ر سه‌ر قۆناغی سه‌ره‌کی دابه‌شکەین: یه‌که‌میان له رۆژی دامه‌زاندنیهوه ده‌ستپێدەمکات تا کۆتایی ئینتیدایی فهره‌نسی. دووهمیان، قۆناغی کۆماری پەرله‌مانی ده‌مگرتنوه که له‌گه‌ڵ ده‌رچوونی فهره‌نسییه‌کان له ساڵی ۱۹۴۶ ده‌ستپێدەمکات تا به‌ده‌سته‌ینانی ده‌سه‌لات له‌لاین پارته‌ی به‌عس له ساڵی ۱۹۶۳دا، که تا ئیمڕۆ ده‌ستیشانی قۆناغی سه‌یه‌م، له میژووی سیاسی سووریا دا ده‌مکات.

به‌بیر هینانه‌وه‌یه‌کی میژوویی

له کاتێ که ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌لاین رۆژاوا‌ییەکان وه‌کو «پیاوه نه‌خۆشه‌که» له قه‌له‌م ده‌ه‌را، تیکشکانی رۆژ به رۆژ ناشکراتر ده‌بوو. ئەمه‌ش به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له ئەنجامی خواستی ئەو گه‌لانه‌ی، که بۆ ماوه‌ی چهندین سه‌ده ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانییان پیکه‌ینابوو، بۆ رزگاربوون له‌ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌ره‌کزی. ئەم راستییە بیانوو‌یه‌ک بوو له ده‌ست هیزه رۆژاوا‌ییەکان بۆ چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاتی خۆیان له‌م ناوچه‌ی و به‌جیه‌ینانی سیاسه‌تی ناسراو به «کاپیتولاسیۆن». هه‌ر ئەمانیش بوون که بێ ره‌چاوکردنی خواستی میللەتانی ناوچه‌که، له‌دوای تیکشکانی ده‌وله‌تی عوسمانی، سنووری تازیه‌یان دیاری کرد. به‌م کاره، هیزه رۆژاوا‌ییەکان کیشهی ئالۆزی نوێیان خسته سه‌ر کیشه‌ کۆنه‌کان. به‌م چۆره، ئیمڕۆ گه‌لیکی وه‌کو گه‌لی عه‌ره‌ب له‌لاین زیاتر له بیست ده‌وله‌ت نوێنه‌رایه‌تی لیده‌کریته، له‌کاتی‌که‌دا گه‌لی کوردیش که به‌سه‌ر چوار ده‌وله‌تدا دابه‌شکراوه، له مافی هه‌بوونی یه‌ک ده‌وله‌تیش بیه‌شکراوه.

یهشت دا باسی دوهمین مانگی زستانی دهکات و به (بههمین) ناوی دهبا که به کوردی واته مانگی زۆر بارینی بهفر و (رنوو - پندو) ی بهفر له کۆنستانان سازبوون سبهارت بهم سن مانگه، یا باشتر بلیم مانگهکانی زستان، نزمزینکی ئوتۆم نییه، بهلام دیاره نهگه ناوهکان کوردی بان چاکتر دهبوو.

سبهارت بهناوی مانگهکانی ئافیسنا، ئهمن نالیم هر دهبوو لهوان کلک وهرگرن و بهس، نهخیز ئهوانیش زادهی سردهم و کات و چاخیکی تایبعتین که هزاران سالیان به سرا چوو، بهلام دهبن دیارده بۆ ئهم راستییه بکه که لهم سهدهسالیی دوايیدا، فارسهکان لهئیمهی کورد مودریک تر و لهباری فرهنگي و ئهدهبیوه له پینستر بوون و زۆریه ههه زۆری کلتور و فرهنگي کۆنی گهانی ئیرانیان به ناوی فهلهوییات و پهلهوییات و یان زهردوشتییات و چی و چی تر داوته پال فرهنگي خویان و فرهنگ و کولتوری خویانیان پهن دهولمهسد کردوو و هیچ کاتیش وهرووی خویان ناهینن که کوردیش لهم فرهنگدا بهشداره و تهناوت رنگه خاوهنی سههکی بهشیکی ههه زۆری فرهنگ و ئهدهبی پینش ئیسلام له ئیراندا بی. مبهست ئهوهیه کهئیمهش له ئافیسنا و کتیه کۆنهکان و شوینهواری پینش ئیسلام وهک خاوهن مالیک کلک وهرگرن و بهشی خومان ههلاویرین، دهنا هر ئهومان بهسهردی که فیردهوسی بهسهه زۆریه داستان و بهیته کۆنهکانی کوردی هیناوه، یان وهک وهیدی دهستگوردی چی به سهه شیهه و ههلهستهکانی بابهتاهیر هینا، که ههمووی گۆپین و وشکی کوردی لئ سپینهه. جابۆ ئیمهش له کولتوری کۆنی پینش ئیسلامان کلک وهرنگرین و له ناوهکانی ئافیسنا یی ئیستیفاده نهکین؟

کرماشان، ۱۲/۶/۶۶

۸۷/۹/۳

کوانی تیر
تشتری رازاوهی
ئاوات لهسینگان
شاراوه

(تیر یهشت، هۆدهی ۲)

دهستی پیکهینتری ناوهکان ئەم ناوهی بۆ مانگی ئهوهلی پایز داناوه:
(۲) - گهلاویژ، بهفارسى پینی دهلین (مرداد) له ئافیسیتادا باسی ههیه، بهلام
یهشتی تایبیتی نییه، له (۱۵) ی ئەم مانگدا تمشقی عەرز و ئاسمان دهشکی،
لهسەر ئەم باوهڕم که (گهلاویژ) تهنانت لهناوی ئافیسیتایهکشی جوانتره.
(۳) - شاریفر 'SARIVER' که به فارسی بۆته (شهريور) له ئافیسیتادا
باسی ههیه، بهلام یهشتی تایبیتی نییه.

سنی مانگی پایزی:

(۱) - میهر که بهفارسى پینی دهلین (مهر). ئەمه ناویکی زۆر کۆنه و دهگهڕیتوه
بۆسهڕ دهمی رۆژپهرستی و میتراییتی کوردهکان و له کوردستاندا چهند پهرستگه و
میهر ئاواپی، میهر ههیه، وهک میهر ئاواپی کۆنی هاترادا (الحفر) له نزیک
موسلی، میهر ئاوی بوغازکۆی له کوردستانی تورکیه. ئەم وشهیه پاشان بۆته
میحراب و هاتۆته ناو زمان و فرههنگی عهڕهبوه .
کاتی خۆی زهردوشت که دهستلآت بهدهستوه دهگهڕی له گهڵ میهرپهرستی
بهڕهبرهکانی دهکا، بهلام درهوهستی نایه و ناچار ستایشی دهکات و یهشتیکی
تایبیتی بۆ ستایشی میهر له ئافیسیتادا ههیه:

ئهی میهر

راپهڕه بنواره

گهڕی بلنسی ناوری گۆران

که له خۆله میشی خۆی

دهبیتوه

دهژیتوه

(میهر یهشت، گۆزانی ۵، هۆدهی ۱۷)

(۲) - ئاوان که لهفارسیدا بۆته (آبان)، واته مانگی بارانه و زۆدبوونی ناو و
ژیانهوهی چۆم و رووبارهکان، له ئافیسیتادا ناوی ههیه، بهلام یهشتی ستایشی نییه.
(۲) - ئاتران - کهلهفارسیدا بۆته (آذر) و بهمانای خوش بوونی ناگر و دهست
پیکردنی دهستهلانداریبیتی سهڕما و سۆله، لهئافیسیتادا ناوی ههیه بهلام یهشتی
تایبیتی بۆ پهسهند کردن نییه.

سنی مانگی زستان:

سنی مانگی زستان لهئافیسیتادا یهشتی تایبیتیان نییه، وهک بزانه له خورداوه

(فروردین) و بهمانای گهراوهی فره و هر و روح و روانی پاکان ، سرسال و
ژیانهوی ژینواره و له نافیستادا ستایشی نم مانگه کراوه و دملی:

له فره و هر و روانی نوانی که بوون
نوانی که دهبن، دین
یارمتهی دهخوادم

(فروردین یهشت، گزانی ۲، هورهی ۱۱)

(۲) - نردی بههشت "ERDIBEEIST" که له فارسیدا بۆته (اردیبهشت) و
مانا کوردیبهکی: عزیز، زهوی و نرد، وک بههشتی لیهاتووه، ولات سرسوز و
شین هه لگهراوه - له نافیستا ستایشی کراوه :

نمن نهم
نمن نردی بههشتی روتم ، بهشمنگترین
پرشهنگی فرشتهکانم رازاندوتوه

(نردی بههشت یهشت، گزانی ۱۸)

(۳) - خوردات "HURDAT" که له فارسی دا کردویانته (خرداد) که مانا
کوردیبهکی خورنشین، بهتین و بههیزبوونی تیشکی خوره، له نافیستادا (هوردات)
ه نیستا له کوردی هورامی دا نهگر پیتی ههول له وشهوا (خ) بی دهیته (ه)
وک خوین که دهیته هوین و ... له نافیستادا نم مانگش پهسند کراوه .

سی مانگی هاوین :

(۱) - تیر که له نافیستادا تشتره "TISTIRE" و دهستی پینکهاووش به
«تیرمه» یان پیشنیار کردووه، له نافیستا دا یهشتی تاییهتی بۆ ستایشی ههیه:

ئهی مالزی هینم
خانوو خوشهکم
نستیرهی تمشتر
هینمای گوره
تروسکه هاویژ
دهرمانی دهردی رۆژگار
بهتروسکان راپه
را به سر بالان
بهروبههشتی نغین و خوشهویستی نردم
ئهی پرشهنگی بی سنوور
زار و پشک و تاسا
داریژه چه بهسر لیزی تینوم
فهری کیان

هتا رادیهکی زور مانای سهرمکی خویان له دست داوه. بۆ وینه ئیتر بهدمگمن ههلمهکوی رینگویان له کوردستاندا بههوی بارینی بهفرهوه بیهستری هتا به دوهمین مانگی زستان بلین رینهندان یان ناوهکانی وهک بانهمه- جۆزهردان - پوشهپه- خهرمانان - رهزبه- خهزملوهر.

ههچهند ئیستا بههوی پیشکوتتی شارستانیته و شارنشینی و پهیداوونی شاری گهوره له کوردستاندا، مانای سهرمکی خویان له دست داوه، لاو و گنجی شاری کورد له گهله نهم ناوانه هتا رادیهک نااشنان و لهوانیه ههر نهشزانن ونهشیان دینی که له ناخری مانگی هاوینی دا چون خهرمان ههلمهگرن، چۆکنگی زهره دهیی، پوش کنگی دهپهڕی و هتد...

(۲) - ئو ناو و لیستی مانگهکانی که کوردهکانی تورکیه و سوریه له کاتی خۆی دایانهینا بوون و کهلکیان لی وهرهگرتن و هتا رادیهک ئیستاش که لکی لی وهرهگرن زۆریان ناوی کوردی نین و فریان بهسهر کوردهوارییوه نییه وه ناوی مانگهکانی مسیحی - رومی - عهرهبی - عیبری و سریانیان وهرگرتوون و بههوی بار و دۆخی تایبتهی کوردستان و نهبوونی بهرهی یهگگرتوو له زانیانی کورد، لهم بازهوه کاریکی ئهوتۆ بکری بهلام کاتی له گوڤاری تیکۆشهر «TEKOSER» ژماره (۳۶)ی ههزیرانی ۱۹۸۷ دا خویندمهوه، بۆ دانانی ناوی یهگگرتوی مانگهکانی کوردی قۆلیان ههلمالیوه و کۆبونوهیهکیان بۆ نهم کاره پینک هیناوه شاگهشکه بووم لهخۆشیان. بهلام کاتی ناوی مانگه پیشنیارکراوهکانم ههر له گوڤاره دا دی سارد بوومهوه، زۆرم پهی سهیر بوو که کۆبونوهکیان نهیتوانیوه ههنگاویکی ئهوتۆ باوی، چونکه لهم دوازه ناوهی که پیشنیاریان کردوه ههر تهنیا یهکدانهی - گۆلان - کوردی بوو، دهنا ئهوانی تر زۆریان عیبری، سریانی و عهرهبی بوون و فریان بهسهر کوردهییوه نییه، ئو ناوانهش بریتین له :

چله - شبات - ئادار - نیسان - گۆلان - حوزیران - تیرمه - تهباخ - یلؤل - چری - تهمهرین و کانون.

راسته نهم ناوانه رهنگه لهناو خه لکی کوردستانی تورکیه و سوریه و هتا رادیهک له ئیراقدا باوین و لهسهر زاران بن، بهلام بۆ کوردهکانی ئیزران ههرتهناسراون و تهنانته کۆمه لانی خویندهواریش نایانزانن، چ بگا بهخه لکی گۆندی و رهه مکی، له لایهکی ترهوه ئهوانه رهگ و ریشه و بنهوانی کوردیان نییه، به بهوای من واپاش بوو دهستهی پینکهاتوو سههرنجی دابایه سههرمیژووی کۆن و رابردووی کورد و له ناخی فههرهنگ و میژووی کۆنی کوردا نهم ناوانی دۆزیابوه. لهم بارهسهوه باشتهرین بهلگه پینم وایه کتیهکهی سههرتهی مههاباد دهساتیر و کتییی زهرهوشته واته ئافهستهیه. له ئافهستهی زهرهوشته دا ناوی زۆریی مانگهکان هیه که ماناکیان ئیستاش بۆ کوردهکان له نهمهکانی تری ئاریایی مهفهومتره و چاتری تیدهگن، هیندی له مانگهکان له ئافهستادا یهسنی تایبعتیان بۆ پهسهند و ستایش هیه که وا له ژیرهوه باسیان دهکهم.

سن مانگی بههار:

(۱) - فههرهتین "FEREVERTEN" که له زمانی فارسی ئیستادا بوته

ناوی مانگه‌کانی کوردی

ئەحمەد شەریفی

کیشی ناوی مانگه‌کانی کوردی و شیوهی به‌کارهێنانیان، کیشه و نۆزکی تازه نییه و نۆزکی نیو سەدهیه‌که له ئارادایه. کاتی خۆی له کوردستانی ئێراندا عەبدوڵڵا محەممادی زه‌بیحی (بیژن)، مه‌لاقادری مودەرپسی و نوکتۆر عوبینوولادی ئەبووبیان، له‌کوردستانی ئێراق دا به‌شیرموشیر، گیوموگریانی و داماموگریانی له کوردستانی تورکیه و سوریه‌دا جه‌لادەت بەدرخان، کامەران بەدرخان، نوکتۆر بلەچ شیرکۆ و چەندکەسیکی تر هەریه‌که‌ی چەند ناو ورستەناویان بۆ مانگه‌کانی کوردی داناه که به‌ره‌می کاری ئه‌وان ده‌کرێ تیکرا به‌ دوو کهرت به‌ش بکه‌ین:

(١) - ئه‌وانه‌ی له‌کوردستانی ئێران و ئێراقدا، ناوی مانگه‌کانی کوردیان داناه و زۆتر پڕژاونه‌ته سه‌رباری ئابووری و ئاژمهداری و وه‌رزیه‌ی و سه‌روشتی کوردستان و ئیلهامیان له‌بیرانه‌وه وه‌رگرتوه و ناوی مانگه‌کانیان داڕشتوه، ئه‌وانه به‌هیندی جیاوازییه‌وه به‌م جه‌وه‌ن :

- سێ مانگی به‌هار: خاکه‌لیوه - بانهمه‌ر - جه‌وه‌ردان

- سێ مانگی هاوین: پووشپه‌ر - گه‌لاویژ - خه‌رمانان

- سێ مانگی پایز: ره‌زبه‌ر - خه‌زله‌وه‌ر - سه‌رماوه‌ز

- سێ مانگی زستان: به‌فرانبار - ریه‌ندان - ره‌شه‌مه

که‌ته‌مانه‌ تیکرا نیشاندهری بارودۆخی ئاژمهداری و وه‌رزیه‌ی و گۆڕانی سه‌سل و که‌ش له‌کوردیستاندا نیشان ده‌دن و یادگاری ئه‌وه‌وران و چاخه‌ن که‌ده‌توانیه‌ن ب‌لێن هیندیکیان ئیستا به‌هۆی بارودۆخی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری کوردستانه‌وه، ئیدی

وهردمگرت. وایوو دراویکیشی بۆ خێلی بارزان دههینا. دواى چى به چى کردنى
 کاره کانى شهوى له لای ئیمه دهنووست و بۆ بهیانی هەر بوی پینگایی دا که
 هاتبوو دهگهراوه و له بههرمان دا ون دهبوو، له تهاوی ئو ماوهی دا که له
 کوردستان بووین، سهعید غالبه له گهل ئیمه بوو. به تاییهتی دواى شهوى که له
 نیوان ئهرتمشی ئیزان و بارزانییهکان شهپ قوما، بۆ همیشه له نیو خێلی
 بارزان دا مایهوه. تا سهر سنووری ئیزاق له گهل ئیمه بوو، له سهر سنوور دواى
 مهنموورییهتیکی که مهلا پینی ئهسپارد چوه ئیزاق، لهوی گیرا و کهوته بهندیخانهوه.
 تهجرههیی و پێوهندی ئیمه له گهل کورده کان ئو وینهییهی له زهینی ئیمهدا
 نهخشانده که پووئاکییران له نیو کورده ئیزاقیهکان زدرترن و به ئیمان ترن. ئو
 سهروبهندی حیزبێکی پیشکوتویان ههبوو که ریکخراویکی ریکوپینکی ههبوو،
 ریکخراوهکیان له سهر بناوانی خیل و عهشیره نهبوو، بهلام حکومهتی نیشتمانی
 کوردستانی ئیزان له راستی دا ژمارهیهک سهروک عهشیرهت بوون که حکومهتی
 نازادی کوردستانیان خوش دهووست و له دوری قازی محهمهد کۆببوونوه و
 له راستی دا حیزبێکی ریکوپیک و پیشکوتوو که ریکخراویکی به تهکووزی ههیی
 تهنیا به شیویهکی زدر بچووک له گۆزی داوو. هیزی ئهساسی حکومهتی
 کوردستان له عهشیرهتهکانی: ههرکی، مامهش، مهنگور، و ئی وهک ئهوانه
 سهراچاوهی دهسهند و قازی محهمهد زیاتر وهک پیشوایهکی پووچانی دادهندرا که
 جینی ریز و حورمتهی ههموو لایهک بوو. ئهمن بۆ خۆم له نزیکهوه قازی محهمهد
 نهدیقبوو، بهلام حهمه حوسین خانم دی که فیئودالیک بوو. حهمه حوسین خان
 خزمی قازی محهمهد و وهزیری شهپی بوو. قازی محهمهد بۆ خۆی له گهل
 هاوالهکانی ئیمه قسهی کردبوو و له قسهکانی دا به ئهوانی گووتبوو: "پیشهوهری
 تهلهفونی بۆ کردم و گوتی ئهمن ئهوه پویشتم، ئهتۆش دهسهبجی خۆت سازکه و
 وهپی کهوه". بهلام ئهمن ناتوانم وهک پیشهوهری نهتوهکهم به چى بیلم و بۆ
 پاراستنی گیانی خۆم نهتوهکهم له ئهمانی خودا نیم و لیدهم بپۆم. ئهگر پا بنیمه
 دهرهوهی مههاباد میلهتهکهم دهگیانی یهکتر بهر دهین، ئهمن بۆ پاراستنی ئو
 نهتویه مهجبوورم له مههاباد بمیتمهوه تا نهیرو بی و نهزمی تازه دا بنی، ئهمن
 هەر لیزه دهمیتمهوه، ئهگر ئیعدامیش بکۆم".

یه کییک له برادره کانکمان گوتی: "ئینستا شوی هوملی مانگی بهفرانباره. تهاو سنی مانگی رههقی زستان و بهفرمان له ری دایه". له شنو خانوویهکمان به کری گرت. خاوین مالهکه ژنیک بوو که شیو و نانی نیوهوشی بو لیدنهانین. بهرنامهیهکمان بوخومان دانا که تمنیا بو دهرپاز کردنی ومخت بوو، بهلام بهرنامهی من له بهر ناماده کردنی توپهکان، هیندیک زیاتر بوو. هر که گمیشینه شنو سهربازمکانی دیکهشم مورخهس کرد و بیست کهس له بارزانیهکانم ههلبژارد و فیزی دمهکار کردنی توپم دمهکردن. شنو به بهر چپایهکی بهرزوهیه که همیشه پر بوو لهفر. بهیانان زفد زوو بو دم و چاو شوتن و وهرزش دمچووینه دامیتی شو کیوه. نیو سهعاتیک وهرزیشمان دمهکرد، بهرک ههلمدهماتین و نوایه دمهکراپینهو مالن، بهر چاییه کی کهم مان دمخوارد و پاشماوهی پوژمهکمان به بیکاری رادمهوارد. شیخ نهحمه مالن له خانوویهکی دوو ژوره دابوو. له راستی دا یهکیک لهو ژورانه کادینیک بوو که خاوینیان کردبووه. له یهکیک لهو ژورانه دا ژن ومندالی شیخ مالنیان دانابوو و لهژورمهکی دیکهش دا بو خوی له سر چار پاییهک دادنهیشت. له بهر دهمی همیشه له قوتوویهک دا هیندی تهلاش و چیلکه داندرابوو. شو خوی وابوو به قهلم تراشی باریک و تیژ نهونده شوته دابقاشی ههتا تهاو دهن. شو کاره بو شو خو غافلاندن بوو به لام دهست و پیوهندمکانی به حکمهتیان دادنه و پنیان وابوو لهو کاتانه دا شیخ نیلهامی بو دی که چ بهریاریک دهی بو خیز و خوشی خیلکی بدا. شیخ نهحمه پیاویکی باش بهلام عامی بوو، تیگهیشتنی سیاسیسی نیبوو. تمنیا ناواتی شه بوو که خیلکی به سلامت بگهیمینته بارزان. له زووبی زوری قسهکانی دا نارزهووی گهراپنهوی بارزان، بهروهوی تری بارزان، نيسک و زهراعاتی بارزان و به تاییهتی شو ناگرانهی که زستانان ههلیان ده نایيساند بهی دمهکرا. ناگری زستانانهی بارزان بو شوان همیشه دهمی بهروهوی بوو. کاتیک ناگریکی گورهیان دمهکردوه دهیان گوت: "دهلیی ناگری بارزانه". کهسینکی دیکهش که بهسر هاتی دمهکری بو خوینتر جینی سهرنج بی، لویک بوو به ناوی سعید. شو لاره له کورده نیراقیهکان بوو و هر پازده پوژهی جاریک ده هاته شنو. شو له راستی دا نالقهی پیوهندی حیزی بزگاری نیراق و خیلی بارزان بوو. مهلا مستهفا سهروکی نیفتیخاری (شهرفی) شو حیزبه بوو.

پوژنامهی بزگاری به زمانی کوردی به دزی چاپ دمهکرا و بلاو دمهکراوه. شو پوژنامهیه حهتتوانه بوو. سعید هر جارهی دههاته شنو، چهند کوپی شو پوژنامهیهی له گهله خوی ده هینا. سعید لویکی نازاو بهجهرگ بوو، هر پازده پوژهی جاریک سر و سهکوئی پیدا دهیوو. نیمه دهمانزانی کهنگی دی.. سهعات چار یان پینجی نوای نیوهوژ دمهگیشه چی. یهکیک له رابووردنهکانی نیمه تماشای هاتی شو بوو که پنهوه بهفری بهرزیایهکانی پشتی شنوی دهمی و دههاته پینشووه. دهمو نیواران رهشایهکمان دهمی که له بهفر پو دهچی و ههلمدهستیتوه، به تاقی تمنیا و به پنیان، له چهنگی بهفر و سهرما دا تمنیا گزچانیکي به دهستهوه بوو و شو ریگایهی دهینوا. شو دههات و گیرفانی پر بوو له پوژنامه، دهستورولعهمل و پهيام بو مهلا مستهفا که ولام و بیر و پای لی

هرکه و وزع دمگوزی ، قولی خانیش دسبهجی سنگر دمگوزی، نالای نیران له
 نهغده هلمکا و بهرپوهردنی ناوچی سندوس دمخاته دست خزی، به ناوی
 قواموسلتمه خزی دمکاته فرماندار و بهشداریکیش بز نهغده دیاری دمکا، هر
 نو سوارانی که هینشتا میدالی بیست و یکی نازهر (سرماوز) یان به
 سینگیوه بوو، دهنه مئمووری پاراستنی هینمی و دست دمکن به گرتن و
 سرکووت کردنی نوکسانمی که هینشتا بز فیرقه به وهفا بوون. لم ناوانه دا
 دهیسین که شمش نفسری فیرقیمی له چایخانهیک دا نووستوون. لوان روزان
 دا، نو نفسرانه بز نم بوونوره هلهپرستانه که دهیانویست سووچی رابردوی
 خویان بشونوه، پاروویکی چور بوون. گرتن وتحویل دانوهی نوان به هیزه
 دهولتیهکان دهیتوانی دهوسییهی "رهشی" کسانیکی که خزمیتیان به فیرقه کردبوو
 پاک و خاوین کاتوه. هر چونی بی، نوانه شوئی دهرژینه ناو چایخانهکه و هر
 حوت کس نفسرکه: زهرپخت، نیحسانی، تیوای، نرتیشیار، توهکولی، علی
 نفسری و نیکه لا دمگرن و چهکیان دمکن، هر بو شووه له مزگوتیک دا
 زیندانیمان دمکن و به بیانوی پشکنینیان پوتیان دمکنوه، بز بیانی دهیانبه
 نو خانوهی که ناویان نابوو بهشداری (جینی قائمقام). له پی، یه کی له کورده
 بارزانییهکان به ناوی کاکه سالح نو نفسرانه دهینمی، له سر و بنی شتهکه
 سر دهردینی و شیخ محمد سدیق ناگادار دمکا. له بهشداری، (خانوی
 قائمقام)، کاتیک دستی نفسرهمکانیان بهستبوو و خریک بوون بیان بهن بز
 پینشوازی نرتمش و به رهوالت بیانکنه قوچی قوربانی، کوپی شیخ محمد
 سدیق بز خزی و چند بارزانی چهکار دمکنه چی، نفسرهمکان نازاد دمکن ،
 قهرهپاغهکان چهک دمکن و بهشداری دهسیونین. هر نو قهروله توره و توسن و
 دهولتخوازانی ماویهک له مو پیش، دهنه فیدایی و موریدی نفسره کان،
 دسبهجی کل و پهله تالان کراوهکاتیان به داوی لی بووردنوه دهنهوه و هر
 کامیکیان هول دها خزی به وهفاتر و بهنمگ تر له حاست فیرقهی دیموکرات
 بنوینتی، دهلپیشیان نو میدالی ۲۱ی نازهر (سرماوز) یه، که هینشتا به
 سینگیانویه! کاتیک نمن گیشتمه نهغده دوو رژ بوو نو نفسرانه نازاد
 کرابوون و له خهتریکی بی سی و دوو بزگاریان بیوو. نمن و سربراهمکانم به
 نارایشی ریکوینکی نیزامی هاتینه نیو نهغده . نیمه نیستا خومان هیزیکی تعواو
 بووین: ده نفسر ، ۲ توپ و نزیکمی سبت و سی - چل سربراز. هر بزیهش
 شوینیکی جیاوازمان بز خومان دیتوه و دامهزاین. چند رژیک چاوهروان بووین
 . سربراهمکان بهره بهره سبر و سیکه دانیمان تعواو دهوو. چ نامانجیکیان له
 روانگی خو دا نهدی. له راستی دا سربراهمکان هستیان دمکرد که خریکن
 لبر من بیگاری دمکن. نمن له نازهریایجان را هیندیکم دراو له گهل خو هینا
 بوو. هر یهکی بریکم دراو دانی، که بتوانن بگنوه مال و حالی خویان ،
 تفنگه کانم لی وهرگرتن و موره خسم کردن، تنیا چند کسی زور کارامه نهبی
 که هلیت له سر دلی خویان بز پاراستنی توهکان گلم دانوه. پاش ماویهکی
 کورت له گهل رینوینیک یان به قسمی بارزانییهکان " شارها" یهک چووینه شنو.
 وهیرم دی کاتیک گیشتمه شنو ویو نوهی رژمان لیبیتوه، چووینه چایخانهیک.

قولی چاکتهکی کرده و بریدی به بردهمی، و شیخیش تفو به لغمی سینگی لوی کرد. له گهل شو ریزنان و متمانهیش دا، مهلامستغا قسهی دلی خوی و بیروپای خوی سبارت به شیخ نه محمد به نیمه دمکوت .

پیشتر گوتم که مهلامستغا نیوی دوهمی مانگی بهفرانبار بوو که لغتاران را گهراوه. تامانگیک دوی گهراوهی له تاران، نیوانی خیلی بارزان و دوهلتهی نیران چاک بوو، تمنانت نمرتهشی نیران چارنیکیش لوزییهکی بو ناردن، به لام مهلامستغا به بیانوی سرما و راویژ له گهل شیخهکانی بارزان له دانوهی چک وچول و ناردنی چند خیزانی بارزانی بو همدان دستگی گهراوه.

دوی مانگیک بوو که نمرتهشی نیران بهرمبره لهخو به دستوهدانی بارزانییهکان ناهومید بوو ودهستی کرد به دامزاندن و هیز کو کردنوه له دهرویبری ناوچی بارزانییهکان و خوی بو پهلاماردان بو سر بارزانییهکان ناماده کرد، بارزانییهکانیش خویان کو دمکرده و نامادهی دست کردنوه بوون. بارزانی یهکان شو دهمی له نهغده، شنو و دهشتهیللی مرگههر دامزراوون. بهرلهوی نیمه سر باسی چونیهتی خو ناماده کردنی هر دوو لا و دست پیکردنی شهر، باسی چاره نووسی خومان و شووی که لو سرویهندی دا له چ وهرعیک دابوون دمگیرموره.

نمن و رهئیس دانا دوی شووی له مهاباد تووشی بارزانییهکان هاتین و بریارمان دا له گهلان کوبین، به ژمارهیک سرپازی خومان و شهرداری بارزانی دا توپهکانمان بهرئ کرد و بو خومان بهرو نهغده ریمان گرت. شش نهفسری دیکه که گوردانهکیان له بوکان بلاوی پیکرابوو، دوی گیشته مهاباد و پیوهندی گرتن له گهل قازی محمد، بهرو بهزانییه دهرؤن. بو هومیدهی که بهوی دا بهرو شووهوی بچن، به لام له نریک بهزانییه خبهریان پیدهگا که شو شاره له دست موخالیفهکانی فیرقی دیموکرات دایه، جا بویه له نیوی پی را دمگیرنوه و بهرولای نهغده دمچن . ساعات ۸ی شوئی دمگنه نهغده و له چایخانهیک لادهمن. لو دهمی دا هیزی بارزانییهکانیش گیشتبه نهغده و له لایمن شیخ محمد سدیق (یهکیک له براکانی شیخ نه محمد) را حکومتی نیزامی راده گیندرئ. چارچی به نیو شو شاروچکه دا وهرئ دمکون و هاوار دمکن: "حوکم، حوکمی شیخ محمد سدیقی بارزانییه. له ساعات ۹ی شو را هاتوچو یاساغه." برادره نهفسرهکانی نیمه، دوی نان خواردن له چایخانهکه، له بهر بی نزمونی و تمنانی خوزایی له چایخانهکه دا لینی دنون و خبهریان لوه نابی که شو دهمی نهغده له ژیر دهسلاتی دولاینه: بارزانییهکان و قهرهپایهکان. قهرهپایه، عمشیرتکی ترک زمانه کوهک نورمگیهک له ناوچی کوردستان له نیوان مهاباد و بهزانییه دا، نیشتهجئ کراوه. شو ناوچی شوئی لی دهن بهناوی سننوس مشهوره و ناوندمکی نهغدهیه. شو دهمی سرؤکی عمشیرتی قهرهپایه کهسک بوو بهناوی قولی خانی بورجالو (بوزچالوو دروسته، نووسر بههللی ناویردوه- تن بینی وهرگیر) که له لایمن فیرقی دیموکراتی نازهریایجان را دهرجی سرهنگی درابویه و هر لو ناخریانهش دا به خوی و به هزار سواری قهرهپایه بو شهری دژی حکومتی ناوهندی ناماده ببوو.

دهبن بترسی. به لأم نوان لو هموو چهکانه ناترسن ، نوان تفنگیان همیه و پارویهک نان و لاسر شاخان دهژین. « مهلا مستفا دریزوی به قسهکانی دا و گوتی: رهماردا دهیهویست شو هموو چهکانه بهمن نیشان دا و بمترسیتی، نمنیش ناوام وهلام داوه... له ناوهراستی مانگی بهفرانیباردا بوو که مهلا له تاران را گهراوه. پیوهندی نیوانی مهلا مستفا له گهل نیمه کهچند نهفسر بووین زود خوش بوو. وای هست دهمرد که باشتر له خهلکی دیکه له قسهکانی دهگین. ههلبت مهلا خوی وهک گوی له مست و فرمانبری شیخ نهمعد نیشان دهدا به لأم لهوش نهمهرینگایوه به نیمه بلن شیخ نهمعد فینودالیکه و پینی خوشه سرزکایهتی فینودالی و نایینی بهسر خیلهکسی دا بکا.

سرزکایهتی شیخ نهمعد و شیخهکانی دیکسی بارزان ، سرزکایهتی فینودالیکسی تووره و تونس و به تمام نهموو، خیلن بارزان له دلوه بهروی نایینی پی همبوو، شو به پیشهوی نایینی، خهلیفه ونوینهری شیخی بارزان دادهدا. شیخی بارزان لهراستی دا نیشانه و رهمزی بیرویاوهری دینی خیلن بارزان بوو. مهلا مستفا دهیگوت: « شیخ نهمعد بهئاواتهویه هر چی زووتر بگهپیتوه بوز بارزان له ئیراق، لهوی له سرکورسییهکی دانیشی و خهریکی دارخوش کردن بی. (شوه خو و خدهی شیخ نهمعد بوو) دهست و پیوهندیکانی له دیارییهوه دانیشن و هر بانگی کهن: نوز بهنی، نوز بهنی. ژیانیکی نارام، ناسووده و بی گیزه وکیشهی همبن، « به لأم شیخ نهمعد ناتوانی لهوه تی بگا که گهراوه بوز بارزان مانای له کیس دانی تفنگه، و نیمه نهگر تفنگ و چهکهکانهمان لهکیس بدین دهینه جماعهتیکسی بیچاره و له و لاواز که خهلکی دی دهبن سهارهت به نیمه بهریار بدن، بنیشته خوشکسی سر زاری مهلامستفا همیشه شو بوو دهیگوت: ئینسان تائو کاتهی چهکی به دهستویه، جلیو و ئیختیاری به دهست خویوهتی، به لأم هر که چهکهکسی له کیس دا، خهلکی دی بهریاری بوز بدن، پیاو مهجیوره، هر چهیدیش ناخوش بی، مل بوز نم بهریاره راکیشی. لهناو خیلن بارزاند زود کس هن که نایانوی چهکهکیان له کیس بدن، به تاییهتی سدهو بیست کس لهجماعهتی نیمه له ئیراق حوکمی نهدام یان لهسره. « مهلا مستفا شوروی به تنیا شوینی پهسیو بوز خوی دهزانی که بوز ماویهکی کاتی بچه شوئی و له دهرهتیکسی لهباردا بوز کاری حکومتی کوردستان بگهپیتوه ئیراق».

مهلا دهیگوت: نهمن کومونیسیت نیم، هیچ حهزیش له کومونیزم ناکم، نهمن دیموکراتم و پیم خوشه له ناشتی و سهفا و وهکوویهکی له گهل نومتکهکم بژیم و بتوانم بوزیک ئالای کوردستان هه لکم، چا فرق ناکا شو شوینه هر کویهک دهبن یا بی، چ ئیراق، چ ئیزان یان تورکیه.

مهلا مستفا نیمه بهمههرمی خوی دهزانی و داوای لیدهمردین شیخ نهمعد به شیوهیک رازی کهن کهمری چونوهی بارزان له میشک دهریاویژی. شو له گهل نهوشدا ناوای باسی شیخ نهمعد دهمرد. هر وهک لهپیشتر گوتم، بهتاوای خوی بهگوت له مست و پیروهی وی دهزانی، و تهنهت خوشی بهو کاروه راهدنا. زود چاک لهیوره، بوزیک مهلا له خزمهتی شیخ دا لاسر حهسیریک دانیشتیوو، شیخ سینگی پاک دهمردوه و خهریک بوو تف بوزکا، مهلا مستفا دهسهبجی لوگمی سر

دهیانگوت: بیدنگ، بیدنگ و دهرگایان نیشانی من دهدا. پیم گوتن چما زمانتان نییه، بۇ خوتان لال کردوه و هر بیدنگ بیدنگانه، بۇ قسه ناکن، چی دهتانوی بیلین. دیسان بهچاوبرو نیشاریان کرد، دهمزانی مبهستیان چیه، بهلام دهمریست قر و قهپ نمین و قسه بکن، هر چیکی بی شاش بمنی نادمه. نوایه دهرگایان کردوه و دیتم نهعلاحرزت لوی دانیشتوه، چومه پینشی سلوم لیکرد، جینهکی نیشان دام و فرموی لهگل کردم، لهر کورسیهک دانیشتم. هرکه دانیشتم گوتم : ئی نهعلاحرزت!

ز شیر شتر خوردن و سوسمار
 که تاج کیانی کند آرزو
 «عربی شیری ووشتر خور و مارمیلکه خور - کاری گیشتوته جینهکی لوتو
 به تمامای تاجی کیانییه دمک بهتف و لهعت بی، چرخ گروون!

ئیمه رهمیتی توین، تاقی کسرا له بهغدایه، ئیمه رهمیتی توین، وهره رهمیتهکانی خوت نازاد ک... مالا مستفا دریزوی به قسهکانی دا و گوتی: دوو سهعاتم قسه بۇ شایهکتان کرد. شا ئمینی زور کوته بهر دلی، نوای دوو سهعات ویستم هستم، گوتی دانیشه، گوتم ئیتر هلناستم مگر دستور بدهی، دیسان قسم بۇ کرد. ئو سهبارت بهدامزانی ئیمه له ناوچهیهکی ئیراندا قسهی کرد. وهلام داوه دیاره نهعلاحرزت ئیوه زور سهخی و بهخشندهن، ئمن گشت پیشنیارمکانی ئیوه قبول دمکم، بهلام دهبی شیخ ئحمد بهیار بدا. ئو سرزکی خیله. لهر ئیوهی ئفسریش قسهی لهگل کردم و گوتی تهحویل تان بدهممه ، پیم گوت : ئهزینی! ئیمه ئهمان نهگرتوه که تهحویلیان بدهنوه، ئوانه شمش گنجن (لناو ئیمدا که ده نهر بووین، شمش کسمان ئفسری رهمی ئهترتشی ئیران بووین)، تهمنی همویان بهسریهکوه ناگاته سه سال، له باتی ئو شمش گنجه، ئمن هرژه گنج و لاوتان دهمی، بنمالی من و شیخ ئحمد و براکانی دیکم هرژه لارمان هییه، هموی لوی پینگیشتون و لهباتی ئو شمش لوانه، ئو کورانهی خومان دهمی، بهلام نابی ئیوش به وه بازی بن و ئو شانازیانی که تاکو ئیستا شیخی بارزان بوی به میرات بهچی هیشتووین، لناو بهرین و تف و لهعتی بهری پاشهپوژی بارزان نسیمی خومان کمن.». به کورتی له تاران پیشنیاریان به ملامستفا کردبوو، گوتبووی: نهگر شیخ ئحمد بازی بی، دوی ئوی سهمای شکاند گواستنه بؤنوهی دهست بی بکا و ایان قهرار دانا بوو لهبره لوزیکی گمن چند خیزانی بارزانی دوانی چهکهکانیان، بهره بهره بگویرینهوه شوینی تازی نیشتهچی بوونیان.

مالا مستفا بۇ بهحق دانانی ئو ریکوتنه دیگوت: نهگر ئو پیشنیارم نسهلماندبایه له کولم ندهبوونوه. «لهتاران مالا مستفایان برد بوو بۇ دیتی کارخانهکانی چهک دروست کردن، قورخانه، سهلتهت ناوا، هیزی هوایی و زانکوی ئفسری. بۇ خوی دهیگراره دهیگوت: پوژیک بردیانه زانکوی ئفسری، به رهزارام گوت: «نهگر راستت بوی چنابی ژنرال، ئمن لو هموو چهک و جبهخانهیه و لو ئهترتسه بههیزه ترسام، بهلام ئوی راستی بی، خیلی بارزانی

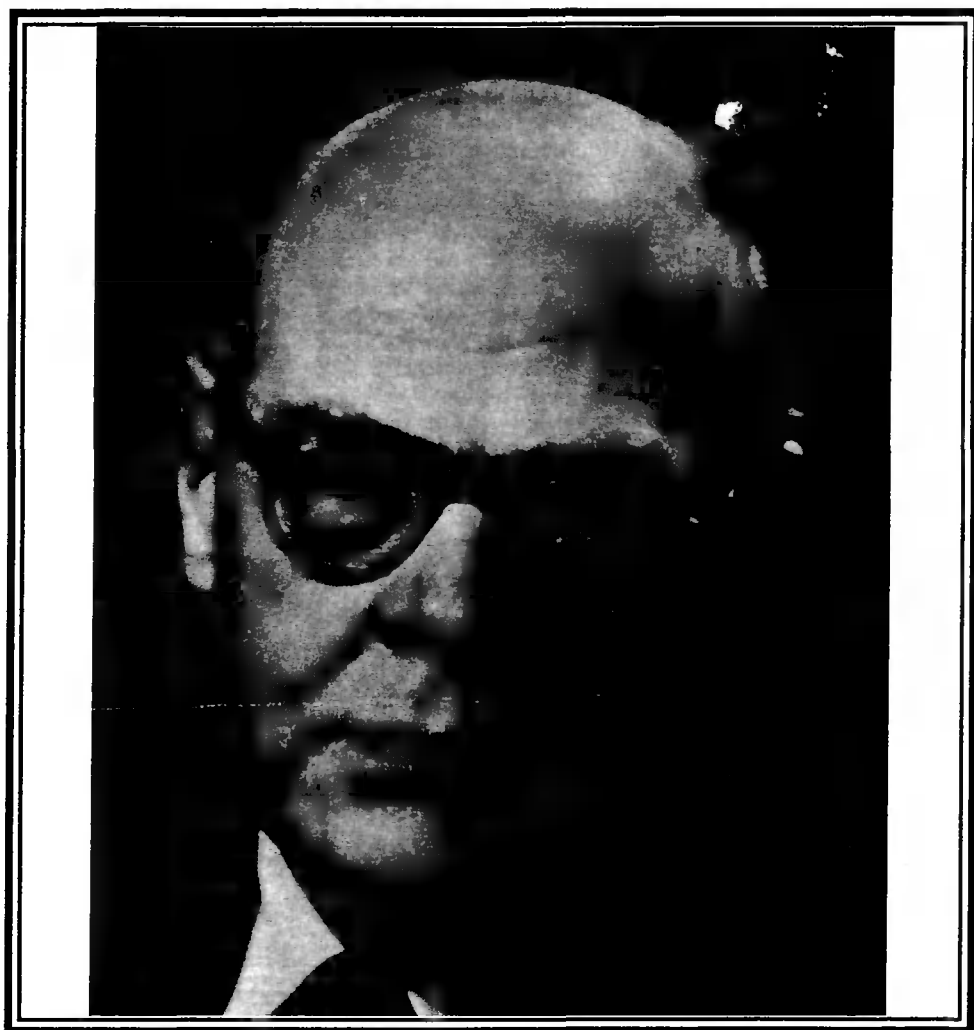
پاشه كشه‌ی بارزانییه‌كان له كوردستانی ئێران (پاشماوه‌ی ژماره‌ی رابردوو)

ئەبو حەسەنی تەفرەشیان
وهرگیزانی : حەسەنی سەریف

مەلامستەفا باسی سەفرەمکی خۆی بۆ دەرکردین، دە‌ی گوت ئێمەیان برده لەشکری نووی قەسر و لەوێ میواندارییان لێکردین، لە ماوه‌یدا چاوم بە قەواموسەلتەنه ورمەمارا کەوت. رەزمارا ئێنسائیکی زۆر زیرەکه و قەواموسەلتەنش پیاویکی خۆله‌کن زۆر و هیز له‌کن خۆشه. له‌گەڵ شاش قەسم کرد، مەلامستەفا بە راویژی تاییەتی خۆی بەزمانی فارسی بۆی دە‌گێراینوه :

«پۆژیک له‌گەنیکیان لەسەر نام، مەل پێچیکیان لەمە هالاندم، پالتۆیه‌کیشیان له دووکانی پیرایش بۆ کریم، ئەرتمش پارە‌ی دابوو چەم بۆ بکرن، بەلام سەرهنگ غەفغاری زۆل دە‌یویست پارەکه بخوا و کۆنه لییاسی خۆی دە‌بەرمەن کا. بۆ من پالتۆی نوێ و کۆن وەک یەک وابوو، بەلام ویستم لێی حالی کەم که راسته ئێمه خەلکی شاخ و کێوین بەلام له‌ هەمووشت حالی دە‌بین. بە غەفغاریم گوت: کاک سەرهنگ، بۆ دە‌هەتیک وەکۆ ئێران بەی هەموو میژوووه‌وه شەرمه چل و بەرگی کۆن دە‌بەر میوانی کا، ئێو دە‌سبەچی بردمیه دووکانی پیرایش و گوتی: هەرچیکی دە‌توێ هەلگره. هەر ئێو پالتۆیه‌ی ئێستا لەبەرم دایه لەپیرایشمان کەری. نوایه منیان برده کۆشکی شا.

له ئۆدی چاوه‌ڕوانی شادا هەمووان بە چاوه‌ڕۆق قەسیان دەرکرد و پەیتا پەیتا

ه. س. نوبدري

۳- له سهردمهدا و تا ئىستاش شتىك بىناوى و وزارتى معاريف له سلېمانى نهبووه و نيه، بىگوما نووسر مېمېستى بهرئوبهرايىتى معاريفى ئىركاته بووه.

۴- گوزانئيهكى مىللى ناوچى فېرملاندى (گېرميانى) ى سوئده.

۵- (پارتى ديموكراتى كورد) ى ملامستغاي بارزانى ئىركاته سازنهكراوه، بهلكوو له سالى ۱۹۴۶، ههبووه، بهلام له ههدا مۆلەتى كاركردنى ئاشكرا دراوه.

۶- له گوفارمكدا وشهكه وانوسراوه، بهلام نيوئىكى ئاوا، كسانى شارمزاى ئوئوش، نايئاسن. ئى پىمان و ايه خاتوو سىگرىد وشى (كامپهكه) ى بهرگوى كهوتوو و وای نووسيووه.

۷- ستيگ فيكاندهر: سالى ۱۹۰۸ له دايك بووه. پاش ئهوى له زانستگهكانى ئوپسالا و كۆپنهاگن پاريس خوئندووئىتى، له سالى ۱۹۳۸ دا له زانستگى ئوپسالا دكتوراي وهرگتوووه و لهسالى ۱۹۴۱ پلى ئوسئىنتى دراوتنى له زانستگى لووند و لهسالى ۱۹۵۲ دا له زانستگى ئوپسالا بووه به پروفېسسور لهبوواری سانسكرىت و توئزئىنهوى بهراورد له زمانه هيندوئوروپاييهكاندا كارى كردوووه. بۆ ليكۆلئىنهوى توئزئىنهوى له لوئنان و سووریا ژياوه لهسالى ۱۹۵۳ دا و له ۱۹۵۹ و ۱۹۶۲-۱۹۶۳ له تورکيا ژياوه، پايئىزى ۱۹۵۸ دا له ئەكادىمىاي ئۆبوو و تورون ئيلئىزئىستو له فينلانده دهرسى گوتتوووه. جگه له ليكۆلئىن و توئزئىنهوى زمانهوانى و ميژووى ئايئىن، ستيگ فيكاندهر نووسىنى له سهر چيرۆكى شيعرى هيندى ئەفسانهى هيندى بلاؤكړتوووه. كۆمەلنى تىكستى كوردى كۆكړتوووه و له كئىنيكدا به نيوئى cueil des textes Kourmandji له سالى ۱۹۵۹ له زانستگى ئوپسالا بلاوى كړتوووه. سالى ۱۹۸۶ كۆچ دوايى كردوووه.

دهستی کردهوه به خویندنی دهرسه کوردیکانی . کاتیک که باوکم سهفری کرد و گهراپهوه بۆ سوئد، ئیمه، تا ئو دهمی که هل ودرهفت ههوه، بهردهوام ههه هاموشوی کوردانمان دمکرد. دوانیوارمش پینش ئهوهی عیزاق بهجی بیلین له ماریسی ۱۹۶۱دا، سهکردهیهکی کوردمان له گهل سهکردهیهکی ناسیونالیستی عهههیدا بانگیشتن کردبوونه مال، بهلام دواتر وای لئ هات که کاریکی وا به ههچ جوریک نهکریت.

بارودوخ و رهوشی کوردمکان له عیزاقدا به شیوهیهکی توند و خراب گۆرا و جهنگی خویناوی براکوژی ههنگیرسا. باوکم له پشتگری و خوشویستی کورددا چهند بۆی کرا له مال له ئهوسالا خهریک و بهردهوام بوو و منیش پیوهندییهکی چهر و خهستم له گهل کۆمهلهی جیهانی کوردستاندا ههوه که پینگهکی له رۆتدام بوو. له رینگه ئو کۆمهلهیهوه ههوهو زانیاری و ئاگادارییهکم سهبارهت به کورد له ههه کاتیکدا دهست دمکوت و پیدهگهسی ، ئو دهمه خهلکی سوئد به دمگهمن دهیانزانی که کورد ههیه. ئهمرۆ گهلێک کوردمان له نیواندایه، چ وهکوو هاوولاتی سوئیدی یان میوانی بیگانه. با لهم ولاتهدا واههست بکهن که له مالی خۆیاندان و شتیکی به فرههنگی ئیمه پیشکیش بکهن و جاریکیش له جاران وهکوو دیارییهک ئاوپیک له دوو ئهستی گهرهی کورد لهنیو توێژهره سوئیدیکاندا بدهنهوه و بیریکیان لئ بکهنوه: پروفیسۆر ستهیک فیکاندهر(۷) که بهم تازهیه کۆچی نوایی کرد، ههروهها باوکم پروفیسۆر ه.س نوپیهری که تا سالی ۱۹۷۴ له ژیاندا بوو. ئهوان ههه دووکیان به گهرمی هاویهشی چاره نووسی کوردیان کردو به توێژینهوه و لیکۆلینهوهی زمان و میژووینهوه خهریک بوون و له گهلهشیاندا هاودهرد بوون.

پهراویزی وهرگیر :

۱- ئهم گوتاره بهکم جار له گۆفاری (Svensk-Kurdisk Journal) ی ژماره ۱-۲ی سالی ۱۹۸۶دا، که له لایهن کۆمهلهی فرههنگی سوئد - کوردستانهوه" له سوئد دهردهچی، بلوکراوتهوه.

۲- ه.س. نوپیهری: ههنریک ساموئیل نوپیهری، له ۱۸۸۹/۱۲/۲۸ له «سوئدهریزکه» له سوئد له دایک بووه و سالی ۱۹۷۴ کۆچی نوایی کردوه. سالی ۱۹۰۸ بۆ خویندنی رۆژههلاتناسی و زمان چۆته زانستگهی ئهوسالا و بووه بهشاگردی مامۆستای بهناویانگی زمانانی سامی K. V. ZETTERSTEEN و پاشانیش بووه به جیگری له هههمان زانستگهدا. سالانی ۱۹۲۴-۱۹۲۵ له میسر خویندوویمتی. له ۱۹۳۱-۱۹۵۶ پروفیسۆری زمانانی سامی بووه و پاشانیش بووه به پروفیسۆری زمانانی ئێزانی و له یواری ئێزانتاسیدا له مهر ئابین و میژوو و زمانهوه بهتاییهت زمانی پهلهوی کاری زۆری کردوه. بوواری سههرکی توێژینهوه و لیکۆلینهوهی ئو، زمانانی سامی، بهتاییهت زمانی عههههی بووه. لهسالی ۱۹۴۸هوه ئهندامی نهکادیمیای سوئیدی بووه. ئهندامی دهستهی نووسهرانی «ئینسکلۆپیدیای ئیسلامی» بووه. سالی ۱۹۵۷ له لایهن کۆنگرهی جیهانی رۆژههلاتناسانهوه مههالیای زێزینی Lidzbarski وهگرتهوه. هههچهنده له بوواری زمان و ئابین و ئیزانتاسیدا زۆر خهریک بووه و کاری کردوه، بهلام له تهمنی ۷۰ سالییدا و له سالی ۱۹۶۰دا بۆ بهکم جار سههردانی ئێزانی کردوه و سالی ۱۹۶۳ یش بۆ جاری دووم سههرداوتهوه. مامۆستا و زانا و زمانهوان و توێژهریکی دیار و ناسراو بووه.

کارساتاویتر دهبوو و نمره بەردی سەیریش دەبوونه هزی وریا کردنەوی مروف ، بەرو ژوو بە نیو تونیلکی درژی تەواو نەکوواد، که فرەسناویبەکان لە کاتی شوپەشدا بە جیان هینشتبوو، تاوەکوو دەرگە و زنج و کۆلیت و خێوەتمان لەو بەروە وەدی کرد و دەنگی زەنگی بلند و ترسناکمان ژناخت. بەستەکه لەسەر چەمی سیروان لە لایەن سێ کۆنتراکتەر (مقاول)ی ئەمریکایی و دەرگەبەکی ئەلمانییە دا دەمەزێی لە گەل کۆمەڵیک ئەندازیار که سەر بە ولات و ئەتەوی جیاوازی و بۆ ئەوی ئەلەکتریک (کارهبا) باکووری عێراق بگرتەوه. لە نیو ئەو هەموو ئەتەو و خەلکی ولاتە جیاوازانە دا یۆگۆسلافییەک وەدەرگەوت که بەنیو خێوەتگە (ئوردووگا) که دا لە کامەلا (٦) گێزایی. خێوەتگەکه لە کۆمەڵیک زنج و کۆلیتی خنجیلانی سەپی ژمارەدار پیکهاتبوو، بە دەوری مەلوانگەبەکدا بوو که پیاوێرێ [شۆستە] و داری بە دەورابوو و دەرگەبەکی هەبوو لە تاقی سەرکۆتن دەچوو! هەر زنج و کۆلیتی دوو ئاشپەزخانە و دوو گەرمای هەبوو.

فرۆکەوانە ئەلمانییەکان و دوو ئەلمانی دیکە و «کریگەر» و نیمە رویشتین بۆ کۆشکی جیگری سەرۆکی ئەندازیاران که بەستەکی پێشانداین. ئەگەر مروف هیچ شتێک دەربارەیی بەست نەزانی فریو دەدری بەوی که لە شێوێبەکی خەیاڵی و تەلیسماییدا بیانینی، تا رادەبەک وەکوو ئەوی که کارکەرە کوردەکان بە گالتهوه دەیلین وایە که لاندروفریکی بچووک کۆری لاندروفریکی گۆریه. ئەمە ئەندازیاریکی ئەلمانی گێزاییه بۆ سەلماننێ، نەک ئارەزووی گالته و شوخی لای کوردەکان بەلکوو «دواکۆتویی و بەجێ ماویان لە بارەیی تەکنۆلۆژیایه»!!!

لەژێر ئاسمانی پەر ئەستێرەیی کوردهواریدا:

گوتیویژ و دەمەتەقینی کاتی شیو خواردن لە نیو زنجەبەدا که بانگێشتن کرابووین بۆ ئەوی تێیدا بنوین، شێوێبەکی جیاوازی وەرگرت لەوی بارهگای خەبات لە سەرەوه. لە بارەیی خەلاتی نۆبیلەوه که پاسترناک وەرگرتبوو و لەبارەیی ئەدەبی یۆگۆسلافی و لە مەر تفاق و ناوماڵە ریکخستن و لەبارەیی فۆلفگانگ لە بیونهاردی کۆمۆنیستی وازهینا و سەبارەت بە مانگ و لەبارەیی ماتماتیک و لەمەر هۆز و تیرمەبەکی ئەمریکاییه که باوهریان وایە که زەوی تەختە و لەبارەیی بابەتەگەلی گەپاوی و نیوگەپاوی ترهوه، نوواین. لە مەر کوردیش پەیفین لە کاتیکیدا که حەوتەوانە بەسەر سەرمانەوه وەستابوو و ئاسمانیش بە ئەستێرەکانییەوه لە هەموو چاریکی بەغدا رووتتر دەدرووشایەوه. سۆزی داهاوو بەرو بەغدا شوپەبووینەوه بە فرۆکەبەکی ٧٧ی چکۆلە ، بە بەرزی ٦٠٠ مەتر و لەگەڵ کاپتەن فایس» دافرین. بە سەر کوردستاندا بە رینگە شاخاویبەکانییەوه و بە نشیو و دۆل و چەم و روویار و ئاوهرۆبەوه، بەسەر کیلگی چوار گۆشەیی پێدەشتەکاندا و بەروخوار بۆ پێشواوانەکان، فەرین. فرۆکەوانەکه گوتی: «هیچ خوش نییە مروف رۆژی نووجار بەم رینگەبەدا بەفریت، برۆیت و بێتەوه».

که گەپایەوه بۆ مال پاکیزە راوی که بە حیلمی بە نیو بانگە لە گەل خوشکەکیدانیشتبوو. پاکیزە خەریکە «ئافینستا» وەردەگێزێتە کوردی. باوکم

لیم دزرا.. و منیان له گهله خویاندا برد بۆ بانگیشتنیکی چای و له وی هیری ههلهپرکییهک بووم که له گهله چوار کچدا کردم، بهرانهر بهوه گۆرانی «ناخ گهرمین تۆی جوان» م بۆ گوتم (4). ئهوجا کاتی رۆژاوابوون چووینه سهرحنار، که چیاکانی دهنگوت پشکۆن. پاشان باوکم و من لای خانویهکی بهردین گل دراینهوه، لهوی تابلویهکی نیونی ههلواسرابوو، لینی نووسرابوو: خهبات.

باره گای بارزانی

ئیمه وامان زانی ئیمه قاومخانیه که یان جینگای کۆبوونهی لاوانه. کورد له ههموو چۆره تهنه نیک له سهه پلکانهکان دانیشتیوون. کوردیکی درێژ هات و به توندی دهستمی گۆشی و به ئینگیزی گوئی: «شهوباش Good night» منیش به گالتهوه گوتم: «دهتانهوی ههرله ئیستاوه برۆن؟»، ئهوه تهنی سلوو و بهخیزهاتن بوو. له ژووهره درێژ و باریکه کهدا ئهم وینانه ههلواسرابووون: له نیوهراستدا ژنیکی کورد که به پیر و لوی کورد دهورهدرا بوو، بۆمان دههکوت که ئهوانه شههیدن و له رینی خهباتدا دژ به ئیمپریالیزم و بۆ مافی کورد شههید بوون. وینهکی ئه لاهه هی ماوتسی تۆنگ (کهله سهردهمهدا وانیو دههرا) و لینین بوو. ئیمه له نیو باره گای «پارتی دیموکراتی کورد» ی تازه سازکراوی (5) مهلا مستهفای بارزانیدا بووین. تووشی لێرسینهوهکی راستی بووین سههارهت به سوید:

- ئیوه ئهندان له هیچ پهیمانیکی سهربازیدا؟

- نه.

- ئایا چ وهبه رهینانیکی سهرمایهداری بینگانه له ولاتی ئیوهدا دهکری؟

- نه.

- ئیوه چهند پارتیتان ههیه؟

- پینچ. ههموویانمان ژمارد.

- چهند کۆمونیستان ههیه؟

- تا رادهیهک کهم.

- بۆ چی؟

- له بهر ئهوهی ئهم دهولتی خوشگۆزهرانی کۆمه لایهتییه باشتر بۆ ئیمه دهگۆنجی له شینوه و فۆرمیکی دی که ئیمه له برهوانه دهمانکاته پاشکۆی هیزیکی دی. ئیمه دهمانهوی سهه به خۆ و ئازادین و له ئاشتییدا بژین.

- دهی خۆ ئیوه دهوله مهندن؟

- بهلێ بهلام تا پینش سهه سائیک ئیمهش تا رادهیهک ولاتیکی پاشکۆتوو بووین. کهس ئهم باسهی گوئی لێ نهبوو بوو و ههموو دانهوایی خۆیان دهکرد و دل پر له هیوا بوون و پینان وابوو که شتیکی سهیره.

وهکوو کۆتایی هینانیک به مانهوه کهمه تاییهتییه کهمان له سلیمانیدا تاکسییه کهمان گرت و چووین بۆ لای بهستهکی دههههندیخان. دهشت و وشکاییه که

حمزبان دهمرد و دهیانویست هموو شتیک دهمربارهی کچانی سوید بزائن، بهلام باوکم کیشرایه نیو بازنمیهک له ماموستا کچه لاره شوخهکان که جلی مؤدیرنیان لهبردابوو. ئهوان نهخش و نیگاری کوردییان پیشان داین که خویان کردبوویان. پاش قاره خواردنوه لهگهله کیکدا که خویان دروستیان کردبوو بانگ کرایه نیو هوانیکی گچکوه و لهوی پنجا کچیکی گنج به پالتوی ئهستورهه خزابوونه ژوورهه. خویان ئارایش نهکردبوو و پیستیان زییکاوی و همزمکارانهبوو و چاوانیشیان رهش و جوان و رنگی رومهتیشیان زور گهش و لهشساغ و بی خوش بوون. پننج کچی بالابهرز و کلهگهت له بز ریزی ئیمه و لهبر دلی ئیمه جلی کوردییان لهبرکردبوو منیش وهکوو پیویست ریک دستنی جلی وهکوو ئهوانم لهبرکرد. جلهکان لهمانه پینکهاپوون : دهرپینی کیسه ئاسا کله نیوهی بهرو خوار بزلی دهرقاچهکی و چهپ و راست زهردبوو، کراسیکی نیوه دریزی تهنگ که ئو دیوی لیه دهینرا و قولهکانی زور دریز بوون و له پشتوه پینکوه گری دهران و نیوهی دریزی قولهکان دهمکوتنه سرشان و له ژیر ئو کراسه شیفون یان نایلونانوه ژیر کراسیکی مؤدیرنی نایلونین که داوینتهکانیان به نهخش و نیگار رازینرابووه دهینرا، لهسرهوش سوخمهیهکی نایابی نهخشینراو که هریهکیان جوریک بوو، ئهوهی من کوتری ناشتی چکوله جوانی پیوه دورابوو. قهراخی سوخمهکش گویهرۆکی زهرو زیوی پیوه بوو که دهمبریسکایوه، به سر هموو جله کانیشوه چند بلنی خشل ههنگیرابوو.

پیناوهگهلیکیش که له پینی کچهکاندا بوو نهخشینراوویون ، هیندی جار به پاژنهی پلاستیکی. پننج کچهکه - سریشیان نههستبووهه - چند شیوهی جیاواز ههلهپرکیان کرد. ئهمان له کاتی ههلهپرکیکردندا دستنی یهکیان دهمگرت. ئهه دستگرتنه لای کچانی هیندی ، بز نمونه، همرگیز نابینری. شیوهی پی دانان و ههنگاوانی سهماکه تا رادهیهک یهک جزوه بهلام ریکوپینک و لهسر ئاوازه . ئو کچانهی که وهستابوون و تماشایان دهمرد دستیان کرد به چهلهلیدان و ههلهپرکیکرانیان بهدنگی بهرز و هات و هاوار و غهلبهغلب گهرم کرد. جار به جاریش سهریکی باوکیان دهمرد بز ئهوهی بزائن ههلوینستی چیه، بیگومان پینان باش بوو.

له ناکاو کچیکی بهده راوهستا و گۆرانیهکی خهباتگهپی سیاسی چری و ئهوانی دیکهش بزبان سهندهه و بوون به کورس بزوی و ناو بهناویش گۆرانیهکیان دهمبری بز ئهوهی بابژییهکی عبدالکهریم قاسم بکن و پاشان بز ناشتی و یهکیتی گهله و جاریکی دی بز قاسم و ئهوجا بز ناشتی و پاشان بز کومار و بز برایهتی کورد و عهره و له نوایشدا دیسان بز ناشتی بابژی دهمرا. ئهستا ئیدی کاتی ئهوهبوو که باوکم شتیک بلیت. ئو وای پی باش بوو که هیندیک گۆران پیویسته بزیه وشهئیلادی نیو برد. ئهوجا دهنگ و هاواری کیژان بیسنوو و بیکوژتایی بوو. باوکم گوئی : «که گهراموه بزمال باسی بهسر هات و بینینهکانم له کوردستان بز لاوانی سویدی دهمگیزموه». به نویدا شهپولی دهنگی بهرز و قاله و هاوار بهرز بووهه و نهگهر کچهکان بیاننوانیا باوکم ههنگرن و بهرزکنههه بز ئاسمان بیگومان دهیانکرد. نهسرین، کچیک بوو که له نزیکانه وهستابوو،

کوئیک، دهریشتین دهنگی «عهرب وکورد برابه» دههات و نهوش که نهوی دهگوت هردوو پنجهی شایهتمانی بیکوه دهگرت و بهوه وینتی برایتی پینشاندهدا. له میوانخانهکه چاوهروانی سر نووسهریکی کورد بووین که نیوی نووسرابوو دینته دیدهنیمان و هرگزیش نههات. لهباتی نهو فوناد رهشید سهرۆکی دهزگیی فرهنگی له گهل مووسایهکدا هات که بهرنهوهبری بیرز بوو. نهو شهوه که ساردترین شهوی سلیمانی بوو، هینده سهرمامان بوو که ناچار بانگمان کردنه دیوهکی باوکم و لهوی خۆمان به پتهوی نهستوو و پۆشن پینچایهوه و دانیهشتین. پاش نهوی که به دریزا لههر کوردستان و نهو سهرکوتنهی که وهدهس هاتبوو به پشتگریکردنی فرهنگی کوردی، پهیفین، دهستان کرد به نووان له بارهی سویندهوه. نهوان هردووکیان زۆر زۆر ستایشیان دهکرد و لایان پهسهندبوو، به پینچوانهشهوه ههموو شتیکی کوردستانیشیان لا خراب بوو. من دلایم بهوه دایهوه که باسی ههموو شتیکی خرابی لای خۆمان، له سوید، بکه، بهلام باوکم نهوی هیچ پی خوش نهوو. له راستیدا پاشان پینکهاتین و نهوجا باوکم گوتی: «بچی تو یو شیهیه ولاتی خۆت رهش دهکیت ودهشکینیتوه؟! country my, Right or wrong!». بهلام من لهبر نهوم بوو تانهوان بهرانهر به پینشکوتتی ئیمه ههست به کم و کوهری و ناتاواری نهکن.

پینجشمه ۲۸ی ژانویهی چووینه وهزارتی زانیاری (معارف) سلیمانی (۳) له لاین مووسا و کوردیکی چکۆلی ئینگیزی زان که نیوی مهجید سهعید بوو ومامنستایهکی ردین نهتاشراو که نیوی مهحمود نهحمد و ههروهها مامنستایهکی نهخش ونیگار که شهوقی نیو بوو و سهرۆکی «نیوهندی بیستن و بینین» بوو، پینشواری کراین و نهمان بوونه هاوولی ههمیشهیی و بهردهوامان به دریزایی نهو رۆژه گرنهگ. شهوقی داوای بۆرسی (ستینیندیم - منحه دراسیه) خویندنی لیکردین له سوید یان له «ئهلمانیای دیموکراتی». بۆ هر کوئیک دهریشتین شهوقی گۆناسنیون بهقۆره رهشه لوولهکیهوه و دهسه جله شیکهکیهوه لهبر دههمانا وهستابوو و بهوانامی (گواهی نامه) کانیشی به دهستهوه بوو. مخابن ئیمه دهمانزانی که ههموو داوا کردنیک دهبن له ریگی حکومتی عیراقهوه بیت و لهبر نهوش به هیچ شیهیهکی هیچ نههکرابن تاکه کهمیک، بهتایبهت نهگو نهو کسه له بوواری هونهریدا کار بکات.

نهه شهوقی په گۆناسنیونه فیلمیکی رهنگداری ۱۶ ملیمی له بارهی چهرنی شهوشهوه له سالی ۱۹۵۹ دا له سلیمانی پینشان داین. نه زینپۆش و نه فرهۆکی جیتی لیبوو، وهکوو خۆواندهکهی بهغدا، بهلکو تهنی کچانی شوخ و شهنگی سهماکری کورد و گوندیهکان که بهپیدایی دهریشتن.

سهمایهکی کوردی

من گوتم : ههز دهکم سهمایهکی کوردی بیینم . لهبر نهوی کوردستان ناوچهیهکه که خۆزگه و داخواری میوانی تیدا دهسهبجی دههینرته دی، ئیمیمان برده خویندنگیهکی کچان و لهوی به کچانی کونجکۆل و فرهپرسیار حاته درام که

کردمان نهه بوو که سردانیکی قازی شارمان کرد، موحممدی خال. خال خاریکی تباوکردنی فرهنگیک بوو لهسر ئو زمانه کوردییی که لیره پنی دهپیشن ، سوزانی.

قازی لووتیکی دریز و دوو چاوی نزیکیبن و تیژ و چکوله و دمیک نووقاوی هبوو. فینسه سووره به باندازی سپی پیچراومکی که ههموو قازیهکان له سری دهمکن هاتبووو نیو چاوانی وتوند چاسپی سری بوو بوو.

گوتویژنکی بهسود

گوتویژنکی بهسود لهنیوان باوکم وقازیدا به عارهبیهکی کلاسیکی کرا. من نهه تیگیشتم که چاپکردنی فرهنگیک بهچوانی ، لهم ناوه کارنکی سهخته. نههش فیزبووم که زمانی کوردی، زمانی فره دیالیکته و ئو دیالیکتهش که نیستا بۆ نووسین بهکار دهمینریت دیالیکتی سلیمانیه و کوردهکان له تورکیا دیالیکتی جیاوازیان هیه.

خال گوتی که کوردهکانی عیزاق ریالیستن (واقعی) و برویان بههش نییه که کوردستانیکی سهرهخو که ههموو کوردی ئو ولاتانه بگریتهوه چی دهبن و ساز دهبن، مهگر لهوانهبن پاش جهنگیکی جیهانی دی و دابهشکردنکی نوینی جیهان. پاشان بۆمان دهرکوت که زۆریی ئوکوردانی سهرهه کۆمونیستن و پنیان وایه که تمنی یهکیتی سوقیهت دهوانی نازادی بۆ کوردستان بهینی! جینی سر سوورمان نییه کاتی که پارتی کۆمونیستی عیزاق خریک بوو داوای مؤلتهی کارکردنی ئاشکرای دهمکرد، دروشمی «کوردو عهره ب برایه» ی ههنگرتیوو و له پرۆگرامهکشیدا گهلیک خال سهبارت به مافه نهتهوایهتییهکانی کورد ههبوون . باوکم گوتی: «من هادهردییهکی گهرم له دلدایه بۆ ناسیونالیزی کوردان. کورد یهکیکه له گهله زۆرانی سر زهوی که ههیشه و نیستا ش چهوسینراونهتهوه و به پاشکوتوویی هیلراونهتهوه. تاکه تاکه کورد له میژوویی ولاتانی خویاندا ههلهکوتوون. ئو سهلاحددینه مهنه که ههموومان دهچینه زیارتهی گۆرمکی له دیمهشق، کوردبوو. یهکیکه له کسیتییه (شخصیه) فرهنگیه ههره زیرهک و شارمزاکانی میسر، نهحمه تهمور پاشا، له خیزاننکی کوردی سووریا بوو. کوردهکان دهرهت و بوواری مهنیان هیه کاتیک که دینه نیو ههه و مارجی دیکوه. شتیکی سروشتیه که ئوانه سهرکوتوون و بۆیان رهخساوه وههلهکوتوووه که بههره و زیرهکی خویان وهپیش بخهن، خۆزگه و ناواتنکی گهرگرتوویان بۆ نازادی و سهرهسکردنی گهلهکیان له دلدایه». لهقاوهخانیهکی سلیمانیدا دانیشترین و دهمهتقی و گوتویژمان کرد و به گهشمانهوه دهمانگوت که باشترین ههلیک که کورد له عیزاقدا هیتهی نههیه که دهست بداته ئو دهستی که حکومهت له بهغداوه دریزی دهمکات. نیمه باوهرمان نههمکرد که پان . عارهبیزم که لهنیو هیندی دهسته و تاقدما بلاو بوویوه، چارهسهریت، چونکه نیوهی عیزاق که مینهی نهتهوایتهی بوو و لهههمووشیان گهرهتر کوردبوو. هیل قاسم ئاوهابوو:

عیزاقنکی عیزاقی بۆ عهره ب و کورد و ئهرمندی و ئاسووری و...هتد. بۆ ههر

زردباومکاندا، که خیرا بوون به چپای لمت و پارچهکراو، بردینی. ورده بوردی زؤر و زهبنده و رهن و وشکانی ناسمانیکی بهاره‌ی شینی دره‌شواوه به‌سز زهویبه رووتکه‌دا کهوانسی دابوو. جگه له دهنگی نۆتۆمۆییلکه هیچ دهنگیکی دی نده‌میسرا. له زارکی (ژورگی - مدخل) هر گوندیکدا پسووله کاغزه به نرخه‌کی وهازهتی بهرگری: « پرؤفیسور نویبیری و کچه‌کی...» مان درده‌مینا و پیشانمان دها. له نیوان گوندکه‌کاندا تمنی میگل وشوانمان ده‌بینی. له‌پر، بی ئه‌وی مرو به‌بیریدا بیت له پاش هورازیک، زنجیره شاخیکی به به‌فر داپوشراو له‌برده‌مانا قوت ده‌بیتوه. چپای زاگروس له نووره، له ئیران! باوکم دملی: ده‌بی گه‌چ یان بوردی قسل بیت. من دملیم: ده‌بی ئه‌وه به‌فر بیت. قسه‌ی هیچمان درناچی، به‌لام من هر بوردوامم له خون بینین به شاخه‌برزه به‌مشتیبه‌کانی لای ناسوه.

ئو نۆلی که سلیمانی تیدایه به‌رین و پان و تهختایی و دهشته و زنجیرمه‌که‌ژمکی تارادیه‌ک نزمه. به‌لام له‌کاتی خوراودا ئه‌وچیا وشکه‌بۆر. قاوه‌ییانه ده‌بینه ناگریکی گرو بلیسه‌دار.

ئهم نۆله له نۆلانه نیبه که به شینویه‌کی سه‌رسووره‌ینه‌رانه (شیرو هه‌نگوین) ی پیدا به‌وات. مروف بیر له‌وه ده‌کاتوه که چون نۆلیکی ئاوا بۆیوی سه‌رتاپای شاریک، که پینه‌ختی کوردانه، داپین ده‌کات. کۆمه‌له شاخی چر و مزنی پیره مه‌گروون یز خوی به تمنیا له تهختاییبه‌دا قوت بۆتوه. ده‌سه‌بجی گه‌شته‌کانی خۆم وه‌بیر دیتوه له به‌شه شاخاویبه باشووریبه‌کانی تری ناسیادا، له نازهریایجانوه له رۆزاوا تاوه‌کوو نیپال و ولاتانی هیمه‌لایا له رۆژه‌لات. تمنانه‌ت شتیکی هاو به‌شیش له نیوان دانیشتوانی ئهم چۆره ناوچه رووتن و وشکانه‌دا هیه و وه‌دی ده‌کرئ ئه‌ویش ئه‌ویه که هرگیز تفه‌نگیان له دوور ناکه‌ویتوه و ململانییان له‌گه‌ل ژیاندا سه‌خته. ئه‌فغانه‌کان و په‌تانه‌کان و کورده‌کان - مه‌به‌ستم به‌راوردکردنی هه‌موو شتیکی نیبه - خوو نه‌ریتی فه‌ره‌نگیکی خۆیانیان پاراستوه.

ئو کوردانه‌ی که ئیمه له نیو جاده‌دا ده‌یان‌بینین سه‌رووی جوان و ریک و په‌ریان هیه و بالابه‌رز و به هیز و زه‌لامن. هرکه ده‌چینه نیو دایره‌یه‌که‌وه و له‌گه‌ل کارمه‌ندیکدا چای یان قاوه‌یه‌ک ده‌خۆینه‌وه، هر ئه‌و خه‌لک و مروقه نهم و شل و به‌ریکیش هه‌وراساییانه‌ی پشت میزی نووسین ده‌بینین که له هه‌موو دایره‌کانی جیهاندا ده‌بینرین. شینوهی چل له‌به‌ر کردنی خه‌لکمان زؤر بی جوانه، رانکی که‌وه (شینیی تۆخ) یان بۆر و کراسی نوو قۆپچه و میزه‌ری ریشوودار و پشتینیکی زلی ره‌نگاوه‌نگ. ژنه‌کان کراسی دریزی ره‌نگاوه‌نگ و پشتینی پان و کلای ره‌شی تا هه‌تیه داچۆراو و عه‌بیان هیه.

چارشینویش تمنی ژنانی چینی نیوه‌ندی شارمه‌کان ده‌پوشن. له زارکی (ژورگی) سلیمانیدا بایه‌کی سارد و ناخۆش دای به‌رووماندا. بایه‌که به نیو دیواره‌کاندا خۆی ده‌گه‌یانه‌ده میوانخانه‌کی که لینی بووین و شه‌وی هه‌ریه‌که به خواردنیسه‌وه ۲۴/۸۰ کرونمان دها. ژوره‌کان ساده و ساکار بوون به‌لام هه‌م ئاوی گه‌رم و هه‌م میزی نووسین و چرای خۆینه‌وه‌شی تیدا بوو. باوکم مه‌کینه‌ی ردین تاشینه‌کی له بیر کردبوو، ئه‌منیش پیجامه‌که‌م! پاشان کردمان به خوو و له ژوره ساردانه‌دا هه‌رچی چلیکی گه‌رم که هه‌مانبوو له‌به‌رمان ده‌کرد- یه‌که‌م شتیکی که

پشوو په کی نانا سایی

ئهمن بز خوم هر به کسیر پاش شوږشی ۱۹۵۸ له گڼل کچه چکوله بهک سالانه کېدا چوو بوومه کوردستان. چون ریکه کوت؟ جیگی پرسیاره. هیچ بیگانمیک نهیدم توانی به نیو عیرا قدا بگړی و بسوو پتیره. من پر یارم دابوو به هر شینویهک بیت به زووترین کات دوی گهیشتم به عیراق کوردستان بییم و له وهزارهتی نیو خو داوای ریدانم کرد و نیزم خواست. وهکوو هویه کیش بز گهشته کم سووک و هاسان نووسیم «پشوو دان»! دیلقماته کان له به غدا پروایان به گویی خویان نده کرد کاتیک بیستیان که ئهمن ریگی گهشته کردن در اوم. خوم و مندا لکه به شهمنده مفر چووین بز مووسل، لهوی له مالی خیزانیکه عهرهی دؤست ماینوه، که بهم تازانه به هوی یاخیبوونه کی شووافره، ماله کیان تالان کرابوو. تا ئهوکاتهش مروفت تا رادمیک بزنی خوینی ئو هموو مردوهی سر جادانی دههاته لووت.

ئیمه سواری پاسیکی ئاسایی ریگی دهرهه بووین و بهرو سهرهه بز هوتیلی مزنی توریستی له سرسنگ وهری کورتین، له سرسنگ شافهیسئل و عببولئیلده، کبهو تازیمه له شوږشه کهدا کوژرابوون، کوشکی هاوینی ئاساییان هه بوو (من وام بز هلکوت ئو کوشکه له ناوهه بییم). ئو هوتیله مزنه قالا بوو. له لایم هه زاران میش و کچه چکوله کم و من خومه ئاوه دان کرابوووه. به چوار دهری ئهستیله چیوه کهدا هموو به یانییهک کومه لیک کورد داد نهیشتن و دهیانروانییه «ئیسه» و من که چون خومان دهخته ئهستیله کهوه. ئیواران دهچووینه سهرهه بهرو باخیکی گچکه که کوردهکان کرد بوویان به خو و هموو ئیوارمیک لهوی خرد بوونوه و دهیان کرد به گورانی و شایی. ئیمهش له گه لیاندا ده بووین و چهپله مان لیده دا. تنی پیاوان دههاتن. هر زوو له گه لیاندا بووین به دؤستی چاک و ئهوانیش له ناگاداری و چاودیزی کردنی ئیمه دا باوکانه بوون و به رانبرمان دؤستانه بوون. پاش چند روژیک ئهفسه ریگی عیراقی هات و به توندی و تووږهییوه پیی گوتم ئایا من تیناگم که بز ژنیکه تنیا و مندالیکه بچوک زرد زؤاره که هر دو مانگ دوی شوږشی تهموز له هوتیله دا بن له نیوهندی ئهم کوردستانه کیوییه دا. من پیکه نیم.

ئهم جاریش دهوو باوکم و من جاریکی دی بگه ریینهه بز کوردستان، من به دهری پین وشهی دلرفین و پهسند و دلگیر باسی جوانیه بیهر و وشکه کی کوردستانم لای باوکم کرد بوو. ئهمجاره یان به فرۆکه رویشتین دوی سمعات و چاره کیک له کهرکوک بووین. کهرکوک به ئهمبار و گهنجینه مزنه نهوتیه زؤر مکانییهه خو شگوزهرانی عیراق پیشان دههات، لیره ۱۱۳ کس زینده به چال کران کاتی ئاژاوه و فهرته نه کی پاش شوږش، زؤر بیان تورکمان بوون، ئهمرف، ۲۶ ژانویهری ۱۹۶۰، واپیده چوو که هیمن و ئارام بیت. هیچ خانووی سووتوای لینه بوو وهکوو مووسل. به خومان و ئیزنامه کانه مانوه چووینه کن پولیس و به پهله بهرو دهشت و دینهاته کوردییهکان وهری کورتین.

ریگیه کی قیرتاوی راست و ساف و لووس به نیو ته پولاکه و گرده قاومییه

ه. س نوپهیری له کوردستان (۲.۱)

نووسینی : سیگردنوپهیری کاله
وهرگیرانی له سویدییه: ئەمجد شاگهلی

کاتیک که پرۆفیسۆر ه.س نوپهیری باوکم، هات بۆ ئەوهی چهژنی له دایکبوونی ۷. سالی خۆی لای ئیمه بکات له بهغدا، ئیمه وەکوو دیپلومات له بهغدا بووین. یهکیک له ئاواتهکانی باوکم ئهوهو که کورد بیینی.

له سهردهمی ریزی عهبدولکهریم قاسمدا له سالانی ۱۹۵۹-۱۹۶۰ دا بوو که کوردهکانی عیراق بۆ ماوهیکی کورت وکم ئۆتۆنومییهکی فرههنگییان ههبوو و به ئازادی دهژیان. باوکم دهشیویست به زووترین کات دهرسی کوردی بخوینێ. ئیمه توانیمان پاکیزه حیلمی بدۆزینهوه، که له گهڵ هیندی کوردی بهناویانگی سلیمانیدا بانگیشتنی چای کردین. خاتوو پاکیزه حیلمی ماموستایهکی کوردی بۆ باوکم پهیدا کرد، که ههموو بهیانییهک له نیو باخچه جوانکیه کهماندا له کنار دیچه بهرانبهی بهدۆره له گهڵیدا دادهنیشت.

۲۴ فیهربوهری ۱۹۶۰ باوکم سهمیناریکی له مەر «گهشه کردنی زمانی فارسی و سهرنجیکی تاییهتی له زمانی کوردی» بهئینگیزی بۆ خویندکارانی کورد له زانستگای بهغدا گرت. ئهوه دهبی تا رادهیهک شتیکی گرنگ و سهیر بووینت بۆ ئه خویندکاره لاوانه که بۆ جاری یهکم بییسن ئهرووپاییهکی زمانهوان به شیوهیهکی زانستیانه له مەر زمانی ئهوان دهووی. پاشان ئهوان پرسیاری ئهویان کرد که: «کام زمان کۆنتره، کوردی یان فارسی؟» یان «ئیه زۆرتر حز به کام زمان دهکن، فارسی یان عهرهیی؟». باوکم که بریسه و درهوشاوهری له چاودا بوو، زیرهکانه و دادگهرانه گوتی: «کوردی».

- ۶۴- بېوانه: La reedition de Kurt Tarihi d'I. NURI, Istanbul, 1976, Yontem y., p.11-12.
- ۶۵- "تاخۇل دميانه‌وېت سالانې سرکوتن و سرپهستي و نازادي نته‌وېک نمونه‌ي بهجرگي و چنگاورې له دۇستان و دژمنان بشارنه، نته‌وېک که به برېسکي شمشيرمکاني تاریکي ميژوي جينهشت و پويکرده برونکي و نوژمناني چندان سده به نازايېتي و پالهراني، هينايه لمرزين"، N. DERSIMI, Kurdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952, p. 336-330.
- ۶۶- بېوانه: B. CHIRGUH (Celadet BEDIRKHAN), La Question kurde , Le Caire.
- ۶۷- بېوانه: M. SENCER, Dinin Turk Toplumuna Etkileri, Ist., 1974, May y., p. 325.
- ۶۸- بېوانه نوروژنانه‌ي که له بلوکراوي کورده نوروپايه‌کاندا بلو کراونه‌ته: Ronahi et Roji Nu و همدوکیان له سردمې شري جيهاني دوهمدا له بېرېت چاپ دهمکران.
- ۶۹- پيويسته لمرمران که بزويي فيري پيته نوژکاني تورکي بېين. هارولتيان فېز بکېن ، به ژن و به پياو و بهدارا و نودار و نام نکره به نرکيکي نيشتماني و ناسيونالېست سمر بکېن گوتې نتاتورک. بېوانه O.ERGIN, Turk Maarif Tarihi, vol . 5, Istanbul, 1978, (1ere ed. 1954), Cagri y., p. 1764.
- ۷۰- نوژگاني خلبي بوون، هارار له سالي ۱۹۳۰هـ به پيټي لاتيني بلو دهمکرايوه. دهربراي نرو کزيمتېه بېوانه ديپلومه‌کېم: Le probleme national kurde، لاپره ۱۰۸-۱۱۳.
- ۷۱- بېوانه: s. JAVAD, Iraq and the Kurdish Question, London, 1981, p. 11.
- ۷۲- نمانه برېتېيوون له: دوکتور فواد بهرخ؛ شاعر جبران؛ کولونيل يوسف زيا، پاريزهرو کزنه‌ندامي پرللمان حسن حېري، که مال فوزي، تزليق، حزه نيشکري، سعيد محمده، نوحسان نوري و چاند کولونيل و نهمساري دي کورد. بېوانه: F. IBRAHIM , Die Kurdische Nationalbewegung im Iraq, Berlin , 1983, p.223.
- ۷۳- بېوانه: M. S. FIRAT, Dogu Illeri ve Varto Tarihi, op. cit., p.123 ; B. CHIRGUH, La Question Kurde, op. cit., p.20 ; et I. PARMAKSIZOGLU, Tarih Boyunca Kurt turkleri ve Turkemenler, Ankara, 1982, TKAE y., p.84.
- ۷۴- بېوانه: Daily News, 02.03.1925, (no 178), FO E 1394/1091/44.
- ۷۵- بېوانه: S. BEDERKHAN, The Case of Kurdistan against Turkey, Philadelphia, 1928, p.69.
- ۷۶- بزويي که هيچ تمېک لمرر بکارهيناني زارواي Volkislam دروست نه‌يت، پيويسته نره بوون بکېنوه که نيمه وامان بکارهيناره وک نامرازنگي تکنيک که همنديک هلسوکوتي سياسي و کزنه‌لايېتي تاييېتي پېن بوون بکېنوه، نک بز نيشانداني دياردميکي نوي، چ له‌لايېني کزنه‌لايېتيه و چ له‌لايېني تاييېتيه که واتاي دژ به نيسلام يان جيا له نيسلام پيټ.

- ٤٤- بېروانه : , Tunceli Vilayetinın Idaresi Hakkında Kanun, loi no 2884 du 25.12.1935 , Publiee in Kavanin, 1936.
- ٤٥- بېروانه : Bulletin periodique de la presse turque, no. 120, 1936, p. 8 ; N. DERSIMI, Dersim Tarihi, op. cit. p. 181-184 ; 220.
- ٤٦- بېروانه : H. KIVILCIMLI, İhtiyat Kuvvet : Milliyet, İstanbul, 1979 (redaction 1934) p.47 ; et M.M. Van BRUINESSEN, op. cit. p.261.
- ٤٧- بېروانه : A. YUCEKOK, Türkiye de Din Egitim Orgutlerinin İllere Gor Dagilim in Siyasal Bilgiler Fakultesi Dergisi, v. XXV, 1970, p : 140 -141.
- ٤٨- بې ئو هۆكورانه بېروانه ديپلومهكم. لاپېره ٢٤٢-٢٥٦ كه لسمويه لنى دواين.
- ٤٩- كمال دهرپاره راپېرتهكى شېخ سعید دظنیت:
 "تم شهره و يك شهرىكى ئايديال دهئاسرئت. بې يكمين چار له مئشوى توركا سه ربازمكانمان چمگاون بې ئايدياكانيان و بې ئامانچىكى پيرلز". بې ئمه بېروانه : T. Z. TUNAYA, Türkiye de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952, p : 169.
- ٥٠- بې ژمارهيك لى نوسئانهى كه له بلوكراومكانى ئو سردمهوه وهرگيروبو بې دهرپرينى روانگىبى "ماركسيانه" دهرپارهى ئو هاركارىبى نئوان ئاغا كوردمكان و كماليسم بېروانه : H. KIVILCIMLI, İhtiyat kuvvet ... , op.cit., p. 81-99.
- ٥١- دهرپارهى ناسيئانليسم بېروانه : E . KEDOURIE, Nationalism, Hutchinson Univ. Lib. , Lon- don, 1979, (1ere ed. 1960) ; et E. GELLNER, Nation and Nationalism, Oxford, 1983.
- ٥٢- بېروانه : C.A.O. von NIEUWEHUIJZE, Sociology of the Middle East, A Sociological: Stocktaging and Interpretation, Brill, Leiden, 1971, p : 346
- ٥٣- بېروانه : E. KEDOURIE, Nationalism, op. cit., p. 102
- ٥٤- دهرپارهى بلوكراوبى كوربو توركى لار بېروانه : C.O. TUTENGIL, Yeni Osmanlilardan Bu Yana In- giltere'de Turk Gazeteciligi, (1867-1969) , İstanbul, 1969, p. 92-93 .
- ٥٥- دهرپارهى كارتېكرنى چومدت له كماليسم بېروانه : T. CAVDAR, Türkiye'de Burjuva Demokratik Duzene Yonelik ilk Hareketler, Yeni Ulke (Ankara), no 4, 1978, p.243.
- ٥٦- دهرپارهى ژيانى و بېرهمكانى بېروانه : S. HANIOGLU, Bir Siyasal Dusunur Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Donemi, İstanbul, 1982, et H.Z. ULKEN, Türkiye'de cagdas Dusunu Tarihi, İstanbul, 1979, Ulker y., p. 240-251.
- ٥٧- بېروانه : W.N. Jr. HOWELL, The Soviet Union and the Kurds, these soutenue a l'Univ. de Virginia, 1965, p. 216.
- ٥٨- بېروانه : H. IBRAHIM, Bir Hasbihal , Jin (İstanbul) , no 1, 7.11.
- ٥٩- بېروانه : M. SELIMBEGI, Kurtlukte Terakki Cereyanlari , Jin, 26.04.1919: Ibid. , art. cit.,.
- ٦٠- بېروانه : TEWFIK, Kurtlerde Vahdi Zeka , Jin , 25.02.1919:
- گوزفارى زين له نئوان سالانى ١٩٨٥-١٩٨٨ له لايين محمهد نعيم بوزهرسلان, له پينچ برگدا, له ئۆپسالا چاكارومتوه.
- ٦٢- دهرپارهى گشهكرنى بارهمكانى شريف پاشا و پېرئوهى له عوسمانيسمويه بې كوردايتى بېروانه همرود ديپلومهكانم L'opposition liberale dans l'Empire ottoman (1908-1914) (preparee sous la direction de F. Furet, Paris, juin 1987 .
- وه : Le Probleme national kurde en Turquie, deja cite.
- كه لسمويه ياسمان كورون.
- ٦٣- "همچكانى هر نتمويهك نگر به شانازويه پياهلدانى كاره پيرلز مزنهكانى باپيرانيان نكمن, كه لاپېرهمكانى مئشوى نتمويان پر كورومتوه, له ژياندا به هيچ ناگن جگ له نزمى و سرشوروى" بېروانه : K.Bitlisi, Kurdler Irani Degilmidir ? , Jin, no. 18, 08.05.1919

- Hakkında Meclis Görüşmeleri, Ankara, (ed. Univ. d Ankara), 1957
 ۲۶- بېوانه: Bagdad Times, 7.4.1925.
- ۲۷- بېوانه: E. LINDSAY and A. CHAMBERLAIN, Constantinopole, Feb., 24.1925. (n.154), FO E 424 / 262.
- ۲۸- بېوانه: C. MADANOGLU, Anilar, op. cit., p : 223.
- ۲۹- دهربارې نېسلام له نارچې کورداندا. بېوانه:
- A. BUTRUS, " The Nakchibendiyya - Majaddidye in the Ottoman Lands" Die welt des Islams, vol xx11, 1982,
- مېروها: M.M Van Bruinessen, Agha, Sheikh and the State, Utrecht, 1978.
- ۳۰- بېوانه: R. W. OLSON- W.F. TUCKER, " The Sheikh Said Rebellion in Turkey", Die Welt des Islams, vol. XV111, op. cit., p : 261.
- ۳۱- بېوانه: M.M Van Bruinessen, Agha, Sheikh and State, op. cit., p : 261.
- ۳۲- بېوانه: B. CEMAL, Şeyh Said İsyanı, İstanbul, 1955, ۲۴۸ لپاره مېروها.
- ۳۳- بېوانه: Notes sur l'insurrection du Kurdistan de fevrier a avril 1925 in, M. LINDSAY Y., Constantinopole, 02.06.1925, (no 429), FOE 3340/1091/44.
- ۳۴- نم نامه یې شیخ سعید له لایین (رڼی نوی) وه له سلیمانې له ۱۹۶۰ دا بلار کرایوې. لپاره ۳۶-۲۸. مېروها بېوانه
 نې پانگه ناماناهې که بلار کراونه توره له لایین:
- M.S.FERAT, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, İstanbul, 1961, M.E. b.y., p: 130.
- ۳۵- بې چڼڼیتې بېرپایوونې راپېرینه که بېوانه:
- M.M.Van BRUINESSEN, " Popular Islam, Kurdistan Nationalism and Rural Revolt", مېروها in J.M.Bak, G.Beneche, (eds), Religion and Rural Revolt, Manchester, 1984
 بېوانه ناممکم، لپاره ۲۱۲-۲۲۸.
- ۳۶- بې بشیکې نې خیانته بېوانه:
- M. GÖLOĞLU, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara, 1971. لپاره ۱۰۷. مېروها بېوانه:
- M.S.FIRAT, Dogu Illeri ve Varto Tarihi, op. cit. لپاره ۱۲۵.
- ۳۷- بېوانه: L.DİLLEMAN, Les Francais en Haute Djezirah. (archives de CHEAM, , n : 50. 538), P: 50.
- ۳۸- دهربارې حاجل بېوانه: DİLLEMAN, op. cit. p : 52-53 ; Bruinessen, op. cit., p : 115 ; J. MALIA, M. Kemal ou la Renovation de la Turquie, Paris, 1929, p ; 233 ; A. GILBERT - M. FEVERT, Le Djezirah et son reveil economique , Revue de Geographique de Lyon, 28(1953), p : 10-11.
- بې وەرگیزانې ناممکې حاجل بې بېوانه: aussi la traduction de lettre de Hadjo a Naif, in colonial Office, London, 23.04.1926 (n : C.8105. 126) FO E 2583/ 228/65.
- مېروها بېوانه: Nota by M. JARDINE, Concerning the Kurdish Revolt under Hadjo London, 23.06.1926, Colonial Office, (n : C. 12231/26), FO E 3910/228/65.
- ۳۹- دهربارې همدیک له ناممکانې سرکرده کوردمکان بېوانه: La lettre de certains chefs kurdes a Amin and other kurdes traduite par Colonial Office, 10.08.1926 (C 15217/26) FO 4698/228/65.
- ۴۰- بېوانه: Milliyet, 01.05.1930, et note de M. JARDINE, cite suppra, note : 38.
- ۴۱- دهربارې بیکیک لېر راپېرینه ته (شېرې Sassoun) بېوانه: Les memoires de MADANOGLU, Anilar, op. cit.,
- ۴۲- دهربارې کوردانې دهرسیم بېوانه: P. J. BUMKE Kizilbas - kurden in dersim (Tunceli, Tur-kei) Marginalitat und Huresie in Anthropos, 1979, n. 74.
- ۴۳- بېوانه: N. DERSIMI, Dersim Tarihi, İstanbul, 1979, (1er ed. Halep, 1952), p. 162, H. ÖZTÜRK, Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi, Ankara, TKAE y., 1984, P.39.

۱۴- notamment N. ULUG, Tunceli Medeniyete Açılıyor, op.cit., et A.KEMALI, بېروانه: Erzincan Tarihi, İstanbul, 1930 ; Milliyet, 12.07.1930, 13.08.1930 et Akbaba, 15.07.1930.

هرومها چند کاریکاتوریک که له پېژنامی، Milliyet, دا بلن کرارتموه بېتایبیتی ئهوانی ۱۲-۷- ۱۹۳۰ و ۱۲-۸- ۱۹۳۰ نومی Akbaba ۱۰-۱۷- ۱۹۳۰.

۱۵- بڑ یکمین رژی کردنه ژمارهیک له Halkevleri (مالی گل) بېروانه: Halkevleri, İstanbul, 1969, CHP İstanbul Gençlik kolu., p. 13 - 14. بېروانه دیلیمککم، لاپره ۵۸- ۵۶.

۱۶- تامانجی ناشکرای ئه یاسایانسی که دهرهفتی راگوزانی لادیکان دمدن بام جزیریه: "تهرککانی دولت بڑ چمپاندنی فرههنگی تورک بوسر ئه کساندا که همیشه نورمپریز بون لو فرههنگ، به بونی پنجلی بڑ راکیشراوه له (یاساکاندا). ئیدی کوماری تورک پازی ناییت به هجونی کسانیک که به پنی یاسا سوود له پیناسی ئام وولاته وهرمگرن و ئالای تورکیان خزشنوست... بڑ ئاسانکردنوی تواندنوی ئه کسانسی که فرههنگی تورکیان ههییو به لام به زمانیکی تری چگ له زمانی تورک ددوین، دمگوزیننوی لو چیگایاندا که دولت بڑخلی نارموی لو یه چیئینشینیان دمکات. بېروانه: İ. BEŞİKÇİ - Kürtlerin Mecburi İskanı, Ankara, Komay y., 1976, p.161.

دهریاری چیئینسینکردنیشی بېروانه: Journal officiel, no 2773, du 21.06.1934, traduite en francais, in: CHEAM, 1934, Archives du CHEAM, no 60.

هرومها بېروانه: یاسای ژماره. 2848 du 18.09.1938 in Kavanin, vol. 16, 1936. ۱۷- بڑ ژمارهیک له تیئینیکان بېروانه: M. K. ATATÜRK, Nutuk, İstanbul, 1972, (p.1103, 1ere ed. (1927) ; K. KARABEKIR, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960, Türkiye y., pp. 1103 - 1113, etc..

۱۸- بېروانه: شهرهنامهی شهرهخان: Serefname, İstanbul, 1971, Ant y. et M. KUNT, The Sultan Servants, Princeton univ. Press. 1978.

۱۹- دهریاری زیادبونی دسته لاتن خیلاییتی، بېروانه کتیبیکسی S. LONGRINGG: Iraq 1900 to 1950, A Political, Social and Economic History, Oxford, 1953.

۲۰- بېروانه: "The Polhci of Unity : Hamidan Policy in Eastern Anatolia", St. DUGUID, Middle Eastern Studies, vol. IX, n: 2, 1973 .

هرومها بېروانه: 11: B. KODAMAN, "Hamdiye Hafif Suvari Alaylari : Abdulhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", IUEF Tarih Dergisi, İstanbul, n:2, 1979

۲۱- بېروانه: S. ZARCEKI, " La Question kurde - armenienne", Revue de Paris, Mars - Avril, 1914 ,

۲۲- بېروانه بېروانه: P. RONDOT: Notes sur les Mirans, s.d. Renee., (archives de CHEAM, n:19), p. 9 - 13,

هرومها گوزاریشکانی: S.D.N., Question of Fronther between Turkey and Irak, Geneve, 1942, p.29. Mandats, Rapport de la Commission chargee par le Conseil de l'Etude de la Frontiere entre la Syrie et l'Irak, 1932, p.: 36 - 37.

۲۳- بېروانه: İskan Kanununun Bazı maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, , Loi no 2848: du 18.09.1938, Kavanin, vol 16, 1936.

۲۴- بېروانه: C. MADANOĞLU, Anılar (1911-1938), İstanbul, 1982, Cagdas y., p. 160 e. s. , A. N. SOZER, Diyarbakir Havzası, Ankara, 1969, (ed. de l Univ. d'Ankara), p. 65, 110.

۲۵- بېروانه لیدوانهکانی پهرلمان بڑ چمپاندنی یاساکان ۱۹۲۴: A.S. GÖZÜBÜYÜK, 1924 Anayasası

۱۹۱۳ وە تا ۱۹۲۲ دىژىۋى كىشا زياتر بوو. چگە لەمىش ھەل و مەرجى ژىۋىۋىلىتىكە واپوو كە ناۋچى كوردان تەواۋ ئاۋلا بىت بۇ كارتىكردى رووداۋمەكانى ئىو دىۋى سنوور (بىنگومان بەسەر ئىدو سنووريش). بەلام لە شارمەكانى رۇژئاۋادا ئىو نەبوو. نەبوۋى سىستەمى خىلەكى (ھەرۋەھا نەبوۋى ھاۋكارىش). مل كەچى ئايىنى بۇ دەۋلەت، برىتى بوو لە ناپەزايىەكى كۆمەلەيتى. ئىمەش نەرىتىكى ھەنەفى بوو كە زۇر لەپىش كۆمەرىشدا ھۆكارى لەناۋبردنى بوو. تەنبا ئىو مەۋتەۋە كە لىكۆلەنەۋە لەبارەى (Volkislam) (۷۱) و ھەموو چۆرمەكانى دىكەى دەرپىنى ناپەزايى قەۋل بىكرىتەۋە ەك: چەتەى، مانگرتن، كىشە لەگەل ژاندارم و كارگىران وتاد... لىزەۋە جىنى دەھىلەن بۇ تۆزەرۋەمەكان كە دەتوانن شتى زۇر سەرنج راکىشەر و گرینگى لى بەدەست بىن.

تېبىنى و سەرچاۋەكان:

- ۱- بېرەن: W.S.EDMONDS, "Notes on a Tour to Diarbekir, Bitlis and Much, Constantinople, May 21, 1930, (n: 68), Foreign Office Fo. E 2678/1279/44.
- ۲- بېرەن: ئاتالىزى Gellner لەسەر "Rulers in a Moses situation", E. GELLNER, Legitimation of Belief, Londres, Cambridge Univ. Press, Londres, ۱۹۷۴ و
- ۳- بېرەن: K. NACI, "Türk Devletinde Halkçılık", "ÜLKÜ", Ankara, 3.4.1933.
- ۴- بېرەن: M. E... BOZKURT, Atatürk İnkilabı, İstanbul, Atny., 1967, (1ere edition, 1940), p. 137, 155 - 156.
- ۵- ئەم فۇرمولە لوت بەرزە ھى ئايىۋىلۇگى كەمالىستەكان P.S.AFA. بېرەن: P. SAFA, Türk İnkilabına Bakışlar, (Cumhuriyetin 15. Yili Munasebetiyle), İstanbul, Kanaat kitabevi, 1938, p. 19
- ۶- بۇ ھەموو تىكىستەكانى تىزىرى و كۆنگرەكان لى بارەىۋە بېرەن: İ.BEŞİKÇİ, Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu, Ankara, Komal y., 1977.
- ۷- بېرەن ژمارمەكانى كۆنارى كەمالىستەكان: Kadro و ھەرۋەھا: S.S. AYDEMİR, İnkilap ve Kadro, Ankara, Bilgi y., 1967, (1ere ed. 1932).
- ۸- بېرەن: S. SİNANOĞLU, Türk Hümanizmi, Ankara, 1982, TTK y. A. Engin Sosyalist, Geçinenlere Karşı Atatürkçülük Savaşı, İstanbul, s.d.
- ۹- بېرەن: F. RIFKI (ATAY), Moskova -Roma, İstanbul, 1936.
- ۱۰- ئەمە لە A.US, 1930-1950 Harra Notları, İstanbul, 1966. دا لە لاپەرە ۲۹ دا بۇلۇ كراۋمەۋە. بەلام ۋەزىرى دادپەرەرى ئەتاتورك M.E.BOZKURT دەلەت:
- باۋەرى من بى جۇرە... ئەرانى كە توركى راستقىنە نەن لە نىشتمانى توركا تەنھا يەك مانپان ھەيە: مانى بوون بە تۇكەرى توركان، مانى بوون بە بەندەى توركان. بېرەن: بۇژنامەى Milliyet, 19.9.1930
- ۱۱- بېرەن: in C. KUTAY, Celal Bayar, İstanbul, 1938, vol. 3, p.1354 -۱۲- سەرگوتكردى راپەرىنى شىخ سەعید پىۋىستى بە پەنجا ملېلۇن لىرەى تورك بوو. ئەم پارەيش سى يەكى بوچەى سالانە بوو. بۇ سەرگوتكردى راپەرىنى ئاراپات شەست و شەش ھەزار سەرباز و زياتر لە سەد فۇكە بەشداريان كرد. بۇئەۋە دەرسىم پىۋىستى بە زياتر لە پەنجاھەزار سەرباز بوو. بە پىن ئەفسەرىكى تورك خەرجى سالانە بۇ ھىشتەۋەى سوپا لە ئاچەكدا، دە ملېلۇن لىرەى تورك بوو. بۇ ئەمانە بېرەنە دىپلۇمەكى من لەژىر ئاۋنەشانى:
- ۱۲- بېرەن: ياساى ژمارە: ۱۱۶۴، ۲۶-۶-۱۹۲۷ دەربارەى:

نوردوایی کاری زور تیکردبوو هموو شتیکی تری جگه له ناسیونالیستی به نارهاو دهزانی (۷۶). مه‌لینه‌ندی له نیویورک، پاریس، دیمشق، تاران، به غذا و له بیرویش هموو و توانی لهشکرینکی سوپایی به‌هیزر پیکبخت و له‌ژیز سرکردایمتی نیحسان نوری پاشادا (که کولونیلینکی عوسمانی و کزنه ناندانی نازادی بوو و "خزی بوون" کردی به ژنیرال) توانی دهولتیکی کاتی دایم‌زینتیت. به‌لام نهم کزیمیت‌یه‌ش نهم‌دوانی کارتیکردنیکو وای هه‌بیت، نه‌گهر سرکرده نایینی و خیل‌ه‌کیه‌کانی کورد له تورکیا و سوریا و ئیزان و عیزاق به‌پشتگیری کردنی سوپایی و نایینی رازی نهم‌وانیه، بیگومان نهم‌شی زوری کزدم‌کردنهم و نه بانگ‌وازی ریک‌خسته‌کش له‌گهل باوهری رۆشن‌بیراندا ده‌گونجا. راپهرینی ده‌رسی‌میش که وایزنام لو زنجیریه‌دا له هم‌وو‌یان خویناوی تر بوو، سرهرای نهم‌وانی کزیمیت‌یه‌کی ریک‌خراو له‌لایین رۆشن‌بیرانهم، سرهرای به‌شداری کردنیکو زیاتر سه‌میولی "خزی‌بوون"، تنها کاری رۆشن‌بیرانی ناسیونالیست و شیخانی علم‌وی بوو. راپهرینه بچوکه‌کان به‌هزی نهم‌وانی په‌یوه‌ندیهم، نهم‌ان‌توانی یارم‌تی له‌رۆشن‌بیرانهم وهر‌بگرن. بویه به‌گشتی که‌میان خایاند.

که‌واته نهم هاوکاریه، هاوکاریه‌کی همدیک نامز بوو له نیوانی دو هیزدا، که له‌لایینی کزمه‌لایه‌تیهم "دوژمن" و ناکزک بوون. به‌لام هر ئهو هاوکاریه‌ش بوو که دریزه پیدانی راپهرینه‌کانی ۱۹۲۵ و (۱۹۲۷ - ۱۹۳۰) و (۱۹۳۶ - ۱۹۳۸) ی گونجاند. با به‌کاره‌ینان و سووهرگرتن له رۆشن‌بیران له‌لایه‌ بوهستی، چونکه لیزه‌دا مه‌بهم‌ستان تنها له یه‌گرتنهم و له‌یه‌کترچوونی حتمی بوو نارهازیی به سروشت جیاوازه. یه‌که‌مینان دژی مرکز‌بیت و تیهاتنی دهولتی و گزرا‌نکاری سه‌پینراو له بالاهو له‌لایین ناسیونالیستی تورکه‌هم، که نارهم‌ووی تیکشکاندننی نهریتی کزمه‌لگای کوردی دم‌کرد. واته راپهرینه‌که له همدیک په‌وه‌هم له راپهرینه‌کانی ژیز ده‌سته‌ل‌انداریتی عوسمانی ده‌چوو، نامرازیکی پاراستنی هم‌یکلی کزمه‌لایمتی و نابوری و نایینی بوو. نامرازم‌کانی کزکردنهم و ناماد‌م‌کردن‌یان "نهریتی ن"، "هوشیاری نهم‌ویی" زور جار وهک پاشگریک خزی دهنوتیتیت. دوهمیان به‌پینچ‌وانهم نارهازییه‌کی دژ به بوونی دهولتی نیه - ئهو دهولته‌تی که نه‌گهر به‌به‌کاره‌ینانی زه‌بروز‌هنگیش بیت خواستاری شارستانیه‌ته - به‌لکو دژی دهولتی تورکه که له بناغه‌دا له که‌مالیسم جیاواز نیه. جگه له کوردایمتی و نارهم‌ووی پیاده‌کردنی سیاسه‌تیکی کوردانه به‌سهر کوردان و له‌ژیز ده‌سته‌لاتی دهولتیکی کوردیدا که له بنهرمت‌دا نهم‌دوانی جیاواز بیت له دهولتی که‌مالیست.

به‌رله‌وهی که کزتایی به‌م گوتاره بیتم حاز دم‌که‌م چه ند وشه‌یه‌ک ده‌رباره‌ی ئهو هزکارانه بلیم که وایان کرد ناوچه کوردیه‌کان و به‌تایه‌تی لادیکان تنها به‌مینه‌هم له خزراگرتنیکو نه‌وتوی دژی رژیمی که‌مالیست که شیزه دهولتیکی ده‌سته‌ل‌انداری به زور سه‌پینراوه به‌سهر تورکیادا. وه‌لامی نهم پرسپاره بیگومان ساده نیه، چونکه بینیمان که بزوتنه‌وی کورد نهم‌جامی نهم‌هر و نه‌پهری بوو جزو نارهازیی بوو. ئهو هل و مرجه نهم‌دوانی له به‌شه‌که‌ی تری تورکیادا دروست ببیت. له لایه‌کی تریشه‌هم گهرچی راسته که نارهازیی به‌رچاو دم‌کوتن (هه‌روهک منمن و ریز و سامسون) به‌لام وادیاره که نارهم‌ووی ناشتی و هیمنی، له‌وای ئهو شه‌ره‌ی که له

دهیچیتوه... نیمه له چرخیکی وادا دهژین که تمنانت یهک سهعات له نهزانین (خوتن) واتای مردنی نهمویهکه" (۵۹).

"توانامان هییه له نهینیهکانی هیزه نهریقیهکانی له‌دایک بوی شووپا و نه‌ریکا تیگیه‌ن. نیستا دهزانین که شو هوایی که لو ناوچانه دیت ره‌سه‌بایه‌کی ژاروی نیه، بلكو وزه‌ی ژیانه".

"کوردان، ویزای ناله‌باری مرچه‌کانیان، ده‌توانن له ده‌میکی که‌مدا شو شارستانییه‌ته به‌رزه بگونجین و شرکی پینش‌بردنی شو کاروانه ئالوزه له نه‌ستق بگرن".

"شو شارستانییه‌ته بق شو که‌سانی که بق به‌هیزبوون تیناکوشن نه‌مامتییه، به‌لام ده‌رمانه بق شو که‌سانی که ئارمزوی ده‌مکن" (۶۰).

"شو ده‌مارگیره ئاینیانه که‌سانی بی باری و خویان له‌ژیر چندان ره‌نگ و شیوه‌ی جیا‌وزدا ده‌شارتوه. ده‌ترسن که له خوه‌ستانی گه‌ل، هیچ به‌نده‌یان بق نه‌میلتیه و هه‌موو شو سامانه‌ی که به بی ماندوو‌بوون به‌ده‌ستیان هیتاوه تفروتونا بییت" (۶۱).

"شو نهموه پچوکانه‌ی که خویان ریک ده‌خن، پینش هه‌موو شتیک ده‌میت ئاکاری خویان چاک بکهنوه و بی‌ری خویان له‌گه‌ل سه‌رده‌م و پینوستیه‌کانی چرخ بگونجین" (۶۲).

به‌م جزوه ناسیونالیزم په‌ژوه‌ی ده‌ولت و له هه‌مان کاتدا په‌ژوه‌ی کاری نو‌ی خوازی به‌شهرعی ده‌خستوه. بی‌گومان زور له‌پاش "کومیتته‌ی یه‌کیتی و پینش‌کوتن". به‌لام زوریش له‌پینش که‌مالیسته‌کانه‌وه هه‌ژمه‌ندان‌ی کورد جیگی ئاین و خه‌رافاتیان به ناسیونالیزم و به نو‌ی خوازی په‌رک‌ده‌وه. له‌راسیتدا شه په‌ژوه نو‌ییه کومه‌لایته‌ی که زور که‌م (له دواتر هه‌ر هیچ) له ئاین و نه‌رقی کومه‌لایته‌ی ده‌وا، له ۱۹۲۵ به‌لواوه رو‌ئیکی گرینگی بی‌نی له‌باری که‌م کورده‌وه‌ی توانای کارتی‌کردنی ناسیونالیسته‌کان به‌سه‌ر شاره کورده‌کان.

شان به‌شانی وازله‌پیتانی تیزی پان عوسمانیزم (وهک له‌لای شریف پاشا ده‌بیریت) (۶۳)، شو تاییه‌تیانه‌ی که ناسیونالیستی پی ده‌ناسریت، هیدی هیدی جیگی خویان کورده‌وه! چرخه‌ی که‌سه‌دار که له نه‌فسانه‌ی کاوه‌ی ئاسنگه‌روه هه‌لبه‌سترا (۶۴)، گرنگی دان به شه‌هیدانی میژوو و گوره‌کانیان نه‌میش له زور کاتدا هه‌لبه‌ستراو (۶۵)، زیندو‌کردنه‌ی نه‌فسانه‌ی نازادی که به در‌یوایی هزاران سال له گیانی کورده‌وا به هه‌بووه (۶۶)، لیک‌لینه‌وه له نه‌رقی راپه‌رینه خیله‌که‌کان و شو‌انی تریش له روانگیه‌کی ناسیونالیزمییه‌وه (۶۷)، دانی واتای خه‌باتی شارستانی به خه‌باتی ناسیونالیسته...تاد، هه‌موو شه خالانه جیگی خویان له گوتار و لیدوانی ناسیونالیزمی کورده‌ی سه‌رده‌می که‌مالیسته‌کان کورده‌وه.

له‌یه‌کچونی وشه و ژاروه و داره‌شتی شه گوتارانه و شو‌انه‌ی ناسیونالیزمی تورکی که‌مالیسته زور زه‌قن. له‌هه‌ش زه‌قتر، خه‌بینینه‌وه و به یه‌کترگیه‌شتنه‌وه‌ی هه‌ردوو ریگاکانی ناسیونالیستی که‌مالیسته و ناسیونالیستی کورده‌انه له پراتیکدا. شو "شوره‌شه" جلوه‌ی‌ریگی که هه‌رکس ده‌ی بوایا به نو‌ژمنی رژیم دادنه‌را و نه‌تقره به توندی سزای ده‌دا (۶۸)، هه‌ر خه‌را ناسیونالیسته کورده‌کانیش له‌لای

خالیکى ناوکویى نئون ناسیونالیزمی کورد و ئوانی تری رۆژه لاتی ناوهراست به یاد دیتینه که «ئه. قهوری» جوانی بۆچوه : نهبون یان له باشترین باردا لاوازی چینی نیوهندی، دهرفتی دایه رۆشنییرانی ناوچه که بینه هیزی هه لگری ئو باوهه (۵۴). ناسیونالیزمی کوردیش لو روهه تاک و جیاواز نیه. ئه ناسیونالیزمه که پهروهدهی دهستی رۆشنییرانه که خویان وهچی خیزاته ناوداره کۆنه بهگهکانن، ههروهه ئهفسهراشی سوپا بوون. له ههمان کاتی ئۆپوزیسیونی تورکدا که ئه مییش بیرى ناسیونالیزمی زۆر گرتبوه خۆی، سهری هه لدا (۵۵). بهکیک له بهناویانگهکانی ئو ئۆپوزیسیونه، عهبدولا جهودهته، که باوکی گیانی گۆرانکاریهکانی کهمالیسته (۵۶)، که شوینهواری خۆی بهسهر بیرى ناسیونالیسمی کوردی ئو دههه (۱۹۰۸ - ۱۹۲۲) دا و تهخانات بهسهر کهمالیستیشدا بهجهیهشت. ئهئدامیکی چالاکی ناسیونالیزمی کورد له سهردهمی شهری سهریهخۆیی دا، ئو نوکتوره سوپاییه که قوتایی G. Le Bon و F. Isnard بوو، بیرى پیشکوتتیکى "بى بزهی" له ئیمپراتۆری عوسمانیدا بلاو کردوه. بانگوازی کۆتایی هینان به ئایینی دهکرد که دهباویه به برۆای ئو، چینگا بۆ "ماتهریالیسمی بیفلۆزی" چۆل بکات. ههروهه جهودهت خۆی کردبوه دههراستی بیرى سهریژاردیهی له تورکیا و پشتگیری جۆریک له ههروههزخوازی لهژیر دهسته لاتی دهولهتدا دهکرد. بهباوهی ئو ناسیونالیزم ئهئجامیکی پیوستی پسیکۆلۆزی بوو بۆ دابین کردنی بهکیکی "نیشتمان" یش، باشکردنی باری بیفلۆزی رهگزی به باش دهزانی (۵۷).

ناسیونالیزمی کورد بههۆی سهرقالییه لهئێوان (۱۹۰۸ - ۱۹۱۸) بۆ ریکخستنی پان عوسمانیزم که بتوانیت کوردستان پینشبخات، ههتا ۱۹۱۹ لهسهر شانۆی سیاسیدا دههههکهوت. بهپینچهوانی (۱۹۰۸ - ۱۹۱۸) تاییهتیتی پان عوسمانیزم، له ۱۹۱۹ دا جگه له پشتگیری جهودهت، بیگومان پهژوهیهکی روونی خواستاری دهولهتیکى نیشتمانی و ههروهه شارستانی و نوێ خوازیشى ههبوو. ئه نهم نهم نوێیه که بیرى بیگانهی وهکوو ناسیونالیزم، دیمۆکراسی و سۆسیالیزم زۆر کاری تیکردبوو، هیوای کوردستانیکی ئازادی له لهناو بردنی شار و لادینچیتی دا و له باشکردنی باری- سیاسی و کۆمه لایهتی دا دهبینی" (۵۸). ئو پهژوه کۆمه لایهتییه که بهدریژایی ههموو ئو سهردهمی که بۆ ئیمه گرینگه، بناغهی شهریعیتهی ناسیونالیسمی کورد بوو، له دروستکردنی دهولهتیکدا تهنا ئهئجامیکی لۆژیکی بۆ مافی چاره نووس یان مافیکی تهواو گونجاو لهگه ل پرهئسیپی ویلسۆنیدا نه دهبینی. ئو دهولهته دهباویا رینگا بۆ پتوکردنی بهکیکی نهتهوی کورد خۆشپکات و دهرفتی شارستانی بۆ گهشه کردنی لهناو کورداندا وهدی بههتیت. سهردهم بهبرۆای ئایدیۆلۆگهکانی ناسیونالیزمی کورد، سهردهمی شارستانییهته و ئوانی فریانه کهون پیی بگن بیگومان تیادهچن. بهم جۆره ناسیونالیزم دهبووه باوهی کوردان و دهرفتی دهان که ئوانیش سوود لو دههه وهه بگرن و خویان به بهکیک له نهتهوه شارستانییهکان بزانن. کارتیکردنی بیرى جهودهت زۆر کهم شاررارهوه. وهک دهبینین:

"رێبازه سیاسییه کۆنهکان بهرو ئاوبوون دهچن. دهبینین که پینشوای دیکه و پراڤسیپی دیکه دینه گۆری. بیر بهسهر توپهیدا زال دهیت. رووناکی تاریکی

(۴۸). چسپاندنی ئەرکی سەرشانی راپەرینهکه وەک جیهادیک و رهکردنوهی (قوتابخانهی دولهتی، سهربازی کردن، مارمکردن له دادگا...تاد) نهریت و یاسای ئایینی تیکهل به هیکهلی کومه لایهتی راپهرینهکه کرد. به لام هۆکاری دی، له نێوانیاندا (باری هل و مهرجی سهردهمی ناوچهیی، دایرانی راپهرینهکه له بهشکهکی تری تورکیا...تاد) (۴۹)، سیمای خێلایهتی و ئایینی راپهريوان که هۆکاری ههيوون و بزوتنیان بوو، له ههمان کاتيشدا بووه هۆی سهرنهکهوتنیان. بهرگری کردن له شارمکان بۆ ناسیونالیستهکان سهخت بوو، ئیدی له ۱۹۲۵ هه دهولهتیان تیکچوو، سیمای بلاوی و پارچه پارچهیی لادی، داهاتویی بزوتنوهی ناسیونالیستی کزکرد و له زۆر کاتدا پێشگیری پهکیتی هیزی لادی کرد. دهسته لاتی که مالیست که ههستیاری گرینگی کیشهی کورد بوو (۵۰) توانی، به پێچهوانهی باوهرمکانی خۆیهوه، که رهکردنوهی ههموو بهشکردنیکي دهسته لات بوو، سوود له ناکۆکی خێلهکی وهبرگریته و هاوکاری ری بۆخۆی پهیدا بکات (۵۱).

(۵)

سهرچاوهی ناسیونالیزمی رۆژه لاتی ناوهراست، روانگی هۆشمنه مکهانی سهر به رۆژئاوايه. ئهم باوهره له لایهنی سیاسییوه، واتای دامهزراندنی دهولهتیک بۆ نهتوه، له زۆر کاتدا خهیاڵی، یان دروستکردنی دهولهت بهبێههشکردنی ئهوی تر دهگهینیت (۵۲). ئهمش، به لای کهمهوه له رۆژه لاتی ناوهراستدا، هاوشان بوو له گهڵ "نویکردنوهدا" (۵۳). "نوی کردنوه" بۆ به دهسته پێنانی "دولهتی - نهتوه" شتیکی راسته. ناسیونالیزمیش بۆخۆی شتیکی راسته بۆ پێویستی گهیشتن به "شارستانی"، واتا بۆ پێویستی پهادهکردنی بازدان له سهده گهشه دارمکانی رابردویی ئهفسانهییوه بهرو ئایندهیهکی گهشه داری داهاتویی ئهفسانهیی. سهدهی گهشه دار چهند ئهفسانهیش بوینت، پاسپۆرتی راسته قینهی واتایی و بییری بۆ داخواری مافی ههيوونی دهولهتیک و داهاتوویهکی نازاد پیکهینا. راسته که دهشیت ناسیونالیزم به ههموو چۆزیکهوه وەک ههستیکی ههله سهیر بکریته، به لام له گهڵ ئهوهشدا له میژووی کومه لایهتی هاوچهرخي رۆژه لاتی ناوهراستدا، نهک ههر تنها کهم نهبوو به لکو گرنگیهکی مازنی ههيوو. بێ ئهوی بمانهویت بهراورد له نێوان ناسیونالیزمی کورد و ناسیونالیزمه کانی تری رۆژه لاتی ناوهراستدا بکین، تنها ئهوه وهیاد دهخهینوه که ناتوانین په کمه کهیان، گهرچی له پاشدا سیمای کۆمته رییازه جیایی خوازمکانی جیهانی سنیهمی بهخۆیهوه گرت، (لاواری بییری، توانای دیاری کراوی ریکهستن، بێ توانایی له خۆپهشهرعی کردندا چ له ناوهوه و چ له دهرهوهی ئهوه دهولهتدا که به رسمه له لایهن کومه لهی نهتوهکان، یان وەک لهواپیدا ناوی نرا نهتوهیه که گرتوه مکهانوه ناسرابوو) به دیاردهیهکی جیاواز و دایراو لهوانی تر تینیگین.

چەكدارمەكانى سالانى ۱۹۲۶ - ۱۹۳۰ بوو. جاريكى تريش ھەروەك چۆن لە راپەرينى ۱۹۲۵ دا ئايىنيە كوردەمەكان (ئەم جارمیان ئە بە تەنھا ھى توركيا بەلكو لە ئيزان و عيراق و سورياسەو) بەھۆى بانگپەشتى رينازى گورەى نەقشەبەندىيەو (۴۱)، ھەروەھا بىر و نەريت و رەوشتى ئايىنى (۴۲)، رۇئيان ھەبوو لە ھلگيرساندن و دريژھيندانى راپەرينەكەى ئارارات و راپەرينە بچوكەكانى تر دا. ئوا راپەرينى ئو زنجيرە، ئەوھى دەرسيم بوو كە سەرھەراى تايپەتتى كتومت ەلەوې، نمونەيەكى گشتيمان نیشان دەدات. لە خۇدا خاوەنى رابردوويەكى شۆرپشگيز و فەرھەنگيكي ئايىنى خەباتگيز بوو. ھەروەھا خاوەنى سيستەميكي ھاوكارى زۆر پتەو و بەھيزى نۆوان ھۆزەمەكان (۴۳). ئو ناوچەيە لەوای راپەرينى ۱۹۲۱ توانى ئۆتۆنۆمى خۆى تا ۱۹۳۵ پياريزى. راپەرينەكەى (۱۹۳۶ - ۱۹۳۹) بەرگري بوو لە ئۆتۆنۆمى، بەخۇنئامادەمكردن و كۆزكردنەو و ھاوكارى ھيزى سەيىدەمەكان و سەرکردە ئايىنيەكانى كۆمەلگاي ەلەوې (۴۴). ھەلسەنگاندنى داخوازەكانى سەيد رەزاي مەزن و سەرکردەمەكانى ترى راپەرينەكە، بە ئەجامەمان دەگەيەنيت كە پەيوەندييان لە پەلى يەكەمدا بە رەتکردنەوھى دەولەتەو بوو. ئو دەولەتەى كە سوور بوو لە سەر "تابولەرمەزاکردنى" ناوچەكە بەمەستى تۆوچاندنى ژيان و شارى تورك (۴۵). كەواتە تيگەيشتنى ئوھ دۆوار نەي كە بزچى ھەر شتەك كە پەيوەندى بە پيادەمكردنى ياساكانى (۱۹۳۴ - ۱۹۳۵) لە دروستكردنى قوتابخانە و بنكەى سوپايى و پرد و ريگاوە ھەبوو، بە شيوەيەكى توندوتیژ لەلایەن خیلەكانى دەرسیمەو رەت دەمكرايوە (۴۶). داخوازی ناسیۆنالیستەكانیان لە چوارچێوەى گوتارى كۆك و يەكگرتوودا دەردمخران كە توانای ھەژاندنى ناوچەى غەيرە ەلەويەكانيشيان ھەبوو. ئەمەش سەروشتى بەرفەرھوانى ناپەزايى لە دەولەتى نیشان دەدات. ناسیۆنالیستەكان بەم داخوازییانە وەلامى دەولەتيان دەداو و لە ھەمانكاتيشدا خۆيان دەمخستە ھەمان رادەى رەوايى ئو. لەراستیدا ترسى لە دەستدانى ئۆتۆنۆمى خیلەكى و بە شەرم زانینی ژيان لە ژێر حوكمی رژيمیكى بى بەینەت - بۆ ەلەويەكان كە وەچەى ژێر ياسای عوسمانى بوون - بەس بوو بۆ سەرکردە نەريتەكان كە بییتە ھۆيەكى مەزن بۆ ئامادەمكردنى بەخيزايى دەیان ھەزار خەباتگيز. يەكەمین ھۆكار ئاگرى نەريتىكى كۆنیشى ھەلگيرساندەو كە واتای سەرپنچى كردنى رژيمى دەدا و لەو بەلواوە بەرفەرھوان بوو: چەتەى ، كە بۆ ژيانى ئابورى و كۆمەلایەتى خیلەكان زۆر پنیویست بوو. ئەم نەريتە ھەروا بە سادەيى و بە دامەزاندنى سنور و گومرگ و ھەندىك مۆنۆپۆلى دەولەتى وازى لى نەدەھینزا. جگە لەمەش زۆرھێتان بۆ ژمارەيەك لە ئەندامانى خیلەكان كە بە چەكەو خۆيان بشارنەو، ھیچى نەكرد جگە لە گرزكردنى بارى بى متمانەيى. ئەمەش بەى ھیچ گومانىك بوو سەرچاويەكى سوپايى كە چەكدارانى لێو بچنە ريزى راپەرينەكە (۴۷).

دووەمین ھۆكار، واتا شەرمكردن لە ژيانى ژێردەستىيى رژيمىكى بى ئەمەگ، بوو ھۆى دروستبوونی سەرچاويەكى راستەقینەى بزوتنەو، چ لەلایەنى پسيكۆلۆژى و چ لەلایەنى ئابورىيەو. ئەمەش بە قەدەمەكردنى تەريقتەكان بەھيزتر بوو. تەريقتەكان كە گەرھنتى پشنگيرىيەكى باشى لاديينان ھەبوو، توانيان مەدرەسە - فيزگەى قورئانى - كە تا ئەم دەويە زۆر چالاک بوو، پياريزن يان دابەمزین

خیله‌کیه‌کانی کرد بۆ راپهرین بۆ رزگارکردنی ناودارانى كورد و ئیسلام و ههروهها بۆ ده‌رپه‌راندنی "بۆزكوردی تۆدان" بى به‌ینه‌ت و "داپزاو و ترسنۆك" له كوردستاندا (٣٥). به‌لام ئه‌مه له كاتیكدابوو كه ده‌سته‌لاتداریتی كه‌مالیست هه‌یشتا چ له ده‌روه و چ له ناوخۆدا لاواز بوو، هه‌روهها هه‌یشتا هه‌موو په‌ڕژه‌كانی پیاوه نه‌كردبوو، له‌به‌رئێوه راپه‌رینه‌كه نه‌یتوانی هه‌موو خه‌یله كورده‌كان به‌لای خۆیدا رابكێشیت و به‌تایبه‌تی له ناوچه‌ی زازادا، كه ناوچه‌ی شیخ خۆی بوو مایه‌وه (٣٦). به‌شیک له‌ خه‌یلا نه‌ بى لایه‌ن مانه‌وه، به‌شیکى تریش كه كه‌م نه‌بوو، هاریكاری ئه‌نقهره‌ی كرد بۆ سه‌ركوتکردنی بزوتنه‌وه‌كه (٣٧). لۆژیکی خه‌یلايه‌تی و ئالۆزی په‌یوه‌ندیه‌كانی نه‌یوان خه‌یله‌كان و ده‌وله‌ت، هه‌روه‌ك چۆن له چهندان راپه‌رینه‌ی تری خه‌یلايه‌تی دا، یه‌كیتی هه‌یزی لادینه‌یان نه‌شیاو كرد. له‌ باره‌یه‌وه "دیلمان" جوانی روون ده‌كاته‌وه:

"به‌شێوه‌یه‌کی گه‌شتی، خه‌یله‌ به‌په‌ی یاساكانی ناوخۆی ده‌مجولایه‌وه. هه‌یچیان نه‌یان توانی به‌ره‌یه‌کی یه‌كگرتوو به‌ره‌نگاری نوژمن بکه‌نه‌وه. له‌گه‌ڵ زیاده‌بوونی مه‌ترسیدا، كێشه‌ی ناو خۆی هه‌ژمه‌كان توندوتیژتر بوو و هه‌ر چاریك سه‌ركرده‌یه‌ك هه‌ولی دا به‌ره‌نگاری توركمان بیه‌یته‌وه، ناچه‌زێك به‌راسه‌ری، بۆ چیه‌گرتنه‌وه‌ی به‌ یارمه‌تی نوژمن، راست ده‌بووه‌وه. له‌به‌ر ئه‌و ناسکیه‌ی ناوخۆی خه‌یله‌، به‌رگری ئاشكرا كه‌می خایاند: ئاغا راپه‌رپه‌وه‌كان زۆریان بۆ هات و یه‌ك له‌ه‌وای یه‌ك له‌گه‌ڵ خه‌یزانه‌كانیاندا هه‌لاتن و زۆریان چوونه‌ چه‌زیره‌ی بالا" (٣٨).

خه‌یله‌ بیده‌نگ و هاوکاره‌كانی (ده‌وله‌ت) تاوه‌كو سه‌ركوتکردنه‌وه‌ی راپه‌رینه‌كه نه‌كوتنه‌خۆ و هه‌له‌سه‌ستانه‌وه. له‌وكاته‌دا هه‌ر مه‌شه‌ی ده‌سته‌لاتداریتی ده‌یه‌ته واقیعیکی راسته‌خۆ. هه‌ر له‌ هه‌مان كاتیش دایه كه خه‌یله‌كان هه‌له‌مه‌گه‌رینه‌وه و پێداویستی موزمی راپه‌رینه‌كانی ١٩٢٦-١٩٣٠ یان دابین ده‌كهن. حاجو كه سه‌ركرده‌ی به‌توانای خه‌یله‌ی هاوارخان بوو نمونه‌یه‌کی سه‌له‌ننه‌ره له‌وه‌وه: سه‌ركرده‌یه‌کی زۆرداری خه‌یلايه‌تی بوو، بۆ بردنه‌وه‌ی مملانی ناوخۆ و بۆ ده‌سته‌لاتگرتنی به‌سه‌ر خه‌یله‌كه‌دا، هاریكاری كه‌مالی كرد. به‌م شێوه‌یه‌ی توانی ناچه‌زێكی، عه‌لی باتی، كه نزیك به‌ ناسیۆنالیسته كورده‌كان بوو له‌ناو به‌ریت. له‌كاتی راپه‌رینه‌كه‌ی شیخ سه‌عید له ١٩٢٥ دا، ئه‌و له‌نه‌یوان هاوکاره نزیكه‌كانی كه‌مالدابوو. دوور له‌وه‌ی به‌خشیشی پێ بدریت، خه‌یله‌كه‌ی بووه نیشانه هه‌رشه راسته‌خۆی ده‌سه‌لاتداریتی مه‌ركه‌زی له ١٩٢٥ دا. له‌راسیدا له‌به‌رئێوه‌ی كه ئاره‌زوومه‌ندی گواسته‌وه‌ی خه‌یله‌كانی سه‌رسنور بوو، چونكه وه‌كو مه‌ترسیه‌یه‌کی ئه‌مه‌زێ یان سه‌بی سه‌یریان ده‌كرا، ئه‌نقهره ئیتر نه‌یده‌توانی له ده‌ست و چاوبازیدا، له‌گه‌ڵ حاجو به‌رده‌وام بیه‌ت. ئه‌ویش هه‌ولی راپه‌رینه‌ی دا، به‌لام سه‌ره‌كه‌وت و به‌ په‌نا به‌زی چووه سووریا و له‌وه‌ی "وه‌ك پاشایه‌ك" پێشوازی له‌ كرا و هه‌ر له‌ویش بووه ناسیۆنالیستیکی چالاك، بى هه‌وای ریه‌كه‌وتن، هه‌میشه بانگی رۆشنه‌بیرانی بۆ به‌جیه‌ینه‌انی ئه‌ركه‌كانی سه‌رشانیان "به‌رامبه‌ر به‌ نه‌ته‌وه" ده‌كرد (٣٩). سه‌ركرده نهریته‌كانی تریش هه‌ر به‌ زمانیکى له‌ جۆره ده‌شاخوتن (٤٠). ئه‌مه ته‌واو روونه بۆ نیشاندانی هه‌ندیک هه‌له‌خزان له ناره‌زایه‌یه‌كه‌دا، به‌لام به‌كاره‌ینه‌انی ئه‌م زمانه ئه‌و راستیه‌ی ناشاریه‌ته‌وه كه ئاماده‌كردنی ریه‌خراوی خه‌یلايه‌تی به‌رده‌وام بناغه‌ی ته‌نانه‌ت بانگه‌یه‌شتی

تعمانت مانی خودی خیله‌کانیش (هک یه‌کیتی نابوری و کومه‌لایمتی) کوهه
 مترسییهوه (۲۲). دولت سهره‌رای "بنی نهمگی" بۆ پهمانه‌کانی سالانی شهر، هیچ
 نهمیه‌کی بهرامبر به دسته‌لاتی خیلایمتی که به سروشت له‌گه‌ل دسته‌لاتی
 مهرکه‌زیدا ناکۆک بوو، نهنواند. به زۆره‌ملی له‌ناوبردنی خیله‌کان به‌مبه‌ستی به
 تورک کردنیان و بردنیان به‌رهو شارنشین [۲۳] و پهرش و بلاؤکردنه‌ویان به‌سهر
 ناوچه‌کانی رۆژئاوادا بووه خووی دسته‌لاتداریتی نهنقره. به‌زۆر پهن چۆل کردنی
 سهرسنوره‌کان (۲۴) له لایهن دولتوه ناکامیکی به‌واوه نه‌بوو جگه له زیادکردنی
 بیتمانه‌یی کوردان. پشتبه‌ستی رژییم به ناسیۆنالیزمی تورک - هه‌ک بناغه‌یه‌کی
 نایدیۆلۆژیکی (۲۵) و ده‌ره‌کوتنی سروشتی بنی تمه‌نی پهمانه‌کانی رابردوی، باری
 له‌جاران ئالۆزتر کرد. گۆرانی هه‌لۆیستی که‌مالیسته‌کان له‌مهمبر نایهن هه‌ک دلۆبه
 ئاویک بوو که سهرپۆژی به جامه‌که کرد. ئه‌و لیکداپچرانه‌ی که له ئارا دا بوو، به
 لاپردنی خلیفه و به هزی ئه‌و گۆرانکاریانه‌وه بوو که له‌مهمبر له‌لایهن رابهرانی
 نهنقره‌وه ده‌سپیکرابوون. له‌راستیدا ئه‌و کردارانه‌ی نوایی، ده‌وری بالایان هه‌بوو
 له‌وه‌ی که سهرکرده کورده‌کان چیدی ئیسلام به جینگای برایمتی نه‌زانن که بیان
 به‌ستیتوه به تورکانه‌وه (۲۶). گوته‌ی "کوردیکی زرینگ" که به ناوی شیخ سه‌عیده‌وه
 بلاؤ بوته‌وه به جوانی پسپیکۆلۆژی ئه‌و ده‌مه‌ی کوردانمان بۆ روون ده‌کاته‌وه:

"جاران خه‌لیفه‌یه‌کی هاویه‌شمان هه‌بوو، ئه‌مه‌ش هه‌ستیکی وای به گه‌له
 ئایینه‌دارمه‌کان دهما که له هه‌مان کۆمه‌لگادا له‌گه‌ل تورکاندا بژی. به‌لام له‌وه‌تی
 خه‌لیفه‌یان لاپرده، ته‌نها هه‌ستکردن به زۆرداری تورکانمان بۆ ماوته‌وه" (۲۷).
 "ئیسلام بناغه‌ی یه‌کیتی نیوان کورد و تورک بوو، تورکه‌کان پیشیلیان کرد.
 ئیستا کورده‌کان، پنیوسته داهاتوی خۆیان دا‌بین که‌ن" (۲۸).

ئیدی له میشکی کورداندا "ئه‌للأ" بووه په‌نا و پشت، چونکه پاشا بۆ
 سهربازانی تورک ته‌رخانه‌رابوو: "سزن بویوک پاشا له‌رینیز وارسا، بزم ده‌بویوک
 ئه‌للأهیمیز" ته‌گهر ئیوه پاشای گهره‌تان هیه، ئه‌مه‌ش خۆای گهره‌مان هیه"
 (۲۹).

واته هۆکاری سهرکرده نهریته‌کان و چه‌کداره ساده کورده‌کان به شیویه‌کی
 گه‌شتی، به‌رله‌وه‌ی که له هه‌ندیک کاتدا ناسیۆنالیست بن، ئایینی بوو. راپه‌رینه‌که‌ی
 شیخ سه‌عید له بنه‌مه‌تا ئیسلامی بوو، یان بلین، به ره‌نگدانوه‌ی زۆر به‌هیزی
 به‌شداری کردنی شیخان و موریدانی ریبازی قادری و نه‌قشبه‌ندی، ئیسلام گه‌لی
 بوو (۳۰). ئه‌و شیخانیه‌ی که پیشه‌وای نایهن و جاجاریش سهرکرده‌ی گه‌لی و سوپایی
 بوون هه‌کوو "پاریزه‌ری نهریت" سه‌یر ده‌کران (۳۱). شایانی باسه که ئه‌و دوو
 ریبازه‌ش (ته‌ریقه) "موریده‌کانیان له چینه‌کانی خواره‌وه‌ی کۆمه‌لدا کۆمه‌کرده‌وه"
 (۳۲). پیشه‌وای ئایینی و به‌گه‌شتی پیشه‌وای راسته‌قینه‌ی راپه‌رینه‌که‌ی شیخ سه‌عیدی
 پالویان (پیران) بوو. سه‌یمایه‌ک بوو که ریزی لی ده‌گیرا. هه‌روه‌ها کارتیکردنی
 ئایینی و هه‌روه‌ک چۆن توانای نابوری زۆری هه‌بوو (۳۳). به‌رله کله‌گرتنی
 راپه‌رینه‌که‌، له‌گه‌ل چوارسه‌ه له موریده‌کانی، به‌دزیایی چه‌ند مانگیک شیخ
 په‌رپاگه‌نده‌ی بۆ په‌یامه‌که‌ی کرد (۳۴). له‌و گه‌شته‌یدا (که له گه‌شتی ده‌رویشیکی
 نه‌قشبه‌ندی ده‌چوو که له ۱۹۲۰ له منمن دا کردی) بانگی پیشه‌وای ئایینی و

(که یه‌که‌مین ده‌ست تیخ‌ستنی راسته‌قیه‌نی ده‌ولتی تیدا ه‌ستیکرا) ناژاویان تینه‌کوت. له راستیدا، یه‌که‌مین زنجیره راپه‌رینی کورد (۱۸۰۶ - ۱۸۸۰) شتیگ نه‌بوو جگه له ه‌ولتیکی بیهوده بۆ پاراستنی شو ئوتۆنۆمییه‌ی که ده‌نیو ده‌سته‌لاتی کهم تا زۆری زۆردارانسی خیزانه ناو‌دارمکانی کورد و بۆ پاراستنی بالاده‌ستی ئیسلامی (له‌رێگی کورده‌وه) به‌رام‌به‌ر به‌ میلیت، به‌تایبه‌ت میلیتی ئه‌رمه‌ن.

شو بۆشاییه‌ی که تیکشکاندن خیزانه گه‌رمکان دروستیان کرد، ده‌سته‌لاتی خیزاییه‌تی له‌ نزیکه‌ی مه‌رانسه‌ری لادیکانی کوردستاندا، به‌هیزتر کرد (۱۹). "ناشتی" کورد به‌دی نه‌هات تا شو ده‌سته‌لاته‌ نوویه به‌رهمی له‌لایه‌ن سولتان عبه‌ولحه‌میده‌وه ناسرا و توانرا دژی ئه‌رمه‌نیان له‌ شیزه و له‌ژیر ناوی "حمیده‌ شه‌یره‌ت ئالایی له‌ری" (سواره‌ی خیزانی حمیدییه) (۲۰) به‌کار به‌هینریت. مه‌ره‌ل‌دانی کۆمیته‌ی یه‌کیتی و پیشکهرتن له ۱۹۰۸ دا که ناسیۆنالیست و هاو‌بنکه‌ سازبوو، په‌وه‌ندی باشی له‌گه‌ل کۆمیته‌ی شو‌رشگه‌رانی ئه‌رمه‌نیاندا ه‌بوو. مه‌ره‌رای شو‌رش گومانی بن‌ ئایینیان لێ ده‌کرا. ده‌سته‌لاتداریتی خیزاییه‌تی ه‌لچوو و مه‌ره‌له‌نۆی راپه‌رین ناوچه‌کانی کوردستانی داگرتوه. له‌ ترسی له‌ ده‌ستدانی خاکی ئه‌رمینیا که له‌ دوا‌ی کوشتاره‌کی ۱۸۹۵ و ده‌ستیان ه‌ینابوو، ه‌روه‌ها له‌ترسی په‌یدابوونی ده‌وله‌تیکی چاوه‌ده‌ر دژی ده‌سته‌لاتیان، کورده‌ی به‌رو ناسیۆنالیزم راکیشا [۲۱]. جاریکی تریش ده‌وله‌ت له‌ به‌رده‌می ده‌سته‌لاتی خیزاییه‌تیدا ملی دا و به‌دریژایی سالانی شه‌ری یه‌که‌می جیهانی بۆ به‌رده‌وام بوون له‌ کوشتاری ئه‌رمه‌نیاندا ه‌اریکاری له‌ گه‌ل کردن.

شه‌ری مه‌ره‌به‌خۆیی ۱۹۱۹ - ۱۹۲۲ چی نه‌کرد جگه له‌ به‌شه‌ری کردن و شه‌له‌ژاندنی شو ریکه‌کوتته شویش به‌ گه‌رمتی دان به‌ کورد و دا‌بین کردنی ئوتۆنۆمییه‌کی ئابووریانه‌ی به‌قه‌د لایه‌نی دیمۆگرافی. له‌ رووی سه‌ره‌به‌خۆیی بوونه‌وه، که‌له‌لایه‌ن ه‌وشمه‌ندانوه‌ پشتگیری لیده‌کرا، جگه‌له‌ژماریه‌کی کهم له‌خه‌لک که‌س گوینی لێ نه‌ده‌گرتن. له‌کاتی‌که‌دا هاوکاریه‌که‌ زۆر گرینگ بوو، چ بۆ مانه‌وه‌ی ده‌سته‌لاتی که‌مالیست و چ بۆ ده‌سته‌لاتی خیزاییه‌تی.

(۴)

دامه‌زراندنی کۆمار له ۱۹۲۲ شو مانایی بۆ کورد ده‌گه‌یاند که له‌به‌ر چه‌ند ه‌ویه‌ک هاو‌په‌یمانته‌ی ده‌بوا‌یه ه‌له‌بۆشه‌یتوه و له‌ هه‌مان کاتیشدا هه‌ره‌شه‌یه‌ک بوو له‌ کورد. سنووره نوویه‌کانی ده‌وله‌ت (به‌ینی نه‌خشه‌کیشان بۆ سنوورمه‌کان له ۱۹۲۶دا) ناسروشتی بوون و یه‌کیتی خه‌له‌کانی تیکدا (وه‌ک چه‌ندانی دیکه‌ی ناوچه‌که) و به‌سه‌ر چوار ولاتدا (تورکیا، سووریا، تورکیا، ئێران) دا‌به‌شی کردن. دوا‌به‌دوا‌ی شه‌مه، سنوورمه‌کان (به‌هۆی پۆلیس و سوپا و گوهرک و...تاد) که‌وتته‌ به‌ر چاوه‌دیزییه‌کی له‌ چاران توندوتیژتر.

له‌گه‌ل دامه‌زراندنی سنووره نوویه‌کان، نه‌ ته‌نیا ریکه‌خراوی خیزاییه‌تی به‌لکو

"شارستانی" وکوو یه کیک له نامانجه ناشکراکان و خاله بنه‌ره‌تییه‌کانی «فلسفه‌ی میژوو» ی کمالیسته‌کان، نهمکرا بیهی دهسته‌لاتی سره‌یژارده [نوخبه]کان و هه‌لگرانی شو "په‌یامه" په‌یرو بکری و به‌ئینجام بگه‌یمنریت (۴). گهرچی سره‌یژارده‌کان پنیان سپه‌یژاروو که کۆنکریت کردنی می‌شک به‌باشی به‌یروه به‌رنه]، به‌لام زیاتر په‌یامی شارستانی که ده‌گه‌یته‌وه بۆ نهمه‌ی تورک زاینه‌ری گشت شارستانی‌ه‌کانی مرزفایه‌تی (۶) و خاوه‌ن و بوونی به‌هریه‌کی بی وینه بۆ "به‌دییه‌نانی سه‌رکرده" (۷). نهمه‌ی تورک له‌کسی ئه‌تاتورک خۆیدا و له‌پارته‌که‌یدا و له‌رژیمه‌که‌یدا، نامرازی پیویست و له‌باری نۆزییه‌وه بۆ بوون به‌یه‌کیک له‌بنکه‌کانی شارستانی نوژی جیهان (۸). هه‌روهک له‌ئیتالیای مۆسۆلینی و یه‌کیتی سۆفیتی ستالینی دا (۹). سه‌ره‌رای شه‌وی که به‌دریژی سه‌ده‌مکانی رابردوو، له‌لایه‌ن دوو‌مه‌نه‌کانیسه‌وه، هه‌روهک چۆن له‌لایه‌ن رابهره‌مکانی خۆیه‌وه ناپاکی له‌گه‌ل کرا، به‌لام ئه‌م نهمه‌یه‌ له‌خه‌یالی کمالیسته‌کان دا، به‌رده‌وام، سه‌ره‌رای رزگاریش، له‌لایه‌ن هه‌زه‌ دواکۆتوو‌مه‌کان ئابلقه‌ ده‌دا. شو هه‌زانه‌ش به‌گه‌شتی بریتی بوون له‌ده‌ربه‌گه‌کان، بیرتسه‌ک و تاریکه‌کان. گهرچی شو هه‌زانه، ره‌پ و راست ده‌یانتوانی، له‌ناوچه‌کانی رۆژئاوای کۆماردا هه‌بن، رووداوی منمن له‌ ۱۹۲۰ دا شو راستیه‌ ناخۆشه‌ ده‌سه‌لینی. به‌لام له‌گه‌ل ئه‌مه‌ش بنکه‌یان له‌ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتدا بوو، شو شوینی که "به‌ره‌ستی کورد" په‌یسه‌گیری له‌"گۆرانی ده‌وله‌ت به‌ده‌وله‌تیکی له‌سه‌داسه‌ تورک" ده‌کرد (۱۰). له‌باره‌ی شو "به‌ره‌لست" وه، ئه‌تاتورک زۆر خۆی توندوتیژ نیشان ده‌دا: "شادم که له‌به‌رده‌می ئیوه‌ دا رایه‌گه‌یمه‌م که نهمانه‌یله‌وه و ناشه‌یلین هه‌چ جۆره‌ شتی‌ک ده‌رفه‌تی شه‌وی هه‌بیت که بتوانیت بیته‌ کۆسپ و له‌مه‌ر له‌به‌رده‌م نهمه‌مه‌که‌مان، له‌گه‌یشتن به‌پله‌یه‌کی به‌رسی شارستانی و شو خۆشه‌ختیه‌ی که شایسته‌یه‌تی" (۱۱). واته‌ به‌بی تیکشکاندن شو کۆسپه‌ کۆرده، نهمه‌ی تورک نه‌یده‌توانی به‌شارستانی بگات. له‌راستی دا هه‌ز نیگه‌رانکه‌مه‌کان که‌م نه‌بوون: شازده‌ راپه‌رین، یه‌ک له‌ه‌وای یه‌ک که پیویستیان به‌کۆششینی که رادبه‌ده‌ر بوو بۆ له‌نیو‌بردنیان (۱۲)، ده‌زگایه‌کی به‌سه‌روشت سوپایی (۱۳)، که راسته‌خۆ به‌سه‌ترایه‌تیه‌وه به‌"سه‌رکرده‌ی نهمه‌" وه (۱۴)، په‌رپه‌یاگه‌نده‌ی ناو فیزه‌گه‌کان (۱۵) و راگواستنی به‌کۆمه‌ل (۱۶) به‌سمن - له‌نیوانی چه‌ندان دیکه‌دا - بۆ نیشان‌دانای باری ناسکی رژیمی کمالیست له‌ناوچه‌ کورد نشینه‌کاندا.

(۲)

"نویژمه‌نکردن شه‌وی" ده‌سته‌لاتداری" و "ناسیۆنالیزم"، که هه‌ردووکیان سه‌رگۆشه‌ی گوتار و په‌راتیکی کمالیسته‌کانی بیک ده‌هه‌تا، زیاتر قورسایی خۆیان خسته‌ سه‌ر شه‌وی که په‌یوه‌ندی به‌کیشه‌ی کۆرده‌وه هه‌بیت. گهرچی رژیم له‌رۆژئاوای تورکیادا، سه‌ره‌رای گه‌لیک ناره‌زایی، توانی به‌لای که‌مه‌وه بۆ سه‌رده‌میکی دیاریکراو ره‌وایی خۆی به‌سه‌پینیت، به‌لام له‌ناوچه‌ کوردیه‌یه‌کاندا به‌په‌نچه‌رانه‌وه بوو و تا ۱۹۲۸، میژووی ناو راپه‌رین و مردنی دامه‌زینه‌ری کۆمار، نه‌یانتوانی به‌سه‌ر شو

نهریتگهری یان ناسیونالیزم: وهلامی کوردان بو رژیم کمالیست

نووسینی: حامید بوزهرسلان
وهرگیرانی له فهرنسییهوه: گۆفاری هیوا

پیژهی مدهنیهت "شارستانی" له شاره کوردهکاندا، وهکو پیژهی "مشرویتیست" له سالانی ۱۹.۸- ۱۹.۹ دا، گهلی ریزی لی دهگیریت. نهم وشدی واته بهکارهینانی شهقه لهلاین ژن و پیاوهوه، خواردنوه، ههلیپرکی، ملوانکه، پۆنیاخ، کهم چون بۆمژگوت، بدهگمن رۆژوو گرتن، بهباشتر زانینی خۆناونوس کردن له کۆمهلهی فرۆکواناندا له چاو زهکات دان، فتهولین، تعلقوبینی لاتین، ههروهها ههموو ههلس و کبوتی گاوانی "بی باوهزان" که لهم دواپیدا سهرکوتنی وهدهست هیناوه (۱).

"نویژهن کردنوه" و "دهسته لاتگهری" نهم دوو وشیه که توانادارن دهستهقهی زانایان بووویژین، له راستیدا ناساندنیان سهخته. بهلام لهگهله شومشدا زهحمهت نییه بۆتاقی کردنوه سهرنجیکی پینکهاتهکیان بدهین و بهسواهی رهوشیاندا بگهرین له بواری رهوشتی فرماندارانی دهولت - نهتهوهکانی چیهانی ستههمدا (۲). به پینی خوورهوشتی قال بوو به بییری نهتهوهگهریتی فرماندارانی کمالیست، بهکار هینانی دهستهلات نامرازیکی پیویست و له ههمان کاتدا رهوا بوو، بۆ گهیااندنی نهتهوهی تورک و بگره نهتهوهکانی دیکهش به ژیانی "شارستانی"، وهک چون یهکیک له خاوهن قهلمهکانی رژیم بهتوندی روونی دهکاتوه:

"نیستا ههموو دنیا شهوه دهزانیت که تورکان، نهگهر پیویست بهوه بکات، شارستانی و نازادی بهسهرههیزه و بههیزی شمشیر فیری نهتهوهکانی تر دهکهنه" (۳).

[کوردی توفیق ناغا]
 عبدالرحمان ئهغهندی کوردی ناجی ئهغهندی
 رهتوف ئهغهندی - نووساری ئهتوقاف
 حامید ئهغهندی کوردی حاجی فهتاح

ئهمانهی خوارموش سهرۆک خیلان که هاتوونهته ناو کۆمهله یان تنها خویان
 ناو نووس کردوه:

رهفمعت بهگ کوردی ئهسماعیل بهگ - داوده
 حسنه بهگ کوردی ئهسماعیل بهگ - داوده
 موحهمهد خورشید ناغا - داوده
 عزیز عباس ناغا - داوده
 شیخ عیزهددین ئهغهندی - تالهبانی
 شیخ حسیب ئهغهندی - تالهبانی
 شیخ جمیل ئهغهندی - کاکمیی
 سعید سولهیمان ناغا - کاکمیی
 علی ناغا
 و چهند کهمسی تریش.

دهلین لقیکیش له ئالتون کۆپری له ژیز سهرکردایهتی سالیح ناغا کوردی
 موحهمهد دالی ناغا دامهزراوه. هر چنده ههندی ئهندامی چالاک ههین که
 دهوریان لهناو بزوتنهوی ناوخۆیی و ههروهها بزوتنهوی عیراقیشدا ههیه، بهلام
 کۆمهله بهتاوای خۆی بۆ بلاو کردنهوی روشنبیری له ناو چینه کوردهکان تهرخان
 کردوه و نووره له مهبهستی سیاسی.
 کۆمهلهی زانستی کهرکوک پهيوهندی گهرموگۆری له گهل « زانستی » ی
 سولهیمانی و ههروهها ههندی کهمسی بهرژوهند پههست له رهواندوز و ههولیز ههیه.

کۆتایی

به‌ناوی یاساوه یاری بهم یاسایانه دهکرد که له لایین پارێزگار هوه دادنه‌ران. جمال بابان له لایین [Qaghi] یهوه هاریکاری دهکراو حاجی موسته‌فا پاشاشی به‌کار دههینتا بۆ سه‌رنج راکێشانی شیخه‌کان له ژێر یاریکردن بهی بیرهی که شیخ قادری برای شیخ محمود به پارێزگاری نوی دانراوه. جمال بهگ ریز و خو‌ش‌ه‌روستی وه‌زیری دادگای ئه‌و نه‌کات، ناجی بهگ سه‌میدی بۆ خۆی راکێشابوو و پشتگیریه‌کی باشیش دهکرا له لایین نوێنهری به‌غدا، دوکتور شاکیری موحه‌ممهد. هه‌روه‌ها براده‌رانی وه‌کو ره‌شید مه‌ستیش ده‌نگی ناوخوازی سوله‌یمانیان بۆدایین کردبوو. مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی ئه‌م پلانه دامه‌زراندنی بناغه‌ی به‌ره‌و پیشبردنی فراوانترین بزووتنه‌وه‌ی کوردی بوو، به‌ بی ترس. جمال بهگ کاپرایه‌کی نو‌نیا‌دیده و ته‌ماحکاره، پایهی پارێزگار چاوی تیز ناکات. باشیش ده‌زانی که ئۆتۆنۆمی کوردی به‌بی بوونی ریک‌خراویکی ریکوپیک و خاوه‌ن تا‌قی‌کردنه‌وه‌یه‌کی زۆر، نایه‌تدی. هه‌رکه له سوله‌یمانی بوو به‌ دادوهر، به‌ گورجوگۆلی هه‌رچه‌ند کورسی فه‌رمانه‌وه‌ی هه‌بوون به‌ ئه‌ندامانی خیزانی بابان پهی کردنه‌وه. ئه‌م پشت قایمیه‌ی وای لیکروه کار له لیواکانی تری کوردستانی عێراق بکات. جمال بهگ به‌دل و به‌گیان کورده، بیرری له ناوچه‌کی خۆی گه‌وره‌تره، به‌لام زۆر دووره له‌وه‌ی بیته‌ نوژمنی ئینگلیز.

پلانه‌که شکستی هینتا و بازنی به‌رێوه‌به‌ران په‌راگه‌نده بوون. کۆمه‌له‌ی زانستی ورده ورده ژیاوه. ئیستا زیاتر بۆ بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی روشنبیری کار ده‌کات و دووره له پهلای سیاسی. گه‌شه‌سه‌ندنی زانستی و ئه‌و هاوکارییه‌ی به‌ده‌ستی ده‌هینیت راستترین ده‌ره‌پن که کورده ژیره‌کان هه‌ولی به‌ده‌سته‌پێتانی سه‌ره‌به‌ستی ده‌خه‌نه ئه‌ستۆی نه‌وه‌یه‌کی تر. ئه‌و به‌زمو هه‌رایه‌ی کۆمه‌له‌ی پێدا ره‌ت بوو، مه‌ترسی ئه‌م چۆره ئامرازانه له ده‌ستی کورده ناسیۆنالیسته سه‌ره‌گه‌رم و به‌توانا‌کان ده‌رده‌خات.

پاشکۆی ژماره (٢)

کۆمه‌له‌ی زانستی کهرکوک:

ئه‌م کۆمه‌له له ٢١ی حوزمه‌یرانی ١٩٢٦ کرایه‌وه، له لایین ئه‌م فه‌رمانه‌به‌رانه‌وه:

سه‌رۆک: مه‌لا عبیدولقادیر ئه‌فه‌ندی - سه‌رۆکی ئه‌وقافی ناوخوا

چینگری سه‌رۆک: موسته‌فا ئه‌فه‌ندی - هه‌ولێر. [خاننه‌شین]

عبیدولخالق ئه‌فه‌ندی کوه‌ی حوسین نه‌قشه‌بندی

ئه‌ندامه‌کان:

ئهمه‌د ئه‌فه‌ندی - [خانه نشین]

قادر ئه‌فه‌ندی کوه‌ی حه‌سه‌ن به‌لوا - [خانه نشین]

عیزه‌ت ئه‌فه‌ندی

کۆمهله له بار و زووفیکي باشدا کۆمهتکار. کورده ناو دارمکان له سهرانسهری باکوری عیراقدا ریزیان لینا و یارمتهی دارایییان پیش کەش کرد. خیلەکی و شارنشینەکانیش بەهەمان شێوه . لەسەرئادا کۆمهله تەنها له پیناو بلاوکردنوهی رۆشنیبری کاری دەکرد. دەستە شەوانە پیکهات و شەونخوونیهکی باشیان دەکرد. وانە لەسەر بابەتی جزواو جزو دەووترایوه.

له گەل هاتنی حاجی موستەفا پاشا بۆ سولهیمانی، له سەرهای مایس دا کۆمهلهی ئەدهبی تیکچوو. هەر لەسەرئاه حاجی موستەفا بۆ مەرامی خۆی بەکاری هینا. ئەگەر بۆ پەرلهمانی عیراق هەلبژێردرا، ئهوه ئەندامه کورده له کارکەوتووکانی پەرلهمانی بەرو پارتیکی سیاسی یهگرتوو دەبرد. پاش ئهوهی سەرئەکۆت و خیلەکان دەنگیان بۆ ئەدا، کۆمهلهی بەکار هینا بۆ سەرکۆنه کردنی میتۆدی هەلبژاردن له عیراق بەگشتی و له سولهیمانی به تاییهتی.

موتەسریف بەهاندانی [I.O] ی پۆلیس و بههزی دەستپۆشتوویی خۆشی وهکو سەرۆک له کۆمهلهی ئەدهبی سەرزنهشتی جمال بابانی دەکرد بهوهی کوا ئاگاداری ئەم مسەلهیه بووه و رینگای داوه کۆمهله ئەم جزوه رەخنه ریسواکەرە له ووتووژی سیاسی بگرت. هەر له سەر ئەم مسەلهیه جمال بەگ و موستەفا قەرەداغلی بپاری وازهینانیان له کۆمهلهی ئەدهبی دا. چەند رۆژیک نوای ئهوه، رهفیق ئەفەندی نامەیهکی نووسی بۆ موتەسریف، تیایدا دەلێ: ئهوه ئەندامانی له ناو کۆمهلهی ئەدهبی ماون پایهی سەرۆکایهتی پێزانایین و داوای لێدەکن بپاری وازهینان بدات. بەلام کاتی رهفیق ئەفەندی بینی بەم کارهی تووشی بەر بەرەکانی راستوخۆ بۆتوه له گەل حکومەت، نامەکی کیشایهوه و داوای لێبوردنیشی له ئەحمەد بەگ کرد.

چەند مانگیک نوای ئەم مسەلهیه، کۆمهلهی زانستی هەر بەردوام بوو له چالاکیەکانی، بەلام بەشێوهیهکی پەرت و بلاو و لاواز، وهکو مهکینهیهکی سیاسی له کار کۆت. له گەل بپاری وازهینانی جمال بەگ بابان و شیخ موستەفا قەرەداغلی، ئەندامانی زانستی دەستیان کرد به کۆبوونوهی نهینی له مالی ئەندامەکان، بۆدانانی پلانیک و خستنی موتەسریف و کۆمانداری پۆلیس. ناتوانین بلیین پیش روودانی ئەم ئەستەنگه بچووکانه پلانیکي لهم جزوه لهئارادابوه، بەلام وادیاره دەستپێشکەریان کردوه و چەند بیرنکی گۆرەیان خستۆته مێشکی جمال بابان و بووه به یاریدهدەری بەتوانای حاجی موستەفا پاشای کارکرده و ئازاوهچی.

ئاشکرایه که جمال بابان بەگ هەولیکي زیرمکانەي داوه بۆ ئهوهی له جیاتی ئەحمەد بەگ ببێته موتەسریف، کۆمانداری پۆلیسیش که به لایهنگیری کەری پارێزگار ناسراوه، بەدەرکردن بدات. وهکو داوهر، جمال بابان هیزی خۆی دەردمخست

دهكات.

ب - تا ئیستا هیچ نیشانییهکی دهست خستنه ناو بزووتهوهی کوردی له لایهن پوسهکانهوه، بهناشکراییی دیار نییه، بهلام له حالهتیک نهگهر بزوشهقییهکان بیانوهی گیروگرفت بۆ بهریتانیهکان بنینهوه لهخورهلاتی نزیک، ئهوه لهم نامرازه باشتریان لهدهست دا نیه. بۆ ئهوهی بزووتهوهی کوردی بپیته دامهزاونیکی دهست رویشتوو، ئهمهۆ پینویستی به پاره و ریکخراوی کارامه و هینزیکیی بئی لایهنی بههیز هیه که بتوانی جیاوازییه بچووکهکانی خیزان و خیله کوردهکان له ناو بیات.

دهلێن گوایه سهروکی کۆمیتیی کوردی له تورکیا، خالید بهگ جبرائلی له کۆنسولی روس له ورمی نزیک بۆتوه و داوای یارمتهی لێ کردوون بۆ راپهرینهکی ۱۹۲۵، لهکاتوه ماوهی چوار ساله روسیا لهمهسهلهی کورد نووره.

پاشکۆی (۱):

کۆمهلهی زانستی - سولهیمانی

لهسههرتهای بههاری ۱۹۲۶ دا نامهی داواکاری (عریضه) پیکهستنی کۆمهلهیهکی ئهدهبی و پۆشنییری له سولهیمانی له لایهن ئهم کسانهوه پيشککش به حکومهت کراوه:

رهفیق ئهفهندی - پاریزهر
رههمزی ئهفهندی - بازرگان
فایق بهگ - مولکدار
مارف بهگ

داواکارییهکه قبول کرا و کۆمیتیهک لهم ههلبژێردراوانه پیک هات:

سهروک : ئهحمدهبهگ - پاریزگار «موتسهریف»
چینگری سهروک : جمال بهگ بابان - دانوهر
سکرتیزر: رهفیق بهگ - پاریزهر
ژمیریار: فایق بهگ - مولکدار

ئهمدانهکان:

شینخ موستهفا قهرهداغلی
عیزهت بهگی عوسمان پاشا
حهمه ناغا عبیدولرحمان
رههمزی ئهفهندی

هیچ نه‌نجامیکی گوره دیار نیه. هرچهنده هندی به‌لگه همن که موسل به‌گرینگترین مه‌بندی هاموشوی چند پارتیکی کوردی له تورکیا و سوریا و عیراق دادنه‌ن، به‌لام و هکو شاریک هیچ ه‌لوئستیکی ناوخوی دیاریکراوی تیدا نییه. له پاروه، لهوتای تهروتوونا بوونی «کزه‌لی پیشکوتن» نم پیوه‌ندیانه به‌نیتی به‌جی دهمینرین. له بر نمه ناتوانین چالاکي خه‌لکه که لهم رووه بزانه‌ن، به‌لام دنیاین که له موسل و زاخوش جموجول هیه.

۵- ریکخراوه کوردیه‌کانی دهره‌وی عیراق:

زانیاری دهرباره‌ی پشتیوانی کوردی له دهره‌وی عیراق زرد کمه، هندی کورد له عیراق دمنگوباسی تعاویان لاهیه به‌لام دهرسن، یاخود نایانه‌وی بیدرکینن.

دنیاین که ریکخراوه له‌سوریا و ئیران همن. هریه‌کیان له‌یک کات له‌شوینی خوی چالاکي دهنوینی، به‌راده‌یکی زوریش. گرینگترین بنکه به‌یرووت و حله‌ب و توریز و سنیه. دهرباره‌ی ریکخراوه له تورکیا هیچ شتیک نازانه‌ن، به‌لام به‌همان شیوه‌ش دنیاین که بنکه‌یکی نه‌یتی لی هیه. شوین پی پیوه‌ندی له‌نیوان نم ریکخراوانه و کورده به‌رزه‌وندچییه‌کان به‌ناشکرای دیاره، به‌لام به‌راده‌یک نییه بتوانری راپورتیکی باشی له بر بنوسری.

۶- نه‌نجام:

۱- جگه له‌گیروگرفته ناوخوییه‌نه‌ی که خه‌ریکن له ناوچه‌کانی سه‌ر سنووری نیوان ره‌واندوز و هه‌لجه سه‌ره‌لده‌من به‌هوی چند شالوئیکی چاوهروان کراوه له کوردستانی ئیران، بزوتنه‌وی کورد له عیراق به‌راده‌یک نییه وامان لی بکات به‌خوکیون و به‌خیرایی شتیک بکین. نه‌گر بیتو کومیته ناوخوییه‌کان به‌م شیویه له‌کارکردن به‌ردوام بن و ورده ورده به‌شیویه‌یکی باشتر ریکبخرین، له‌وانیه نه‌نجامیان به‌پله‌ی یه‌کم به‌هیزکردنی بی‌ری نه‌توایتی بیت له‌ناو خه‌له‌کییه‌کان، به‌راده‌یک که مسه‌لی کزکردنه‌وی باج له لایه‌ن داروده‌ستی عه‌رب تووشی گیروگرفتی زرد ده‌بیت. زرد دنیاین له وه‌ی که نم نه‌نجامه له داهاتوویه‌کی نزدیک روو بدات، به‌لام نابی نمه له‌بیر بکرت که تمنانت خه‌له‌کییه‌کانیش هه‌ست به‌وه دمکن که روژیک دادی عه‌رب نوینه‌رایتی شو یاسایانه دمکات که نم‌رژ به‌رئوه‌یان ده‌بات. هیچ مسه‌له‌یک وه‌ک نمه یاریده‌ی پهرسه‌ندن بی‌ری نه‌توایتی نادات.

شایانی باسه، نه‌گر بیتو شتیک نه‌کین بژ کوردستانی عیراق، نمه پارتی خوده‌وکمرانی [home rule] کوردی ورده ورده گه‌شه دمکات، هه‌روه‌کو چۆن له ئیرلنده گه‌شه‌ی کرد. هه‌روه‌ما حکومتی عه‌ربی له‌چوارچیویه سنووری خوی به‌رهنگاری نوژمن ده‌بیتوه. هر چهنده نیستا به‌دیها‌نتی نم مرجه کزه، به‌لام له حالتی به‌کگرتنی گشتی کورد گه‌ره‌ترین مه‌ترسی بژ ده‌ولتی عه‌ربی دروست

و گشت چینه‌کان به‌خمرانبهر و خیل‌هکی و شارنشین‌ه‌کانه‌ه، ورده ورده خه‌ریکن بیر له کوردستانی سه‌ره‌بخق ده‌کانه‌ه. سه‌ره‌که‌کانی دزه‌یی و خۆشناو و گه‌ردی که به خاوه‌ن بیروپای توندوتیژ ناسراون له‌م رووه‌ه، نه‌گه‌ر هه‌ست به فرسه‌تیکی که‌سی سه‌ره‌کوته‌ن بکه‌ن له‌توانایاندا هه‌یه له رووی هه‌زه‌ه یارمه‌تیان به‌هن.

ره‌واندوژ:

سیاسه‌تی ره‌واندوژ له ژێر سه‌ره‌کردایه‌تی سه‌یده‌ها دایه، ده‌سه‌لاتی ئاسایی و ناوخوازی سه‌ده‌ی رابردووی بلن‌دپاشا [۱] له‌ناوچووه. سه‌ید ته‌ها رووناکبیرترین ناسیۆنالیسته‌ی خاوه‌ن هه‌زه و سه‌ر به‌گه‌وره‌ترین خه‌زانی ده‌سه‌لاتداره. ئاماژه‌ی سه‌ره‌کی به‌دییه‌نانی ئۆتۆنۆمی کورد و وه‌ده‌سته‌یه‌نانه‌ی سه‌رمایه له‌ناوچووه‌که‌یه‌تی. ئیستا سه‌ید ته‌ها په‌یوه‌ندی به‌هه‌یزی له‌گه‌ل کارگه‌رانی په‌شتیوانی کورد [۲] له عه‌زاق و تورکیا و ئه‌یراندا هه‌یه، وه‌سه‌ر به‌بچووه‌که‌ترین کاروباری سیاسی ناوخوازه، جا له هه‌ر شه‌ینیک بیه‌ت. هه‌موو شه‌تیک ده‌کات بۆ بلاو کردنه‌وی په‌روپاگه‌ندی په‌شتیوانی کوردی. سه‌ید ته‌ها مرۆفیه‌کی شه‌مه‌ده بۆ عه‌قل نییه تا واهه‌ست بکات ده‌وله‌تیکی سه‌ر به‌خوازی کوردی جیهانی له‌ماوه‌ی چه‌ند مانگیک، ته‌نانه‌ت چه‌ند سائیکه‌ش دابه‌ه‌زی. نه‌سه‌مکو، نه‌شه‌یخ مه‌حمودو نه‌شه‌یخ سه‌عه‌یدیش شه‌م هه‌یز و توانا بۆ پایانه‌یان نییه. شه‌و چاره‌وانی فرسه‌تیک ده‌کات و خه‌ریکی په‌توکردنی پایه‌ی خوازه‌تی و په‌یوه‌ندیه‌شی له‌گه‌ل هه‌موو پاره‌که‌کان هه‌یه. له‌لایه‌ن به‌ریتانه‌یوه باوه‌ر په‌نکاروه، به‌لام بۆی هه‌یه له ژه‌زه‌ه په‌یوه‌ندی نه‌یه‌تی له‌گه‌ل رووسه‌کان هه‌بیه‌ت که هاوسۆزی خوازی لایان ده‌نوینه‌ی.

سه‌ید ته‌ها زۆره‌ه‌ول ده‌دا په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل حه‌کومه‌تی ئه‌یران دروست بکات و له‌ژه‌زه‌ه‌ش له‌گه‌ل کورده یاخی بووه‌که‌کانی ئه‌یران بیه‌ت، هه‌روه‌ها به‌هه‌مان شه‌یوه‌ش هه‌ول ده‌دات په‌یوه‌ندی هاوهریانه له‌گه‌ل سه‌ره‌کرده ئاشوره‌یه‌کان به‌هه‌یز بکات، گه‌رمانه‌ش هه‌یه نامه گه‌رینه‌وی ته‌واو له نیوانایاندا هه‌یه. نه‌گه‌ر بیه‌تو هه‌چ جۆره ئۆتۆنۆمیه‌یک له‌چواره‌چیه‌ی سنووری عه‌زاقدا نه‌دریه‌ته کورد، شه‌وه ته‌ماخی سه‌ید ته‌ها په‌ل ده‌هاوینت بۆ چه‌یاکردنه‌وی زۆریه‌ی کوردستان و به‌ریوه‌بردنی له‌لایه‌ن خوازه‌یه. سه‌ید ته‌ها مرۆفیه‌کی شه‌یله‌گیر و ئارام گه‌رتوه. وه‌سواس و دوودل نییه، نه‌گه‌ر فرسه‌تی بۆه‌له‌که‌وی ده‌زانی چۆن سوودی لێ وه‌ه‌بگری. به‌لام هه‌چ نه‌کات باشتره له‌وه‌ی به‌ره‌وه‌وی نه‌شووستیه‌کی تر بیه‌توه.

سنوری باکور:

ناتوانین بله‌یین له‌سنووری باکور دا هه‌چ «هه‌لوێسته‌تیکی ناوخوازی» تاییه‌تی هه‌یه، چۆنه‌که بیه‌کی زۆر گرینه‌کی لێ نیه. نه‌گه‌ر چی هه‌مان بیری نه‌توانیه‌تی له‌ناو خه‌یله‌کان بلاو بوته‌وه و له چاره‌انه‌ش به‌هه‌یزتره، به‌لام ته‌ماخی په‌یسی هه‌ندی له ئاگاهکان و هه‌ریه‌که له‌ناوچه‌که‌سی خوازی، به‌سه‌ر کاروبار دا زاله. دلنایین که کورده هه‌لاتووه‌که‌کانی تورکیا له سووریا په‌یوه‌ندیان به‌خه‌یله‌که‌کانی مه‌له‌به‌ندی زاخوه هه‌یه، به‌لام

پشدهرییه‌کان له‌باکور و هورامیه‌کان له‌باشور، دوو خێلی به‌هیزن و خاوهن پایه‌یکی سروشتی مەزنن. ههستی نه‌توايه‌تیان زۆر به‌هیزه و په‌وهندی زۆر به‌هیزیان له گه‌ل خێله‌کانی ئێراندا هیه. ئەمانه تانیستا ههستیان به‌گرانی ماسه‌لی باجدان نه‌کردوه. پشدهرییه‌کان خاوهن خه‌سه‌لتی بن‌هاوتان له‌ئاو‌بردنی جیاوازییه‌ بچووک و بن‌نرخه‌کان له‌ پیناوی ماسه‌له‌ گه‌شتیه‌که.

ئێستا ده‌نگو باس هیه که گوایه‌ شینخ محمود په‌وهندی به‌ ده‌سته یاخی بووه‌کانی ئێران‌ه هیه و پارتی پشتیوانی کورد [Pro-Kurdish] له‌ سوله‌یمانی په‌وهندی ته‌راوی به‌ ریکخراوه‌کانی کەرکوک و موسل و به‌غداوه هیه.

زانستی کوردان [zanisti-kurdan] یاخود کۆمه‌له‌ی ئەده‌بی سوله‌یمانی ئەرکی باشته‌ترین بیری ناوخۆیی کورد به‌جێ ده‌هێنێ له‌بلا‌و‌کردن‌ه‌وی رۆشن‌بیری که‌ چه‌وه‌ری به‌ده‌سته‌پینانی سه‌ریه‌خۆیییه. تا راده‌یه‌که له‌مدا سه‌رکه‌وتوون، نه‌گه‌رچی هه‌ندی ئەندامی وریا و چالاک هه‌ن له‌ناو کۆمه‌له‌ی زانستی، به‌لام کاری ئەمه‌رۆیان سه‌ر به‌هێچ مه‌به‌ستیکی سیاسی نه‌یه.

کەرکوک:

کەرکوک، هه‌روه‌ک سوله‌یمانی، خۆی به‌ به‌شێکی سه‌ریه‌خۆ و چیا له‌به‌شه‌کانی تر داده‌نی. ههستی به‌هیزی ئێستای پشتیوانی کورد که به‌م دوا‌یییه له‌ سه‌رتاپای کەرکوک ده‌نگی داوه‌توه، ده‌گه‌رێته‌وه بۆ پۆلی ئەفەندییه کەرکوکلییه‌کان له‌سه‌ر خه‌یالی نه‌توهی و شاخاوی ئه‌و خێله‌کیه کوردانی له‌دوره‌یه‌ری شار دا ده‌ژین. ئەم تورکمانه کەرکوکلییه‌نه که‌م‌ه‌ردم له‌شه‌تیک ده‌گه‌رێن دژی به‌رژه‌وه‌ندی حکومه‌تی عه‌ره‌بی بیته، بۆه‌ینانه‌دی مه‌به‌ستی خۆیان له‌گه‌رانه‌وه‌یان بۆ تورکیا، زۆر به‌ناسانی و به‌خیزایی ناوازی خۆیان گۆپی. بیگومان سیاسی خه‌زانه ده‌ره‌به‌گ و باک یارده‌مکان [back-yard] ده‌ریکی زۆر گه‌وره‌یان هیه له‌سه‌ر ئەم جولا‌ن‌ه‌وه ناوخۆیییه‌ی کەرکوکلییه‌کان و هه‌روه‌ها له‌ده‌ره‌وش هاریکاری ده‌کرین و یارمه‌تی ده‌درین. ئەم هه‌وله‌ بۆیه‌که‌خه‌ستی ئەم جولا‌ن‌ه‌ویه له‌گه‌ل ریکخراوه‌کانی سوله‌یمانی و ره‌واندۆز و موسل و به‌غدا. ئەگه‌رچی زۆریه‌ی ئەندامانی کۆمه‌له‌ی زانستی وریا و چالاکن، به‌لام کاری ئێستایان دووره له‌ مه‌به‌ستی سیاسی. (به‌روانه‌ پاشکۆی ۲)

هه‌ولێز [ARBIL]:

هه‌مان ئه‌و شه‌تانی له‌ سه‌روه‌ه باسمان کردن له‌ هه‌ولێزیش ههستی پێ ده‌کری. هه‌رچه‌نده له‌ ناو شار جموجۆلی بزوتنه‌وه‌یه‌کی گه‌وره له‌ ئەرادا نه‌یه، به‌لام دانیه‌شتوانی وه‌ک پێشه‌وریز له‌ حوکمه‌رانی عه‌ره‌ب نانیان. داروده‌ستی تورک ئەماوه

حوکمی نینتیدابی بریتانی دەمینتیتو، شوکاته چینهکان بهگشتی خوشحال دەبن بەدروستکردنی ولایەتیکێ کوردی لە ناو چوارچیووی سنووری عێراق، بەمرجی پێوهندی راستەرخۆیان لەگەڵ حکومەتی عێراق لە ژێر چاودێری جیگری بالای بریتانی بێت و کاروباری ناوخۆش، خۆیان بەرێووی ببین. بێیار لە بەغداوە دراوە لە لایەن شو عەرهبانەکی کە کورد بە چاویکی سووک سەیریان دەکەن، هەر وەکۆو سەیرکردنی ئێمە بۆ رەشەکانی ئەفریقیای ناوهراست، وە مەسەڵی پارەدان بە کەسانیکێ سەر بە رەگەز و زمانیکێ جیا لە هێ خۆیان زۆر ئازاریان دەدا. ژمارهیهکی زۆر کەم رازین بوو بەلێنانەکی کە لە کۆتایی سالی ۱۹۲۵ دا دراوون، تەنانهت بە بەجیهێنانیکێ نیوچلێش، بەمرجی لەناکامدا زمانی کوردی بێتە زمانی رەسمی کوردستانی عێراق...هتد. کوردەکان هەست بە ئەمانی هەرەشی تورک، لەسنووری باکوور دەکەن، ئیتر گرینگی دەدەن بە مەسەڵی خۆیان. هەرەها لەو بھوایەدان کە دارودەستی عەرەبی بۆی نوسراوە شوینی دارودەستی ئیمپراتۆر بگرتیتووە کە تائێستاش لێی دەتۆقن، ئەم پیش بینییە ناپههتیاکان دەکات.

زۆربەیی کوردە رووناکبیرەکان، بەتایبەتی ئوانی پایە رەسمیان هەیه ناپههتیا بەدروستکردن بەرامبەر بووی کە تەنها کوردە رەشتالەکان بۆیان هەیه بێنە ئەندام لە پەرلەمانی عێراق. هەرەها دژی ئێمە کە شو ئەندامانە کەسانیکێ بە ئاسانی چلۆ بەدروستکردن لەبەردەم سیاسییە زیرەکە عەرەبەکان. کۆنتڕۆڵ کردنی چاپی کوردیش ئازاریان دەدا.

ج - چەند تێبینییەکی بچووک دەربارە یاری ناوخۆی هەرەک لەشارەکان کە بۆی هەیه بە هۆی دەستی سێهەمووە لەعێراق بەکەرخین:

سولەیمانی:

بێجگە لە سەرەلدانی شیخ محمود کە کارمەکتەریکی ناوخۆیی و خاوەن ئامانجیکێ ناو خۆیییە و نوێنەری تەنها جولانەوی سولەیمانییە، رای گشتی بریتییە لە سولەیمانیەک بۆ سولەیمانیەکان. ئەم هەستە تا رادیهێک بەندە بە یاری تۆپۆگرافی و سەرەخۆیی چارانی خیزانی بابانەکان لەسەدە رابردوو. هەموو گروپەکان رازین بووی سولەیمانی بێتە ویلاەتیکێ سەرەخۆ بەلام نایانەوی هیچ کام لەدەستەکانی شیخان، بەگژادە یان ئاغاوات [Aghawat] فەرمانداری بکەن و بەرژوهندی خۆیان لە دەرەوی ناوچەکەیی خۆیان بەیننەدی. سولەیمانی شەرخوازو ناپههتە، پێویستی بە مۆسۆلینییەک هەیه. سیاسەتی تازەیی ئەم دەستە جێدراوچێزانە ئامێریکی بەهێزە لە دەستی ئازاومچیە بێرفراوانەکان. لەپاشکۆی خالی یەکەم کەمیک پاسی هەلدانی تازەیی کوردی عێراقمان کردووە بۆ جیا کردنەوی سولەیمانی بە هۆی راگیانندی کۆمەڵەیی ئێدیپییە بۆ شووی بێتە بنکەیی رووداوە گەورەکان.

تەقلای ئەفەندییە سەرگەرمەکانی - پشتیوانی کورد - بێتە دی و لەحالی تێبینی کردنی لاوازبوونی حکومەتەکانی بەغدا و تاران و ئەنقەرە، بە هۆی گیرۆگەرتن لە لایەکی تر پەلای لی بکری، یان بەشیۆمیەکی زۆر ئاسانتر بە هۆی هیزیکێ دەرمکییەرە که نیازی لە ناوبردنی هاوسەنگی ئەم دەستە نارهەتانه بێت، سەرکوت بکری.

دەتوانین دەستە جیاکانی ئەم دەزگایە بەم شیۆمیە بخەینە روو:

۱- سەرۆک خێلەکان، بەئێرەیی نیوخۆ و حەزە شاخاویییەکانیان و گیانی نەتەهیی زیاده روپانەر.

۲- «کۆمیتە ناوچەیی» یە ناوخۆییەکان، که لەژێر ناوی ناسیۆنالیزم بۆ گەیشتنە مەبەستی خۆیان لە سیاسەتی داهاوو، لە ریزی پێشەر کار دەکن.

۳- کۆمیتەکانی عێراق و ئێران و تورکیا که هەولی یەکخستنی کۆششی کۆمیتە ناوچەییەکان دەدن بۆ بەدیھێنانی چۆرە ئۆتۆنۆمیەیک لە چوار چۆمی سنوورە نیو نەتەهییەکان که سەر بە دەستەلاتی حکومەتەکانی ئەم ناوہ بێت.

۴- کورد، زۆریەیان خاوەن سەرۆشتیکی شوێشگێرانەیی توندوتیژن، لە هەموو شارمەکان ئامانجی سەرەکیان بەکار خستنی هەول و تەقلای دەستی سینیەمە، لەهەرسێ دەولەت بۆ دروست کردنی تەقینەویەکی مەزن که هیزە ئەوروپییەکان ناچار بکات، بۆ بەرژوهندی ناشتی خۆرەلاتی نزیک، گرینگی بە مەسەلەیی کورد بەدن. خالی یەکگرتتی دەستیەیک لەگەڵ یەکیکی تر لەم چوار دەستیەیی لەسەرەوہ ناومان بردوون، ئەمرۆ ئالۆز و نادیارە.

۴- بزوتنەوی کورد لە عێراق:

۱- هەرە گرینگترین و پێشکەوتوترین دەستە لەم دەستانەیی سەرەوہ، لە هەر سێ دەولەت، ئیستا دەستی سینیەمە که هەولی وەدەست هێنانی ئۆتۆنۆمی کورد دەدا لە چوارچۆمی سنوورە نیو نەتەهییەکان. لە خوارەوہ هەموو ئەو زانیاریانەیی لە بارەیی ئەم دەستیەوہ دەستان کەوتوون بەدریژی خراوەتە روو. ئەمە نموونەییەکی باشی دەستەکانی تورکیا و ئێرانیشە.

ب - سەرەرای باری ناوخۆی هەر پارچەیک، هەموو چینیەکانی کوردی عێراق لەناوہ، دانیان لەوی که حوکمرانی دام و دەزگای عەرەبی و وەزارتی عەرەبی پشتگیری کراو لە لایەن سوپای عەرەبییەرە، قەت نایەتەدی. ناتوانن واز لەو بێرە بەهین که بە پێی بێباری کۆمەلەیی نەتەهەکان [League of nations] کورد لە ژێر

جوداوازیان ناوخته بۆ بدهستهئینانی سه‌ربهستی کورد. هه‌روه‌ها تراژیدیای راپه‌رینیکی په‌رت و بلاو و نارینکیان دژی حکومه‌ته ده‌سه‌لاتداره‌کان دروست کردوه. ئه‌مانه وای بۆدچه‌ن که نه‌بوونی په‌یوهندی و هاتوو چۆ (اتصالات) که له رابردودا ده‌ورینی لاوه‌کی بینه‌وه له نه‌برانه‌وه‌ی ره‌گزی کورد، ئه‌مه‌ق گه‌وره‌ترین ریگره له به‌رده‌م هه‌ر کۆششیک بۆ دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکی سه‌ربه‌خۆ. هۆی سه‌رمکی ته‌سک بینی زۆریه‌ی سه‌رۆک خه‌له‌کان و نه‌زانی و بی‌ئاگایی کورد له جوگرافیای وولاتی خۆی ده‌گه‌رینه‌وه بۆ نه‌بوونی په‌یوهندی و هاتووچۆ. هه‌رئه‌مه‌شه هۆی نه‌بوونی هاویه‌شی ئابووری و سیاسی له نیوان پارچه‌یه‌ک و پارچه‌یه‌کی تری کوردستان. پیشه‌کان ده‌رمکین و (external) هه‌یج شارنیکیش وه‌کو پایته‌خت نه‌ناسراوه. ئه‌م ده‌سته‌یه هه‌یج مه‌ترسییه‌کیان بۆ سه‌ر به‌ریوه بردنی ئه‌یستای کاروبار نیه، خۆیان ته‌رخان کردوه بۆ بلاوکردنه‌وه‌ی ره‌شنه‌یری که نه‌ینی گه‌شه‌کردنیک سروه‌ستی و پێ-به‌ پێی ئۆتۆنۆمی تیا ره‌چاو ده‌کری.

۳- مه‌ترسی:

هه‌ستی ناره‌حه‌تی و ناره‌زایی له کوردستاندا به‌شیه‌یه‌کی پتو له زیاده‌بووندایه. کوردی تورکیا، به‌م نواییه، راپه‌رینیکی توند و تیژ و ریکخراویان به‌رپاکرد که به هۆی نه‌بوونی پشتگیری کردنیک خه‌زاوه سه‌رنه‌کوت، هه‌رچه‌نده به‌هۆی به‌کاره‌ینانی هه‌یزیک بێرهمانه، به‌شیه‌یه‌کی کاتی دامه‌رکاوتیه، به‌لام گیانی یاخی بوون به‌رده‌وام زینه‌وه، بۆی هه‌یه سه‌ر هه‌لده‌اتیه. کوردی ئه‌زانیش راپه‌رینیکی لاوازیان به‌رپاکردوه بۆ ئه‌وه‌ی بیه‌سه‌لین که سه‌ره‌رای هه‌ولی حکومه‌تی ئه‌زان بۆ کۆنتڕۆل کردنی کاروبار به‌هۆی پۆلیسی ئاسایش که له‌لایه‌ن سوپاوه پشتگیری ده‌کری، تیکۆشمانی فراوانتر بۆ بده‌سته هه‌ینانی سه‌ربه‌ستی له‌ئارا‌دایه. کوردی عه‌زاق، که تا ئه‌یستا به‌ نهمچه ره‌زاییه‌که‌وه ریز له چه‌مکی کۆنتڕۆلی عه‌ره‌ب که له‌لایه‌ن به‌ریتانیاوه پشتگیری ده‌کریته‌ ده‌نین، خه‌ریکن هه‌سته به‌وه ده‌مکن که یارییه‌که زۆر درێژه‌ی کیشه‌وه. ده‌رکیان به‌وه کردوه که ئه‌وان له چاو خه‌مه‌کانیان له ژێر حوکمی تورک و فارس دا ئاسووده‌ترن، به‌لام ئه‌م ماویه ده‌مارگیر بوون له ترسی ئه‌وه‌ی به‌ریتانیا یارییه‌که بوه‌ستینی و چاوه‌ڕینی ئه‌هیان لێ بکات په‌یوه‌ی فه‌رمانه راسته‌خۆکانی دامه‌زگای عه‌ره‌بی بکهن و پاداشی پراوپه‌ری باجیش بده‌نه خه‌زینهی به‌ر به‌رملانی عه‌ره‌ب.

ئهمه‌ق ده‌زگای راپه‌رینیکی ریکخراو، ساوا و دواکه‌وتوه و ناتوانی کار بکات. به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌ش شوینی سه‌رنجه ئه‌م ده‌زگایه به هه‌یج شیه‌یه‌ک ناتوانی کوردستانیک سه‌ربه‌خۆ بئه‌خه‌ستینی و ریک بخت و به هه‌یزی بکات، به‌لام هه‌یج گومانی تیدا نییه که که‌سانی کارامه و لیه‌اتوو، هه‌روه‌ها پاره، زۆر به ئاسانی ده‌توانن باکوری عه‌زاق و خۆرئاوای ئه‌زان و با شوری تورکیا به‌وه باریکی ئه‌نارشی بیه‌ن و ئه‌نجامی سه‌ختیشی هه‌بیت بۆ سه‌ر باری هه‌ینی خۆره‌لاتی نزیک. مه‌رجی ئه‌م کاره بۆی هه‌یه به شیه‌یه‌کی هه‌رمه‌کی له ئه‌نجامی هه‌ول و

۲- دامرزای قوچەکی شیخه نایینیەکان، سەیدمەکان، مەلاکان، دەرویشەکان. ئەمانە لە زۆری سەرۆک خێڵەکان رووناکبیرترین و خاوەن رووانگیەکی فراوانترین، بەلام هەمووی بۆ زیاد کردنی هیزی ناوخرۆی خۆیان دەمخە کار.

۳- سەرۆک خێڵەکان.

۴- ژمارەکی زۆری خێڵەکییەکان کە بە پێچەوانەی زۆری عەرەبەکان، کوێرانی و بێن پرسیار پەڕپەوی سەرۆکەکانیان دەمکن. دەستیەکی کەمی بازرگانەکان، کە گرینگیەکیان تەنها ئەویە نوێنەرایەتی سیستەمی ئابووری دەمکن و بەهەموو شیوەیکە پێشبرکێکی خێڵەکان دەمکن بۆ ئەوی لە ئەنجامدا بکەن سەر شارمەکان.

ج - لە لای زۆری سەرۆک خێڵەکان چەمکی سەرەخرۆی کورد بریتیە لە سەرەستی کۆکردنەوی قەرز و باج بۆ خۆدەولەمەند کردن. بۆ ئەوی هەریەکیکیان بە ئارەزووی خۆی لە میدانداندا بخوێنتە و گوزەرانی لە هی دراوسێکی باشتر بیت. خێڵەکییەکانیش لەم رووانگە پەڕپەوی سەرۆکەکانیان دەمکن و مەسەلەیی باج وەرگرتن بە مافی رەوای سەرۆکەکان دەزانن. بەلام زۆر بەزمەمت ئەو پارە زیادەیی کە لە لایەن حکومەتیکی بیگانە سەپێندراوەتە سەریان دەدەن. تەنها ترس وایان لێ دەمکات بیدەن، چونکە ئە ئێوان و ئەسەرۆک خێڵەکانیش سوود لەم پارە نایین کە دەدریته خەزینەیی دەولەت.

زۆری پیاو نایینیەکان هەمان رووانگی سەرۆک خێڵەکانیان هەیە، بەلام ئێوان، هەندێ لە خێل و ناوچە و هەروەها خۆشیان وەکۆو نمونەیی سەرەکی هیز لە بەرچاو دەمکن. سەرکردە نایینیەکان توانایەکی لە رادە بەدەریان هەیە لە هەڵپێچان و ترساندن و کۆنترۆل کردن سەرۆک خێڵەکان، تەنانەت لەناو مانی خۆشیان.

بەلای ئەفەندیە نیمچە روشنبیرمەکانە پێکھاتی دەولەتیکی کوردی یۆتۆپیایی، کە هەموو چینهکان لێی دانیان، بەدەستھێنانی وەزیفەییکی باش و مانگانەییکی زۆر. بەم نیمچە روشنبیریە ناتوانن بێ ترخی هەلچوونی هەندێ لە خێل و شیخەکان بەیننەدی، لە کاتیگدا کە بەشی هەرزۆری کوردستان لە خۆدایە. ئێرەیی و چاوەنژۆکی و بە تینی هەستی شانازی کردن بە رەگەز لە هەلوێستی عەقڵی خێڵەکییەکاندا، فرسەتیکی باشی بۆ رەخساندوون تا لە ناو حەز و ئارەزووی خۆیاندا بخنکێن. ئەمانە نمونەیی ئەو پیاوانەن کە پێستری نۆژمەنی مەسەلەیی کوردن، لەهەموو روویەکیە. بە هەمان شیوەش بۆیان هەیە گیرۆگەت بۆ ئەو حکومەتانی پێوەندیان بە مەسەلەیی کوردەو هەیە، دروست بکەن.

دەستیەکی کەم رووناکبیر و نوێادیدی کورد هەن، ئاگری تیکۆشانینیکی

بزووتنهووی کورد

۱- به گشتی:

۱- هر له سهرمتای میژوووه، کوردستان هیزش و دهسلاتی بیگانگی له سهر بووه، به لام قمت داگیرنه کراوه. نهگر چی له هندی سردمی جیاجیادا، هندی پارچی بچووک، له شیوهی چند میرنشینیکی سهریه خندا سه ریان ههلاوه و هندی پارچمش، بهم دواپییه، له سهر نهخشه رهشبوونه تهوه به لام کورد هیچ کات وهکو میلله تیک نه ناسراوه و قمتیش تیکنه شکاوه. نهمرۆ، ههروهکو ههزارهها سال پیش نیستا، کورد ژمارهیهکی زوری یهکنه گرتوو پیکدههینن که دابهش کراون و ناچارکراون مل بز دامهزراوی حکومته بیگانهکان که چ بکن، له گهله شمش ههردم خاوهنی کسایهتی و زمانی تاییهتی خویان بوون وگرد و نولهکانی خویان خوشویستوه و ههردم شانازییهکی زور به رهگزی خویانهوه دهکن.

ب - کورد له بنچینهوه زور زانا نییه، نهزانه و خوشی به رووانگی تهسکی خویوه بهستوتهوه، له ناو بهر بهرهللاییهکی عقلی وادا دهژی که تنها چاوچنژی نهک ناییدایلیزم دهتوانن به تهواوی به ناگای بینیتوه. کاتیک، دواوی جهنگ، شهپولی ناسیونالیزم به ههموولایهکی جیهاندا سهری دهکرد و زور وولاتی نوئ دروست بوون، کوردمهکان له خهوا بوون. تاوهکو دهولتی تورکیای نوئ و دهولتی ئیرانی نوئ به تهواوی و له ههموو روویهکوه شوین پنی خویان نهگرت، کوردمهکان به شیوهیهکی چالاکانه نهکوتنه خویان و نهیانوووت بوچی نیمهش وهک عهرهستانی نوئ مافی خومان نه دراوهتی. لهو کاتوه کورد ههلی ناشتی له دهست داوه.

۲- دهولتی نوئی کوردستان

۱- نهمرۆ کوردستان له ههمان باری ئهروپای سهرمهکانی ناوهراستدا دهژی. بهسهرجهمی بارۆن و سوارچاک و قهشه و رهنجدهر و ههروهها تهسک بینن، که نوینهرایهتی سیاسهتی ئهوکاتی دهکرد. ههموو تاکهکهسهیکی کورد له دهوه باوهریکی پتهوی به چهکی سهریهخویی کوردی هیه و نامادهیه خوی بز بهخت بکات، به لام پیناسهتی تهواوی بز نهه زاراویه بهنده به باری کومهلایهتییهوه له ژیر سیستهمی دهرههگایهتیدا.

کورد به گشتی زور دلنیا ن لهوهی که داهاتووویهکی شاراوهی دوور، یوتۆپیایهک دادینن تیایدا کورد دهسلاتی بیگانگی لهسهر نامینن و خوی حوکمی خوی دهکات.

ب - گرینگترین چوار چینی کومهلایهتی له کوردستان نهمانه:

۱- نهغهندییهکان: هندی رووناکیبیریان تیدا هیه به لام زوربهیان خاوهن زانیاری کهمن و بز مههستی بچوکی خویان دهژین.

نهی

سەرچاوهی ژماره: ٤.٧/١

ناوهندی سهرمکی هیزی ئاسمانی
بهیستانی له عیراق

بهغدا،

٣٠ مارس ١٩٢٧

بۆ سكرتیری و وزارتتی هیزی ئاسمانی

Adastral House, Kingsway,
London W.c.2

گورهم :

- ١- بۆ ئاگاداری، لیزه دا راپورتیکی تایبتهی دهربارهی بزوتنهوی كورد له عیراق خراوته روو.
- ٢- وا دهرمهكوی كه كوردمكان ئامرازیکی چاك و بههیزین له دهست ئهوانهی دهمانهویت گیروگرفت بۆ دهولتهی عیراق بنینهوه، به تایبتهی بۆلشهفیهكان، نهگهر ههلیان بۆ ریکهوی.
- ٣- پهیههندی ئهم راپورته به ریکخراو و دامهزراوی سوپای عیراقی، كه ئیستا له ژیر نهخشهکیشاندایه، گرینگی خوی هیه. بهتایبتهی پهرمگرافی ٦ (ا).

شانازی بهوه دهكهم گورهم،
بیمه خزمهتکاری گوپرایهلت،
(ئیمزا) ت.س.ر. هیگنز

Air Commodor, Chief Staff Officer
British Force in Iraq

بزووتنه‌وهی کورد

وهرگیرانی له ئینگلیزییهوه
نه‌زهند به‌گی خانی

«بزووتنه‌وهی کورد» به‌لگه‌نامه‌یه‌کی ئارشیقی و‌هزارته‌ی ده‌وه‌وه‌ی به‌ریتانییه که له Public Records Office له لهندهن پاریزراوه، له ۳۰ مارس ۱۹۲۷ له لایهن ناوهندی سه‌ره‌کی هیزی ئاسمانی به‌ریتانی له عیراق نووسراوه و بز سکرتیری و‌هزارته‌ی هیزی ئاسمانی له به‌ریتانیا ئاردراوه. ئاوهرۆکی ئهم به‌لگه‌نامه‌یه بریتیه له ئاماده‌کردنی راپۆرتیک ده‌باره‌ی باری سیاسی له کوردستان و بزووتنه‌وه‌ی کورد له کوردستانی عیراق.

بلاوکراوه ی نویی ئە نستیتو

Ahmedi Khani
ئەحمەدی خانی

Mem et Zîn
مەم و زین

Edition établie et annotée
par Hejar

ئامادەکردن و پەراوێژنوسینی:

هه‌ژار

Institut Kurde de Paris
106, rue La Fayette, 75010-Paris

1989

بابان) و هند....

۱۹- همان نهم بۆچۆنە، لەگەڵ گۆڤاری ژین یش دا ۱۹۱۸-۱۹۱۹ پینکەلپیک دەبیتەرە.

۲۰- Jin (1918-1919), M.E.Bozarslan. Cild1, Stockholm: 1985.

۲۱- پروانە گۆڤاری کوردستان ۱۹۱۸-۱۹۱۹، ژمارە (۲)، ل ۲۱-۲، ل ۲۲-۲۴، ھەرھەما ژمارە (۴)، ل ۴۲، ل ۴۳-۴۴.

۲۲- بۆ شارەزایی زیاتر لەبارەى ژيانى (محمد میهرى)، پروانە سەرچاومکانى ژمارە(۶، ۲۳، ۲۴)

۲۳- نەجمەدین مەلا: یادی زانایەکی کۆچکەروومان (محمد میهرى)، لە ر. ژین. سلیمانی: ۹ مایسی (۱۹۵۷)، ژمارە (۱۳۴۳) ل، ۱.

۲۴- جوتیار حاجی توفیق: محمد میهرى هیزا و نەمر، لە گ. بیان، بەغدا: ۱۹۸۹، ژمارە (۱۵۸)، ل ۲۸-۲۹.

۲۵- ھەمان نەم پارچە شیعەرى مندالان، کە لە ژمارە (۶)، ل ۷۰-۷۱ ی گۆڤاری کوردستان دا، بە نیمزای (زینۆ) بلۆ کراوتەرە؛ چارنکی دیکە- دوای نزیکى ۱۳ سال، بە ھەمان ناوێشانى (دەلالیا زارۆکان) لە گۆڤاری ھاوار ژمارە ۵، ل ۲ دا، بە نیمزای (نەمین عالی بەدرخان) بلۆ کراوتەرە. نیمە وا تى دەگەین ئەر "زینۆ" ناوەی گ. کوردستان، نەمین عالی بەدرخان خۆی یی. لە گۆڤاری ھاواردا، سى کۆپلی دیکى بۆ زیاد کردووە، کۆپلەکانى پینشووشى، لەرووی زمان و ریتووسەرە دەسکاری کردوون. جینی سەرئەجە، کە گۆرانینیژ (شەفان) نەم پارچە شیعەرى مندالانى کۆتەرە گۆرانى.

کوردستان، ژماره ۴۲-۴۴، به‌غدا، کانونی نوومی ۱۹۷۷، ل ۴۱.
۱۳- مستهفا "نریمان": بیلگرافای کتیبی کوردی (۱۷۸۷-۱۹۷۵). چاپخانهی کۆری زانیاری کورد،
(۱)، به‌غدا: ۱۹۷۷، ل ۱۷. "بهرینی بۆچوونی ماموستا نریمان، ئەم کتیبه‌ی به‌ناویشانی "نهج الانام" بلۆ
بۆتوه.

۱۴- ئەم کتیبه، له ساڵی ۱۹۸۸ دا بۆزرایوه و له ده‌زگای « وه‌شانخانا کوردستان» له ستۆکهۆلم سهر
له‌نوێ له چاپ دراوتوه.

۱۵- بۆ شاره‌زایی زیاتر له‌باره‌ی ئەم کتیبه‌وه به‌روانه‌ سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۷.
۱۶- عه‌بدولمحمید رحیمی هه‌کاری، نووسه‌ریکی زۆر چالاک و فره‌ به‌رهمی گۆفاری ژین (۱۹۱۸-۱۹۱۹)
بووه، عه‌بدولمحمید هه‌کاری وێزای (مسته‌فا شهمی) تا ئیستا "رمخه‌گری کورد" ناوی له‌ به‌رهمه‌کانیان
دراوتوه، به‌لام بزووتنه‌وه‌ی نوێخوازی و تازه‌بوونه‌وه‌ی شیعری کوردی، پێش "عه‌بدولمحمید به‌گی
نفوس" و "شینخ نووری" و "پیرمیزد" و "گۆزان"، به‌رستی: له‌م نوو شاعیره‌وه، له‌م نوو سه‌ریازه‌ و
نه‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کا. نووسه‌ری ناویرو، خاوه‌نی یه‌که‌مین شانزنامه‌ی نووسراویشه، که له‌ میژووی
ئه‌ده‌بیاتی کوردی دا به‌ زمانی کوردی نووسرا، به‌روانه (گۆفاری ژین، کۆکراوه و له‌ چاپدانه‌وه‌ی
"محمد ئەمین بۆزئه‌سه‌لان"، ژماره (۱۵) و (۱۶) جلدی چوارهم، وه‌شانا ده‌نگ، ستۆکهۆلم: ۱۹۸۷، ل
۱۴-۱۷).

۱۷- رووناکییری کورد (عه‌بدوللا جه‌ده‌ت)، روژیکێ به‌زه‌بر و دیاری هه‌بووه به‌سه‌ر خۆشکردنی کلێسی ئەم
بیره‌ نه‌ته‌وه‌خوازییه‌ی کورد له‌ سه‌رده‌مه‌دا، به‌تاییه‌تی له‌ ساڵانی دوای (۱۹۰۸) به‌لاوه. کۆمه‌له‌ی هیوا
"هینی". به‌ چاپخانه‌ی ئه‌و (چاپخانه‌ی اجته‌اد) گۆفاره‌کی خۆیان چاپ و بلۆ ده‌کرده‌وه.

۱۸- ئەم دیارده‌ی زۆرتر به‌ تورکی نووسینه، ته‌نانه‌ت بابایه‌کی وه‌کوو پیرمیزدی شاعیره‌ی گرتیوه.
پیرمیزد به‌شیکێ زۆری وتاره‌ رووناکییرییه‌کانی خۆی به‌ زمانی تورکی له‌ گۆفاری (ژین) و (اقدام) یا به
زمانی فارسی له‌ گۆفاری "فره‌نگ" و "شفق سرخ" دا بلۆ کردۆتوه. هه‌مان شت له‌باره‌ی رووناکییره
پێشه‌وه‌ کورده‌کانی دیکه‌ش، وه‌کو: (عه‌بدوللا جه‌ده‌ت) و (عه‌بدولمحمید به‌رخان) و (ئیسماعیل حه‌قی
بابان) و هه‌ت...

۱۹- هه‌مان ئەم بۆچوونه، له‌گه‌ڵ گۆفاری ژین یش دا ۱۹۱۸-۱۹۱۹ پێکه‌ئێک ده‌بیته‌وه.

۲۰- Jin (1918-1919), M.E.Bozarlan. Cild1, Stockholm: 1985.

۲۱- به‌روانه‌ گۆفاری کوردستان ۱۹۱۸-۱۹۱۹، ژماره (۲)، ل ۲۱-۲، ل ۲۲-۲۴، هه‌روه‌ها ژماره (۴)، ل
۴۲، ل ۴۳-۴۴.

۲۲- بۆ شاره‌زایی زیاتر له‌باره‌ی ژبانی (محمد میهری)، به‌روانه‌ سه‌رچاوه‌کانی ژماره (۶، ۲۳، ۲۴)
۲۳- نه‌جه‌دین مه‌لا: یادی زانایه‌کی کۆچکروومان (محمد میهری)، له‌ ر. ژین. سلیمانی: ۹ مایسی
(۱۹۵۷)، ژماره (۱۳۴۳) ل، ۱.

۲۴- جوتیار حاجی توفیق: محمد میهری هیژا و نه‌مر، له‌ گ. به‌یان، به‌غدا: ۱۹۸۹، ژماره (۱۵۸)، ل
۲۸-۲۹.

۲۵- هه‌مان ئەم پارچه‌ شیعری مندالان، که له‌ ژماره (۶)، ل ۷-۷۱ ی گۆفاری کوردستان دا، به
ئیمزای (زینۆ) بلۆ کراوتوه: چاریکی دیکه- دوای نزیکه‌ی ۱۳ ساله‌ به‌ هه‌مان ناویشانی (ده‌لایا
زارۆکان) له‌ گۆفاری هاوار ژماره ۵، ل ۲ دا، به‌ ئیمزای (ئهمین عالی به‌رخان) بلۆ کراوتوه. ئیمه‌ وا
تی ده‌گه‌ین ئه‌ "زینۆ" ناوه‌ی گ. کوردستان، ئهمین عالی به‌رخان خۆی بێ. له‌ گۆفاری هاواردا، سێ
کۆپله‌ی دیکه‌ی بۆ زیاد کردوه، کۆپله‌کانی پێشه‌وه‌ی، له‌رووی زمان و ریتۆسه‌وه‌ ده‌سکاری کردوون. جینی
سه‌رنجه، که گۆرانیه‌ی (شقان) ئەم پارچه‌ شیعری مندالانی کردۆته‌ گۆرانی.

نووسراوی (زینز)، پارچه شیعریکی مندالانه، لیسر شینوی تازه و تراوه. (۲۵)
 ۱۳- شئونات، شریف پاشانک بیاناتی، ل ۷۱-۷۲، و تاریک لبارهی
 چالاکییهکانی شریف پاشا له کونفرانسی ناشتی - له پاریس. هلویستی ئەم و
 (کۆمهلهی ئیتیحاد و تهرهقی) له ههمبەر مافه نهمیهکانی گهلی کورد، به زمانی
 تورکی، له گۆفاری (اقدام) ی تورکیه وهرگیزاوه.
 ۱۴- (عقر، تعیین، تشکر، ارمنستانه دائر محقابر مطالعه)، به زمانی تورکی،
 ل ۷۲، کۆمهلیک دهنگوباس و ههوالی جوداوجوره.

پهراویز:

۱- د. کمال مهزهر له کتیبی "تیگیشتنی راستی..." ل ۲۳۳ دا دهلن: (سەید حوسین ناویک
 بهرپرستیاری بوو... به پینچ زمان: کوردی و تورکی و عهرهیی و فارسی و فهرنسی و تاری بلۆ
 دهمکردوه... گهلیک ژمارهی به وینهی ناودارانی کورد رازینراوتهوه... هتد) کهچی بهینی ئه ژمارانهی
 له لایین ئیمین و بهینی ئه نوو ژمارهیی ۸ و ۹ که د، مارف خهزندهار له گۆفاری رۆژی کوردستان،
 ژماره (۴۳، ۴۴) دا بلۆی کردووتهوه: ههچ سەید حوسین ناویک له گۆفارهکهدا بیوونی نیه، و تاریشیان
 به زمانی فهرنسی تیدانیه، ههروهها ههچ بهکیکیش له ژمارانه وینهی ناودارانی کوردی تیدانیه.

۲- د. کمال مهزهر: ههمان سهراوهی پینشو، ل ۲۳۳

۳- گۆفاری ژین (۱۹۱۸-۱۹۱۹). ههروهها ههندی بلۆکراوهی کوردی دیکش له سهردهمهدا له ههمان
 ئەم چاپخانهیدا چاپ و بلۆ کراوتهوه.

سهراوه فهرنسییهکان ئههمیان به تهواوتی ساغ کردوتهوه که چاپخانهی "اجتهاد"، که گۆفاری رۆژی
 کوردی پێ چاپ کراوه، هه رووناکبیری کورد (عهبولا جهودت) بووه. هه لاندان بۆ ساغکردنهوی
 خاوهنی ئەم چاپخانهیی نجم استقبالهش شتیکی گرنگ و پینوسته.

۴- د. کمال مهزهر: ه. س. ل ۲۳۳

۵- د. مارف خهزندهار: ههندی دهنسووسی کوردی مینۆرسکی و... گ (رۆژی کوردستان)، ژماره
 ۴۳-۴۴، بغداد: کانون الثاني ۱۹۷۷، ل ۳۸-۴۵

۶- Malmisanij û M.Leweni: Rojnamegeriya kurdi, wesanen jina nu, Stockholm. 1989.

۷- یانیش ئەگەر ههز بکا، دهتوانی راستهخۆ داوا له بهرپوههرایهتی کتیبخانهی لانگۆز بکات - له
 پاریس. ژماره و کۆدی گۆفارهکه ئهوهیه: Mel. Tur. 9.19

۸- لهم بارهیهوه، بهشی هههه زۆری و تارهکان به زمانی تورکی "عوسمانلی" نووسراون، ئنجا "عهرهیی" و
 پاشان "کوردی".

۹- دیاردهی ورگیزان له زمانی بیگانهوه بۆسهه زمانی کوردی، له گۆفاری "رۆژی کورد" و له سهردهمهدا
 بهگشتی، ئەگههچی له شینوی دیاردهیهک و "شهپۆلیک" وه دیار ناکهوی، بهلام لهگهڵ ئەههش ئەم نوو
 تیگسته وهرگیزدراوه، بایهخ و مهغزای تایبهتی خۆیان ههیه.

۱- ههمان نووسههه ناوبراو، له گۆفاری ژین دا (۱۹۱۸-۱۹۱۹) بهشینویهکی زۆر فراوان، ههمان ئەم
 بههره توانایی خۆی - له بواری وهرگیزان له کوردیهوه بۆ تورکی- تاقی کردوتهوه.

۱۱- رۆژنامهی "تیگیشتنی راستی" له ژماره (۵۸) له رۆژی ۹ کانوونی یهکمی ۱۹۱۸، بۆ یهکمهین
 جار چاپبیکهوتنیکی رۆژنامه نووسی بلۆ کردوتهوه. بهروانه (د. کمال مهزهر: تیگیشتنی راستی و...)

۱۲- بهروانه: (د. مارف خهزندهار: چهند دهنسووسی کۆنی مینۆرسکی و...)، گۆفاری رۆژی

رؤشنیبری و کۆمه‌لایه‌تیی کوردستانی تورکیایه، به زمانی تورکی.
 ۸- حوادث خارجه، به زمانی تورکی، ل ۵۴، کۆمه‌لیک ده‌نگوایسی رؤشنیبری و
 هوالی سیاسییه له باره‌ی جموجۆلی کوردان، له دهره‌وه‌ی کوردستاندا.
 ۹- خولیا پروانه تشبئات، به زمانی تورکی، ل ۵۵-۵۶، نووسینی (محمد
 عثمان بدرخان) له‌باره‌ی هاوخه‌باتیوونی کورد و ئهرمه‌نیه‌کان، وێزای چهند قسه‌یه‌ک
 له‌باره‌ی هندی له رۆژنامه ئهرمه‌نیه‌کان و بیروبوچوونیان له‌باره‌ی کورد.
 ۱۰- حسب حال دگهل وطن، به زمانی کوردی، دیالیکتی سۆزانی، پارچه
 شیعریکی ستوونیییه، نووسراوی (مستفا شوقی) وێزای دنیبه‌دیز وهرگیزانی
 تیکسته‌که بۆسه‌ر زمانی تورکی، له‌لایهن شاعیر خۆیه‌وه.

ژماره (۶): ۲۲ ی نیسانی ۱۳۳۵/۱۹۱۹

- ۱- تتمه (بیداری)، ل ۵۸، پاشماوه‌ی پارچه شیعریکی ژماره‌ی چواری
 گۆفاره‌که‌یه، به زمانی فارسی، نووسراوی (ع.ق).
- ۲- پروتستو، ل ۵۸، به زمانی تورکی، گۆفاری (کوردستان).
- ۳- کوردلرده افکار عمومیه، به زمانی تورکی، ل ۵۸-۶۰، وتاریکه له‌باره‌ی
 ژبانی دینی و رؤشنیبری گه‌لی کورد له سه‌رده‌مه‌دا، نووسراوی (ابن الرشید).
- ۴- دساتیر عصره قارشیی کوردستان، به زمانی تورکی، ل ۶۰-۶۲، نووسراوی
 لاوی ده‌لال (عبدالواحد).
- ۵- کورد مهاجراری نه اوله‌حق؟ به زمانی تورکی، ل ۶۲-۶۳، نووسراوی (محمد
 عثمان بدرخان).
- ۶- کوردستان و کردلر، به زمانی تورکی، ل ۶۲-۶۵، نووسراوی (سیداحمد
 عارف برزنجی زاده)، پاشماوه‌ی وتاریکی ژماره‌ی چواری گۆفاره‌که‌یه.
- ۷- ارمنسانک پایتخت و قوه‌ عسکریه‌سی، ارمنی پطریقنک بیاناتی مناسبتیه،
 به زمانی تورکی، ل ۶۵-۶۶، نووسراوی (جانو ارضروملی) له‌باره‌ی ژبانی
 سیاسی ئهرمه‌نیه‌کان و په‌یوه‌ندیان به گه‌لی کورده‌وه. هاوخه‌میی و هاوخه‌باتیی ئه‌و
 دوو میله‌ته.
- ۸- کرستانک وضعیت خارجه و داخلیه‌سی، آمریقان هیئتک و آناتولی به
 عزیمتی مناسبتیه، ل ۶۶-۶۷، نووسراوی (س.ح.) به زمانی تورکی.
- ۹- غیرت بکین، مایوس نه‌یین، به زمانی کوردی، دیالیکتی کرمانجی، ل ۶۸،
 نووسراویکه له پینشه‌کی دا به په‌خشان و له‌دووابیش دا بۆته شیعریکی ستوونیی
 درێژ، نووسراوی (عبدالرحمن النورس).
- ۱۰- لبو هفالی ماتمدار (ماتم)، به زمانی کوردی، دیالیکتی سۆزانی، ل ۶۸
 پارچه شیعریکی ستوونیییه، نووسراوی (مستفا شوقی)، وێزای دنیبه‌دیز
 وهرگیزانی شیعره‌که بۆسه‌ر زمانی تورکی له‌لایهن شاعیر خۆیه‌وه.
- ۱۱- ادبیات کوردیه‌دن بعض نمونه‌لر، پارچه شیعریکی (نالی) وێزای وهرگیزانی
 دنیبه‌دیزی شیعره‌که بۆسه‌ر زمانی تورکی، له‌لایهن (محمد میهری) یه‌وه، ل ۶۹-۷۰.
- ۱۲- دلایا زاروکان، به زمانی کوردی، دیالیکتی کرمانجی، ل ۷۰-۷۱.

۷- وظیفاً مه چیه؟ نووسینی (محمد شفیقه ئوراسی زاده) به زمانی کوردی/ دیالکتی کرمانجی، ل ۲۸-۴۰، لیکۆلینهومیه که لهبارهی ئهرکه نتهومیههکانی رووناکییرانی کورد له قوئاغدها- له گۆشه نیگیاهیکی (پان ئیسلامی) یهوه.

۸- ایقاظ النائم و تهییج القائم، به زمانی عهرهیی، نووسینی (محمد میهری)، ل ۴۰-۴۱، وتاریکه باسی رۆژ و بایهخی کۆمهلهی "کوردستان تهالی" دهکا، داوا له بۆلهکانی کورد و رووناکییرانی کورد دهکا که هاوکار و هاوخباتی ئه کۆمهلهیه بن.

۹- تحیه المحبه و الوداد علی اطلال و جبال اکراد، شیعر به زمانی عهرهیی، نووسینی (میهری)، ل ۴۱-۴۲. پارچه شیعریکی ستوونی کوردپهروهرانییه، تهواو نهبووه.

۱۰- اساس، کورچه صرف و نحو، مولفی: م.م. ل ۴۲، پاشماوهی وتاریکی ژماره دووی گۆفارمهکیه. بهوانه ژماره (۲)، مادهی (۷).

۱۱- کوردستان سیاحتنک، به زمانی تورکی، نووسینی (حمدی وهبی خریوطلی)، ل ۴۲-۴۳. پاشماوهی وتاریکی ژمارهی رابردووه.

۱۲- عرفان، کوردجه لغت، به زمانی تورکی، مولفی: م.م. ل ۴۲-۴۴. پاشماوهی وتاریکی ژماره دووی گۆفارمهکیه. بهوانه ژماره (۲)، مادهی (۸).

۱۳- لهگهل سوپاسنامه و پرۆیاگندهمییهک، به زمانی تورکی، ل ۴۴.

ژماره (۵): ۳ نیسانی ۱۹۱۹/۱۳۳۵

۱- داخلیه ناظری جمال بک افندی حضرتلرینه، آچیق مکتوف، نووسینی (محمد)، به زمانی تورکی، ل ۴۵/۴۷، چهند داواکاری و پینشیهادیکه له بارهی مافه رۆشنییری و نتهومیههکانی گهلی کورد.

۲- تلغراف، به زمانی تورکی، له لایهن دهستی بهرپوهبرایهتی گۆفاری کوردستانهوه، ل ۴۷-۴۸.

۳- مخرج: کوردستان تهالی جمعیتی ریاسته، ل ۴۸-۵۰. (ناوهزۆکی دوو تهلهگرافه له نیوان کۆمهلهیک رۆشنییرانی کورد و کۆمهلهی (کوردستان تهالی)، ههروهها وهلام و روونکردنهومیهکی دهستی بهرپوهبرایهتی گۆفارمهک.

۴- کوردستان جمعیه، به زمانی تورکی، ل ۵۰، نووسراوی (فواد)، به ناوی سهرکردایهتی کۆمهلهی (کورد تهالی) یهوه له دیاربهکر نووسراوه.

۵- دیاربهکر کورد تهالی جمعیت محترمهسی نظر دقتنه، ل ۵۰، نووسراوی دهستی بهرپوهبرایهتی گۆفاری (کوردستان)، به زمانی تورکی. وهلام و پینشیهاد بۆ کۆمهلهی (کورد تهالی جمعیتی) له دیاربهکر.

۶- تاریخدن بیر صحیفه، به زمانی تورکی، ل ۵۰-۵۲، نووسینی (هسبری سلیمان)، لهبارهی بارودۆخی کۆمهلهیهتی و سیاسی و عهشاییری کوردستانی تورکیا دمدوی.

۷- حوادث داخلیه (تعیین، تشکر، باب عالینک مخطرهمسی، تبلیغ رسمی، عبدالخالق توفیقی)، ل ۵۲-۵۴، کۆمهلهیک ههوال و دهنگوباسی سیاسی و

نهدی و ناودارانی کورد دهکا، گزینی دهداثوه به خاصیت و بههره و توانا "هاوچرخه‌کانی" میللهتی کورد له قوناغهدا.

۲- کردستان مجموعه‌سی مناسبتیه، به زمانی تورکی، نووسینی (کمال فوزی خیزانی زاده)، ل ۲۸-۲۹، وتاریکی سیاسی کوردپه‌روهرانه، وه‌لامیکی نایدیلوژیی رمخنه‌گرانیه بز وتاریک که له گۆفاری (ژین) دا بلو بۆتوه.

۳- کردستانه بر سیاحت، به زمانی تورکی، نووسینی (احمد وهبی خریوطلی)، پاشماوهی وتاریکی ژماره‌ی رابردوه، ل ۲۹.

۴- ایلری (آتی) غزتمسنه، به زمانی تورکی، نووسینی (عزت میلیج)، ل ۳۰-۳۲، وتاریکی رمخنه‌گرانیه له‌باره‌ی ناوه‌زۆکی گۆفاری مانگانه‌ی (آتی) که له (۱۶ شباط ۱۳۳۵) له ئه‌ستمبول پلۆ کراوتوه و تیندا له چهند وتاریکی خۆیاندا به خراپه باسی گه‌لی کورد و بزوتتوهی سیاسی گه‌لی کوردیان کردوه. نووسر به‌ریه‌چی بیروبوچوون و وتاره شۆفینییه‌کانی ئه‌و گۆفاره تورکیه ده‌داتوه. به شیعیکی (نالی) کوتایی به وتارمکی هیناوه.

ژماره (۴): ۱۵ مارتی ۱۳۳۵/۱۹۱۹

۱- تریک، به زمانی تورکی. له‌لایهن گۆفارمکوه، ل ۳۴. پیرۆزبایینامه‌یه‌که بز کۆمه‌له‌ی "کردستان تعالی جمعیتی" و ئه‌ندامه‌کانیان. ته‌بابی و هاوکاری و هاوخباتی گۆفاری (کردستان) پیشان ده‌دا له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی "کردستان تعالی جمعیتی".

۲- کردستان و کردلر (۱)، به زمانی تورکی، نووسینی (سید احمد عارف برزنجی زاده)، ل ۳۳-۳۴، لیکۆلینه‌یه‌کی میژویه له‌باره‌ی ره‌چالک و بنه‌چه‌ی نه‌توهی کورد و ولاتی کوردان. وتارمه‌که ته‌واو نه‌بووه.

۳- کردلر و کردستان، به زمانی تورکی، نووسینی (عبدالواحد)، ل ۳۵-۳۶. وتاریکی میژویه له‌باره‌ی گه‌لی کورد و ولاتی کورد.

۴- بیدادی، شیعیکی ستوونیه، به زمانی فارسی، نووسینی (ع.ق)، ل ۳۶، شیعرمه‌که بانگیکی نه‌توهیه بز راپه‌رینی کوردان و داواکردنی مافه نه‌توهیه‌کانیان. له‌وه ده‌چی ئه‌م شیعره‌ی (عبدالللا جهودت) بی. شیعرمه‌که ته‌واو نه‌بووه.

۵- عرض شکران، به زمانی فارسی، نووسینی (محمد میهری)، ل ۳۶-۳۷. نرخاندنیک شیعی (بیدادی) یه، که ده‌لی "از طرف ذی شرف یک سروری معظم و سیدی مبعجل و مکرم ارسال شده‌اند". ئه‌و کسه‌ش هه‌ر ده‌بی "عبدالللا جهودت" بی، که له‌و سهرده‌مه شیعی رۆمانسیانه و نه‌توهیه‌کانی به زمانی تورکی و فهرنسی و فارسی ده‌نووسی و پلۆی ده‌کردنوه.

۶- ادبیات کردیه‌دن بعض نمونه‌لر، نووسینی (محمد میهری)، ل ۳۷-۳۸، دوو پارچه شیعی (مستفابه‌گی کوردی) و (مه‌لا ئه‌حمده‌ی جزیری)، وێپای دێرپه‌دێر ته‌رجه‌مه‌کردنی تیکسته‌کان بۆسه‌ر زمانی تورکی.

ژماره (۲): ۹ ی شوباتی ۱۳۳۵/۱۹۱۹

- ۱- موجودیت حاضرهمز، به زمانی تورکی، نووسینی (محمد میهری)، دوو لاپهه و نیو، له شیوهی سهروتاردایه، باسی بارودنخی «نیستای» میللتهی کورد و کوردستان دهکا - بهتاییهتی له ئیزان و تورکیادا. وتارمهکه تهاو نهبووه.
- ۲- تانکرید طفل... به زمانی تورکی، نووسینی (عبدالواحد)، لاپههیهک و نیو، وتاریکه باسی گیروگرفتهکانی تاکهکسی مرۆفی کورد دهکا، ههلوپستی دهولته گورمهکانی دراوسی و ئهرووپا له ئاست میللتهی کورد.
- ۳- انباء ابناء الوطن، به زمانی عهرهیی، نووسینی (سید محمد بن الشیخ سید عبدالقادر)، ل ۱۶-۱۷، باسی شو ئهنجووهمنه دهکا که له فهرمسا پیک هاتوه بۆ لیکۆلینهوه له کیشهی میللتهی کورد و مافه مرۆفایهتییهکانی گهلی کورد، ههول و تهقلای شهریف پاشا؛ داواکردن بۆ یهکگرتتی هیزه کوردیهکان.
- ۴- تحیه المحبه والوداد، به زمانی عهرهیی، نووسینی (محمد)، ل ۱۷-۱۸، شیهریکی ستونویه، بییری کوردستانیتی تیدا بهیان کراوه.
- ۵- ومظیفاه چه؟، به زمانی کوردی، د. کرمانجی، نووسینی (ئهراسی زاده محمد شفیق)، ل ۱۸-۱۹، وتاریکه باسی بارودنخی گهلی کورد دهکا، ئهرکه روشنبیری و نهتوهیهکانی مرۆفی کورد له قوناغادا دیاری دهکا: چۆنیهتی ههدهستهپنانهی ئازادی و سهرفهرازی کوردستان.
- ۶- ادبیات کردیهدن بعض نمونهکر، نووسینی (م.م.) ل ۱۹-۲۱، بریتیه له سنی پارچه شیهری (مستهفابهکی کوردی) و (جزیری) و (نالی) به زمانی کوردی، ویزای دیربهدیر تهرجههیی تیکستهکان به زمانی تورکی (عوسمانی).
- ۷- اساس، (کورد) لسانته عاند قواعد صرفیه. مولفی (م.م.)، ل ۲۱-۲۲، وتاریکه به زمانی تورکی نووسراوه، لهبارهی ریزمان و زمانی کوردی. «واتی دهگم پینشچاوخستنی کتیبیکه که له کاتدا لهبارهی ریزمان و زمانی کوردیهوه، له نووسینی (م.م.) بلاو کراوتهوه». وتارمهکه تهاو نهبووه.
- ۸- عرفان، نووسینی (م.م.)، ل ۲۲-۲۳، وتاریکه به زمانی تورکی، لهبارهی (فههرهنگیکی کوردی- تورکی- عهرهیی- فارسی- فهرمسی) به ناوی (عرفان) له نووسینی (م.م.) له ساڵدا بلاو کراوتهوه. ههوهها باسی دیالیکتیکه چۆراوچۆره کوردیهکان دهکاو به یهکتریان دهگری. وتارمهکه تهاو نهبووه.
- ۹- کردستانه بر سیاحت، نووسینی (احمد وهی خریوطلی)، وتاریکه به زمانی تورکی، باسی جوانی و جوگرافیای کوردستان دهکا. تهاو نهبووه.

ژماره (۳): ۲۵ ی شوباتی ۱۳۳۵/۱۹۱۹

- ۱- مزایا و استعداد فطریهمز، به زمانی تورکی، نووسینی (محمد میهری)، ل ۲۵-۲۸، پاشماوهی وتاره دریزمهکی ژمارهی پیشوه: باسی میژووی روشنبیری و

خاوه‌نی رۆژنامه‌که: (محمد میهری)

نه‌گەر چاویک به بزوتتیره رۆژنامه‌نووسییه‌کی سهره‌تای نهم سه‌ده‌یدا بخشینین، بزمان دهرمه‌کوی که رۆلی (محمد میهری) له بزوتتیره رۆشنییرییه‌کی شو سهرمه‌دا، نه‌گەر هاوشانی رۆلی رووناکییرانی وه‌کوو (عیدوللا جهودت) و (عبدالرحمان به‌درخان) و (عبدالکریم سلیمانیه‌یی) و... شوانی تر نه‌بی، شو که‌متر نه‌ی.

محمد میهری. جگه‌له‌وی خاوه‌ن و به‌رپرسیاری گۆفاری "کوردستان" بووه و به‌رده‌وام به‌ ناوی خزی و به‌ نازناوی (کاکه‌ حه‌مه) و (م.م.) به‌ زمانه‌کانی تورکی، کوردی، فارسی، عهره‌بی وتاری بلاو کردۆتیره، له‌ هه‌مان کاتدا نووسهریکی زۆد چالاکیش بووه له‌ گۆفاری ژین دا. جگه‌له‌وش له‌ هه‌موو نهم کۆمه‌له‌ و ریکخراوه‌ رۆشنییری، نیمچه‌ سیاسیاندا نهم‌دام بووه: کۆمه‌له‌ی هه‌قی (۱۹۱۲)، کۆمه‌له‌ی ته‌عالیی کوردستان، کۆمه‌له‌ی نه‌شری مه‌عاریفی کوردی (۲۰). چالاکانه‌ خه‌باتی کردووه. له‌بۆاری په‌رهبێ سهندن و بووژاندن‌ه‌وی زمانی ستانداردی کوردیش دا، وه‌ک له‌سه‌روه‌شدا باس‌مان کرد: دوو کتیبی نووسیوه و بلاوی کردوونه‌تیره، یه‌که‌میان (مقدمه‌ العرفان)، دووه‌میان (اساس) (۲۱).

محمد میهری (۱۸۸۹ - ۱۹۰۷ ی نیسانی ۱۹۰۷)، له‌ گوندی "دشه‌ی سر به‌ ناوچه‌ی جوانرۆ، له‌ کوردستانی ئێراندا له‌ دایک بووه. له‌ هه‌رته‌ی گه‌نجی دا روو ده‌کاته‌ شاری قارس، ئنجا (ئهرزهرۆم)، له‌وێه‌ش له‌ سالی ۱۹۱۲ ده‌چیته‌ نه‌سته‌مبول، تیکه‌ل به‌ رووناکییر و شوهرشگیزه‌ کورده‌کانی نه‌وی ده‌بی. ناشنایه‌تیه‌کی تایبه‌تی و پته‌ و له‌گه‌ل (ئیسماعیل حه‌قی بابان) په‌یدا ده‌کا که‌ له‌ ده‌مه‌دا وه‌زیری (مه‌عاریف) بوو، هه‌ر به‌ یارمه‌تی نه‌ویش، وه‌کوو په‌رهمییدی شاعیر له‌ کۆلیژی "حقوق" ده‌خوینی و له‌ کۆتایی دا دیپلۆم وه‌رده‌گرێ و ده‌بیته‌ (پاریزه‌ر) (۲۲).

مامۆستا (نه‌جه‌دین مه‌لا) له‌باره‌ی شو رووناکییره‌وه‌ ده‌لی: "هه‌میشه‌ بیروه‌وشی له‌لای نه‌یشتمان و نه‌تسه‌مه‌کی بوو، ئاواتی سه‌ره‌به‌زی و نازادی کوردستان بوو" (۲۳).

به‌پێی هه‌ندی سه‌رچاوه‌، هه‌مان نهم محه‌مه‌د میهریه‌، تا سالانی په‌نجاکانیش له‌ نووسین و چالاکي نه‌که‌وتوه: چه‌ندین وتاری بایه‌خداري له‌باره‌ی زمانی په‌که‌رتوی کوردیه‌ره‌ له‌ گۆفاری (هه‌تار) ی هه‌لێردا بلاو کردۆتیره (۲۴).

خزی رۆیشت، به‌ یه‌که‌جاری دنیای به‌جێ هه‌یشت، به‌لام کۆمه‌لیک به‌ره‌م و یادگاری جوانی له‌ دوای خزییه‌ره‌ بزمان به‌جێ هه‌یشت، له‌وانه‌: گۆفاری "کوردستان" ۱۹۱۹-۱۹۲۰، که‌ بووه‌ سه‌مه‌بوولیک، نیشانه‌یه‌ک... له‌ ره‌وتی تازمه‌بوونه‌وی فه‌ره‌هنگی نه‌تسه‌مه‌ماندا.

ده‌ی - وه‌ک پێویسته‌ با به‌ چاویکی پر له‌ ریزه‌وه‌، لاپه‌رمانی "کوردستان"، کوردستانی بریندار و راچه‌نیوی شو سه‌رده‌مه‌، هه‌لبه‌دینه‌یه‌...

۳- وەك لەرینگای خوێندنووی گۆنارمەكە خۆبەو بەزمان دەردەمكوی: لەسەدا شەست و پینچی نووسراوەكانی گۆنارمەكە بە زمانی (تورکی) نووسراون. ئەوانی تریش بە زمانەكانی كوردی، عەرەبی، ئنجا فارسی.

ئەم دیاردەیی زۆرتر بە تورکی نووسینە، ئەومان نیشان دەدا كە رۆشنبیره كوردەكانی ئەو سەردەمە، یا راستتر ئەوانەیی كە لە گۆناری "كوردستان" دا نووسیویانە، سەرەرای توانا و بەهرە و بیرى كوردانەیان، سەرەرای تێكۆشان و ئیلتیزامی دڵسۆزانەیان بۆ نەتەمەكیان، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا دەبینین هێشتا هەر پابەندی رۆشنبیری و زمان و كۆلتوری میلەتەكانی دراوسێن، بەتایبەتی "تورك": زەمینەكان هێشتا هەر زەمینەبەكی «عوسمانلی» یا زەمینەبەكی كلاسكییە؛ ئەیانتوانیوە خۆیان بە تەراوی و بەشێوەبەكی دابەر لە داب و نەریته كلاسكی و عوسمانیەكان جیا بكەنەو، بۆ نموونە، بەلای كەمەو، بۆتوانن كەوا سوود لەو زمانە كوردییە ئەدەبییەیی پێش خۆیان (۱۸۹۸-۱۹۱۸) وەرگیرن و پەرهی پێن بدن؛ ناوهرۆکی راپەڕین و بزوتنەو رووناكبیری و نەتەویبەكە لە ئاستیكی زمانەوانی پێشكەوتوتر و فراوانتر (لەوی كە هەیه) عەكس بكەنەو. ئەمەش دیاردەبەكە، نەك تەنیا گۆناری "كوردستان" بەلكو گۆناری "ژین" و گەلی گۆناری دیکەیی ئەو سەردەمە دەگریتەو. دەبینین خاوەنی گۆنارمەكە، محمد مێهری (خۆی)، كە یەكێكە لە چالاكترین رووناكبیره دڵسۆز و شارەزاترین زمانەوانەكان، كەچی لەسەدا نۆهەتی وتارەكانی خۆی بە زمانی تورکی نووسیون (۱۸).

كواتە ئەگەر تازەكردنەووی زمانی نووسین، بە مەرجیكی بنچینەیی دابنری لە هەر راپەڕینیكی فەرەنگی دا، ئەوا دەبێ بۆین كە گۆناری "كوردستان" - كە تەنیا لە سەدا پازدەیی بابەتەكانی بە زمانی كوردی نووسراون - ببنینیكی یەكلایەنی هەبوو بۆ ئەو شوێشە فەرەنگییە كە ویستوویەتی بەرپای بكات (۱۹).

بەپێی ئەو پینچ ژمارەبەكی كە لەلای ئەمەدان (ژمارە ۲، ۳، ۴، ۵، ۶) خشتەیی بەكارهێنانی زمانەكان بەم شێوەبەك: (۳۷) بابەت بە زمانی تورکی، (۹) بابەت بە زمانی كوردی، (۴) بابەت بە زمانی عەرەبی، (۳) بابەت بە زمانی فارسی.

لەبارەیی نووسەرە هەرە چالاك و فرە بەرەمەكانی كە نووسراوی خۆیان لە گۆناری "كوردستان" دا بلاو كردۆتەو - بە پێی ژمارەكانی (۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۸، ۹) - ئەمانەن:

۱- محمد مێهری، كە بە شێوەبەكی زۆر بەرپشت و چالاكانە وتار و بەرەمی تێدا بلاو كردۆتەو: زیاتر لە (۲۰) وتار و بابەت.

۲- أ. ع. بەرزنجی زاده (عبدالواحد برزنجی زاده) یان بە نازناوی (لاوی دەلال): زیاتر لە (۴) ماددەیی بلاو كردۆتەو.

۳- ئەحمەد وەهەبی خەریوقلی: زیاتر لە (۳) ماددە.

هەرەما (محمد شەفیق ئەرواسی زاده)، (ئەحمەد عارف)، (سالح بێرخان)، (كەمال فەوزی خیزانی زاده)... لە شاعیرانیش: (مستەفا شەوقی)، كە لە هەموو "شاعیرەكان" زیاتر، بەرەمی خۆی بە زمانی كوردی بلاو كردۆتەو.

"دروغ" رووناکبیره نه بوایه، شو بزووتنه روژنامه گریه کش و چووزهری تازهبووتنه نهمیه که شمان لدرایک ندهبون، یا به لای که موه گلیک درمنگتر لوی که بوو دمکووتنه.

یه کیک له نیشانه و به لگکان بز بهروانیشاندانی نهم قسه یی سرهومان، نهویه که له گۆفاری «کوردستان» دا (هروهه له هموو گۆفارهکانی دیکه شو سردهمه دا) دمبین، نهک هر تنیا وتار و لیکوآینه مکان ناوهرزکیکی ناسینوالیست و کوردانیان هیه، به لکو تنانته هموو ماده و نووسراوه نهمیه کانیش، بز نمونه بروهه شیهرمکانی (مستغلا شهوتی: ژماره ۵ لاپهری ۵۶؛ ژماره ۶ لاپهری ۶۹؛ ژماره ۹ لاپهری ۱۱۵) هروهه شیهرمکانی دیکه ژماره (۶) و (۹)، تنانته هموو شو شیهرانهش که به زمانهکانی تورکی و فارسی و عربی نووسراون (ژماره ۲، ۴، ۶... همد).

سرتاسری شیهر و بهرهمه نهمیه و زمانویه بلوکراوهکانی ناو گۆفاری کوردستان (۱۹۱۹-۱۹۲۰) له سرچاوهی بیرکی ناسینوالیستانی راجله کیوی سازگاره ناویان خواردوتنه. شیهر، هروهه بهمشویهکی گشتی "نهمیهات" لهم گۆفاره دا و لو سردهمه دا، به پله یکه و له پیشهوهی هموو شتیکی دیکه، پابند بووه به بیری نهمخوازی و سهلاندنی ناستامهی نهمیهیمان. شیهره نهمیهات، به نیلهامی، هروهه له پیناوی شو بیره نهمیهیه دا نووسراون (۱۷).

گۆفاری «کوردستان» و مکوو هر گۆفار و روژنامه یکی دیکه شو سردهمهی راپهرینی کورد، گرنگی یکه می، به پله یکه له هدهیه که بزووتنه نهمخوازییه کی شو سردهمهی کوردستان، له ناستی سهرهزارمکیهوه، له ناستی کارهسات و راپهرینه روژانهکانهوه گیاندوته ناستی نووسین، ناستی بیرکردنهوه، ناستی هوشیاری و نایدیلوژیای: ناستیک که نیتر "میزوونووسهکان" نهم بزووتنهوه روژنامه نووسییه، نهم نووسینانه، بکه "به لگه یکه" سهنویک، نیشانه یکه.

۲- خاسیه تیکی دیکه نهم بزووتنهوه نهمخوازییهی که بهمشویهی نووسین و وتاری چوراوچورد له گۆفاری «کوردستان» دا بلو بۆتتهوه: جیاوازی دیدی سیاسی و فرهی بی و بۆچونه کانه.

دژایهتی و ناکیکی بیروراکان، دهمه قالی و گفتگوردن، رهخنه گرتن، وه لاندانهوه، له سر لاپهرمکانی گۆفاری "کوردستان" دا تا بلینی گرم و توندوتیژ بووه؛ بز نمونه له ژماره (۲)، لاپهری ۳۰-۳۲، لاپهری ۲۸-۱۹، گفتگ و دهمه قالییه کی زرد توندوتیژ له نیوان دوو نایدیلوژیای جیاوازا له بارهی مسهلهی (سهرهخوژی کوردستان) بلو کراوتتهوه: بیری چاره سرخوازی (ریفۆرمیسم) له همبهر بیری گورانه خوازی شورشگیرانه.

له لایه کی دیکه شهوه دمبین، له همان کاتدا، بیری (پان ئیسلامی) و ریبازه دینییه کانیش، رووبهریکی فراوانیان له سر لاپهرمکانی گۆفاره مکه دا داگیر کردوه. نهم دیاردمیه، له لایه کی دیموکراسی بوونی دهستهی نووسراوی گۆفاره مکه و ریبازمکیان نیشان ده دا، له لایه کی دیکه شهوه جیاوازی شو زمینه "چینایهتی" یا "نایدیلوژی" یه که توژی رووناکبیرانی کورد لو سردهمه دا، ههناسهیان تیدا ههلمشتهوه.

شارمزاییه‌کی زیاتر و فراوانتر له‌باره‌ی بلاؤکراوه‌مکانی ئه‌و سهرده‌م و هه‌روه‌ها له‌باره‌ی ژبانی رۆشنییری و ئه‌ده‌بیی ئه‌سکات په‌یدا بکه‌ین.

جگه له په‌رژیاگانده و له‌سه‌رنه‌وسینی ئه‌و کتیبانه‌ی که له بیهیلۆگرافیاکه‌دا په‌یشانمان داو، گۆفاری «کوردستان» له‌سه‌ر به‌رگی ده‌ووه‌ی گۆفاره‌که‌دا، زۆر به‌کورتی په‌رژیاگانده‌ی بۆ هه‌ندی بلاؤکراوه‌ی تریش کردووه، له‌وانه:

۱- عه‌قیدا مه‌لا خه‌لیلی سه‌یره‌تی: منظوم علم حال و علم اخلاق.
ئهم کتیبه به‌په‌ی به‌رواری ده‌رچوونی گۆفاری «کوردستان» په‌یوسته له‌په‌یش سالی (۱۹۱۹) دا، یا هه‌ر له سالی (۱۹۱۹) دا ده‌رچووینی. مامنه‌ستا (نه‌ریمان) ده‌لێ که ئهم کتیبه (نه‌ج الانام) (۱۳) چه‌ند باسه‌یکی ئایینه‌یه به‌ شه‌یر دارۆژراوه، به‌ زاواوه‌ی کرمانجی ژووروو له ۲۳ لاپه‌رده‌دا، له سالی ۱۹۱۸ له ئه‌سته‌مه‌بول، له چاپخانه‌ی ئه‌وقافی ئیسلامیه‌دا چاپکراوه (۱۴).

۲- عه‌قیدا ملا احمدی خانی: منظوم علم حال و علم اخلاق.
به‌په‌ینی ئاگاداریی مامنه‌ستا نه‌ریمان، ئهم کتیبه، به‌ ناویشه‌انی "عه‌قیده الایمان" نووسراوی (ئه‌حمه‌دی خانی)، به‌ شه‌یر رێکخراوه، له (۶) لاپه‌رده‌دا، له ئه‌سته‌مه‌بول، له چاپخانه‌ی «ئه‌وقافی ئیسلامیه» دا چاپ و بلاؤ کراوه‌توه (۱۵).

۳- عه‌قیدا کوردان. عبدالرحیم افندی: منظوم علم حال و علم اخلاق.
مامنه‌ستا نه‌ریمان له کتیبی بیهیلۆگرافیاکه‌ی دا، باسی ئهم کتیبی نه‌کردووه، به‌لام نه‌گه‌ر سه‌یره‌یکی به‌رگی ده‌ووه‌ی ژماره (۸) ی گۆفاری (ژین) بکه‌ین، به‌ ئاسانی بۆمان ده‌رده‌که‌وی که ئهم کتیبه نووسراوی شه‌اعیر و نووسه‌ری نوێخواز (عه‌بدوله‌حمیم په‌حمی هه‌کاری) به (۱۶). له به‌رگی ده‌ووه‌ی ژماره (۸) ی گۆفاری (ژین) دا، به‌ زمانی تورکی، باسی ناوه‌ڕۆکی ئهم کتیبه به‌ درۆژی کراوه.

۴- مقدمه العرفان، م.م. "محمد میهری"، به‌ تورکی نووسراوه "په‌یامیکه، مه‌به‌ستی: په‌گه‌رتنی زمانی ئه‌ده‌بیی کوردیه‌".

هه‌ینده‌ی ئاگام لێ بێ: چاره‌ی هه‌چ که‌سه‌یک ئهم کتیبی نه‌ه‌وزیوه‌توه. به‌لام هه‌ندی سه‌رچاوه هه‌ن که به‌ درۆژی باسی ئهم کتیبیه‌یان کردووه، له‌وانه: گۆفاری ژین (۱۹۱۸-۱۹۱۹) ژماره (۸) به‌رگی ده‌ووه‌ی، هه‌روه‌ها گۆفاری کوردستان (۱۹۱۹-۱۹۲۰) ژماره (۲) و (۴).

چه‌ند سه‌ره‌نجینه‌کی دیکه‌ی گه‌ستی له‌باره‌ی رۆلی گۆفاری «کوردستان»:

۱- وه‌ک له‌سه‌ره‌وه‌ش دا په‌نجه‌نومه‌مان کرد: گۆفاری کوردستان (۱۹۱۹-۱۹۲۰) له‌پاڵ بلاؤکراوه‌مکانی دیکه‌ی ئه‌و سهرده‌مه، په‌که‌یکه له‌و گۆفاره کوردیه‌یانه‌ی که به‌ شه‌یه‌یه‌کی زۆر قوول و فراوان، به‌یری نه‌توه‌باوه‌ری (ناسیۆنالیست) ی کوردیه‌یان تێدا خراوته روو. راستیه‌که‌شی، ئهم به‌یره نه‌توه‌باوه‌ری (ناسیۆنالیستی) به، له‌و قه‌زاغی په‌نگه‌یه‌شتن و فراژووینه‌ی خۆی دا، به‌زۆینه‌ری هه‌ره بنچینه‌یی و هه‌ره له‌په‌یشه‌وه‌ی به‌زوتنه‌وه ئه‌ده‌بی و رۆژنامه‌گه‌ریه‌که بووه. نه‌گه‌ر سه‌ره‌له‌دان و نه‌شه‌ونه‌ماکردنی ئه‌و به‌یره ناسیۆنالیستییه نه‌بوویه، نه‌گه‌ر خه‌ملانی ئه‌و توێژه

خویان ناچن. جگه لهوش به زمانیکی کوردیی خوش و پاراو نووسراوه.
نهم پارچه شیعره‌ی مندالان، زیرمکی نووسر و هوشیارایی سردمه‌که‌مان بۆ
دردمخا که هر له‌سواوه بایه‌خی به مندال، به گۆشکردنی هوشیارانسی نه‌وی تازه
داوه. «بېوانه پراووزی ژماره ۲۵»

۲- وەرگیزان له زمانی کوردیییوه بۆ زمانی بیگانه:

هینده‌ی ناگامان لئ بئ: یه‌که‌مین به‌رهمی نووسراوی بیگانه که ترجمه‌می سر
زمانی کوردی کرابیت و له رۆژنامان دا بلاو بوویته‌وه: دوو هه‌ل‌دانی (خ.
مۆدانی)یه، که له گۆفاری رۆژی کورد (۱۹۱۳) بلاو کراونته‌وه؛ یه‌که‌میان شیعریکی
تورکی شاعیری تورک (محمد عاکف)، نوومیشیان وتاریکی (محمد عبده) یه، له
ژماره (۲) و (۲) ی گۆفاره‌که‌دا بلاو کراونته‌وه و به یه‌که‌مین دوو تیکستی
ترجمه‌که‌راو له زمانیکی بیگانه‌وه بۆسر زمانی کوردی له قه‌لم دهرین (۹). به‌لام
وهرگیزان له زمانی کوردیوه بۆسر زمانیکی بیگانه - له میژووی رۆژنامه‌گه‌ری
کوردیدا، له گۆفاری «کوردستان» دا (۱۹۱۹-۱۹۲۰) به شیوه‌یه‌کی زۆر خه‌ست و
دیار و فراوان وه‌دیار ده‌که‌وی. نهم شه‌پۆله‌ش له‌سهرمه‌تا‌دا له ریگای گۆفاری ژین -
هوه ده‌ستی پئ کرد.

محمد میهری، به‌رپوه‌بر و خاوه‌نی گۆفاری «کوردستان» خۆی، ده‌که‌وی به
یه‌که‌مین وهرگیزی کورد له قه‌لم بدری، که له گۆفاری «کوردستان» دا هه‌ولی داوه
بۆ یه‌که‌مین جار نمونه‌کانی شیعرکی کلاسیکی کوردی ترجمه‌ بکاته سر زمانی
تورکی و بلاویان بکاته‌وه (۱۰). دوای ئه‌میش، شاعیری نوێخواز (مسته‌فا شوقی)
هه‌ندی له شیعرمه‌کانی خۆی وهرگیزاوه‌ته سر زمانی تورکی و له ژماره (۵) و (۶)
ی گۆفاره‌که‌دا بلاوی کردوونته‌وه.

بهم شیوه‌یه ده‌بینین که ترجمه‌ کردنی ئه‌ده‌بیاتی کوردی (به‌تایه‌تی شیعرکی
کلاسیکی کوردی) بۆ سر زمانی تورکی، روه‌ریکی فراوانی له‌سر لاپه‌مه‌کانی
گۆفاری «کوردستان» دا داگیر کردووه. نهم‌ش به‌مه‌به‌ستی ئه‌وه کراوه که ناسنامه‌ی
ئه‌ده‌بی و رۆشنییری و نه‌توه‌میه‌مان، لای خۆینه‌ران و پوه‌ناکییرانی تورک و غه‌یره
تورک، ناشکرا بپیت و به‌سه‌لن.

له‌هه‌وی کاری رۆژنامه‌گه‌ری و ته‌کنیکی رۆژنامه‌گه‌ریشوه، پێشچاوخه‌ستنی نهم دوو
خاله به‌گرنک ده‌زانین:

۳- گۆفاری کوردستان، وێزای رۆژنامه‌ی «تیکه‌یشتنی راستی»، یه‌که‌مین گۆفاری
کوردییه که ته‌کنیکی چاپیکه‌وتتی رۆژنامه‌نووسی بلاو کردۆته‌وه (۱۱). له ژماره
(۸) ی گۆفاری کوردستان دا، له رۆژی ۲۸ ی مانگی شه‌عبانی ۱۳۳۷ (۱۹۱۹)،
چاپیکه‌وتنکی رۆژنامه‌نووسی، له‌گه‌ل سیاسه‌تمه‌دار (مستر ئارتوور پوتورد) ساز
کراوه و له لاپه‌ره‌ی یه‌که‌م دا بلاو کراوته‌وه (۱۲).

۴- گۆفاری «کوردستان» وێزای ژین (۱۹۱۸-۱۹۱۹)، یه‌که‌یکه له یه‌که‌مین ئه‌وه
گۆفارانسی که په‌رپاگانده و هه‌له‌سه‌نگاندن و پێشکه‌شکردنی کتیب و بلاو‌کراوه
کوردییه‌کانی ئه‌وه سردمه‌می، له‌سر لاپه‌مه‌کانی خۆی دا و هه‌روه‌ها له‌سر به‌رگی
دوواوه‌ی گۆفاره‌که‌دا بلاو کردیته‌وه. نهم دیارده‌یه، هه‌له‌به‌ته یارمه‌تیه‌مان ده‌دا که

جزره دۆکیومنت و گۆقارانسی شوکات (لوانهش: گۆقاری کوردستان) ساغ دهکرینه. چونکه ئەم ههواڵ و باس و خواسانه، به شینویهکی راستهوخۆ، له قهولایی سهردهم و رووداوکان خۆیانوه، جگه لههش به قهلمی نووسهر و «مننههر» و سیاسیهکان خۆیانوه نووسراون.

بایهخی زمانهوانی و رینووس و زمانی ستاندارای کوردی، که له نووسینه کوردیهکانی گۆقارمهکا بهرچاو دهکوی، دهشی بۆ تۆزهری کورد، به پلهی سینیهم دابهری. لیکۆلینهوه له رینووس، زمانی ستاندار، زاواوه جۆراوجۆرمهکانی له نووسراوه کوردیهکاندا بهکارهاتوون؛ ههروهها بهراوردکردنیان لهگهڵ رینووس و زمانی ستاندارای کوردی بلاقراوهکانی پینش سالانی (۱۹۱۹): سرووشتی ژیانی زمانهکهمان و (قزناغی پههسهندنهکهی) پيشان دهدا له سهردهمهدا؛ ههروهها پهوهندیی ناسته جۆراوجۆرمهکانی زمانهکهمان به زمانی ستاندارای گهله دراوسینگانمانهوه.

جگه لهمانهش، لهم گۆقارمهدا- وهک له بیلۆگرافیاکهدا دههدهکوی- زیاتر له (۶) وتار به زمانی تورکی لهبارهی گیرۆگرفتهکانی زمانی نووسینی کوردی و لهبارهی دیالیکته جۆراوجۆره کوردیهکانوه بلاو کراوهتهوه، که به لیکۆلینهوهی زمانهوانی و "بهراوردکاری" زۆر دانسهقه دهژمیردین.

بایهخی ئهدهبی گۆقاری کوردستان (۱۹۱۹-۱۹۲۰)، بۆ نمونه لهچاو بایهخی گۆقاری ژین (۱۹۱۸-۱۹۱۹) دهشی کهمتر بی: نهک تنیا لهبهرنهوهی گۆقاری «کوردستان» لهرووی چهندنیتیهوه بایهتی ئهدهبیی کهمتر تیداوه، بهلکو لهبهرنهوهش که ئەم گۆقاره، بهشینویهکی بنچینهی، زیاتر پابهندی بلاوکردنهوهی ئهدهبیاتی کلاسیک، بهتایهتیش "شيعری کلاسیک" بووه. لهکاتیکهدا که گۆقاری (ژین) بایهخیکی فراوان و تایهتی و ئارهزوومهندنهی قهولای به (داهینانی تازه)، به ئهدهبیاتی تازه داوه؛ ویستوووهتی بههره و توانا تازمهکان بهتقیننیهوه، شیوازی تازه و رهگزی ئهدهبیی تازه بینته ئاراه؛ ئهدهبیاتیکی تازه بگهشیننیهوه.

راستهیهکهشی، گۆقاری کوردستان (۱۹۱۹-۱۹۲۰)، وهک خۆشیا له ژماره (۶) بهولاوه لهسهر بهرگی گۆقارمهکه پيشانیا داوه، زیاتر گۆقاریکی سیاسی، ئیجتیماعی... بووه. بهلام لهگهڵ شهوش، لیزهدا پنیوسته پهنجهنومهی ههندی راستی و دیاردهی ئهدهبیی گرنگ بکهین، که له گۆقارمهکا خۆیا ن دهنوین:

۱- لهسهر لاپهههکانی گۆقاری «کوردستان» دا، بۆ یهکهمین چار له میژووی ئهدهبیاتی کوردی دا، پارچه شيعریک بۆ منالان نووسراوه و له ژماره (۶) ی لاپههه (۷۰-۷۱) دا بلاو کراوهتهوه.

هیندهی ئاگامان لێ بی، له گۆقار و بلاوگراوهکانی پینش ئەم گۆقارمهدا، بهههمی نووسراو بۆ منالان بلاو نهکراوتهوه، بۆیه دهکرێ ئەم پارچه شيعرهی مندالان، که به قهلمی «زینۆ» ناویکهوه نووسراوه، به یهکهم بهههمی نووسراو بۆ مندالان له قهلم بدری له میژووی ئهدهبیاتی کوردیدا.

ئەم پارچه شيعره که به ناویشانی (دهلالیا زارۆکان) بلاو کراوتهوه، به شینوه و تهکنیکی تازه نووسراوه: لهسهر شینوهی (چوارپارهیی) له چوار کۆپلهدا. قافییهکانی ههر کۆپلهیهک سههههخۆن، له قافییهکانی کۆپلهی پینش خۆیا ن و پاش

بدرینه. بۆ ئەم مەبەستەش، لەبارەی ئەم ژمارانەی کە لەلای ئێمدا هەن (ژمارە ٢، ٣، ٤، ٥، ٦) هەر رۆژنێکی، دەزگایەک، تۆژمەیک بیهێنێ کارێان لەسەر بکا یا بیهێنێ لە چاپیان بدات، تەکنەمەکان یا بە ئادرێسی گۆڤاری (هێوا) پەڕیوەندیان بێنێ بەکات، بۆئەوهی بە خۆشحالیوه فۆتۆکۆپی هەموو ئەو ژمارانەی بۆ ببنێن (٧).

بایەخی گۆڤاری «کوردستان»

دەشی بایەخی هەرە لەپێشوهی گۆڤاری کوردستان (١٩١٩-١٩٢٠) بایەخە میژوووییەکی بۆ. وەک دەرمکۆتووه ئەم گۆڤارە، یەکسەر نوای کۆتایی هاتنی چەنگی جیهانیی یەکەم بەلۆکراوتە. ئەو سەردەمەش (١٩١٩-١٩٢٣)، کە بە سەردەمی دابەشکردنی تازەیی کوردستان، بە سەردەمی پلانە گلاوەکانی دەولتە داگیرکەرەکانی کوردستان دەناسرێت. کوردستان - لەو سەردەمدا - بە ژێانیکی هەژمەند و پڕ لە کارەساتی جۆراوجۆری ئەوتۆدا رەت دەبوو، کە هەر هەفتەیەکی ژێانی: راپەرینیکی بوو، هەر مانگیکی ژێانی: لاپەرەییکی درهوشاوهی میژووویی تازە بوو، گۆرانکاریەکی بوو، هەنگاوێکی شیرانە و سەرازایانەیی تازە بوو. هەموو ئەم رووداوانەش - لە تورکیا، عێراق، ئێران، سووریه، میسر... بە شینوویی ورد و فراوان، ئاوێنەناسا ئەم گۆڤارەدا یاس کران و تۆمار کران؛ هەر لە دەنگویاسی کۆمەڵە رۆژنێری و سیاسییە کوردستانیهکانه بگرە - لە (ئەستەمبول) و (دیاربەکر) تا دەگاتە باروونە کۆمەڵایەتی و شۆرشخوازییەکی خەلکی کورد لە کوردستان دا هەرهما دەنگویاسی هەول و تەقەلاکانی (شەریف پاشا) بۆ سەرەخوویی کوردستان، لە کۆنفرانسی ئاشتیی - لە پاریس دا (٨).

بەم شینوویه، گۆڤاری کوردستان (١٩١٩-١٩٢٠)، بە یەکیک لە گەورەترین و گرنگترین ئەو دۆکۆمەنت و بەلگەنامە میژووویانە لە قەڵەم دەدری، کە میژووونوسی کورد بیهێنێ لە ژێانی کۆمەڵایەتی و میژوووی و سیاسیی ئەو قۆناغە گرنگی گەلی کورد بکۆڵێت.

یەکیک لە بایەخە گرنگەکانی دیکەیی گۆڤاری «کوردستان»: بایەخە فیکری/ رۆژنێرییەکیەتی. تۆژمە، لەپێگی خۆیندەوهی ناوهرۆک و وتارە جۆراوجۆرەکانی ئەم گۆڤارەوه، بە ئاسانی بۆی دەرمکۆنێ کە شینووی بێرکردنوهی سیاسەتمەدارانی کورد، ناوهرۆکی بیری نەتەمخواری "ناسیۆنالیستی" رووناکییرانی کورد، یان وەک مارکسیستەکان پێیان خۆشە بلێن "ۆردە بۆدۆای کورد" لەو سەردەمدا چۆن بووه؟ چی بووه؟ رادەیی خەمڵین و پێشکۆتیی، هەرهما پەڕیوەندیی بە جەماوەر و گەلوه، بە خەباتی رزگاریخوازی کوردستانهوه، لە چ ئاستیکدا بووه؟! ئەو تۆژمە رووناکییر و نووسەر و سیاسەتمەدارە کوردەیی ئەو سەردەم، کۆ بۆون؟! کۆمەڵە و رێکخراوه رۆژنێری و نیمچە سیاسییەکانیان؟! سەر بە کام چینی کۆمەڵ و چ رێنایزیکیی فیکری بوونه؟! وەلامی دەیان پرسیاری دیکەیی فیکری و سیاسیی و کۆمەڵایەتی و... هتد، تەنیا بە خۆیندەوهی وردبێنانەیی ئەم

پینج ژماره‌ی گوڤاری «کوردستان» ۱۹۱۹ - ۱۹۲۰

فهره‌اد پیریال

گوڤاری «کوردستان» ۱۹۱۹-۱۹۲۰ یه‌کیکه له‌ی گوڤاره هه‌ره دانسقه و بایه‌خدارانسی که له سهرته‌ای ئه‌م سه‌مه‌یه‌دا، له‌گه‌ل کاروانی "کورده لاهمان" دا له تورکیا بلاو کراوته‌وه. نوسخه‌کانی ئه‌م گوڤاره، وه‌کو هه‌ر بلاو کراوه‌یه‌کی دیکه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه، کاتی خزی که‌وتونه‌ته به‌ر زه‌بروزنگ و شالوی پو‌لیسه‌ تورکه‌کانی «ئه‌تاتورک»، سه‌رتاپا له‌ خه‌لکی قه‌دمه‌ کران، یانیش بوونه‌ته خۇزاکي ناگر؛ ئه‌مه‌رێ چنگ خوینه‌رانی کورد نا‌که‌ون. خۇشبه‌ختانه له‌ کتبخانه‌ی زمانه‌ رۆژه‌لاتیه‌کانی پاريسدا Bibliotheque interuniversitaire des Langues Orientales که به‌ کتبخانه‌ی «لانگژ» ناسراوه پینج ژماره‌ی ئه‌و گوڤاره‌مان دۆزیوه. وا لیزه‌دا ناوه‌رکه‌که‌ی، ویزای کورته‌ پیشه‌کیه‌ک، ده‌که‌ینه‌ چه‌پکه‌ گۆنیک و پینشکه‌ش به‌ خوینه‌ران و توژه‌رانی کوردی ده‌که‌ین.

چه‌ند وشه‌یه‌کی پینوست:

به‌پینی ناگاداریمان و دووای چاوخشان‌دینکی خیزا به‌ سه‌رچاوه‌کاندا، بۆمان ده‌رکه‌وت که‌ کۆمه‌لیک کوردناسی فه‌رمه‌نسی و هه‌روه‌ها هه‌موو ئه‌و نووسه‌ره‌ کوردانه‌ی که‌ خۆیان به‌ میژووی رۆژنامه‌گه‌ریی کوردیه‌وه‌ خه‌ریک کردوه، که‌م یا زۆر، راست یا چه‌وت، «به‌شی هه‌ره‌ زۆریشیان بێ ئه‌وه‌ی چاویان به‌ هه‌یچ ژماره‌یه‌کی گوڤاره‌که‌ش که‌وتبێ» باسی ئه‌م گوڤاره‌یان کردوه. ئی‌مه‌ لیزه‌دا به‌ کارینه‌کی بیه‌وه‌دی ده‌زانین که‌ وه‌ختی خوینه‌ران به‌ گه‌یانه‌وه‌ی بیرویه‌چوونی راست یا هه‌له‌ی، جه‌زاوچه‌دی ئه‌و نووسه‌رانه‌وه‌ داگیر بکه‌ین. چونکه‌ راستکردنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌موو بیرویه‌ چه‌وت و چه‌وتیل و بێ به‌لگانه‌ی که‌ له‌باره‌ی ئه‌م گوڤاره‌وه‌ خراوته‌ روه‌، له‌وانیه‌ پازده‌ لاپه‌ره‌ی پینشه‌کیه‌کی درێژمان پێ ره‌ش بکه‌نوه. بۆیه‌ لیزه‌دا ئه‌وه‌ی به‌ له‌پینشته‌ر و گرنگتری

بهامشی کرمانجی ژوورو

- 7..... مرنا حهجین چندی، ت. رهشید- ن. جهوری
- 19..... کوردین نژییر کرنی، نوورهدین زاذا
- 23..... ههپهپهینک ب عوسمان سهبری ره، فرات جهوری
- 33..... شاعیری بهرگرین [شیزکو بیکس]، هونەر سهلیم
- 38..... ههپهپهینک ب شاهین. ب. سورمهکی ره، محممه نوزون
- 49..... ترین، کورد حوسین (کورته چیرۆک)
- 53..... 7 - هنری نارمسترونک چوو جهوری، شاهین. ب. سورمهکی
- 65..... 8 - رهش گزیدان، رزا چولپان
- 68..... 9 - بیرانین نووری دیرسیم
- 72..... 10 - چهند گلی لسهر بالئی نازی و پرتووکا 'هنسر و باران'، نژییر نییو
- 75..... 11 - دکتور عبداللا جهودت [1869-1932]، محممه نوزون

بهامشی دوولی

- 81..... 1 - زازاکی چههخچور و پالی را سونیک، فیستونیک، مهسهله و دهیری، هارون
- 95..... 2 - رندان همینی میان د، هیران خانما نونبولی
- 96..... 3 - فاس مستمفا و زهینب خانمی، وداد قهیماخ
- 102..... 4 - د لاوکی دیرسمی، فرات
- 105..... 5 - قدهری کهنه دا پادشای، کویز بهرز
- 111..... 6 - بیلیوگرافیانومی، مالیسانژ

202
9

7

D

ناوه‌پۆک

بەمشى کرمانجى خواروو

- ۷ پینچ ژماره‌ی گۆفاری کوردستان [۱۹۱۹ - ۱۹۲۰]. فهراه پیریال
- ۲۳ بەلگەنامەى ئارشىفى بەرىتانى: بزوتتەوه‌ی کورد، وەرگیزانى له ئینگلیزییه‌وه : نه‌زەند بەگى خانى
- نەرىتگەرى یان ناسیۆنالیزم: وه‌لامى کوردەکان بۆ رژیمی کمالیست، حامید بوزنارسلان
- ۲۸ وەرگیزانى له فه‌ره‌نسییه‌وه : گۆفاری هیوا
- ۵۵ ه.س. نوییه‌رى له کوردستان، سیگرید نوییه‌رى کاله وەرگیزانى له سویدییه‌وه : ئەمجد شاکەلى
- ۶۷ پاشەکشەى بارزانیه‌کان له ئیزان [۲]، ئەبو حەسەنى تەفرەشیان وەرگیزانى : حەسەنى سەیف
- ۷۴ ناوی مانگە کوردیه‌کان، ئەحمەدى شەریفى
- دامەزراندنى دهلەتى سوورى و کیشەى کورد له سووریا، ریناس، وەرگیزانى له فه‌ره‌نسییه‌وه:
- ۷۹ خانى شەرفەكەندى
- ۸۳ تالەگى زندان، شەعر، شێركۆ بێكەس
- ۸۷ زەنگى گومان، شەعر، فهراه شاکەلى
- ۸۸ چاپەمەنییه تازەكانى ئەنستیتۆ

خوینسهرانی هیژا،

پاش درهنگموتنیکى زور گوڤاره‌گه‌تان هیوا جارنیکى دى دهرده‌کمونت . هیوادارین که له ۱۹۹۱ هوه سالى دوو ژماره له کاتى خوندا بلاؤیکریتموه و هیوا به هاریکاری نووسهران و روناکبیرانى کوردی هه‌موو پارچه‌کانى کوردستان ، له ژبانى فیههنگى و نه‌ده‌بى کوردیدا ، رولنیکى سه‌ه‌کى بگیزی .

205

کرمانچ د دولتتا دنیدا
نایا ب چ ومجھی مانه محروم ؟
بیاجمله ژبو چ بوونه محکوم ؟

نعمادی خانی
(سادهی حقدیم)

Enstîtuya Kurdî

Enstîtuya Kurdî malbendeke çandîya serbixwe ye. Di sebata 1983 bi destê ronakbîrîne kurd ên ji her aliyên Kurdistanê, hatiye danîn. Amanca wê beşdarbûna şerê ji bo parastin û pêşvebirina çanda gelê kurd e.

Civandina gencîneyên çanda kurdî, çêkirina ferheng û rêzimanên kurdî, lêgerînên li ser edebiyat, pîşe û dîroka kurdî, çapkirina kovar û kitêbên kurdî, pêkanîna kaset, sêlik û filmên kurdî şaxên bingehiyên xebata wê ne. Karekî wê yi serekeyê din jî nasandina çanda kurdî bi gelên cihanê ye.

Enstîtu dixwaze bibe cîgehekî xebatê ji bo hemû zimannas, nivîskar, dîroknas, hinermend, pîşekar û ronakbîrên kurd û dostên gelê me. Ew ji bo jîyan û pêşveçûna xwe, hewcê alîkarî û tevkarîya her Kurdê welatparêz e.

Hîmdarên Enstîtuya Kurdî :
CEGERXWÎN, Ordîxanê CELÎL;
Heciye CINDÎ, Yilmaz GÜNEY,
HEJAR, KENDAL, Qanatê KURDO,
REMZÎ, Osman SEBRÎ, Îsmet Şerîf VANLÎ, Tewfîq WEHBÎ,
Nûredîn ZAZA.

ئەنستیتووی کورد

ئەنستیتووی کورد مالبندیکی کولتوری سەربەخۆیە. لە مانگی فێڤرییە ١٩٨٣ بە کۆششی چەندان رووناکییری کوردی ھەموو بەشەکانی کوردستان دامەزرا. نامانجی بەشداربوونە لە خەبات بۆ پاراستن و پەرەپێدانی کولتوری گەلی کورد.

کۆکردنەوی گەنجینە کولتوری کورد، نووسینی فەرھەنگ و ریزمانی کوردی، لیکۆلینەوی دەربارەوی ئەدەب و ھەنەر و میژوووی کورد، چاپکردنی گۆڤار و کتیبی کوردی، نامادە کردنی کاسیت و قەوان و فلمی کوردی، ئەمانە بنچینە چالاکییەکانی ئەنستیتوون.

ئەنستیتوو دەھێوی ببێ بە جیگای کارکردن بۆ ھەموو زمانناس، نووسەر، میژووناس، ھەونەرماند و رووناکییری کورد و دۆستی کورد.

بو مانەوی ئەنستیتوو و پەرھەسەندنی پینوێستی بە ھاوکاری و بەشداربوونی ھەموو کوردییکی نیشتمان پەرۆر ھەیە.

صبا

گوناگونی، روونا کیری، گشتیہ

ژماره ۷ / پایز ۱۹۹۰